

AMME İDARESİ

Dergisi

Cilt: 58

Sayı: 1

Mart 2025

Meryem ÇAKIR KANTARCIOĞLU

19. Yüzyıl Osmanlı Yönetim Düşüncesinde
Avrupa'nın İzini Sürmek: Yönetim Metinleri
Üzerine Bir İnceleme

Selbin YILMAZ
Özkan AGTAŞ

Kant ve Devrim Eleştirisi

Çağrı ÇOLAK
Abdulgazi YIKICI

Adil Temsil, Yönetilebilirlik ve Politik Meşruiyet
Açısından 2024 Yerel Seçimleri

Erman M. DEMİR
Serra SEZGİN
Mutlu BİNARK

Yapay Zekâ ve Kültürel Üretimin Politik
Çerçevesi: Uluslararası Kamu
Politikalarından Örneklerin Tartışılması

Nilay YAVUZ
Naci KARKIN
Volkan GÖÇOĞLU

Investigating the External Impacts on Public
Affairs Education in Türkiye: Getting a Ph.D.
Degree Abroad

Oğuz GÖKSU
Özkan AVCI

Participatory Democracy in the Digital Age: The-
matic Content Analysis of CIMER Applications
as a Public Opinion Communication Platform

İsmail ÇAĞLAR

Gendered Distribution of Parliamentary Commis-
sion Positions in Türkiye, 2002-2024

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ

AMME İDARESİ Dergisi

Cilt 58, Sayı 1, Mart 2025

ISSN 1300 – 1795

Sahibi

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi adına
Prof. Dr. Mehmet Naci BOSTANCI

Yazı İşleri Müdürü ve Editör

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

Editör Yardımcısı ve Yabancı Dil Editörü

Prof. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK

Editör Yardımcısı ve Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Serhat Celal BİRDAL

Yayın İdare Adresi

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörlüğü
85. Cad. No: 8 Yücetepe / ANKARA

Yayının Türü

Yaygın Süreli Yayın

Yayın Şekli

3 Aylık – Türkçe ve İngilizce

Baskı

Mebid Eğitim Danışmanlık Yayıncılık
Organizasyon Ticaret Limited Şirketi
Cevizlidere Mah. 1208. Cadde No: 12/11
Balgat / ANKARA

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN
Prof. Dr. Akif Argun AKDOĞAN
Prof. Dr. Yaşar SALİHPAŞAOĞLU
Prof. Dr. Mustafa ALTUNOĞLU
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Doç. Dr. Ozan ZENGİN

“ Amme İdaresi Dergisi, iki hakemli, uluslararası bir yayındır. Yılda dört sayı (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayınlanmaktadır. Yayın Dili Türkçe ve İngilizcedir

1968 yılından beri düzenli olarak yayınlanan *Amme İdaresi Dergisi*, Social Sciences Citation Index (SSCI) ile TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanında ve TR Dizin’de taranmaktadır.

Amme İdaresi Dergisi’nde yayınlanan çalışmalar, yazarlarının kişisel görüşlerini yansıtır. Yayınlanan makaleler kaynak gösterilerek kullanılabilir. ”

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Feroz AHMAD, Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk ALKAN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ender Ethem ATAY, Özyeğin Üniversitesi
Prof. Dr. Halil BERTKAY, İbn Haldun Üniversitesi
Prof. Dr. Geert BOUCKAERT, IIAS
Prof. Dr. İsmail COŞKUN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz ÇOLAK, Polis Akademisi
Prof. Dr. Yılmaz ÜSTÜNER, ODTÜ
Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ, Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Tanel DEMİREL, Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Françoise DREYFUS, Sorbonne Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih DUMAN, Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Musa EKEN, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Suraiya FAROQHI, İbn Haldun Üniversitesi
Prof. Dr. M. Şükrü HANİOĞLU, Princeton University
Prof. Dr. Metin HEPER, Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Eyyüp Günay İSBİR, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN, Karadeniz Teknik Ü.
Prof. Dr. İlber ORTAYLI, MEF Üniversitesi
Prof. Dr. İzzet ÖZGENÇ, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK, İstanbul Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Aykut POLATOĞLU, Yakın Doğu Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin SEBECZEK, University of Cambridge
Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Gencay ŞAYLAN, Lefke Avrupa Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ, Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf TEKİN, Milli Eğitim Bakanlığı
Prof. Dr. H. Bahadır TÜRK, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Prof. Dr. Hasan YAYLI, Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşegül MENGİ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Barış ÖVGÜN, Ankara Üniversitesi

AMME İDARESİ Dergisi

58/1 Mart 2025

- Meryem ÇAKIR KANTARCIOĞLU 1 19. Yüzyıl Osmanlı Yönetim Düşüncesinde
Avrupa'nın İzini Sürmek: Yönetim
Metinleri Üzerine Bir İnceleme
Araştırma Makalesi
- Selbin YILMAZ 31 Kant ve Devrim Eleştirisi
Özkan AGTAŞ
Araştırma Makalesi
- Çağrı ÇOLAK 63 Adil Temsil, Yönetilebilirlik ve Politik
Abdulgazi YIKICI Meşruiyet Açısından 2024 Yerel Seçimleri
Araştırma Makalesi
- Erman M. DEMİR 97 Yapay Zekâ ve Kültürel Üretimin Politik
Serra SEZGİN Çerçevenmesi: Uluslararası Kamu
Mutlu BİNARK Politikalarından Örneklerin Tartışılması
Araştırma Makalesi
- Nilay YAVUZ 135 Investigating the External Impacts on
Naci KARKIN Public Affairs Education in Türkiye:
Volkan GÖÇOĞLU Getting a Ph.D. Degree Abroad
Araştırma Makalesi
- Oğuz GÖKSU 163 Participatory Democracy in the Digital
Özkan AVCI Age: Thematic Content Analysis of CIMER
Applications as a Public Opinion
Communication Platform
Araştırma Makalesi
- İsmail ÇAĞLAR 197 Gendered Distribution of Parliamentary
Commission Positions in
Türkiye, 2002-2024
Araştırma Makalesi

Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında yayınlanır.

URL: www.ammeidaresi.hacibayram.edu.tr

e-posta: ammeidaresi@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Yücetepe Mah. 85. Cad. No:8
Çankaya Ankara

AMME İDARESİ Dergisi

58/1 Mart 2025

- Meryem ÇAKIR KANTARCIOĞLU **1** Tracing Europe's Traces in 19th Century Ottoman Administrative Thought: A Study of Administrative Texts
Research Article
- Selbin YILMAZ **31** Kant and the Critique of Revolution
Özkan AGTAŞ
Research Article
- Çağrı ÇOLAK **63** 2024 Local Elections in Terms of Fair Representation, Governability and Political Legitimacy
Abdulgazi YIKICI
Research Article
- Erman M. DEMİR **97** Political Framing of Artificial Intelligence and Cultural Production: Discussion of Examples from International Public Policies
Serra SEZGİN
Mutlu BİNARK
Research Article
- Nilay YAVUZ **135** Investigating the External Impacts on Public Affairs Education in Türkiye: Getting a Ph.D. Degree Abroad
Naci KARKIN
Volkan GÖÇÖĞLU
Research Article
- Oğuz GÖKSU **163** Participatory Democracy in the Digital Age: Thematic Content Analysis of CIMER Applications as a Public Opinion Communication Platform
Özkan AVCI
Research Article
- İsmail ÇAĞLAR **197** Gendered Distribution of Parliamentary Commission Positions in Türkiye, 2002-2024
Research Article

Published quarterly in March, June, September and December.

URL: www.ammeidaresi.hacibayram.edu.tr

e-posta: ammeidaresi@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Yücetepe Mah. 85. Cad. No:8

Çankaya Ankara

19. Yüzyıl Osmanlı Yönetim Düşüncesinde Avrupa'nın İzini Sürmek: Yönetim Metinleri Üzerine Bir İnceleme

Meryem ÇAKIR KANTARCIOĞLU*

Öz: Türkiye’de modern yönetim yazınının temeli, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl Osmanlısında, Batılı ülkeler ve kaynaklardan öğrenilerek atılmıştır. Bu durum, çoğu zaman yönetim düşünüyü ve alanının Türkiye’deki serüveninin aktarımcı, köksüz, kaynağın ürettiği tüm bilginin seçilmeden ve süzgeçten geçirilmeden alındığı şeklinde bir izlenim uyandırmıştır. Oysa pek çok siyasi, iktisadi ve yönetsel çalkantının yanı başında diğer alanlarda olduğu gibi yönetsel alanda da modern bir yapı inşa edilme çabası verilmektedir ve bu çaba, ülkenin içerisinde bulunduğu özgün koşullar dikkate alınarak farklı örnekleri incelemeyi de içermektedir. Bu çalışma 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl boyunca Osmanlı yönetim yazarları olarak adlandırabileceğimiz sefirler, mütercimler, akademisyen ve bürokratlar tarafından kaleme alınmış bazı yönetim metinlerinin Batılı yönetim alanı ile temasını incelemektedir. İlk bölümde sefaretname ve layihalar, ikinci bölümde çeviriler, son bölümde de telif eserler içerisinde görüş alanına çekilen konular ve ülkeler ele alınmaktadır. Önceleri sefaretname ve çevirilerle elde edilen aktarımsal bilgi, yüzyılın sonlarına doğru kurumsallaşmayla birlikte özümsemekle sentezlenmiştir. Batılı yönetim kaynakları ve Batılı yönetim bilimi, dönem Osmanlısının özgün koşulları ve sorunları çerçevesinde yönetim metinlerini şekillendirmiş; safi bir aktarım yapma tercihindense öte, bu koşul ve sorunların çözümleri, Osmanlı yönetim yazarları tarafından araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Çeviri, Aktarım, Özümseme, Usul-i İdare.

Tracing European Influence in 19th Century Ottoman Administrative

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

ORCID: 0000-0002-9833-0280

Makale Geliş Tarihi: 04.08.2024

Makale Kabul Tarihi: 23.01.2025

Thought: A Study on Administrative Texts

Abstract: This article traces the development of modern administration literature in Turkey to the late 18th and 19th century Ottoman Empire, highlighting the influence of Western sources. Despite the impression that Turkey's development was uncritical and purely transmissive, efforts were made to adapt Western examples to Turkey's specific circumstances amidst political, economic, and administrative challenges. The article examines how Ottoman administrative texts written by ambassadors, translators, scholars, and bureaucrats interacted with Western administrative theories. These texts are analyzed in three parts: *sefaretnâme* and *layihas*, translations, and copyrighted books. The analysis covers the subjects, countries, and works cited in these texts, showing that the transmission of knowledge was assimilated and synthesized with institutionalization by the end of the century. While Western sources influenced Ottoman texts, this process involved adapting ideas to solve specific Ottoman administrative problems.

Keywords: Administration, Translation, Transmission, Adoption, Method of Administration.

Giriş

Anadolu Türk- İslam devletlerinde, yönetsel sorunların çözülmesine yönelik diğer medeniyetlerin siyasal-yönetsel modellerinin incelenme tarihçesi, oldukça eski dönemlere uzanır. Fakat bu incelemelerin yöneldiği medeniyetlerin her zaman aynı olduğunu iddia etmek zordur. Örneğin orta çağda Türkçeye çevrilen ve sultana öğütler temalı *Kabusnâme* (*Keykavus bin İskender*), *Siyerü'l-mülûk* ya da *Siyasetnâme* (*Nizâmülmülk*), *Nasihâtü'l-Mülûk* (*Gazâlî*) gibi Farsça eserlerin yanında *es-Siyasetu's-Şer'iyye* ya da *Şeri Siyaset* (*İbn Teymiyye*) gibi Arapça nasihat kitapları, Osmanlı yazarlarının ve mütercimlerinin ilgi odağındadır (Levend, 1963; Howard, 1988: 55; Ülken, 2020: 231-237). Zira dönemin siyasi ve iktisadi gücü, Doğu'dur ve yönetsel kaynaklar açısından da Doğu'nun, özellikle de Arap ve Fars dünyasının eski Mısır, Yahudi, Suriye, Yunan, Hint bilgi birikimi, oldukça değerli ürünler verilmesinin alt yapısını oluşturmuştur. Bu birikim, yalnız diğer İslam medeniyetlerini ve onların yönetsel modellerini değil, daha sonra Avrupa Rönesans'ını da önemli ölçüde etkileyecek pek çok yeniliğe kapı aralayacaktır (Eco, 2012: 136). Gerekçelerinin tartışılmasını konunun uzmanlarına bıraktığımız birtakım tarihsel olgu ve nedenlerle talih yüzünü giderek Doğu'dan çevirmeye başlamıştır. Batı feodalitesi ve Kilise egemenliğinin çatırdayıp yerini tarımsal kapitalizm, sömürgecilik, Reform, Rönesans, Sanayi Devrimi, liberalizm ve Fransız İhtilali gibi büyük tarihsel gelişmelerin almaya başladığı süreçte, Batı'nın devasa savaş makineleri olan orduları ve günümüzde dahi ulaşılması gereken hedef olarak görülen 'rasyonel' yönetsel bürokratik örgütlenmeleri yükselişe geçecektir. Özellikle Kıta Avrupa'sında yönetsel modeller ile örgütlerin oluşturulması ve yönetsel bilginin üretilip kurumsallaştırılması için adımlar atılacaktır.

Kıta Avrupası, 17. yüzyılda Prusya'nın girdiği devlet inşası sürecini kameral bilimler çatısı altında, devletin tüm yönleriyle incelenmesini içeren bilimsel bir öğretiye dönüştürmesine ve bu öğretinin başka topraklara ihracına sahne olmuştur. Örneğin Fransa'daki gelişim, çekirdeği Prusya'dan ithal edilen ve temel kaygısı kameral bilimlerle benzer biçimde, iyi düzeni yerleştirme ve devlet hazinesini zenginleştirme olan polis biliminin ortaya çıkışı ile karakterizedir ki buradaki temel saiklerden biri de Napolyon döneminin ulusal birliği kurma yönündeki hamleleri olmuştur. 1800-1900 yılları arasında gelişimi bakımından yönetim hukuku ile at başı giden ve belli bir süre sonra yönetim hukukunun içerisinde eriyen yönetim bilimi ya da kamu yönetimi, ancak 1950'li yıllarda birlikte yeniden görünürlük kazanmıştır (Karasu, 2004; Çiner, 2009; Çiner, 2021: 342). Prusya'daki kameral bilimlerin akıbeti de Fransa örneği ile benzer şekilde ilerlemiş ve 19. yüzyılın sonlarına doğru kameral bilim okulları yönetim hukuku alanının çekiminde erimiştir (Turan, 2022: 429). Yönetim düşününün Batı ve özellikle Kıta Avrupa'sında izlediği yol, özellikle 19. yüzyıl Osmanlısı açısından pek çok çalkantılı ve çetrefilli reform girişimini beraberinde getirirken dönem boyunca kaleme alınan yönetsel metinler, bu etkileşimi daha net görebilmemizi kolaylaştırmaktadır.

Yönetsel metinler, Osmanlı ve Avrupa arasındaki etkileşimin gerekçelerini, içeriğini ve niteliğini ortaya koymak bakımından oldukça zengin ve öğreticidir. Aynı zamanda dönemin yönetsel aklını ve modelini anlamak için verimli kaynaklardır. Osmanlı aydınının Batı'da kapitalist iktisadi gelişim, yeniden yapılanan devlet düzenlerini beraberinde getirdiğinde, geç kapitalistleşen ve Avrupalı devletlerin sömürgeci girişim ve politikalarının ağırlarına takılan tüm ülkelerde olduğu gibi, Osmanlı'da da bu alaşağı edici süreç, dikkatlerin Batı uygulamalarına çevrilmesine neden olmuştur. Özellikle 18. yüzyılın ortalarından itibaren Batı'ya gönderilen bazı sefirlerin raporları, Osmanlı bürokrat ve aydınının görüş alanına girmiş, bu ilgi ve dikkat 19. yüzyılda artarak güçlenmiştir. Fakat bu, iradi bir tercih ya da olup biten her şeyi en mükemmelden aktarma yoluna gitme eksenli bir dikkatin ötesinde, Osmanlı'nın dönem içerisinde ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve yönetsel krizleri ile bağlantılı olarak gelişen sorunlarına yönelik, halihazırda sorulmakta olan soruların ve alternatif çözüm yollarının Batı'da gelişen fikirlerle ve uygulamalarla örtüştürülmesi sürecinin sonucudur (Findley, 1994: 1195; Toprak, 2007: 26). Ortaylı'nın (2018: 115) da altını çizdiği gibi, özellikle Tanzimat döneminin devlet adamları ne Britanya sefirinden ne de Fransız sefaretinden talimat alan kişilikler değildir.

Devasa coğrafyası ve hüküm alanıyla bir tarım ve fetih imparatorluğu olan Osmanlı Devleti, zaman içinde müesses ordu, toprak ve vergi düzeninin geri döndürülemez biçimde altüst oluşu sorunu ile karşılaştığında iktisadi, siyasi ve toplumsal örgütlenmesinin de kaçınılmaz olarak yeniden yapılandırılmasına

yönelik reform gereksinimlerinin ortaya çıktığı bir çağa girmiştir.¹ Süreç, bir yandan fetihler yoluyla toprağın sürekli genişletilmesine dayalı geleneksel yapının işlerliğini sekteye uğratmış, diğer yandan toprak kayıpları ile iktisadi açmazların birbirini besleyerek iktidara karşı başkaldırıları yoğunlaştırmıştır. Bu sorunlar, ordu mensuplarının yeni gelir kapılarına/makamlara yönelerek asli işlerini terk etmeleri ya da çeşitli yolsuzluklara sapmaları (Uzunçarşılı, 1988: 477-479); bürokrasinin tüm alanlarında yaygın biçimde kayırmacılık, yolsuzluk ve liyakatsizlik gibi etkileri hissedilen yönetsel meseleleri su yüzüne çıkarmıştır (Findley, 1996: 6). İçerideki sorunlar yumağı dış müdahale, tehdit ve savaşlarla katlanarak arttığında, birbiriyle iç içe geçmiş askeri, iktisadi, mali, idari, hukuki ve toplumsal konuların her birinin, en geniş ölçekte, can yakıcı bir yönetim sorununa tekabül ettiği görülmüştür.

19. yüzyıl başlarında iyiden iyiye su yüzüne çıkan can yakıcı yönetim sorunlarının başında, şüphesiz merkeziyetçi bir yönetim modelinin eksikliği gelir. Çünkü Ortaylı'nın (2018: 26) da belirttiği gibi güçlü ve merkezi bir ordu kurmak, ancak güçlü bir malî merkezileşme ile mümkündür ve bu da kati olarak yönetsel merkeziyetçiliği gerektirir.² Gelgelelim Osmanlı Devleti, her ne kadar merkeziyetçi bir imparatorluk olarak anılsa da bu merkeziyetçilik, kapitalist devlete özgü bir merkeziyetçilik ve merkeziyet usulü değildir ve yukarıda anılan sorunların yanında toprakları içerisinde pek çok etnik kökeni birlikte barındırmaktadır. İşte Tanzimat döneminde bürokratik merkeziyetçiliğe yönelinmesi, bu gerekçeyle ilgilidir; özellikle de Mustafa Reşid Paşa ekolünün kameralist politikalarla yakın ilişkisi, çözümün aranacağı yeri de belirlemiştir³ (Mardin, 1991: 14). Anılan yönetim sorunlarının bir bileşeni bu özgün durumudur ve zamanla, yüzyılın sonlarına doğru başka yönetim sorunlarını da beraberinde

¹ 16 ve 17. yüzyıllarda daha çok edebi metinler şeklinde kendini gösteren ve 'gerileme' açıklamalarına altlık oluşturan bu nasihat yazınında iyi yönetim ve adilane bir hüküm, devlet yöneticisine verilen öğütlerin ana düşüncesini oluşturmaktadır. Öte yandan devlet görevlilerinin saptığı rüşvetçilik, kayırma, zimmet; İslam'dan uzaklaşmayla beraber gelen toplumdaki ahlaki yozlaşma gibi konular da yazıların bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Bu eserlerle ilgili ayrıntılı değerlendirme ve yöntem tartışmaları için bkz: (Howard, 1988; Aksan, 1993; Abou-El-Haj, 2000).

² Merkezileşmiş bir ordu ve malî sistemin merkeziyetçi bir yönetim modelini gerektirmesini ve bu yola koyulmuş devlet yöneticilerinin, işe öncelikle memurlara nakit maaş ödemesiyle başladığını, tam da kameral bilimlerin sefaretnameler yoluyla Osmanlı topraklarına aktarıldığı III. Selim döneminde görebilmek mümkündür. Bu konuyla ilgili olarak bkz: (Cezar, 1986: 65-68).

³ 1837 yılında Viyana elçiliği görevinde bulunurken Sadık Rıfat Paşa'nın gönderdiği raporlarıyla ve Londra sefiri Mustafa Reşid Paşa'nın Avusturya prensi Metternich'le kurduğu yakın ilişkiyle kameralist politikaları örnek aldıkları, hatta Tanzimat Fermanının hazırlanmasında bu politikaların gözetilmiş olabileceği literatürde sık sık dile getirilmiştir. Bkz: (Ortaylı, 2018: 32-33; Mardin, 1991: 14; Hocaoglu, 1997: 378; Öztürk, 2020; Demir, 2016: 216).

getirecektir. Osmanlı'daki yönetime ilişkin tüm bu sorunların çözüm merkezi, şekillenmekte olan Avrupalı yönetim öğretisi ve alanı olarak görülmüş; 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl gelip çatığında, Batıya ilişkin yönetsel bilgi, Avrupa örnekleri çerçevesinde, bugün Latin alfabesiyle çevirisi tamamlanmış ya da bir kısmına erişebildiğimiz Osmanlıca sefaretnameler ve layihalar ya da çeşitli tercüme ve telif eserler yoluyla işlenmeye ve yayımlamaya başlanmışlardır.⁴

Bu çalışmada, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Atatürk Kitaplığı ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi veri tabanları aracılığıyla ulaşılan bu Osmanlı yönetim metinleri, ikili bir sorgulamaya tabi tutularak bir yandan 19. yüzyıl boyunca Osmanlı'da modern yönetim yazınının diğer yandan bu yazın içerisindeki Avrupa etkisinin gelişimi analiz edilecektir. Bu analiz, Osmanlı'nın dönem içerisindeki koşullarıyla birlikte daha önce Türk yönetim bilimi literatürü içerisinde incelenmemiş veya doğrudan Avrupa etkisini göstermek amacıyla değinilmemiş kaynaklardan okunarak modern Türk yönetim biliminin özgün köklerini ve nüvelerini 19. yüzyıldaki kurumsallaşması öncesi ve sonrasında birlikte, bütüncül biçimde ele almayı amaçlamaktadır.

Bu kapsamda öncelikle, metinlerin türleri arasında kronolojik bir tasnif yapılmıştır. Osmanlı'da yönetim düşüncesinde Avrupa'nın izini sürmek üzere 18. yüzyıl sonunda sistematik olarak Avrupa yönetim modellerinin, özellikle de kameral bilimlerin geliştiği coğrafyaların reformlarını aktaran sefaretname ve layihalar, 19. yüzyılın ortasından itibaren siyaset ve yönetim konularıyla, özellikle de usul-i idare, fenn-i idare gibi konusu doğrudan devlet yönetimiyle ilgili Avrupa'da yayımlanan siyasal-yönetsel metinlerin çevirileri ve nihayet Osmanlı yönetim düşünürlerinin Avrupa ve Osmanlı yönetim modelleri ile yaklaşımlarının karşılaştırmasını ya da Osmanlı için özgün bilgi üreten telif eserler bu çalışmanın içeriğini ve kapsamını oluşturmuştur. 18. yüzyılın sonuna doğru sistematik yönetsel bilgiyi Osmanlı'ya aktaran sefaretnameler 19. yüzyılın ortalarına doğru etkisini kaybetmeye başladığında, yönetim düşüncesi Tercüme Odası'nın kurulup gelişmesiyle birlikte yerini çevirilere bırakmış ve çeviriler, yüzyılın ortalarından itibaren yönetim alanında, özgün telif eserler verilmesinin altyapısını oluşturmuştur. Aşağıda ele alınacak metinlerin seçilme gerekçeleri, Avrupa yönetim düşüncesinin Osmanlı'daki izlerini takip edebilmek amacıyla uygun ve kendi türleri içerisindeki diğer metinlere göre daha yoğun bir yönetim bilgisi içeriğine sahip olmalarıdır.

⁴ Bunların dışında, sefir mektupları da 19. yüzyılın Avrupa incelemelerine dayalı yönetsel reform metinleri olarak dikkat çekicidir. Mektuplar bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmakla birlikte bunlar arasında ismi zikredilmesi gereken Viyana sefiri Sadullah Paşa'nın Ahmed Cevdet Paşa'ya yazmış olduğu mektuplar ile yine onun tercüme ettiği ve daha çok toplumdaki ahlak noksanlığının memurların yolsuzluk ve keyfiyetleriyle bir derece daha arttığını ifade eden yeni Osmanlıların hamisi Mustafa Fazıl Paşa'nın Abdülaziz'e yazdığı mektuptur. Mektuplarla ilgili bir değerlendirme ve mektupların çevirisi için bkz: (Akyıldız, 2011: 230-237, 250-263, 345-352).

Sefirlerin Gözünden: Ülke İncelemeleri ve Yönetim

Osmanlı'nın 18. yüzyılı, elçilerin veya kalemiye katiplerinin kaleme aldıkları sefaretnamelerin yoğunluğu bakımından oldukça bereketli bir dönemdir. Bu yüzyılda sefaretname yazarlarının her biri, görevlendirildikleri ülkeleri incelerken adeta fil metaforunu anımsatacak şekilde, yeni düzenin başka başka boyutlarını görüş alanlarına çekmişlerdir. Yirmisekiz Mehmed Çelebi, 1720'de atandığı Fransa'daki büyükelçilik görevi sırasında fen, teknik ve mimariye; 1748 yılında elçi tayin edilen Mustafa Hattı Efendi Avusturya'daki askeri ve malî konulara yoğunlaşmıştır (Korkut, 2003: 76). Sefaretnamelere yansıyan bu ilgi, dönemdeki yönetsel reformlar için bir pusula haline gelmiştir. Fakat bunlar içerisinde özellikle Avusturya ve Prusya sefirleri olarak görev yapan Ratib ve Azmi Efendilerin yazıları, Avrupalı yönetim yaklaşımlarını Osmanlı'ya taşımaları açısından önemlidir. Özellikle sefirliği sırasındaki gözlemlerini, bir sefaretnamenin içerik ve boyut hacminin oldukça üzerine çıkararak kaleme alan Ratib Efendi'nin *Sefaretnamesi* ve *Büyük Layihası*⁵, Osmanlı Devleti'nin yönetim sorunlarına karşı 'kameral-polizei bilimler'in önemli bir merkezi olan Avusturya örneğini detaylı biçimde incelemiştir ve bu inceleme III. Selim reformlarına bir altlık oluştururken dönemin Almanca konuşulan dünyasının yönetim anlayışını Osmanlı'ya taşıyabilmiştir. Bunlar, batılı yönetim dünyasının ürettiği bilginin sistematik biçimde Osmanlı'ya aktarılışındaki ilk basamaklardan biri olarak kabul edilebilir.

Ratib Efendi'nin Avusturya elçiliği sırasında edindiği gözlemleri, kameral bilimlere ilişkin eğitim veren okullardan⁶ mezun olan ülkenin önde gelenleriyle gerçekleştirdiği sohbetler ve Avusturya kütüphanelerinden edindiği kaynaklar büyük ölçüde onun sefaretnamesi ve III. Selim'e sunduğu layihasının içeriğini oluşturmuştur. Bu içerik Almanca konuşan dünyanın yönetsel bilgisini Osmanlı'ya aktarır. Kameral-polizei bilimlere ilişkin bilgi, layihada Avusturya'nın mali yapısının konu alındığı bölümde 'fenn-i politika'nın ilkeleri ile açığa çıkar. Ratib Efendi'ye göre, devletin kurumları ve kanunları, halkın terbiye edilmesi ve kötülüklerden menedilmesi, ahalinin refahının, rahatının ve hoş yaşamasının temini, memleket idaresinin, ahalinin selametinin ve vücutlarının sıhhati için geçinmelerini sağlayacak araçların temini, ticareti kolaylaştırarak ahalinin refahını artırma, hudut komşularıyla rekabette ve gelebilecek tehditlere karşı devleti güçlü kılma politika biliminin konusudur

⁵ Sefaretname metni için bkz: (Uçman, 2013). Layiha metni için bkz: (Arıkan, 1996). Her ikisi için de kapsamlı bir değerlendirme için bkz: (Yeşil, 2010).

⁶ 'Theresianum' adı verilen, devlet görevlilerini ve genç aristokratları yetiştirmek amacıyla 1740'larda Viyana'da açılan okulda, kameral-polizei bilimlerin önde gelen isimlerden *Johann Heinrich Gottlob Justi* kameral bilimler üzerine dersler vermiştir. Bu derslerin içerisinde devlet idaresi, ekonomi, hukuk dersleri yer alır (Foucault, 2016: 272-273). Ratib Efendi'nin gördüğü pek çok devlet adamı, bu okuldan mezundur (Yeşil, 2010: 210).

(Arıkan, 1996: 380). Buradaki 'politika' sözcüğü kuşkusuz Avusturyalı kullanımıyla 'polizei'ye denk düşmektedir ki bu sözcük, Almanca konuşulan dünyada 17. yüzyıldan itibaren devletin tebaasının üretici ve devletin amaçları açısından yararlı hale getirilmesi, yapılan reformların kalıcı kılınması adına ahalinin terbiye ya da disipline edilmesi ile devlet hazinesinin, gelirlerinin artırılmasının ('ilm-i finans') paralel bir süreç olarak örgütlenmesini ifade etmektedir. Ratib Efendi'nin layihasında halkın terbiye edilip refahının artırılmasını imleyen düzen/nizam fikriyle devlet gelirlerini birlikte düşünmeye yönelik çözümlemeleri ile Avusturya'nın yönetimi düzenleyen nizamnamelerini⁷ bir arada sunması onun etkilendiği yönetim yaklaşımının kökenini de göstermektedir (Yeşil, 2010: 213-227).

Kendi döneminin layiha yazarlarından pek çok bakımdan ayrılan Ratib Efendi'nin Avusturya'nın tam da kameral-polizei bilimlerle dizayn edilmiş idari yapısını ayrıntılarıyla resmettiği söylenebilir. Metinlerinde, Avusturya memleketinin il ve köy yönetsel örgütlenmesinin hiyerarşik bir silsile halinde halkın emniyeti ve refahını sağlamak üzere yapılandırıldığı, köylerde ya da vilayetlerde yaşayan halkın şikayetlerini en üst yetkiliye dahi bildirebildiği, valilerin herkese eşit davrandığı belirtilir. Taşralara komiser namıyla atanan yöneticilerden bir kısmını kral seçerken bir kısmını da vali seçer ve bunların seçimi soya değil liyakat esasına göre yapılır. Yönetimde dediğim dedikçi bir buyurganlık yerine yönetsel konularda ortaklaşa karar almanın önemini, yazılı kural ve yasaları, halkın nüfus kayıtlarının intizamlı biçimde tutuluşunu, güvenilir ve aldıkları maaşlar bakımından gönençli memurları, hazinesi ve ordusu bakımından gelişkin bir devlet yönetim düzenini öykünerek anlattığı görülür. Nihayetinde Ratib Efendi gözlemlerine dayanarak iyi bir devlet yönetimi için gerekli koşullar hakkında bir çıkarsama yapar (Bilim, 1990: 274-293). Ona göre iyi bir devlet yönetiminde olması gerekenler şunlardır ve her biri kameral-polizei bilimlerin içeriğiyle örtüşür (Bilim, 1990: 281):

- Devletin yasa ve kuralları
- Disiplinli bir ordu
- Memurların becerileri ve dürüstlükleri
- Dış ülkelerle saygın ilişkiler
- Halkın eğitimi, güvenliği, huzuru ve refahı için gerekli düzen
- Dolu bir hazine ve bunun iyi kullanılması

⁷ Nizamname ve tüzüklerin kameral-polizei bilimler için önemi, *Justi*'nin *polizei* (ya da Ratip Efendi'ye göre politika) tanımında görülür: "Polis, bir devletin iç işlerini ilgilendiren, kuvvetini sağlamlaştıran yükseltmeye yönelik, güçlerini iyi şekilde kullanmasını sağlayan yasa ve tüzüklerin bütünüdür" (Justi, 1756: 4 aktaran Foucault, 2016: 286) ve Foucault, *Justi*'nin tanımını Ratib Efendi'nin politika ilkeleriyle üst üste biner şekilde açar: Devletin gücünü pekiştirmek ve artırmak, devletin yetkilerini etkin şekilde kullanmak ve insanların mutluluğunu sağlamak polis işlevidir (Foucault, 2016: 286).

III. Selim'in yönetsel reformlara karar verişinde, onun bu gözlem ve önerilerinin önemli rehberlerden biri olduğu kabul edilir (Uzunçarşılı, 1975: 76; Bilim, 1990: 274-293; Yeşil, 2010).

Ratib Efendiyle aynı yıl Prusya orta elçisi olarak görevlendirilen Ahmed Azmi Efendi ise daha çok Alman yönetim dünyasının memurlarla ilgili kısmını gözlemler. O, başbakan (*minister*) nâmiyla anılan yöneticinin emrinde 12 kişinin bulunduğunu, onların altında da her birinin katipleri olduğunu, bunların her birinin makamına göre hazineден yıllık düzenli maaş aldıklarını belirtir. Böylece Prusyalı memurlar kimseden rüşvet, ubudiyet ya da başka adlarla bir para kabul etmezler. Bu memur ve yöneticilerden maliye işleriyle görevli olanlar, her senenin bitiminde muhasebe ve harçları bizatihi kendileri krala sunarlar. Layihaya göre memurlar halkın işlerine karışmamakta, devlet nizamı hilafına bir kusur ve suç işlemedikçe azledilememekte, azledilseler bile, daha sonra bilgilerine başvurulabilir diye rütbeleri geri alınmamaktadır. Üstelik yönetici ve memurlar kendi makamlarına göre farklı üniformalara sahiptir. Alt kademe memurların kürk gibi şeyler giymeleri yasak olduğundan taşraya ya da halk içine gönderildikleri zaman devlet görevlisi oldukları, makamlarına göre belirlenmiş kıyafetlerinden anlaşılır ve bu sebeple kimseden fazladan bir para alamaz ya da cezalandırma yoluna gidemezler. Memurların giyim kuşamlarında aşırıya kaçmaları ya da emirleri altında gerekenden fazla memur çalıştırmaları da yasak olduğundan israfın önüne geçilebilmektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 2024: 431-434).

Ratib ve Azmi Efendilerin ayrıntılı raporları, 18. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın kameral-polizei bilimlerinin beşiği olan çeşitli ülkelerindeki yönetsel örgütlenme ve yapılanış hakkındaki fikirlerin Osmanlı'ya yansımalarını göstermeleri açısından önemlidir. Fakat daha da önemlisi bakılan, dikkat kesilen, üzerine gidilen konuların halihazırda Osmanlı yöneticilerinin çare aradığı sorunlarla paralel oluşudur. Mardin'i (1991) takip ederek açmak gerekirse o, Osmanlı'ya Batı siyasal düşüncesinin, bilinenin aksine, büyük düşünürlerin eserleri ve etkisiyle değil; fizyokratlar olarak da zikredilen kamu idarecilerinin ürettiği kameral bilimlerle girdiğini belirtir. 'Aydın despotizmi' adı verilen siyasal görüş, kuramsal zeminini kameralizmle oluşturmuş ve Avusturya imparatoru ile Prusya kralı, orta çağın parçalı egemenlik yapısını simgeleyen Kilise, loncalar ve feodal aristokraseye karşı güç ve idarelerini merkezileşme ve merkeziyetçilik etrafında örmeye çalışmıştır. Aydın despotizminin yönetsel bakımdan en önemli yanı, idari merkezileşmeyi sağlayıp topraktaki tüm yönetsel birimleri eş kılarak tebaasını korumacı politikalarla eğitim ve ticaret yönünden geliştirmek böylece, üretici kılarak artırılan vergi gelirleriyle modern orduyu ve modern bürokrasiyi kurabilmektedir. Böylece devlet de güçlü hale gelebilecektir. Şimdi, Osmanlı sefirlerinin sefaretnamelerinde dikkatlerini çeken konulara bakalım: Hazinesinin intizamı, başıboşluğun, serseriliğin önlenmesi ve bu yolda yerleştirme için yeni köyler kurulması, vergilerin tahsilatı ve tahsilat biçimleri, devletin hem köylerde hem de daha geniş ölçekli yönetsel birimlerdeki

örgütlenişi, askeriye'nin, postanın, hastanelerin, madenlerin, okulların, taşradaki adli müesseselerin durumu ve yönetimi, memurların hal ve hareketleri ile taşrada ahali karşısında gelir elde etmek için giriştikleri yollar, memurların maaşları, azilleri, liyakatleri, emir-komuta zincirinin kuruluşu ve sorumluluklar gibi Osmanlı yönetim usulü açısından dönemin can yakıcı sorunları olarak kabul edilen konular, sefirlerin ülke incelemelerinde üzerine eğildikleri hatlar olmuşlardır. Merkezîyetçi ve rasyonel bir bürokrasi, gelişkin ticaret, ulaşım ve haberleşme ağı, kurumsallaşma, vergi tahsilatı usullerinin gelişmesi ve düzen Avusturya ve Prusyalı hükümdarların tahtı altında, kameral bilimlerin ürettiği ve bu dönemde, tam da Osmanlı'nın ihtiyacı olan bilgidir. Her ne kadar sayılan sorunlar birbiriyle sebep-sonuç ilişkisi ve merkezileşmiş bir devlet örgütlenmesini gerekli kılmaları bakımından bağlantılı olsa da her biri, farklı reform alanlarının konusudur. İşte Batı siyasi ve yönetsel düşüncesinin Osmanlı'ya girişinde büyük düşünürlerin felsefi ve siyasi eserleriyle değil de doğrudan doğruya, yönetsel düzenleme ve pratikle ilişkili olan kameralizmle karşılaşılması, bu envairtürlü sorunlara bir an önce çözüm bulabilme gayesinden kaynaklanmıştır. Metin incelemesine odaklanmış bu çalışmada da görülebileceği gibi, özellikle 19. yüzyıl boyunca pek çok yeni kavram ve yaklaşımın bir aradalığı ve dağınıklığı, dönemin faydacı, eklektik ve araçsal yaklaşımından ileri gelmiş, halihazırdaki yönetsel sorunlara ilişkin üretilen bilgi, sistematik bir bütün olmaktan uzak kalmıştır (Bora, 2017: 23-52).

Şüphesiz alenen olmasa da üstü örtülü biçimde sefaretnameler yoluyla aktarılan ülke incelemelerinin yönetime ilişkin kısımları, Osmanlı yöneticilerine yapılan yönetsel alandaki reform çağrılarının bir parçası kıymetindedir. Fakat bu külliyatı kıymetli kılan, yalnız dönemin yöneticilerine yönetsel reformlar açısından bir yol haritası sunmaları ve dışarıyı tanıtmaları değil, sonra gelen dönemlerde farklı deneyimleri gün yüzüne çıkaracak biçimde, yönetim düzeni araştırmalarına ve bunlara dayalı reformlara öncülük etmiş olmalarıdır.⁸

⁸ Kameralizmi Osmanlı'ya aktaran sefirlerin en çok dikkat çektiği yönetsel sorunlar arasında memurların yolsuzluğu, liyakatsizlik, memur gelirlerinin durumu geliyordu. Bunun yanında malî disiplin ve düzenlemeler, halkın eğitimi, orduda reform gibi konular da bahsi geçen sefirlerin ilgilendiği konulardı. Her biri yönetsel merkezîyetçiliği gerektiren bu sorunlar, Osmanlı 19. yüzyılının modernleşme reformlarının köşe taşı olmuşlardır. Örneğin 1838 yılından itibaren memurların yolsuzluğunu önlemek ve merkezle bütünleştirmek için aylık ödenmesi usulüne geçilmiş ve memur yargılamalarını düzene koymak için Danıştay kurulmuş, bürokratların yetiştirilmesi için modern bir okul olan ve ders içeriklerinde kameral bilimlerin de yer aldığı Mülkiye Mektebi açılmış, iltizam sisteminin kaldırılarak vergilerin merkezden atanmış memurlarca toplanması yolu başarılı olamasa da denenmiş, halkın eğitimi için sıbyan mektepleri açılıp yaygınlaştırılmıştır. Ticaret mahkemeleriyle birlikte, ticaret, nafia ve ziraat nezaretlerinin birbiri ardına kuruluşu, kameralizmin Osmanlı'daki düşünsel ve kurumsal düzeylerde yaygınlaşmasının en belirgin örnekleri olarak görülebilir. Konu hakkında önemli bir çalışma için bkz: (Akyıldız, 1993). Bu reform hamleleri, elbette pek çok muhalefetle

Beydilli'nin ifadesiyle sefaretnameler,

Gezilen yerlerin ve görülenlerin anlatımı daha XVIII. yüzyılda, 'Dünya kâfirlerin cennetidir' sözüne geçerlilik kazandırırken bütün bunlar, bir sonraki yüzyılın ikinci yarısında 'diyâr-ı küfrü gezip kâşâneler görenler'in dile getirdiği hayranlığın ve müslüman mülkünün viraneliğini vurgulamanın öncüsü olacaktır (Beydilli, 2009: 292).

Avrupa ülkelerinin yönetsel yapısını, gözlemlerinden yola çıkarak aktaran sefirlerin sefaretname ve layiha yazmaya ilişkin bu hevesli girişimleri, III. Selim döneminin bitişiyle birlikte sekteye uğramış ve bir süre sonra haberleşme ve iletişim araçlarının yaygınlaşması ve diplomasi alanındaki yeni gelişmelerle nihayete ermiştir (Beydilli, 2009: 293). Bu gerekçelerin yanına dil bilenlerin sayıca artması, Avrupa'ya gidip gelmenin yalnızca resmi devlet görevlilerin imtiyazı ve Avrupa'nın artık görüp duyanların aktardığı kadar bilinen bir coğrafya olmaktan çıkması da eklenebilir. Fakat daha da önemlisi, Bab-ı Ali Tercüme Odası ve Hariciye Nezareti ile ona bağlı yapıların kurulmasıyla birlikte, Avrupa'yı izleme ve yönetsel gelişmeleri takip edebilme, bireysel girişimlerden çok kurumsallaşmış bir yapı üzerinden yürütülmeye ve sefaretnamelerin yerini çeviriler almaya başlamıştır.

Mütercimlerin Kaleminden: Çevirilerde Yönetim

17. yüzyıl öncesindeki Doğulu dünyanın Arapça ve Farsça eserlerine yönelik iptidai çeviri⁹ çalışmaları bir kenara bırakılırsa Osmanlı'da Batılı kaynaklara yönelik düzenli resmi çeviri faaliyetlerinin¹⁰ de başlangıcı, 18. yüzyıl olarak kabul edilir. Siyasi ve diplomatik gelişmelerin sonucunda III. Ahmed'in 25 kişiden oluşan bir çeviri kurulu oluşturması ve imparatorluktaki ilk matbaanın kurulması ile Batı kaynaklı eserler Osmanlıcaya aktarılmaya başlamıştır. Daha

karşılaşmış hem merkezi düzeyde hem de taşrada reform hareketleri çoğu zaman tepkiyle karşılanmıştır. Öyle ki, burada sefaretname ve layihasını örnek olarak seçtiğimiz Ratib Efendi, padişah kararıyla yıllardır sürgünde olduğu Rodos'ta idam edilmiş, aşağıda bahsedeceğimiz çevirmenlerden Sahak Abro'nun kitapları yasaklanmış, Viyana sefiri Sadullah Paşa, Abdülhamid döneminde sürgündeyken ölmüştür (Yeşil, 2010: 423-445; Balcı, 2009: 110; Akyıldız, 2011).

⁹ Tanzimat döneminden evvel yapılan tercümelemler daha çok Farsça ve Arapça dinî konulu eserlerden oluşuyordu. Bu eserlere ve eserlerin genel değerlendirilmesine ilişkin olarak bkz: (Ülken, 2020: 231-242).

¹⁰ Bu çalışmalar birebir çeviriden ziyade şerh düşme şeklindedir (Aksoy, 1998: 73) ve Cumhuriyet döneminde kadar yapılan çevirilerde sık sık rastlanan bu 'tadilen çeviri' yöntemi, kaynağın aslına bağlı kalmadan çevirmenin metinde dilediği kısmı çıkarması, değiştirmesi, eklemesi ya da metni okuduktan sonra aklında kalanları kendi ifadeleriyle kaleme alması şeklinde kullanılan bir yöntemdir. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı aydınının bu yöntemle sıklıkla başvurmasının ana gerekçesi, geç kalmışlık hissiyatıyla birlikte pratik bilginin hemencecik elde edilmesine ve okuyucunun anlamayacağı kısımların metinden kolaylıkla gözden çıkarılmasına dayandırılmaktadır (Bora, 2017: 30).

çok tıp, eczacılık ya da askerlik gibi diğer konular hakkındaki Batı menşei kaynaklar çevirmenlerin ilgi odağındayken siyaset-yönetim, felsefe ve edebiyat gibi alanlar daha az ilgi görmüştür (Aksoy, 1998: 73; Avcı, 2020: 157). Tanzimat dönemiyle birlikte, Osmanlı aydını nezdinde artık yalnız savaş, fetih, müdafaa konusu ve hedefi olmaktan sıyrılan Avrupa, askeri ve toplumsal yapısı, iktisadi düzeni, yönetsel örgütlenişi, edebi ve kültürel eserleriyle iyiden iyiye Osmanlı aydınının ilgisini çekmiştir.

Baysal'ın (1968: 54) kapsamlı çalışması, 1729-1875 yılları arasında Osmanlı coğrafyasındaki çeviri eserlerinin sayısal bir dökümünü vermektedir. Buna göre mezkûr yıllar arasında çevrilen Avrupa menşei 185 kitaptan¹¹ çevrildikleri dil bilinenlerin 109'u (%58,9) Fransızcadan, 13'ü (%7) İngilizceden, 9'u Almandan (%4,7), 4'ü İtalyancadan, üçer tane de Latince, Slavca ve Yunancadan tercüme edilmiştir. Fransızcadan tercüme edilen eserlerin çokluğunun gerekçeleri, dönemin dünya siyasetine ve ideolojisine yön veren ülkenin Fransa olmasında ve 18. yüzyıl sonundan itibaren Fransızların bu coğrafyadaki sadık müttefik arayışları neticesinde askeri sorunlarla boğuşan Osmanlı Devleti'ne askeri uzman göndermeyi bir politika olarak kabul edişinde aranmalıdır¹². Zira diğer Avrupalı yöneticilerin böyle bir girişimi yoktur (Yeşil, 2010: 209; Toprak, 2007: 26). Fakat bu, dönemin Osmanlı aydınının tek bir kaynak ülkeden beslendiği anlamına gelmez; aksine milliyetçilik ve ulusçuluk cereyanlarının kuvvetlenip farklı etnik toplulukların kendi benliklerini keşfetmelerine olanak veren ihtilalin kaynağı, Fransa'dır ve tıpkı Avusturya ve Rusya gibi bu farklı topluluklara hükmeden Osmanlı için de belli bir süre Fransa'nın merkezîyetçiliği ve kodifikasyon hareketlerindeki başarısı dışında, Avusturya, Rusya ve Prusya'ya göre, siyasi açıdan örnek alınabilecek pek az şeyi vardır.¹³

Çevirilerin konularına baktığımızda, Tanzimat'a kadar geçen sürede bu metinlerin, daha çok bilim ve askeri- teknikle ilgili alanlara yoğunlaştığı görülür (Toprak, 2007; Baysal, 1968: 60). Sosyal bilimlere ilişkin Batıda üretilmiş eserler bu dönemde oldukça sınırlı bir ilgi görürken, Doğulu eserler çevrilmeye devam

¹¹ Bu sayı, Alpay'ın (1976: 450) çalışmasında 203'e çıkar.

¹² Fransa ile dil öğretimi ve öğrenimi bakımından temas hiç de tek taraflı ve yeni değildir. Fransızlar henüz 1669 yılında İstanbul'da, bir dil okulu kurmuşlar ve kendi uyruğundan olanlardan diplomat yetiştirmek amacıyla, okulda Fransız 'dil oğlanlarına' Türkçe ve Arapça eğitimi aldırılmışlardır. Bu öğrenciler, Türkçe ve Arapça birçok kaynağı Fransızcaya çevirmişlerdir. Çevirdikleri kitaplar arasında Sultanların hayatlarını ve yönetimlerini anlatan eserlere rastlanır (Ağıldere, 2010).

¹³ Ortaylı (2018: 166), Tanzimat Reformlarının yönetsel açıdan mebdesini işaret ederken şu ifadeleri kullanır: "Onların istedikleri kanuni ve adil bir idarenin kurulmasıydı. Önlerindeki Avrupalı model ne İngiltere ve ne de Fransa'ydı, belirtildiği gibi Metternich Avusturya'sıydı". Avusturya etkisi için Ayrıca bkz: (Ortaylı, 1983; Yeşil, 2010).

etmiştir. 18. yüzyıl boyunca, Avrupa menşeli hukuk-politika ve ekonomi politiğe ilişkin tercüme, çeviri eserlerin toplamı içerisinde yok denecek kadar az bir yekûn tutmuştur. Bu alandaki çeviri çalışmaları kitaplardan değil; daha çok diplomatik belgelerden, anlaşmalardan ve hukuksal metinlerden ilerlemiştir (Eruz, 2003: 33). Fakat pek çok bakımdan bir dönüm noktası olduğu kabul edilen Tanzimat Dönemiyle birlikte, bu alandaki inceleme ve çeviriler de kendini göstermeye başlamıştır. Birtakım Avrupalı yönetici ve önemli bürokratin hayatlarını, dönemlerinin idare anlayışıyla birlikte ele alan ilk çeviri kitaplarından birini, 1851 yılında tercüme odası¹⁴ memurlarından olan *Sahak Abro*'nun yaptığı görülür.¹⁵ Onun *Avrupa'da Meşhur Ministroların Terceme-i Hallerine Dair Risale*¹⁶ adlı tercümesinin *Mukaddime (Giriş)* kısmında, kitabı yöneticilerin idareye ilişkin bilgilerini artırmak ve ibret almalarını teşvik etmek üzere pragmatik bir amaçla kaleme aldığı altını şöyle çizer:

Bu misüllü kitap ve resailin (*risalelerin*) telifi bazı zevatın ahval-i zatiyesine (*kişisel durumlarına*) mahsus olduğu cihetle bir faideyi müfid olmaz gibi zannolunur ise de ancak (*nihayetinde*) zabtı min gayrı liyakaten iltizam olunan tercüme-i hallerin ashabı bulunan zevat-ı müntehibe (*özgeçmişlerin sahipleri bulunan seçilmiş kişiler*) düvel-i muazzamanın umur-ı külliye (*büyük devletlerin bütün işleri*) ve mühimme-i dahiliye u hariciyelerinin hüsn-ü tedbir ile netayic-i hasenesini tahsile muvaffak olmuş veyahut sui tedbir ile avakıb-ı (*sonuçlar*) reddiyesinin zuhuruna sebep vermiş olduklarından tercüme-i hallerinin emr-i inzibatı (*düzen işlerinin*) tevarih cedide-i umumiyenin vukuat-ı azimesinin (*genel yeni*

¹⁴ Bu okulda aynı zamanda hukuk dersleri de verilmektedir. Örneğin aslen bir Avusturyalı olan ve daha sonra Mülkiye müderrisliği yapacak Emin Efendi, Babialı Tercüme Odası'nda bir yandan Almanca, İngilizce, Fransızca öğretirken diğer yandan talebelere hukuk dersi vermiştir. Ayrıca Emin Efendi'nin Mülkiye'de verdiği dersler arasında 'usul-i istatistikiye', 'ekonomi politik' ve 'idare-i memalik-i mütemeddine' (*medeni ülkelerde yönetim*) de bulunur ve bu dersler 1859 yılında açılan Mülkiye Mektebiyle birlikte Türkiye'de ilk defa onun tarafından okutulmuştur (Çankaya, 1968-1969: 920-921; Ergin, 1977: 1081). Çankaya'nın (1968-1969: 921-922), Abdurrahman Eren'den aktardığı bilgiye göre Babialı, Berlin sefiri olan Neşet Efendi'den Prusyalı bir siyasi hukuk hocasını bulup İstanbul'a göndermesini ister ve o da Emin Efendi'yi bulup İstanbul'a gönderir. Emin Efendi kameral bilimlerin doğduğu topraklardan gelmiş ve Mülkiye'de kameral bilimlerin doğasına uygun olarak istatistik, yönetim, ekonomi politik ve hukuk derslerinin her birine vakıf biçimde bu dersleri talebelere öğretmiştir. Böylece sefirlerin yanında, Mülkiye'de ders veren hocalar yoluyla da kameral bilimler Osmanlı'daki yönetim alanının bilgi kaynaklarından olmaya devam etmiştir.

¹⁵ Kitabın içindekiler kısmında yer alan isimler, Abro'nun kendi çağının önemli devlet adamları olarak şunlardır (Sahak Abro, 1271/1855): Mösyö Talleyrand'ın (ss. 6-92); Meşhur Prens Metternich'in (ss. 94-141); Lord Wellington'un (ss. 142-156); Kont Nesrold'un (ss. 158-182), Lord Palmerston'un Tercüme-i Hali (ss. 184-207), Mumaileyhin Parlamento'da İrad Eylediği Makale-i Meşhure Sureti (s.207).

¹⁶ Kitabın Osmanlıca kopyasına İBB Atatürk Kitaplığından erişilebilmektedir.

tarihin büyük olayları) derç ve hikayesini bilistilzam (*gerekleme*) bir nevi tarih-i mutemet(?) hükmüne girerek düvel-i muazzamanın umur ve usul-i politikalarını ve bunca vakayı mustagrabe-i ahirenin (*harikulade biçimde sonlanan olaylar*) esbab-ı asliyesini mefhum olması cihetiyle *ashab-ı hükümet ve idareye bais izdiyat-ı malumat (bilgiyi artırma)* olmaktan fazla, *mucib-i hüsnü ibret olarak husul-u faidesi bir emr-i zahirdir* (Sahak Abro, 1271/1855: 5).

Reşid Paşa (1800-1858)'nin isteği doğrultusunda Abro Efendi'nin birçok farklı kaynaktan derleyerek tercüme ettiği dönemin yöneticileri ve yöneticilerin idare usullerini aktaran kitabının yanında, bir de tercüme odası memuruyken Segur'a ait bir kitabı, Fransızca'dan *Küşver-i Derun*¹⁷ adıyla tercüme ettiği görülür (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 210/6806, 14.05.1851). 2018 yılında "İçimizdeki Ülke- Kışver-i Derun ve Bir Tercümenin Hikayesi" başlığıyla günümüze Türkçesine çevrilen kitabın içerisinde¹⁴, 'usul-i idare' kavramına rastlanır (bkz: Sahak Abro, 1287/1871: 11)¹⁸. Bir siyasetname ya da ahlak risalesi olarak değerlendirilebilecek bu kitapta kavram, egemenliğin ve iktidarın kullanılış biçimine, siyasi eylemliliğe denk düşer biçimde kullanılır.¹⁹ Emniyet ve asayişin sağlanması, halkın refah hali, düzenlilik, devlet gelirlerinin artırılması, liyakat ve ehliyet ile umumi menfaat gibi ibarelere de içerikleri tartışılmadan değinildiği görülür. Kavramın bir çeviri kitapta, ilk defa burada kullanılıp kullanılmadığını kestirmek zordur. Fakat Abro'nun Avrupalı yöneticileri tanıttığı derleme-çeviri kitabında, bugün aşına olduğumuz pek çok yönetim kavramını ilk defa kullandığı bilinmektedir (Arıkan, 1999: 1413). Usul-i idare, fenn-i idare, umur-ı idare gibi tamlamalara benzer şekilde onun, 'politika' sözcüğünü nitelemek üzere, bazı ekler getirerek bu kullanımları dilimize aktardığı da bilinmektedir. Örneğin 'ministro', 'federe', 'konfedere', 'senato', 'parlamento', 'umur-ı politika', 'usul-i politika', 'fenn-i politika' bunlardan bazılarıdır (Arıkan, 1999: 1413). Bu durum, usul-i idare²⁰

¹⁷ Kitabın Osmanlıca kopyasına İSAM Kütüphanesi veri tabanından erişilebilmektedir.

¹⁸ Kitabın transkripsiyonu için bkz: (Segur, 2018).

¹⁸ Kitap, onun tercümesinden ancak 20 yıl sonra basılabilmektedir (Balcı, 2009: 110).

¹⁹ Kitapta 'usul-i idare'nin ilk geçtiği kısımda şu ibarelere rastlanır: "...Hemen cari olan ahval-i idareyi anlamak sevdasında olduğumdan devletin tuttuğu *usul-i idare* ne surette olduğunu istifsar (*açıklama, öğrenme*) eylediğimde bu devlet senin zannettiğin misillü idare-i cumhuriyye tahtında değildir. İstiklâl usulüyle idare olunmaktadır ve bu usul-i istiklaliyenin icrasına taraf-ı hak celle ve alâdan bir melik-i ruhani sıfat-ı memur olunmuştur. Bu melik, cenabı hakkın idareyi aliyye-i ezeliyyesi iktzasına göre bir günden bir sene ve bir seneden yüz ve yüz yirmi seneye kadar bu devlette hükümet eder..." (Sahak Abro, 1287/1871: 11)

²⁰ Usul-i idare ifadesinin daha önce başka kaynaklarda kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin Mustafa Reşit Paşa'nın yazdığı belgelerde bu ifade, 'usul-i idare' (1840), 'usul-i idare-i

ifadesinin derleme-çeviri bir kitapta ilk defa Abro tarafından kullanılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Pek çok yabancı kelimeyi ilk defa dilimize sokan Abro'nun 1851 tarihinde, siyasetin içerisinde gömülü bir ifade olarak kullandığı 'usul-i idare', daha sonra kavramsallaşır ve bir ders adı olarak Mülkiye'de karşımıza çıkar.

1820-1869 yılları arasında Osmanlı'da ekonomi-politik bilimine olan ilginin ve bu alandaki çeviri çalışmalarının yönetim bilimi ile ilişkisi araştırmaya değerdir. Osmanlı ekonomisindeki bunalımlar ve bunalımları aşmak üzere bulunan çözümler ile ekonomi politikasında izlenecek alternatif yollar (örn: müdahalecilik, liberal ekonomi, sanayileşme karşısında tarımsal kalkınma vs.) arasındaki salınımlar, devlet yönetimi çerçevesinde ele alınmaktadır (Kılınçoğlu, 2019: 3). Nitekim Osmanlı'da bir kitap başlığı olarak *Fenn-i İdare* ifadesine ilk kez²¹ Alman iktisatçılarından *Otto Hübner*'in 1852 yılında geniş halk kitlelerini iktisat konusunda bilinçlendirmek için yayımladığı *Der kleine Volkswirth (Küçük İktisatçı)* adlı ekonomi-politik kitabının çevirisinde rastlanmaktadır. Kitap doğrudan Almancadan değil, *Le Hardy de Beaulieu* tarafından yapılan Fransızca çevirisi üzerinden ve Mehmed Mithat Efendi tarafından 1869'da *Fenn-i İdare*²² ismiyle Türkçeye aktarılmıştır (Çağman & Savan, 2023²³; Kılınçoğlu, 2019). Bir Alman ekonomi politik kitabı olarak kabul edilen eserin *fenn-i idare*, bugünkü adıyla 'yönetim bilimi' başlığını taşıyarak yayımlanması dikkate değerdir. Çevirmen niçin bu ismi seçtiğini açıklarken ayrıntılı bir incelemeye girmeyip "ekonomi politik yerine Türkçemizde Fenn-i İdare diyebiliriz" demek, giriş kısmının çevirisinde de "ekonomi yani 'idare-i umur' fenni" ifadesini kullanmaktadır (Çağman & Savan, 2023: 143, 147). Fakat kitabın içeriğine

dahiliye' (1844), 'usul-i idare-i halliye' (1844) şeklinde geçmekte ve daha çok politika ve siyaset ile ilgili olarak kullanılmaktadır: "Yunanistan ve Lübnan'ın usul-i idaresi" gibi... (Kaynar, 1991: 293, 469, 506)

²¹ Değnilmesi gereken başka bir eser, İngiliz Şarkiyatçı *Charles Wells* tarafından 1860 yılında Londra'da Osmanlıca olarak kaleme alınan *İlm Tedbir-i Milk: The Science of Administration of a State* adlı telif kitaptır. *İlm-i Tedbir-i Mülk: Devlet Yönetme Bilimi* olarak günümüz Türkçesine kazandırılan bu kitap da içeriği bakımından iktisat ağırlıklıdır ve bir ekonomi politik kitabı olarak kabul edilir. Bkz: (Wells, 2020). Bir İngiliz yazarın Osmanlıca kaleme aldığı bu ekonomi-politik kitabına *Science of Administration of a State* adını vermesi, İngiltere'nin serbest piyasa ile ticarete yönelik politikaları ve İngiliz klasik ekonomi kuramlarının bakış açısıyla ilgili olduğu kadar Osmanlı topraklarının İngiliz sermayesiyle şirketleri için açık bir alan haline gelmesi ve bu yönde izlenecek politikaların belirlenmesi süreciyle de ilişkili görünmektedir. Zira kitabın içeriğinde devlet büyüklerinin tebaasını savaş ve çatışmaya değil çalışmaya yönlendirmesi, tarıma değil ticarete teşvik etmesi ve ticaretin önündeki engelleri kaldırması, gümrük vergilerinin yükseltilmemesi, demiryolu yapımı gibi tavsiyeler yer almaktadır.

²² Kitabın Osmanlıca kopyasına İBB Atatürk Kitaplığı veri tabanından erişilebilir. Bkz: Mehmed Midhat, 1286).

²³ Kitabın günümüz Türkçesi çevirisine bu kaynaktan ulaşılabilir.

bakıldığında daha çok piyasaların ve emek süreci içerisindeki farklı sınıfların (bunlar: zanaatkarlar, çiftçiler, bankacılar, işçiler, memurlar, tüccarlar ve öğretmenlerdir) işlevleri, çalışma, sermaye, iş bölümü ('taksim-i amel'), yoksulluk, mülkiyet ve 'devlet' açıklanmaktadır. İktisadi kesimler arasındaki iş bölümü 'taksim-i amel' olarak adlandırılmaktadır.

Kitabın konusu, doğrudan doğruya devlet yönetimi değildir. İş idaresi ve liberal serbestiyetçi bir piyasanın oluşum koşulları kitabın ana konusudur. Bunun yanında kitapta devlete bir bölüm ayrılır ve Hubner'in devlete biçtiği misyon mal ve can emniyetini, asayişini temin etmektir. Tali görevleri ise paranın ayarlanması, posta işlerinin görülmesidir. Eğitim, demiryolu, su yolu ve posta yolu yapmak da devletin görevleri arasında yer alsa da bunlar da taksim-i amel çerçevesinde özel şirketlere yaptırılabilir. Asli ve tali hizmetler de vergi yoluyla finanse edilir (Çağman & Savan, 2023:191-192). Kitap her ne kadar fenn-i idare başlığını taşıyor olsa da içerik olarak bir liberal ve serbestiyetçi bir ekonomi politik kitabıdır. Adındaki fenn-i idare ibaresinden anlaşılan devlet ve özel arasındaki bir ayrıma dayalı devlet yönetim biliminden ziyade, iş bölümüne dayalı bir işler idaresidir ve bu ibare, liberal iktisat esasları ile örülüdür. Keza daha sonra Osmanlı'da kurumsal bir çatı altında okutulan 'Usul-i İdare'²⁴ ve 'ilm-i servet-i milel' derslerinin hocası olan Sakızlı Ohannes Paşa da bu akımın Osmanlı'daki temsilcilerinden olacak ve iktisat derslerinde *Adam Smith*, *John Stuart Mill*'in görüşlerine atıfta bulunacaktır (Çankaya, 1968-1969: 1058).

Bu dönemde yönetim alanına ilişkin bir diğer çeviri Fahri Bey'in 1883 yılında Fransızcadan aktarmış olduğu *Fenn-i İdare-i Mülkiye* isimli kitaptır.²⁵ Kitabın mukaddime kısmını kaleme alan *Fahri*, devletin ve milletin ihtiyaçlarının giderek arttığını ve çeşitlendiğini bu nedenle II. Mahmud'un yeni düzen hareketleri ve Gülhane Hattı Hümayunu gibi düzenlemelerin Osmanlı'da yeni kanunlar, meclisler, vilayetler kurulmasıyla sonuçlandığını ve Abdülhamid devrinde ilan edilen Kanun-ı Esasi ile milletin refah ve saadatinin arttırmanın, medeniyete doğru ilerlemenin yolunun izlendiğini ifade etmektedir. Bu da 'umur-ı idare-i mülkiye'nin gelişimini gerekli kılmıştır (Fahri, 1883: 1-2). Niçin bu

²⁴ Bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

²⁵ Yönetim Bilimi yazınında bu kitaptan ilk bahseden Keskin (2006: 7-9)'dir. Keskin'in de bahsettiği gibi kitabın asıl yazarına ya da basım yılına ilişkin bilgi, kitabın içerisinde yoktur. Çevirmenin Fahri olduğu, Mukaddime kısmından sonra yazılan isimden anlaşılmaktadır. Fakat Keskin (2006: 8), kitabın giriş kısmında, "Balterce" ifadesinin yer aldığını, ifadenin "Balter tarafından" anlamına gelebileceğini ve buradan hareketle Fransız yazarın *Balter* adında biri olduğu tahminini yürütmekteyken, Mukaddime kısmını yeniden çevrildiğinde, burada kitabın orijinal yazarının ismine rastlanamamıştır. Alıntıda geçen "bi't-tercüme" ifadesinin, önceki çalışmada "Balterce" şeklinde okunmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla kitabın orijinalinin yazarı, bilinmemektedir. Kitabın Osmanlıca kopyasına İBB Atatürk Kitaplığı veri tabanından erişilebilmektedir.

kitabı çevirmeyi tercih ettiğini ve yönetimin bir bilim alanı haline gelişinin Avrupa’da başladığını şöyle açıklar:

Bu usul-i terakki şümül-i Avrupa’da (*Avrupa kapsamında*) milletleri, devletleri tesis eden bir fevaide-i salime (*sağlam faydaları*) olduğundan ve umur-ı idare-i mülkiye ise Avrupa’da adeta bir ilim tarzına girmiş ve bu babda pek çok kitaplar telif olunup tedris ettirilmekte bulunduğundan asrı maarifhasr (*eğitime adanmış*) cenabı padişahide bizde dahi işbu ilim terakki edeceği ve erbabı tarafından müteaddid (*pek çok*) kitaplar telif ve ilan kılınacağı bedihi (*kuşkusuz*) olarak ancak her şeyin mebdei mükemmel olamayacağı cihetle şimdilik Avrupa devletleri idaresinden vatandaşlarıma acizane bir numune arz etmek emel-i halisanesiyle en meşhur bulunan bir telifin bi’t-tercüme peyderpey tab ve neşrine mucaseret (*cesaret etme*) eyledim (Fahri, 1883: 4-5).

Kitabın birinci bölümünün ilk cümlesi, bir yönetim bilimi tanımından ziyade, idare hukuku tanımına benzemektedir: “idare-i mülkiye fenni, mevzuu olan kavanin-i idare-i mülkiyeyi tahsil etmekten ibarettir” (Fenn-i İdare-i Mülkiyye, 1883: 6). Fakat kitabın içeriğine bakıldığında, yönetim bilimi alanının geniş ölçüde kapsandığı görülür. Fransız yazar, hukuk-u umumiyyeyi dört maddeye ayırır ve devletin asli görevleri olarak bu maddeleri sıralar:

- “İstihsal-i terakki-i umumi”→iç ve dış güvenlikle ve asayişle ilişkilidir.
- “Refah-ı hal-i efrad-ı ahali” → genel çıkarı sağlama yolları ile ilişkilidir. Bunlar demiryolları yapmak, cetveller tanzim etmek, bedel karşılığı kamulaştırma yapmak, ticaret, ziraat ve sanayinin gelişmesi için yardım etmek, vergilerle ülke sakinlerini refaha kavuşturmak, ithalatı kısıtlayarak iç piyasada sanayinin gelişimini sağlamak olarak sayılmıştır.
- “Terbiye-i ahlak ve iktisab-ı malumat”→ dinin devlet işlerinden ayrılması, her inancın devlet tarafından korunması devletin görevidir. Halkın bilim ve teknik konusunda gelişmesini sağlayacak güzel ahlaklı kişilerin yayınlarının desteklenmesi ve devletin bu konuda teşvik edici olması ile ilişkilidir. Halkın eğitimini kapsar.
- “Nâsa mucib-i hayr olacak şeyler”→halkı fakirlikten, yoksunluktan kurtaracak çözümlerle ilişkilidir. Fakir ve fukaranın ihtiyacı olan imarat ve hastahanelerin inşasını kapsar (Fenn-i İdare-i Mülkiyye, 1883: 7-10).

Bu dört başlık, aynı zamanda bir devlet tanımı da içermekle birlikte kitap yazarının fenn-i idare-i mülkiyeyi, icra-i kavanin olarak tanımlaması ve yönetsel bölümlenmeyle örgütlenmeyi konu alması, onu bir devlet yönetim bilimi kitabı haline getirmiştir.

Diğer bölümlerde ele alınan konularla birlikte kitabın bu haliyle, Osmanlı'da doğrudan devlet yönetimini esas alan bir usul-i idare literatürünün oluşmasında önemli olduğu açıktır. Çevrilen kitap, *centralization*/ merkezileşme, merkezi yönetim, yönetsel bölünüş, idare amirleri hakkında Fransa'nın geçirdiği tarihsel dönemleri toplumsal koşullarıyla birlikte açıklayıp 19. yüzyıldaki güncel halini işler. Merkezileşmiş, kurumsallaşmış, bürokratik örgütlenişi tamamlanmış merkezden idare edilen bu tip yönetimin faydalarını ortaya koyması, kitabın dönem Osmanlısının yönetsel düzenlemeleri ve bu düzenlemelerin kurumsallaşıp uygulanması noktasında önemli bir bilgi kaynağı teşkil ettiğini göstermektedir. Zira 1864 ve 1871 vilayet nizamnameleri ile 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi, Osmanlı'da yönetsel yeniden kuruluşun, örgütlenmenin, yönetsel bölümlenme ve kademelenmenin, modern bürokrasinin oluşturulmaya çalışıldığı bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkmışlardır ve kitap, tam da bu kapsamda Fransa örneğini ortaya koymaktadır.

Kitabı önemli kılan bir diğer husus, yukarıdaki dört madde ve yönetimi bir devlet işi olarak tanımlamasından dolayı, ekonomi-politik içerikli önceki *Fenn-i İdare* ve *Devlet Yönetme Bilimi* başlıklı kitaplardan ayrılmasıdır. Gümrüklerin indirilmesini, serbest ticareti salık veren ve devletin asli görevi olan güvenlik dışındakileri tali görevler olarak isimlendiren liberal ekonomi-politik kitapları karşısında Fahri'nin çevirisi, halkın refahının üretim yoluyla artırılması, kamu yararı için devletin ticarete, tarıma, sanayiye teşvik vermesi, yoksulların ve fukaranın himaye ve çalıştırılmasına yönelik tavsiyeleri, vergilerin toplanmasına yönelik öneriler sunmaktadır. Kitap, aynı zamanda ve daha büyük ölçüde, yönetilenlerin devlet karşısındaki hukuksal konumlarını sağlamlaştırma, din hürriyeti, kamulaştırma karşılığında ödeme yapılması, kamu çıkarı ve yararının odağa alınması, kanunlar ve kanunlara dayanan kurumsallaşmanın ön plana çıkarılmasıyla Fransa kaynaklı hukuk devleti²⁶ ilkesini benimsemiş görünmektedir.

Bir geçiş ve aktarım evresi olarak da adlandırabilecek bu dönem, Osmanlı'da bir yandan idare/yönetim sözcüğünün siyaset, iktisat ve siyasal iktisat içerisinde kendini gösterdiği diğer yandan Fransa kaynaklı yönetim bilimi ve hukukunun²⁷ devleti odağa koyan yaklaşımının giderek hâkim hale geldiği bir

²⁶ Osmanlı'da hukuk sözcüğünün bugünkü anlamıyla kullanılışı da tercüme eserler yoluyla 1850'lerden itibaren gerçekleşebilmiş ve 1870'li yıllarla birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yıllardan itibaren hukuk sözcüğünün 'bağlayıcı kurallar bütünü' anlamı kazandığını ve modern hukuka denk düşer biçimde kullanıldığını (Gözler, 2019) göz önüne aldığımızda 'hukuk devleti' yaklaşımının da Osmanlı'da, Fransız etkisinin arttığı yıllarda etkisini göstermeye başladığı tahmin edilebilir.

²⁷ Hukuk devleti ilkesinin giderek yaygınlaştığı Avrupa'da, bu alanda yazılan kaynakların çeşitlendiği görülür ve Osmanlı'da yönetim alanına ilişkin çeviri eserleri besleyen bu dönemdeki kaynak alan, hukuk olmuştur. Yönetim alanıyla bağlantılı çevirilerin bu

süreç olmuştur. Bir aktarım ve öğrenme dönemi olan yüzyılın sonlarına doğru, fenn-i idare ve usul-i idare, devlet yönetimini imler hale gelmiştir. Aktarıma ve öğrenmeye dayalı bu dönüşüm, yönetim bilimi alanında kaleme alınan Türkçe telif eserlerde bilginin özümsemesi ve sentezine yol açacaktır.

Özümseme ve Sentez: Telif Eserlerde Yönetim

Gözlemlere dayalı sefaretnameler ya da layihalar ve doğrudan aktarım aracı olan çeviriler yoluyla edinilen birikim, 1870'lerden itibaren Osmanlı yönetim yazarlarının artık kendi ürünlerini vermelerine, Avrupa'ya ilişkin edindikleri bilgi ve malumatı Osmanlı örneğini de katarak ortaya koymalarına doğru evrilmiştir. Bu evrim, hızlıca gerçekleşmiş bir özümseme ve sentez süreciyle birlikte, artık usul-i idare kitaplarında kendini göstermeye başlamıştır. Bu başlıkta 19. yüzyıl sonlarında yazılan ve Osmanlı yönetim alanına ilişkin usul-i idare kitaplarından ikisi incelenecektir.

19. yüzyıl Osmanlısında 'usul-i idare', 'fenn-i idare', 'fenn-i idare-i mülkiye' gibi çeşitli adlarla ortaya çıkan telif eserler, büyük ölçüde modern ölçütlere göre eğitilmiş devlet adamı yetiştirme saikiyle kurulan Mülkiye Mektebi'nde verilen ders notlarından ya da bu dersleri Mülkiye'de öğrenen bürokratların eserlerinden oluşmaktadır. Ders notlarına ve verilen derslere ilişkin önemli araştırmalar gerçekleştirilmişse de ders notlarından oluşan bu telif eserlerde, Osmanlı yönetim yazarlarının Avrupa'yı nasıl gördüğü, yönetsel açıdan nasıl incelediği, hangi konulara eğildiği gibi sorular hâlâ cevaplanmayı beklemektedir.²⁸ Bu soruları bütünüyle bu çalışmada cevaplamak mümkün olmasa da en azından kaynaklarda öne çıkan bazı tartışmalar açısından Mekteb-i Mülkiye'de verdiği yönetim derslerinin notları kitap haline getirilen *Sakızlı Ohannes Efendi*'nin 1895-1896 tarihli *Usul-i İdare- Mülkiye (yedinci sınıflar için)* kitabı²⁹ ile Mülkiye Mektebi'nde yetiştirmiş bir bürokratin, Ankara maiyet

dönemde daha çok amme hukuku, hukuk-u siyasi, hukuk-u umumiye gibi dersler içerisinde de kendine yer bulduğu söylenebilir ve hukuk alanındaki çevirilerde Fransa'nın baskın konumu açıktır (Kia, 2012: 82). Bu çeviriler, bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

²⁸ Burada istisna olarak Keskin ve Tural'ın önemli çalışmalarını anmak gerekir. Keskin'in (2008) makalesinde, Ohannes ve Naci'nin kitaplarına ilişkin kısa bir değerlendirme bulmak mümkündür. Tural (2009) ise kitabında 1900'lü yıllarda ve özellikle II. Meşrutiyet döneminde kaleme alınan idare hukuku kitaplarına odaklanmış, bu kitaplar kapsamında hem Osmanlı'nın o dönemki yönetim anlayışını hem de kitaplarda yer verilen farklı ülke örneklerini araştırmıştır. Keskin'in (2008: 3-9) çalışmasında Ohannes ve Ahmed Naci'nin çalışmaları incelenirse de odak, bu yazarların Batı'da gelişen yönetim alanını görme biçimleri değildir. Tural'ın çalışmasında da 20. yüzyıl başını inceleme odağına almıştır ve incelenen kitaplar büyük ölçüde usul-i idare değil; hukuk-ı idare kitaplarıdır.

²⁹ Elimizdeki kopyada, Mekteb-i Mülkiye'de Ohannes Efendi tarafından verilen yönetim derslerinin beşinci, altıncı ve yedinci sınıflarına ilişkin ders notlarının tümü bulunmakla birlikte, Ohannes Efendi'nin merkezi yönetim, merkezileşme, beledi yönetimler gibi

memuru *Ahmed Naci Bey*'in bu görevdeyken kaleme aldığı 1893 tarihli *Usul-i İdare yahud İdareye Dair Numune* kitabı bu kapsamda incelemeye değerdir. Bu kaynaklardan ilkinin yazarı, liberal iktisatçılığın Osmanlı'daki en önde gelen isimlerinden biridir. Rekabetçi ve dışa açık bir piyasayı, tekelliliğe ve himayeciliğe meydan verilmemesini, mülkiyet hakkını ve gece bekçisi devlet modelini savunmuştur. Mülkiye'de verdiği diğer bir ders olan iktisat konularını klasik liberal iktisat modeline göre, tıpkı idare derslerinde olduğu gibi, Fransız liberal iktisatçılarından etkilenecek sistematiğe getirmiştir. Boratav (2005: 25), Sakızlı Ohannes için Osmanlı'daki "beynelmilelci burjuva" yaklaşımın iki tipik temsilcisinden biri derken Avcıoğlu (1969: 116), onu emperyalizmin pençesindeki bir ülkede liberalizm şampiyonluğu yapanlardan biri sıfatıyla nitelemiştir. O, Osmanlı'nın bir tarım ülkesi olarak klasik liberal ilkeleri takip etmesinin taraftarıdır. Öte yandan aynı dönemde, Osmanlı'da tamamen serbest dış ticareti, açık piyasayı ve devletin devre dışı bırakılmasını savunan liberal, serbestiyetçi akıma karşı sesler yükselmeye başlamış³⁰; daha sonra, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerindeki "milli iktisat" düşüncesinin temelini atacak olan Fransız merkantilist ve Alman kameralist yaklaşımları, giderek yaygınlaşmıştır (Toprak, 2019: 79-81; Bora, 2017: 48-49). Ahmed Naci'nin kitabının da liberalizm ve korumacılık arasındaki bu düşünsel karşıtlığın tamamen bir tarafının taraftarı olduğu söylenemese de devletin görevlerine ilişkin tartışmalarda ona pek çok konuda görevler yüklediği ve kameralizmin maliye, nüfus, ahlak gibi temel konularını önemseydiği için geçişin yönetim alanına yansımalarını temsil ettiği ifade edilebilir.

Sakızlı Ohannes'in 1895-1896 yılları arasında Mülkiye'de vermiş olduğu derse ait notları, Avrupa'nın yönetim düşüncesi, yapısı ve örgütlenmesi hakkında pek çok bilgi barındırmaktadır. Henüz beşinci sınıf öğrencisiyken Ohannes Efendi'den Doğuda da olsa Batıda da olsa her memleketin iklimi, coğrafyası, halkın ahlakı vs. gibi farklı özelliklerine göre bir düzene ulaştığını ve ülkelerin yönetsel yapısının bu özelliklere göre şekillendiğini öğrenmiş olan Mülkiye talebeleri, Fransa'daki merkeziyetçilik usulünün İngiltere'de olmayışının

doğrudan yönetim alanına ilişkin konuları ele aldığı yedinci sınıflar için hazırladığı notlar incelemeye tabi tutulmuştur. Kitaplarda yer alan başlıkların kısa özetleri için bkz: (Keskin, 2008: 6-7; Çağlayan, 2021: 348-353). Kitabın Osmanlıca kopyasına İBB Atatürk Kitaplığı veri tabanından erişilebilmektedir.

³⁰ Özellikle Ahmed Mithat Efendi'nin Ekonomi-Politik isimli çevirisi ve onun korumacılık ya da "usul-i himaye" yönündeki düşünsel girişimleri, tamamen serbest gümrük ve ticareti savunan liberal iktisadın eleştirilmesinde ön plana çıkmıştır. Ahmed Mithat Efendi de liberal-kapitalist iktisadı benimsediği halde, İngiltere'nin bile serbest gümrük politikası uygulamadığı, bu yüzden liberal iktisadın Osmanlı iktisat geleneğinden gelen ahlakçılık anlayışı ile revize edilerek uyarlanması gerektiğini savunmuştur. Bu açıdan Ahmed Mithat Efendi'nin iktisadi görüşleri, Ahmed Naci'nin yönetim kitabıyla örtüşür. Osmanlı'da 19. yüzyıl iktisat düşüncesinin gelişimi hakkında önemli birer kaynak olarak bkz: (Sayar, 2013).

sebeplerinin bu farklar olduğunu artık bilmektedir. İngiltere'nin ise Felemenk ülkelerinden farklı olduğunu Bacon'un İngiltere kralı James'e yazdığı mektup örneğinden öğrenmişlerdir (Sakızlı Ohannes, 1309: 4-5). Fakat Ohannes Efendi, öğrencilerine ülkelerin farklı özelliklerinden doğan idari yapıları hakkında malumat verirken onların tarihsel ve toplumsal gelişmeleri hakkında sessiz kalmayı tercih eder. Yönetmeliklerin tarihsel gelişim özgünlükleri, Ohannes Efendi'nin ders notlarında yer almaz, pragmatizm yine kendini gösterir.

Yedinci sınıf dersine gelindiğinde, *Kavaid-i Umumiyye* ana başlığı ile tartışılan ilk konu, güçler ayrımıdır. Burada kuvvetler ayrılığına giriş yapmak için usul-i idare der Ohannes (1311-1313: 210), “memurin ve daire-i hükümetin sureti teşkili ve tensiki ve birbirine olan merbutiyet ve tabiiyete müstenittir”. Fransızca karşılıklarıyla birlikte yasama, yürütme ve yargı organlarını sayıp içlerinden yürütme kuvvetini ele alır. Yürütme kuvvetini iki kısma ayıran Ohannes, bunlardan ilkinin siyaset (*cihet-i siyasiye*) ikincisinin yönetim (*usul-i idare-i mülkiye*) olduğunu ifade eder ve ona göre yönetimin en ziyade ilişkili olduğu alan siyasettir. İç ve dış siyasetin kararlarına ve vazedilen kanunlara göre tedbirler alıp uygulamak ise yönetim alanının işidir. Ohannes (1311-1313: 212) idare-i mülkiyenin yanına dipnot düşerek, kelimenin karşılığını doğrudan doğruya *administration* şeklinde vermiştir.

Burada dikkat çeken hususlardan ilki, kamu yönetimi disiplininin kurucusu sayılan Woodrow Wilson'ın 1887 yılında disiplinin kurucu metni sayılan *İdarenin İncelenmesi*'nde ortaya koyduğu iddia edilen siyaset-yönetim ayrımının Ohannes'in ders notlarında görülebilmesidir. Ona göre (1311-1313: 212), “Kuvve-i siyasiye ile idare-i mülkiyeye aid vezaifin farkı, Fransızca ‘gouverneur-administration’³¹ tabirleriyle gereği gibi tayin eder” (*ayırarak belirli duruma getirilir*). Ohannes'in Wilson'un ayrımından haberi olup olmadığını ya da bu bilgiyi Fransa'dan aktarıp aktarmadığını³² bilmek zor olsa da o, yönetimin

³¹ *Gouverneur*, hükümet eden fail anlamını taşıyıp ‘kuvve-i siyasiye’yi işaret ederken *administration* yönetim işine verilen isimdir. *Gouverneur* sözcüğünün karşılığı olarak *administrateur*/yönetici ya da idareci sözcüğünün kullanımı uygundur. Fakat ders notlarında *gouverneur- administration* şeklinde yazılmıştır. Sözcüklerin açıklamasıyla ilgili verdiği bilgi için Dr. Soner Kavuncuoğlu'na teşekkür ederim.

³² Ohannes'in siyaset-yönetim ayrımına ilişkin tartışmasını Fransızca sözcükler üzerinden yürütmesinin yanında, onun İngiltere'deki güncel yönetmelik gelişme ve düzenlemeleri takip edip haberdar olduğunu o günlerde İngiltere'de hazırlanma aşamasındaki bazı kanunlardan “şimdilerde hazırlanmaktadır” diye bahsetmesinden anlıyoruz. Wilson'a ya da başka herhangi bir yazara atıf vermediği için de onun konuyla ilgili bilgisinin kaynağı hakkında kesin bir yargıya varmak olanaklı değildir. Fakat Karasu'nun (2004: 230-232) belirttiği gibi bu ayrım, *Montesquieu*'nun ‘güçler ayrımı’ ilkesinden temellenir ve Fransız kamu yöneticileri tarafından kuramsallaştırılmaya girişilir. Ohannes'in çıkış noktası da güçler ayrımı olduğuna göre, onun siyaset-yönetim ikiliğine ilişkin bu yaklaşımı Fransız yönetim geleneğinden edinmiş olması akla yatkın görünmektedir.

iç ve dış siyasetin aldığı kararları uygulamakla yükümlü olduğunu vurgulamakta, yürütme kuvvetinin birbirinden ayrı iki alan olarak siyaset ve yönetimden ibaret olduğunu belirtmektedir. Zira dönem içerisinde bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar usul-i idare kitabı içerisinde bu ayrımı ortaya koyan başka bir örneğe rastlanamamakla birlikte Ohannes'in notlarından sonra, 1903 tarihinde yayımlanan ve *Bir Diplomat* tarafından kaleme alınan *Usul-i İdare ve Islahat* isimli kitabın, siyaset ve yönetim arasına böyle bir ayrım koymadığı görülmektedir (Güler, 2021: 2). Aksine 'usul-i idare' başlığını taşıyan kitap, daha çok mutlakiyetçi yönetime karşı meşruti yönetimin savunusunu içermekte, dönemin siyasi mülhazalarını kapsamaktadır. Daha ayrıntılı bir araştırmayı gerektirmekle birlikte şimdilik siyaset-yönetim ayrımının Osmanlı'ya yönetim biliminde Ohannes'in ders notlarıyla birlikte girdiği tahmini yürütülebilir. Diğer yandan, yönetimin hukuk/*droit* ya da idare hukuku/*droit administratif* alanından ayrı bir şekilde, yalnız 'administration' sözcüğüne denk düşürülerek kullanıldığı görülmektedir. Üstelik alt başlıklardan biri *İdare-i Mülkiyenin Kuvve-i Kanuniye ile Münasebetidir* ve başlık altında, hukukun şahısların haklarını ve görevlerini belirlediği ve ilan ettiği, idare-i mülkiyenin ise devlete ilişkin kanunları ve hükümet işlerini gören yürütücü ('tenfiz') olduğu ifade edilmiştir (Sakızlı Ohannes, 1311-1313: 214-215). Her ne kadar birkaç yıl içerisinde yönetim alanı, idare hukuku içine gömülecek olsa da usul-i idare-i mülkiye dersinde öğrenciler, yönetimin siyasetten ve hukuktan ayrı bir alan olarak var olduğu bilgisini haiz olmuşlardır. Dolayısıyla Ohannes'in ders notlarında hem Kıta Avrupası'nın hem de Amerikan kamu yönetiminin izlerini takip etmek ve 19. yüzyılın sonunda yönetimin siyaset ve hukuk gibi diğer alanlardan ayrı bir alan olarak ele aldığını ifade etmek mümkündür.

Ohannes (1311-1313: 226-237), yedinci sınıflara anlattığı dersinin idare-i mülkiyenin tensikatı kısmında, yönetimin örgütlenmesini 'idare-i merkeziye' ve 'idare-i mahalliye' şeklinde ikiye ayırır. Her iki kısmı Osmanlı, Fransa, İngiltere örnekleri üzerinden inceler. Üç ülke için de bakanlıkları, bakanlıkların görevlerini, örgütlenişlerini, bakanlıklar arasındaki, bakanlıkların hükümetle ve menafi-i amme ile olan ilişkisini kısaca ortaya koyar. Bu incelemede, 'sair memleketler'in merkez ülkesi Fransa olarak görülmekte; Osmanlı bu merkez ülkedeki mülki örgütlenmeye benzeyişi, İngiliz örneği ise benzemeyişi ile görüş alanına çekilmektedir. Örneğin İngiltere'deki 'Fukara Kanunu' ve çalışma evlerinin yalnız İngiltere'ye özgü olmasının yanında 'sair memleketlerde' olduğu gibi, İngiltere'de Nafia Nezareti, görevleri belirlenmiş resmi bir idare değildir. Nitekim maarif, adliye ve ticaret işlerinin idaresi de sair memleketlerle kıyas kabul etmez. Zabıta ve sıhhiye idareleri de Dahiliye Nezareti'nin içerisinde örgütlenmiştir. Bu haliyle Osmanlı ve Fransa ile sair memleketlerden farklıdır (Ohannes 1311-1313: 226-237). Ohannes, nezaretlerin birçok ülkede Osmanlı ve Fransa gibi örgütlendiğini; fakat Almanya'da bütün devlet dairelerinin riyasetinin doğrudan doğruya imparatora karşı sorumlu olan ve *şansölye* adı verilen bir başvekile tevdi olunduğunu söylemektedir (Sakızlı Ohannes, 1311-1313: 237-

238). Ohannes mahalli idareler kısmında 1871 Vilayet Nizamnamesi ile belediye ve şehremaneti nizamnameleri üzerine bir anlatı kurar, bu kısım daha çok kanunların açıklanması şeklindedir ve Avrupa örneklerine rastlanmaz. Ohannes'in Avrupa'ya ilişkin değerlendirmesindeki eksik parça, yukarıda bahsedildiği gibi ülkelerin tarihsel ve toplumsal gelişim özgünlüklerinin o ülkelerdeki yönetsel yapısını şekillendirmesidir. 1900'lü yıllardan itibaren baskın hale gelecek olan 'hukuk-ı idare' kitaplarının aksine Ohannes'in kitabı, ayrıntılı bir idare tarihi incelemesi sunmasa da Ohannes Efendi'nin ders notları içerisinde İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin yönetim anlayışlarına, yapılarına, örgütlenmelerine ilişkin bilgi ve değerlendirmeler ile bu Batılı ülkelerin güncel yönetim yapıları hakkında bilgi edinilebilmek olanaklıyken Doğulu ülkelerin yönetim bilgisine rastlanmaz.

Mekteb- i Mülkiye mezunlarından Beypazarı kaymakam vekili Ahmed Naci Bey'in *Usul-i İdare yahud İdareye Dair Numune*³³ isimli telif eseri, dönemdeki Avrupa yönetim alanının Osmanlı'ya yansımalarına ilişkin başka bir kaynaktır. Ahmed Naci, 1893 yılında kaleme aldığı kitabının giriş kısmına şöyle yazmıştır: “Ne beyhude inkâr edeyim? Güneş ufukta parlar iken gözümü kapayıp ‘karanlık var’ demem. Güneşin Şark’tan tulû (*doğuş*), Garp’tan gurub (*batış*) ettiğine bakmam. O nerede ise ziyasından (*ışığından*) müstefid olmak isterim” (Ahmed Naci, 1310/1893: 3). Kitabında Batılı yönetim düşüncesinin izleri galebe çalan Naci, ışığı daha çok Avrupa’nın kameral bilimler, devlet bilimi, ekonomi-politik, yönetim bilimi, yönetim hukuku gibi alan ve öğretileri arasında görmüş gibidir. Görüş alanı içerisine hem Doğu’yu hem de Batıyı aldığı ifade eden Naci, kitabını hem devleti hem de iş yönetimini kapsayacak şekilde üç temel bölüme ayırır: devletin görevleri ve bunların ayrıntıları, bireylerin tekil olarak ve hükümetle birlikte yapacağı görevlerle bunların ayrıntıları, bireylerin birbiriyle ortaklaşa göreceği görevler. Bu üç kısımdan sonra kısa biçimde, insan topluluklarının doğuş yeri olarak Doğu’ya bakmayı vadeder (Ahmed Naci, 1310/1893: 3).

Onun kitabında Avrupa’nın izleri, iki ana parçaya ayrılıp izlenebilir. Bunlardan ilki devletin yönetimidir, ikincisi ise tıpkı 1850-1870 arasında fenn-i idare kavramının kullanılışındaki gibi, işletmelerdeki şirket yönetimidir. Naci, devletin görevleri ile fertlerin görevlerini birbirinden ayırıp bu ikisinin yönetim usullerini ayrı ayrı ele alır. Fakat bir farkla: artık fenn-i idare ya da usul-i idare yalnız iktisat bilimini ve işletmeleri imlemez. Devlet yönetiminde kanunları oluşturmak, asayiş, emniyeti, eğitimi, ulaşım ve sağlık hizmetlerini temin etmek, muhtaçlara iş vermek ve yardım etmek, memur istihdamı ve devleti güçlü kılmak yer alır. Devletin güçlü kılınması ise devlet toprakları, madenler, ormanlar, demiryolları, temettüat ve sarrafiye (bankalar gibi) gibi devlet varlıklarının iyi

³³ Bu kitabın içerisinde yer alan başlıklar ve içerik hakkında kısa bir tanıtım için bkz: (Keskin, 2008: 8-9). Kitabın Osmanlıca kopyasına İBB Atatürk Kitaplığı veri tabanından erişilebilmektedir.

işlenmesine ve yönetilmesine bağlıdır (Ahmed Naci, 1310/1893: 8-30).

Naci, devlet yönetimini ele aldığı ilk bölümün ardından tıpkı Mehmed Mithat Efendi'nin *Fenn-i İdare* çevirisinde olduğu gibi serbestiyetçi liberal iktisadın ve ekonomi politik yaklaşımın bir yansıması olarak iş idaresini anlatır. Öyle ki bazı örnekler, Mithat'ın çeviri kitabındaki ile aynı gibidir. Naci, piyasalarda müdahaleci olmayan bir serbestliği savunur (Ahmed Naci, 1310/1893: 136-137). Serbestliğin karşısında yer alan inhisarlar (*tekeller*) ise serbest rekabetin gelişime ket vuracağından zararlı sayılırlar, rekabet elzemdir (Ahmed Naci, 1310/1893: 148-149). Şirketler kendi aralarında rekabet etmeli, işlerinin sorumluluklarını kendileri almalı, 'taksim-i amel', yani iş bölümüne kıymet vermelidirler. Çünkü ona göre, herkesin aynı kabiliyette olmadığı ve bir kişinin ancak bir işi en iyi şekilde yapabileceği göz önüne alındığında, iş bölümü üretimin ve yaşamın esaslarından biri haline gelir. Naci hem toplumda hem de fabrikalarda iş bölümü ne kadar artmışsa medeniyetin de o kadar gelişmiş olduğunu söyler. İşbu nedenle, 'ecnebi' memleketleri ileri gitmiştir (Ahmed Naci, 1310/1893: 153-157). Doğu'da ise iş bölümünün hem devlette hem üretimde gelişmiş olduğu toplum, Naci'nin örneğiyle, Japonya'dır. Fakat ekler: Japonlar da Avrupa'dan öğrenmiştir (Ahmed Naci, 1310/1893: 124).

Devlette ve şirketlerde yönetimin birleştiği nokta ise devlet gelirlerinin ve servetin artmasında cisimleşir. Bireyler ne kadar çok kazanır ve servet edinirlerse devlet de o derecede, vergi yoluyla elde ettiği gelir kaynağını artıracaktır. Naci devlet ve toplum arasındaki yönetim ilişkisini liberal öğretilerdeki gibi, bir vergi-hizmet ilişkisi olarak görür. Öyle ki, kitabın beşte birini teşkil edecek şekilde, uzun uzun vergiler ve maliyeye ilişkin konular ele alınır. Verginin ne olduğu, türleri, vergi verme koşulları, devlet borçlanması, borçlanma türleri, mali durum, vergi oranları gibi pek çok konunun tartışıldığı bu kısımda Adam Smith'in vergilere ilişkin görüşleri bir başlık olarak ele alınıp onun tekalifin tarhı hakkındaki görüşlerinin her zaman, her yerde dikkate alınmayı gerektiren kurallar olduğu belirtilir (Ahmed Naci, 1310/1893: 46).

Devlet maliyesini konu alan Naci'nin, bir yandan İngiliz liberalizminin kuramcısı *Adam Smith*'e atıfla vergi ve maliye konusunu ele alması, diğer yandan Kıta Avrupası'nda gelişen yönetim öğretisi, özellikle de kameral bilimler çerçevesinde yönetim alanı ile devlet maliyesini aynı havuz kaynak içerisinden türetmesi ve Naci'nin bu konuya odaklanması takip edilen bir ülkenin yönetim öğretisi ya da yönetim bilimi alanındaki gelişmelerini birebir aktarmaktan çok 1881 yılında devletin dış borçları ödeyemeyecek duruma gelip iflasını açıklaması ve mali emperyalizmin bir uzantısı olan Düyun-u Umumiye idaresinin kurulmasıyla gelişen sürecin sonucu olarak da okunabilir. Osmanlı Devleti 19. yüzyılın sonlarına doğru, devlet maliyesinin çökmesi sorunuyla boğuşmakta; gelirleri, yabancı bir idare tarafından kontrol edilmektedir ve usul-i idare kitaplarının devlet maliyesi üzerine yoğun biçimde eğilmesi, bu durumun bir sonucu olarak görülebilir.

Vergi konusuyla benzer biçimde tabiiyet ve nüfus meselesi de Naci'nin kitabında önemli bir yer tutmaktadır. Nüfusun çoğaltılması ile verginin artması arasında ilişki kuran Naci, nüfusun azalmasına sebep olan gerekçeleri sıralar ve bunlar arasında en önemlisinin cehalet olduğunu belirtir. Nüfusu azaltan gerekçelerde ise yine hastane, doktor, ebe yetersizliğinden ziyade çocuk düşürme, fakirlik, kötü ahlak gibi gerekçeler sayılmaktadır. Nüfus azalması bir sağlık değil, cehalet ve ahlak noksanlığı sorunudur. Bunların yanında Naci, Amerika, İngiltere, Prusya, Rusya, İsveç gibi ülkelerin doğum oranları hakkında ayrıntılı istatistiklere yer vermiştir (Ahmed Naci, 1310/1893: 98-108). Fakat bu istatistikler arasında Osmanlı'daki doğum ve ölüm oranları yoktur, uzunca bir süre de tam ve yeterli bilgiye erişilemeyecektir. Nüfus teşkilatı, sayımları ve oranlarıyla Avrupa ve Amerika'ya ilişkin bilgi, dönem Osmanlısı açısından önemlidir. Zira askerlik hizmetinin tüm Müslüman tebaaya yaygınlaştırılmasından sonra, kitabın yazıldığı yıllarda, Anadolu'da nüfus azlığından doğan sorunlar kendini göstermiş ve nüfusu artırma çareleri aranmıştır (İpek, 1991: 158, 174). Maliye, ahlak ve nüfus... Hem devletin hem de yazarların 19. yüzyıl Osmanlısında boğuştuğu en önemli sorun alanları hem de Kıta Avrupa'sının sistematikleştirerek ürettiği yönetim bilgisinin ana konularıdır. Naci de tüm bunları, birer devlet işi olarak görmüştür.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin, 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyıl boyunca boğuştuğu pek çok sorun, esasında bir devlet yönetimi sorunudur. Bu sorunların bir kısmı yalnızca Osmanlı'ya özgü sorunlar olmayıp özellikle Kıta Avrupası'nda, bir yüzyıl önce ortaya çıkan kameral bilimler ve yaygınlaşmış biçimiyle polis devleti anlayışı, bu sorunlara verilmiş farklı yanıtlar olarak görülebilir. 18. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti'nin yönetim tarzı ve toplumsal yapısıyla benzerlik gösteren, Prusya ekolünden ilham almış ve Osmanlı ile tarihsel ilişkileri gelişkin olan Avusturya gibi ülkelerdeki reform ve yönetsel yapılanma, Osmanlı yönetim yapısının Tanzimat dönemine kadar olan kısmını oldukça etkilemiştir. Prusya kökenli kameral yönetim anlayışının bu yazılarla Osmanlı'ya girdiği ve Osmanlı'nın yönetim sorunlarına bu kaynaktan yararlanarak çözümler arandığı ifade edilebilir.

Tanzimat dönemiyle birlikte Napolyon savaşlarının ardından merkezileşme yönünde bir eğilim gösteren Fransa ile kapitalizmin doğduğu topraklar olan İngiltere, Osmanlı'da yönetim düşüncesinin yeni biçimini almasında etkili olmuştur. Gelir kaynakları ve toprak bütünlüğü korumak üzere merkezileşme çabaları, yönetsel örgütlenme ve kodifikasyon hareketlerinde, Fransa'nın örnek alınışını beraberinde getirmiştir. Öte yandan dönem içerisinde Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı iktisadi sorunlar karşısında alınacak tedbirleri belirlemek üzere yapılan iktisat alanındaki çeviriler, Osmanlı coğrafyasında henüz yeni olan ve adına ekonomi-politik denilen bir alandan beslenmiştir. İşte Fenn-i İdare adıyla yayımlanan ilk çeviri kitap da devlet yönetim biliminden

ziyade bir iktisat kitabı olarak kendini göstermiştir. Bu dönemde Osmanlı'nın Batılı yönetim alanına ilişkin görüşü, liberal bir iktisat politikası ve işlerin idaresi perspektifinden beslenmiştir. Fakat tek kaynak iktisat alanı değildir. Aynı isimle yayımlanan ve Fransız bir yazara ait olan başka bir kitap, başından sonuna devleti konu alan ve hukuk ağırlıklı bir yönetim metni olarak 1883 yılında karşımıza çıkmıştır. 19. yüzyıl boyunca Avrupalı kaynaklardan siyaset-hukuk-iktisat alanlarından yapılan çeviriler, disiplinlerin kesişim noktasında yer alan yönetim alanını farklı şekillerde ele alsalar da yönetim eğitiminin kurumsallaşmasıyla birlikte yönetim biliminin usul-i idare adıyla yerleştiği ve adlı adınca devlet yönetim biliminin yerini sabitlediği görülür.

Sefaretname, layiha ve çeviriler Osmanlı Devleti'nin yönetim alanlarındaki sorunlarına çözümler bulmak üzere doğrudan doğruya dışarıya bakmayı, sorun alanlarında başka memleketlerin çözümlerini ya da çeviri eserlerini aktarmayı gerektirmiş, aktarılan bu bilgi, usul-i idare/devlet yönetim bilimi alanında yazılan Türkçe telif eserlerde Osmanlı Devleti'nin de bilgisini içererek özümsemiş ve sentezlenmeye başlamıştır. Bu kapsamda usul-i idare siyaset, iktisat ya da hukuk alanına gömülü bir bilgi değil; bir yandan devletin 'ne'liği, örgütlenmesi, unsurları, araçları, işlevleri ve kamuyla bağı çerçevesinde ele alınırken diğer yandan devletle ilişkili olarak piyasa içerisinde eyleyen ve verginin kaynağı olarak halk ve şirketlerin yönetimine odaklanılmıştır. Örneğin 'yönetimin özü' (Fişek, 1979: 53) olarak tanımlanan ve daha önceleri insanlar arasındaki iş bölümünü ifade eden taksim-i amel kavramı, telif eserlerde artık devlet ve toplum, devletin farklı kurumları, merkezi idare-mahalli idare-belediyeler arasındaki farklı işlerin bölüşümünü ifade etmiştir. Yahut siyaset ve idare arasındaki veya idare ile hukuk arasındaki ayrım belirginleştirilmiş, Osmanlı yönetsel örgütleniş içerisindeki kurumların hangilerinin yönetime, hangilerinin siyasete ve hangilerinin hukuka dahil edileceği bu telif eserlerde gösterilmiştir.

Sonuç olarak bu makale 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılı kapsayan tüm süreç içerisinde, Osmanlı'da yönetim biliminin gelişiminde Avrupa izleri görülmekle birlikte, bir ülke örneğini ısrarla ve sorgulamadan aktarmak yerine, yönetim alanına ilişkin bilgide kameral bilimlerin, ekonomi-politiğin, yönetim hukuku gibi farklı ekollere ilişkin bilginin Osmanlı özgünlüğüne uyarlandığını ortaya koymuştur. Birbirinden ayrı pek çok kuramsal yaklaşımın ve bu yaklaşımlar içerisinde türeyen farklı kavramların aynı dönemlerde kullanılmasının ve yarattığı dağınıklığın gerekçesi, Avrupa izlerinin dönem boyunca farklı kanallardan yoğun ve pratik amaçlara yönelik bir biçimde takip edilmesinden kaynaklanmıştır. Bu izler, her ne kadar dağınık olsa ve sistematik bir hat izlenmesini zorlaştırsa da ülkenin kendi koşulları çerçevesinde bir yönetim yazını oluşmasına katkıda bulunmuş; aynı zamanda Avrupalı yönetim biliminin çeşitli boyutlarıyla öğrenilmesini sağlamıştır.

Kaynakça

- Abou-El-Haj, R. A. (2000). *Modern Devletin Doğası*. (Çev.O. Özel, C. Şahin). Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.
- Ağıldere, S. T. (2010). "XVIII. Yüzyıl Avrupa'sında Yabancı Dil olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız Dil Öğlanları Okulu (1669-1873)". *Turkish Studies*, 5(3), 693-704.
- Ahmed Cevdet Paşa. (2024). *Tarih-i Cevdet V*. (Çev. Ziya Yılmaz). İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.
- Ahmed Naci. (1310/1893). *Usul-i İdare yahud İdareye Dair Numune*. Dersaadet: Kitabcı Kasbar.
<https://katalog.ibt.gov.tr/kutuphane3/kitablar/480005400048000540005200095001140011500069.pdf> (31.05.2024).
- Aksan, V. H. (1993). "Ottoman Political Writing, 1768-1808". *International Journal of Middle East Studies*, 25(1), 53-69.
- Aksoy, B. (1998). "Teknik Çeviri". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 71-80.
- Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836 - 1856)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Akyıldız, A. (2011). *Sürgün Sefir Sadullah Paşa*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alpay, M. (1976). *Harf Devriminin Kütüphanelerde Yansıması*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Arıkan, S. (1996). *Nizâm-ı Cedid'in Kaynaklarından Ebubekir Ratib Efendi'nin Büyük Lâyihası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Arıkan, Z. (1999). *Batı Dillerinden Türkçeye Geçen İlk Siyasal ve Diplomatik Kavramlar*. XII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler C. IV. Ankara: TTK Yayınları.
- Avcı, N. (2020). "Osmanlı- Türk Toplumunda Çeviri Etkinliği Üzerine Tarihsel Bir İnceleme". *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, 4(1), 153-161.
- Avcıoğlu, D. (1969). *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Bilgi Basımevi.
- Balcı, S. (2009). Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı: Sahak Abro (1825-1900). *Osmanlı Siyasal ve Sosyal Hayatında Ermeniler* (Ed. İ. Erdal ve A. Karaçavuş). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Baysal, J. (1968). *Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi.

- Beydilli, K. (2009). Sefaretname. *TDV İslam Ansiklopedisi* C. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilim, C. (1990). "Ebubekir Ratıb Efendi, Nemçe Sefaretnamesi". *Belleten*, (54), 261-296.
- BOA, İ.MVL, 210/6806, 14.05.1851.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Cezar, Y. (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Çağlayan, R. (2021). "Ülkemizde İdare Hukuku Dersinin Kısa Tarihçesi ve İdare Hukuku Ders Kitaplarının İlk Örnekleri". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(3), 329-379.
- Çağman, E. ve Savan, M. (2023). *Bir Eser, İki Tercüme: Otto Hübner'in "Ekonomi Politik"i*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çankaya, A. (1968-1969). *Son Asır Türk Târihinin Önemli Olayları ile Birlikde Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*. Ankara: Mars Matbaası.
- Çiner, C. U. (2009). "Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine". *Amme İdaresi Dergisi*, 42(1), 1-22.
- Çiner, C. U. (2021). *Fransa'da Kamu Yönetiminin Gelişimi ve Mülkiye. Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye*. (Ed. O. Çelik, C. U. Çiner, A. Pekel). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Demir, K. (2016). "Kadimden Moderne Osmanlı İktisat Düşüncesi". *International Journal of Social Sciences*, 42, 205-223.
- Eco, U. (2012). *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar*. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi III*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Eruz, S. (2003). *Çeviriden Çeviribilime*. İstanbul: Multilingual.
- Fenn-i İdare-i Mülkiyye. (1883). (Çev. Fahri). İstanbul.
<https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/530005700055000490004900095001140011500069.pdf> (10.06.2024).
- Findley, C. V. (1994). *Osmanlı Siyasal Düşüncesinde Devlet ve Hukuk: İnsan Hakları mı Hukuk Devleti mi?* XII. Türk Tarih Kongresi. III. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Findley, C. V. (1996). *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*. (Çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Fişek, K. (1979). *Yönetim*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Foucault, M. (2016). *Güvenlik Toprak Nüfus*. (Çev. Ferhat Taylan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gözler, K. (2019, Ağustos 1). *Hukuk Kelimesi Kaç Yaşında?: Etimoloji Bize Ne Söyler?* <https://www.anayasa.gen.tr/hukuk-kac-yasinda.htm> (12.07.2024)

Güler, B. A. (2021). *Sunuş. Usul-i İdare ve Islahat*. (Ed. Ahmet Tetik). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Hocaoğlu, D. (1997). "Demokrasi, Kameralizm ve Osmanlı'daki Etkileri". *Yeni Türkiye*, 3(18), 375-381.

Howard, D. A. (1988). "Ottoman Historiography and the Literature of 'Decline' of the Sixteenth and Seventeenth Centuries". *Journal of Asian History*, 21(1), 52-77.

İpek, N. (1991). "Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 101-138.

Karasu, K. (2004). *Kamu Yönetimi Disiplinin Kökenine İlişkin Bir Not. II. Kamu Yönetimi Forumu. Bildirileri*. (Ed. U. Ömürgönülşen, K. Öktem). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Kaynar, R. (1991). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Keskin, N. E. (2006). "Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin 'Köken' Sorunu". *Amme İdaresi Dergisi*, 39(2), 1-28.

Keskin, N. E. (2008). "Türkiye'de Yönetim Biliminin Gelişimi". *Amme İdaresi Dergisi*, 41(4), 1-22.

Kia, R. A. (2012). *Darülfünundan 1933 Üniversite Reformuna, Hukuk-ı Siyasiyei Osmaniye Derslerinden Amme Hukukuna Genel Kamu Hukukunun Geçmişine Dair Notlar I*. Prof. Dr. Mehmed Akad'a Armağan. (Ed. B. Vural Dinçkol, N. Bulut). İstanbul: Der Yayınları.

Kılınçoğlu, D. T. (2019). "The Dawn of Ottoman Popular Political Economy: The Turkish Translations of Otto Hübner's *Der kleine Volkswirth*". *Journal of the History of Economic Thought*, 41(3), 1-17.

Korkut, H. (2003). *Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa 1719-1807*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi.

Levend, A. S. (1963). "Siyaset-nameler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* (10), 167-194.

Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mehmed Midhat (1276/1869). *Ekonomi Tercümesi: Fenn-i İdare*. İstanbul: Cemiyet-i İlmiye Matbaası.
<https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/53000480004500055000550005>

000048000480009500109001150007900095000690006700072000950011400
11500069.pdf (10.06.2024)

- Ortaylı, İ. (1983). *Tanzimat Bürokratları ve Metternich. Prof. Fehmi Yavuz'a Armağan*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 528.
- Ortaylı, İ. (2018). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Öztürk, H. R. (2020). "Osmanlı'da Değişim Çabaları ve Mehmet Sadık Rıfat Paşa". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1), 345-366.
- Sahak Abro. (1271/1855). *Avrupa'da Meşhur Ministroların Terceme-i Hallerine Dair Risale. İstanbul: Takvimhane-i Amire Matbaası*.
<https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/560005700051000510004800095001140011500069.pdf> (10.06.2024)
- Sahak Abro. (1287/1871). *Kuşver-i Derun*. İstanbul.
<https://isamveri.org/pdfrisaleosm/R158772.pdf> (10.06.2024)
- Sakızlı Ohannes. (1309). *Usul-i İdare (Beşinci Sınıf Talebesine Mahsustur). Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Litografya Destgahı*.
<https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/530005300048000540005200095001140011500069.pdf> (01.06.2024)
- Sakızlı Ohannes. (1311-1313). *Usul-i İdare-i Mülkiye (Yedinci Sene). Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Litografya Destgahı*.
<https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/530005300048000540005200095001140011500069.pdf> (01.06.2024)
- Sayar, A. G. (2013). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Segur. (2018). *İçimizdeki Ülke/ Kuşver-i Derun*. (Çev. Sahak Abro). (Dü. Eren Yavuz). İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Toprak, Z. (2007). *From Plurality to Unity: Codification and Jurisprudence in the Late Ottoman Empire. Ways to Modernity in Greece and Turkey – Encounters with Europe, 1850-1950*. (Ed. A. Frangoudaki, Ç. Keyder). London-New York: I.B. Tauris.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye'de Milli İktisat: 1908-1918*. İstanbul: Türkiye İ Bankası Kültür Yayınları.
- Tural, E. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'da Devlet Sistemi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Turan, İ. B. (2022). "Almanya'da Kamu Yönetimi Disiplininin Tarihsel Gelişimi ve Nesne Sorunu: Weimar Cumhuriyeti Öncesi ve Sonrası". *Memleket Siyaset Yönetim*, 17(38), 421-442.
- Uçman, A. (2013). *Ebubekir Ratib Efendi'nin Nemçe Sefaretnamesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1975). "Tosyalı Ebûbekir Ratib Efendi". *Belleten*, 39(153), 49-76.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı'da Kapıkulu Ocakları I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ülken, H. Z. (2020). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Wells, C. (2020). *İlm-i Tedbir-i Mülk : Devlet Yönetme Bilimi*. (Dü. Mutlu Dursun) İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.

Yeşil, F. (2010). *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Katibi: Ebubekir Râtib Efendi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kant ve Devrim Eleştirisi

Selbin YILMAZ*
Özkan AGTAŞ**

Öz: Kant'ın devrim ve direniş hakkına koyduğu katı ve koşulsuz yasak, günümüze dek gelen yoğun bir akademik ilginin konusu olmuştur. Kendi döneminde takipçilerinin ve özellikle 20. yüzyılda yorumcularının Kant'ın koyduğu mutlak devrim yasağı ve mutlak itaat şartı üzerine bu denli yoğun bir şekilde düşüncelerinin esas sebebi, Kant'ın bir yandan da Fransız Devrimi ile ideallerine olan bağlılığı ve bazı yazılarında devrimlerin dönüştürücü etkilerinden olumlu bir şekilde bahsetmesidir. Bu neredeyse taban tabana zıt iki ayrı düşüncenin aynı düşünür tarafından dile getirilmesi, burada çözülmesi gereken bir muamma olduğu fikrini kuvvetlendirmiş ve hayli zengin ve bir o kadar da zor bir literatürle bizi karşı karşıya bırakmıştır. Yine aynı ilgiyle, fakat bu defa bu zengin literatürün ilgisini de anlamak ve gözetmek zorunluluğuyla bu makale, Kant'ta ilk bakışta göze çarpan bu ikircikli tutumu tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Önce literatürde dile getirilen yorumları sınıflandırarak ele alacak, sonra ise Kant'ın tek bir devrim yorumundan ziyade tarih, hukuk ve estetik açılardan üç farklı devrim yorumu bulunduğunu ileri sürerek bu yorumları ayrı ayrı değerlendireceğiz. Buradaki zorluğun bu yorumların birbirine indirgenememesinden ve birbirini iptal etmemesinden kaynaklandığını iddia eden bu çalışmada, Kant'ın devrim bahsinde bir çelişki ya da tutarsızlık olmadığını savunuyor, Kant'ın çok boyutlu bu devrim anlatısını anlamanın önemini vurgulamaya çalışıyoruz.

* Ar. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

ORCID: 0000-0002-0657-9178

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

ORCID: 0000-0001-8483-2805

Makale Geliş Tarihi: 13.06.2024

Makale Kabul Tarihi: 13.01.2025

Anahtar Kelimeler: *Immanuel Kant, Fransız Devrimi, Devrim yasağı, Mutlak itaat, Direnme hakkının reddi*

Kant and the Critique of Revolution

Abstract: *Kant's uncompromising and unconditional restriction on the right to revolution and resistance has been the subject of intense academic interest to the present day. The main reason why his followers in his own time, and especially his commentators in the 20th century have reflected so intensely on Kant's absolute prohibition of revolution and the requirement of absolute obedience is that Kant was at the same time committed to the French Revolution and its ideals, and in some of his writings he spoke favourably of the transformative effects of revolutions. The fact that these two almost completely dissimilar ideas were expressed by the same thinker has strengthened the idea that there is an uncertainty to be solved here and has left us with a very abundant and difficult literature. Again with the same interest, but this time with the obligation of understanding and regarding the interest of this abundant literature, this article aims to open this apparently ambivalent attitude in Kant to discussion. Firstly, we will classify the interpretations reflected in the literature, and then arguing that Kant has three different remarks of revolution in terms of history, law and aesthetics rather than one single reading of revolution, we will review these three remarks separately. In this study, which claims that the difficulty here stems from the fact that these interpretations cannot be reduced to each other and do not cancel each other out, we argue that there is no contradiction or inconsistency in Kant's discussion on revolution, and we try to emphasize the importance of understanding Kant's multifaceted narrative of revolution.*

Keywords: *Immanuel Kant, French Revolution, Prohibition on revolution, Absolute obedience, Rejection of the right to resist.*

Giriş

Immanuel Kant, siyasal çalkantılarla dolu çağının tarih sahnesine davet ettiği, üstelik ilerleyen yaşlarında en ihtişamlısına tanıklık etme fırsatını da yakaladığı (1789 Fransız Devrimi patlak verdiğinde 60'larının ortasıydı) devrimler hakkında gerilimli fikirler ileri sürmüştür. Şöyle ki, Kant için devrimler bazen eyleyenlerin kim olduklarına veya görünürdeki niyetlerine aldırmaksızın doğanın gizli planına hizmet eden tarihsel olaylardı; başka bir deyişle devrimler hedeflemedikleri şeylerin icrasını başlatıyor, insanlar ise hesaplama yapmadıkları şeyler yoluyla tarihsel ilerlemeye meyyal olduklarını sergiliyordu. Ancak aynı Kant, oynadıkları tarihsel rol bakımından hakkını teslim ettiği devrimleri hukuken kınamakta ve yasaklamaktadır: İç içe geçen ve birbirini destekleyen argümanlarla kâh devlet başkanının mutlak dokunulmazlığından, kâh yasa koyucunun iradesine meydan okumanın (yasaya direnmenin) gayri meşruluğundan dem vurur, ama asıl olarak, hem bir maksim hâline getirilemeyeceği hem de aleniyet ilkesine aykırı olduğu için (ki bu ikisi zaten birbirini varsayıyor), devrimin hukuk içerisine alınmasının, yani anayasal bir hakka (devrim/direnme hakkına) tahvil edilmesinin mümkün olmadığını ilan eder. Kant, hukukun kapılarını âdeta devrimin yüzüne kapatır ve su sızdırmaz bir

yasak tesis eder. Ama yine aynı Kant, koşulsuz bir yasağın konusu olacak kadar mühim bir suç teşkil eden devrimin, onu seyredenler üzerinde uyandırdığı duyguya kayıtsız kalmaz. Devrime bilfiil iştirak edenlerin ne yapıp ettiğinde değil, fakat devrime tanıklık edenlerin devrim hakkındaki yargısında tayin edici bir şeyler bulur. Bu muazzam olayın seyircilerde uyandırdığı çıkar gütmeyen sempati ve coşku, devrimi onun nazarında bir işaret hâline getirir: İnsanlığın ahlaki olarak ilerlediğine dair bir işaret.

Elbette tüm bunlarda kafa karıştırıcı çok şey var: Doğanın planını bilmeksizin icra eden tarihsel bir olay, mutlak bir yasağın konusu olması gereken hukuki bir olay, seyredenlerin onda yüce bir şeyler bulduğu estetik bir olay olarak devrim. Hepsi Kant’a aittir. Üstelik buradaki karmaşaya kimi biyografik detayları da eklemek gerekir ki Kant’ın Fransız Devrimi karşısındaki tutumuna dair tanıklıklar, onun neredeyse saplantı düzeyinde ve müthiş bir heyecanla gelişmeleri takip ettiğini, Jakoben olarak yaftalanmayı dahi umursamayarak devrime desteğini sürdürdüğünü, hatta devrimdeki kabul edilemez aşırılıklar karşısında bile taviz vermeye yanaşmadığını söylüyor.¹ Dahası Kant yalnızca biyografik detaylarda değil, eserinin bütünü açısından da devrimle ilişkilendirilmiştir: Kant’ın devrim hakkındaki güçlü rezervleri dahi, Kantçı felsefe ile Devrim siyaseti arasındaki çarpıcı rezonansa engel olamamış, Fransız Devrimi’nin siyasette gerçekleştirdiği şey ile Kant’ın felsefede gerçekleştirdiği şey arasında kurulan yakınlık, -Marx “Kant’ın felsefesi Fransız Devrimi’nin *Alman teorisi*dir” der- onun ‘devrimin filozofu’ olarak adlandırılmasına bile sebep olmuştur (Marx, 1975: 206; Arendt, 2019: 84-85, 97). O günden bugüne de Kant’ın devrime dair görüşleri, açıklığa kavuşturulması gereken ‘ikircikli’ ya da ‘çelişkili’ görüşler olduğu eleştirisine maruz kalmış ve izah gerektiren bir tutum olarak görülmüştür.

Kabul etmek gerekir ki, Kant’ın düşüncesinde devrim nosyonu muğlak bir yerde duruyor. Buradaki muammanın sebep olduğu anlaşmazlıklar, ilk zamanlara, yani Kant henüz hayattayken yazdıklarının genç radikal takipçileri arasında alevlendirdiği hararetli tartışmalara kadar uzanıyor. Çünkü tam o yıllarda Fransız Devrimi’nin fiilen gerçekleştirmekte olduğu şeyi, yani baskıya karşı direnme hakkını, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) doğal ve dokunulamaz haklar arasında sayıyordu ve devrimin heyecanı her yanı sarmışken, Kantçı radikallerin Kant’ın direnme hakkına getirdiği rezervleri sorgusuzca kabul etmesi zaten beklenemezdi. Çoğu, neredeyse koşulsuz bir itaat talep eden, direnme hakkını reddeden ve devrim hakkında kategorik şerhler

¹ Biyografik tanıklıklar için bkz. Geier, 2018: 263-264; Kuehn, 2017: xxvii, 346-347; Beiser, 2018: 66-69.

içeren bu görüşlerin onun ahlak felsefesiyle açıkça çeliştiğini düşünüyordu.² Sonraki yıllarda da bu durum pek değişmedi. Kant gibi yalnızca felsefede gerçekleştirdiği olağanüstü devrimle anılmayıp aynı zamanda kamusal tartışma, ifade hürriyeti, cumhuriyetçi anayasa, halklar federasyonu, ebedi barış gibi pek çok konuda çağdaş siyasal tahayyülü belirlemiş ve belirlemeye devam eden bir filozofun düşüncesini siyasal açıdan bu şüphe uyandırıcı ve hayli olumsuz imalarından kurtarma görevi, Kantçı felsefeyle ilgilenenlerin zihnini kurcalamaya devam etti. Kant gibi felsefi bir sistem inşa etmiş bir filozofun düşüncesini istikrarsızlaştıran bir bilmeceyi çözmek ve onun kendiyle yeniden uyumlu hâle getirilmek istenmesinde ve devrim bahsindeki bariz ikircikliğin pek çok Kant uzmanının merakını cezbetmesinde aslında şaşılabilecek bir şey yok. Asıl dikkat çekici olan, bu tartışmanın çeşitli tarihsel/siyasal uğraklarda, konjonktürün dayattığı yeni ve spesifik sorunlar eşliğinde güncellenip durmasıdır. Bu nedenle onun devrim eleştirisinin sürekli gündeme gelmesinin ardında sadece akademik bazı saikler olduğunu söylemek yetersiz kalacaktır. Örneğin Kant'ın devrim eleştirisi, bir hayli tehlikeli ve yıkıcı olabilecek siyasal imaları nedeniyle, 20. yüzyılda totaliter rejimlerin sonuyla birlikte yeniden gündeme gelmiş ve tartışma tekrar alevlenmiştir.

Kant acaba, ne kadar adaletsiz olursa olsun her türden despotluğa karşı direnme hakkını kategorik olarak yasaklamak mı istemişti gerçekten? Örneğin apartheid uygulamalarını, kitlesel katliamları, toplama kamplarını, totaliter rejimlerin akıl almaz ihlallerini de kapsayacak mıydı bu yasak?³ Bu noktada hem siyasal konjonktürün dayatması hem de saf aklın en karmaşık labirentlerinde dahi yönünü kaybetmeyen büyük düşünürün devrim söz konusu olduğunda bazen birbirleriyle bazense felsefesinin genel sistematigiyle çelişen, uyumsuz ve ikircikli düşünceler arasında savrulup durmasına son verecek bir revizyon isteğiyle Kant'ın devrime koyduğu mutlak yasağın, bir devlet hukuk ilkelerini terk ettiği anda, Kantçı siyaset ilkelerine göre geçerliliğini yitireceği tezi ilk kez

² O dönemde yaşanan tartışmaların daha detaylı bir dökümü için bkz. Maliks, 2014: 114; 2018: 456; 2011. Ayrıca Kant'ın radikal takipçilerinden biri olan Johann Benjamin Erhard'ın Türkçeye çevrilen "Halkın Devrim Yapma Hakkı Üzerine" adlı metni için bkz. Erhard, 2022.

³ Zaten insan soyunun böylesine bir barbarlığın içine düşmesinden bizzat modernitenin, aydınlanmanın ve ilerleme fikrinin sorumlu olduğu eleştirileri dile getirilmeye çoktan başlamıştı ve Kant bunların bir savunucusu olarak zan altındaydı; bir de onun saf ahlak kuramının eleştirisi tartışmaya dâhil olunca neredeyse karikatür bir Kant imgesi de ortaya çıkıyordu. Yasaya itaat nosyonu sayesinde toplama kamplarına nakilden sorumlu Adolf Eichmann, kendini yasalara bağlı bir yurttaş olarak savunabiliyor, ayrıca Kant'ın görev/ödev tanımına uygun yaşadığını söyleyebiliyordu (Arendt, 2012: 143-144). Bunun dışında Jean-Luc Godard'ın *Çinli Kız* (1967) adlı filmindeki bir sahnede, üzerinde 'Halk Düşmanları' yazan bir panoda asılı bir Nazi subayının fotoğrafının yanına "Immanuel Kant Batı felsefesinin Eichmann'ıdır" notu düşülebiliyordu.

dile getirildi (Reiss, 1956: 190-191). Henüz 1956'da öne sürülen bu tez canlılığını hep korudu ve bu konuda Kant'ın yanlış anlaşıldığı, onun devrim ve direnme hakkına koyduğu yasağın sadece cumhuriyetçi rejimler için geçerli olduğu, aksi durumlarda direnişin meşru olduğu savunuldu (Westphal, 1992: 402, 411; Byrd ve Hruschka, 2006: 243-244; Waldron, 2006: 197; Ripstein, 2009: 341, 343).

Tartışmanın bu şekilde yeniden canlanmasının ardından 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Kant'ın devrime dair görüşlerinin sürekli bir revizyona maruz kaldığını söyleyebiliriz. Kant'ın devrim hakkındaki mülahazaları, kimilerine göre zorunlu bir tashih gerektiren çelişkili fikirler içeriyordu: Bazıları için Kant, devrim hakkındaki 'gerçek' görüşünü sansür politikaları⁴ nedeniyle açıkça ifade edememiştir, bu konudaki 'gerçek' düşüncelerini Fransız Devrimi hakkındaki metni ("Yeniden Gündeme Gelen Eski Bir Soru") yansıtır, asıl Kant'ın devrim karşısı düşüncelerine şüpheyle yaklaşılması gerekir (Strauss, 1988: 33; Yovel, 1980: 215).⁵ Bazıları için Kant'ın devrim hakkındaki görüşlerinin ikircikliği hukuk ve ahlak felsefeleri arasındaki açıdan kaynaklanır ve Kant'ın devrime koyduğu yasak onun ahlak felsefesinin ilkeleriyle aşılabilir (Hill, 2002: 288, 294; Williams, 1983: 205; Schwarz, 1964: 130).⁶ Bazıları Kant'ın düşüncesinin sistematik bir yeniden yapılandırma ile ele alınması gerektiğini öne sürerek - bunun bazen Kant'ın pozisyonu ile Kantçı bir pozisyon arasında ayırım yapmak şeklinde ifade edildiğini görürüz- düşüncesinin yalnızca devrimi yasakladığını, ancak şiddet içermeyen sivil itaatsizlik ya da pasif direniş biçimlerinin onaylanmasına izin verdiğini söyler (Kersting, 2010: 76; Wit, 1999; Çörekçioğlu, 2010: 245-246, 250; Schwarz, 1964: 130-131; Murphy, 1970: 138). Başka

⁴ Kant'ın 1790'lı yıllarda Prusya devletinin sansür politikalarına maruz kalışının belgelerle ortaya konan hikâyesi ve belgelerin Türkçe çevirileri için bkz. Ökten, 2016; sürece dair detaylar hakkında bkz. Gregor, 1979; Di Giovanni, 1996; Geier, 2018: 245-257.

⁵ Sansür tezine Kant'ın ahlak felsefesine ve onun karakterine dayanan Kantçı itirazlar getirilir ve Kant'ın böylesine riyakâr bir tutum sergileyerek sansüre boyun eğmesinin kabul edilebilir olmadığı ileri sürülür (Beck, 1971: 411; Nicholson, 2010: 159; Reiss, 1991: 265). Seebohm ise 'filolojik kanıt' olarak adlandırdığı bir yöntemle Kant'ın metinlerinin yayınlanma tarihlerinin dikkatli bir kronolojisini o dönemin bağlamına da değinerek sunar ve sansür tezinin geçersiz olduğunu ileri sürer (Seebohm, 1981).

⁶ Bu argümanı savunanlar büyük ölçüde Kant'ın *Ahlak Metafiziği*'ndeki (*Die Metaphysik Der Sitten*, 1797) "Üzerinizde hüküm süren otoriteye -içsel ahlakla çelişmeyen her şeyde- itaat etmelisin" (Kant, 1991: 176) sözü ile *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*'deki (*Die Religion innerhalb der Grenzen der Bloßen Vernunft*, 1793) "İnsanlardan daha çok Tanrı'ya itaat edilmelidir" önermesinin sadece insanların kendinden kötü olan bir şeyi (ahlak kurallarına doğrudan karşı olan bir şeyi) buyurdıkları zaman bir anlamı vardır ve bu durumda da onlara itaat edilmemelidir" (Kant, 2021: 121, 2n; 1996d: 134n) sözüne atıf yaparlar.

bazıları içinse Kant farklı söylem düzeylerinde konuşmaktadır, dolayısıyla ortada söz konusu edildiği gibi bir karmaşa ve tutarsızlık yoktur, görünüşteki karmaşanın çözümü Kant'ın tarih felsefesinde ve antropolojik mülahazalarında (Nicholson, 2010: 152, 165; Seeböhm, 1981: 560, 572, 586; Axinn, 1971: 432). Bazıları ise Kant'ın sistematüğinden türetilebilecek herhangi bir çare bulunmadığını, ahlak felsefesinin de bu düğümü çözemeyeceğini ve tutarsızlığın giderilemeyeceğini düşünür (Atkinson, 1992: 242-243; Jacqueline, 1996: 125; Beck, 1971: 413-414; Flikschuh, 2008: 382). En nihayetinde, Kant'ın düşünce sistematüğünün imkânları dâhilinde soruna içeriden bir çözüm bulma yönündeki çabaların nafiye olduğuna inananlar da vardır: Onlara göre Kant'ın devrim hakkında yazıp çizdikleri teorik olarak giderilmesi mümkün olmayan çelişkilerden mustarıptır, çünkü gerisinde felsefi yalpalamalardan çok türlü siyasal sebep ya da saik bulunmaktadır (bazen sansürden kaçmak, bazen gericiliğe bahane vermemek, bazen basın özgürlüğünün tamamen kısıtlanmasını engellemek, bazen felsefesinin güçlkle kazandığı mevzileri siyasal türbülanslardan dikkatlice korumaya çalışmak vb.) Muğlaklığın sebebi teorik değil pratik güçlükler olduğuna göre, revizyon çabaları da boşunadır. Önemli olan Kant'ın felsefesinde istikrarsızlığa sebep olan bu dışsal etkileri kavramak ve bunu yaparken filozof Kant'ın değil, siyasal Kant'ın şifrelerini çözmeye çalışmaktır (Beiser, 2018: 82-91).⁷ Hem teorik hem de pratik bu şifreleri çözmeye çalışmak, yorumcuları bir hayli meşgul etmeye devam etmektedir.⁸

Kant'ın devrim bahsinin belli momentlerde ama bir anlamda hiçbir zaman kapanmayacak şekilde geri çağırılması, burada kısırtıcı bir şey olduğunu ve bazı tarihsel gelişmelerle yeniden canlandığını gösteriyor: totaliter rejimler, siyaset ve ahlak arasındaki ilişkinin yeniden kurgulanmaya çalışılması, sivil itaatsizlik deneyimleri ve meşruiyet tartışmaları vb. Bu elbette onun devrim bahsinin cazibesini gösteriyor. Ne var ki burada detaylı bir hesaplaşmaya giremeyeceğimiz -burada tüketilmesi mümkün olmayacağından- bu tezlerin neredeyse hepsinin Kant'ın devrim yorumunda bir çelişki varsayarak yola çıktıklarına ve bütünlüklü ve tutarlı bir Kant yaratma çabası içinde olduklarına dikkat çekmek amacındayız. Daha doğrusu, i) Kant tutarlıdır, ii) Kant tutarsızdır ama tutarsızlık giderilebilir, iii) Kant tutarsızdır ama başka sebepleri vardır, iv) Kant tutarsızdır ve bu

⁷ Kant 1780'lerin sonundaki bir notta “kökensel sözleşmeyi ihlal eden bir yöneticiye karşı itaatın geri çekilebileceğini” yazmıştır (Kant: 2016b: 62). Kant'ın *Reflexionen*'deki bu notlarını inceleyen Beiser, asıl sorunu sonradan yasak koymasında aramak gerektiğini ileri sürer (Beiser, 2018: 65-66).

⁸ Benzer bir tartışmanın izlerini Türkçede de sürmek mümkün. Kant'ın devrim, direnme hakkı, isyan, politik otoriteye itaatın sınırları veya sivil itaatsizlik gibi konulardaki gerilimli fikirlerini çeşitli veçheleriyle ele alan çalışmalar için bkz. Gelmez, 2018: 94-95, 120-121, 136; Başkır, 2015: 85-86, 91; Güngör, 2020: 239-259; Çörekçioğlu 2010: 245-246; Çörekçioğlu, 2012: 6-7; Karaböcek, 2013: 34-35; Çataloluk, 2019: 207-208; Çilingir, 2020: 44; Yumlu, 2022: 58-59; Esgün, 2020: 354.

çözülemez biçiminde kategorize edilebilecek bu tezlerin karşısında, burada bir güçlük olduğunu ve yıllara yayılan bu tartışmanın canlılığının bu güçlükten kaynaklandığını kabul ediyor, ancak Kant'ta çelişki ya da tutarsızlık olarak görülen şeyin, çelişkiden ziyade bir gerilim olduğunu savunuyor ve bu gerilimin korunması gerektiğini düşünüyoruz. Biz bu tartışmaya, Kant'ın devrime *tek* bir yaklaşım açısının bulunduğunu varsayarak veya böyle bir sonuca ulaşmayı hedefleyerek başlamanın doğru olmadığını düşünüyoruz. 1780 ve 1790'lı yıllar boyunca Kant'ın kaleme aldığı çalışmalara bakıldığında, spesifik bir devrim kuramından ziyade, diğerleri aleyhine herhangi birine indirgenmesi mümkün olmayan, birbirlerini yok veya geçersiz sayması da mümkün olmayan, farklı fazlarda çalışan, ancak yine de gerilimli şekilde birlikte var olan birden fazla açı, yani üç farklı devrim yorumu bulunduğunu öne süreceğiz: tarih, hukuk, estetik.

Bizim üzerinde durmak istediğimiz asıl şey, Kant'ın devrime dair yaklaşımında nasıl olup da birden fazla açının *aynı anda* yürürlükte olabildiğidir. Kant'ın farklı söylem düzeylerinde konuştuğunu, dolayısıyla ortada bir tutarsızlık olmadığını dile getiren görüşler olduğunu söylemiştik. Ne var ki bu da tek başına yetersizdir, hem farklı söylem düzeylerinde konuşmanın devrim bahsine dair bir sorun yaratmadığını söylemiş olur hem de aynı tutarlılık bakış açısına sahiptir. Asıl önemli olan bunların nihayetinde bir arada sorunsuz şekilde durduklarını veya öyle değilse de o hâle getirilmeleri gerektiği değildir; biz aralarındaki bu gerilimin devrim bahsi için ne anlama geldiğini tartışmanın daha doğru bir hat olduğuna inanıyoruz. Bu konuda Kant'ın düşüncesini düzeltmeye gerek olmadığını, bu konunun onun dahi gündeminde olmadığını, düşüncelerini revize etmeye gerek görmediğini ve bu konuda dile getirdiği görüşlerini her fırsatta aynı şekilde tekrarlamaktan kaçınmadığını iddia ediyoruz. Bu nedenle öncelikle Kant'ın metinlerine dönecek, Kant'ın farklı düzeylerdeki devrim yorumlarına odaklanacak, bunların hangisinin sahih olduğunu veya aralarındaki çelişkinin giderilip giderilemeyeceğini sormak yerine, söz konusu açıklama düzeylerini birbirinden tecrit etmeye çalışacağız. En sonunda ise, özellikle 1798 tarihli Fransız Devrimi hakkındaki metnine odaklanarak bu üç düzeyin bir yandan iç içe geçip birbirine bulaşırken diğer yandan birbirlerini hiçbir şekilde iptal etmediklerini göstermeye çalışacağız.

Tarih ve Devrim

Bilindiği üzere Kant'ın tarih felsefesi ilerleme fikri üzerine kuruludur. Bir felsefi anlayış olarak ilerleme, somut kanıtlara dayanmanın yanı sıra varsayımsal bir karaktere de sahiptir, hatta varsayımsal olmak zorundadır. İnsan türünün tarihini, türün bütün özgün yeteneklerinin bireyde değil ama türde gerçekleşen, yavaş ama sürekli gelişimi olarak gören Kant, bu gelişimi doğanın gizli planı olarak adlandırır ve insanın bu plan doğrultusunda “doğanın seçtiği bir yöne doğru

farkında olmadan” ilerlediğini söyler (Kant, 2017a: 32; 2007b: 108). Kant’a göre felsefi bir girişim olarak böyle bir doğa planı varsaymak ve olayları “nasıl gelişmesi gerektiğini gösteren bir düşünceye uygun bir tarih” olarak yazmak yararlı bir düşüncedir (Kant, 2017a: 45; 2007b: 118); böylece bizlere anlamsız, karmaşık ve düzensiz gibi görünen gidişatın ardında bir anlam bulabilir; insanın yeteneklerinin beyhude ve amaçsız olmadığını gösterebiliriz (Kant, 2017a: 32; 2007b: 108-109). Ayrıca bir doğa planı varsaymak, hem geleceğe umutla ve güvenle bakabilmek için bir dayanak olacak hem de gelecekteki siyasal gelişmeleri önceden söyleyebilmemizi sağlayacaktır (Kant, 2017a: 46; 2007b: 119). Kant’a göre böylesi bir öngörü yalnızca genel bir tarih düşüncesiyle haklı çıkarılabilir (Kant, 2017a: 47; 2007b: 119).

Doğa planı, gizli tasarı, genel bir tarih düşüncesi, öngörünün haklı çıkarılması... Burada onun düşüncesinden zaten aşına olduğumuz manevralarla karşı karşıyayız. Nihayetinde bu kavramlarla Kant, inançtan, umuttan, aklın talep ve ihtiyaçlarından bahsetmektedir. Ancak bu kavramlar burada derinleştiremeyeceğimiz bazı felsefi güçlükler barındırıyor. Zaten Kant’ın doğa yerine bazen Takdir-i İlahi’yi (Kayra), bazen de kaderi kullanması çokça tartışılmıştır. Biz ise burada, devrimlerin onun tarih felsefesindeki yerini anlamak için en elverişli kavram olduğunu ve işin doğrusu antropolojik bakış açısıyla tüm bu felsefi kavramları somutlaştırdığını düşündüğümüz *antagonizma* kavramına döneceğiz.⁹

Kant, her ne kadar antagonizma kavramını genel tarih düşüncesi içerisine yerleştirerek doğanın gizli planı doğrultusunda toplumdaki antagonizmayı kullandığını söylese de, doğanın değil de bizzat insanların sorumlu olduğu bir tarih anlatısı kurar -çünkü insanın doğal tarihi yerine insan türünün ahlaki tarihini yazmak istiyordur.¹⁰ Bu ahlaki tarih, insanın kendi aklını kötüye kullanması nedeniyle düştüğü kötülük ve sefalet durumundan, yine aklın gösterdiği yolda ilerleyerek kendi başına çıkma gayretinin tarihidir. İnsan soyu “kendi

⁹ Tüm bu Kantçı manevralar, Kant ve Hegel’in tarih felsefeleri arasındaki karşıtlığın temel sebebini oluşturur. Bunun üzerine yürütülen önemli tartışmalar, Kant’ın tarihi insan türünün gelişmesi ve ilerlemesi olarak ele alışının ve antagonizma kavramının Hegel ve Marx gibi düşünürleri derinden etkilemesini ilk başta teslim ederler. Ancak farka yapılan vurgu daha baskındır: Kant’ın tarih felsefesi bir ‘felsefi girişim’ olarak tarihin idesinin (ki bu ilerleme idesidir) ne olduğu üzerine düşünürken, Hegel bizzat felsefeyi tarihselleştirmiş, felsefeyi tarihsel deneyim ile beraber ele almış ve insan bilincinin tarihsel olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Böylece Hegel’in bahsi geçen Kantçı manevraları somutlaştırdığı iddia edilir. Bu konuda özellikle bkz. Ateşoğlu, 2005, 2006, 2014.

¹⁰ “Herder’in *İnsanlık Tarihi Felsefesi Üzerine Düşünceler*’inin Eleştirisi”nde (“Rezensionen von Johann Gottfried Herders *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*”, 1785), Herder’i bu nedenle eleştirir (Bkz. Kant, 2017b; 2007c).

deneyimsizliğinin bir sonucu olarak kendi sırtına yüklediği kötülüklerin altında acıyla inlese de” (Kant, 2017c: 93n; 2007d: 170n), daha kötünden daha iyiye doğru ilerleyecek ve bunu ona doğa öğretecektir. Doğa toplumdaki antagonizmayı bu nedenle, yani insandaki yeteneklerin gelişmesi için kullanacaktır. İnsanı atalete teslim etmeyen ve ondaki saklı tüm yeteneklerin ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlayan bu antagonizma, insanın *toplumdışı toplumsallığıdır*, yani aynı anda hem bir toplum olma eğilimi hem de toplumu parçalamakla tehdit eden kendini diğerlerinden ayrı tutma eğilimi (Kant, 2017a: 35; 2007b: 111). Kant’a göre doğa, insandaki bu bencil eğilimlerin çatışmasından yararlanır ve onu gelişmeye şöyle zorlar: Her durumda kendi düşüncesini takip etmek isteyen insan, her insanda aynı isteğin olduğunu bilir; bu nedenle de her yönden direnç bekler ve her şeye direnç gösterir. Şeref, güç, rekabet, bencillik, kıskançlık, onur, zafer arzusu, makam ve mülkiyet isteği... Bu doymak bilmeyen arzular sayesinde insan tembellik eğilimini aşar, doğal yeteneklerini geliştirmeye zorlanır ve kültüre adımını atar (Kant, 2017a: 36; 2007b: 111).

Doymak bilmeyen arzuların yol açtığı tüm kötülüklerden, önünde sonunda iyi olan şeyler açığa çıkacak ve insan iyiye doğru ilerleyecektir. Bir anlamda iyi ile kötünün mücadelesinin tarihidir Kant’ın anlattığı ve eğer insan her şeyi kendi yapmaya muktedir olduğunu gösterecekse –“şeytanlardan oluşmuş bir ulus” olsalar bile (Kant, 2005b: 303; 1996c: 335)- ancak zorunlu ve kaçınılmaz olan bu mücadele yoluyla bunu kavrayacaktır. Kant verdiği örneklerle, çatışmadan muaf bir toplumsallığın hem ilerlemenin ve gelişmenin olanaklarını nasıl bertaraf ettiğini hem de insan türünün ahlaki varoluşunu nasıl anlamsız kıldığını göstermeye çalışır. Örneğin insan türünün ahlaki tarihi, insanın sahip olduğu hayvanlardan daha değerli olmadığı, akıl sahibi olmalarının boş bir amaç olarak kaldığı, sadece kendi mutlulukları ile ilgilenen canlılar olduğu, uyumlu, kanaatkâr, sevgi dolu “Arkadyalı bir çobanın” hayatında bulunamaz; çünkü insanın saklı yetenekleri böyle bir yaşamda ortaya çıkamaz, gelişemez, daima uyur, donmuş ve hayvani düzlemin içerisine gömülmüş hâlde kalır (Kant, 2017a: 36; 2007b: 111-112). Varoluşlarının değeri söz konusu olduğunda “Mutlu Tahiti sakinlerinin” uysal ve tembel hayatlarına da ‘iyi’ demek güçtür (Kant, 2017b: 78; 2007c: 142). İnsan türünün ahlaki tarihinden bahsedeceksek eğer, onun yöneldiği bir amaç olmalıdır; diğer bir deyişle böyle bir felsefi girişim “insanın neden var olması gerektiği” sorusuna da bir yanıt içermelidir; oysa Arkadyalı çobanların ya da Tahiti halkının hayatı herhangi bir amaç barındırmaz.¹¹ Bu nedenle “bir bütün

¹¹ Kant insanın amaçsızlık yüzünden kapıldığı arzulardan kaynaklanan başka hayat imgelerinin anlamsızlığına da değinir: Rousseaucu vahşi doğal durum imgesi (Kant, 2017a: 42; 2007b: 116); sürekli barışın hüküm sürdüğüne inanılan bir altın çağ imgesi (Kant, 2017c: 99; 2007d: 174); insanın “kendi varoluşunu tam bir eylemsizlik ve daimi barış içinde hayal edebileceği veya aylaklıkla geçirebileceği” bir cennet imgesi (Kant, 2017c: 88; 2007d: 168). Kant’a göre sürekli barış ne geçmiş bir altın çağda ne de insanın

olarak *insanlık* türünün amacı, yani *insan varlığının* nihai hedefine kendi güçleriyle özgürce yönelme amacı” *antagonizma* sayesinde anlam kazanacak ve gerçekleşecektir (Kant, 2010a: 55; 1996b: 308-309).

Bireysel arzuların çatışmasından ve insanların amaçlarının birbirleriyle zıt olmasından kaynaklanan toplumsal antagonizma, bu nedenle savaş sorununu “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme”nin (“Zum ewigen Frieden: Ein philosophischer Entwurf”, 1795) yazarı Kant’ın felsefesinin önemli bir meselesi hâline getirir. Kant’a göre doğa gizli planı doğrultusunda, tıpkı insanları eğilimleri nedeniyle vahşi bir özgürlük durumunda uzun süre yaşayamayacakları için toplumsal birliğe zorladığı gibi, *devletlerin toplumdışılığı*, yani *savaşı*, onların barış ve güvenlik durumuna erişmesi için bir araç olarak kullanır. Uygar halkların başına gelen en büyük kötülükler savaşların sonucu olsa da insan özgürlüğünün gelişiminin tarihinde savaş, insanı hâlihazırda bulunduğu kültür basamağından daha öteye ilerletmenin vazgeçilmez bir aracıdır.¹² Savaşın yarattığı tedirginlik nedeniyle insanlar, devletlerarasında huzur ve güvenliği sağlayacak, karşılıklı özgürlüklerini güvence altına alacak bir denge yasasını bulmak zorunda kalacaklardır (Kant, 2017a: 42; 2007b: 115). İnsan doğasının sefalet ve yıkıma neden olan bu zafer kazanma arzusu, onu amacına yaklaştıracak ve ebedi barışın hüküm sürdüğü dünya yurttaşlığı düzeni ve halklar federasyonu, onun toplumdışılığının ürünü olacaktır.¹³ Ebedi barış düzenini

kovulduğu cennette anlamlıdır. Ne de Hollandalı hancının mezar resmi çizili tabelasına “Ebedi Barış” yazarak ima ettiği gibi ölümden (Kant, 2005b: 277; 1996c: 317). 1795 tarihli “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme”de Kant, mezarlık metaforunu birkaç kez sürdürür ve eğer devletlerarası savaşlara bir son verilmezse, ebedi barışa ancak uçsuz bucaksız bir mezarlıkta kavuşulabileceğini söyler (Kant, 2005b: 283, 295; 1996c: 320, 328).

¹² Kant’a göre, onu düşmanlarının yalnızca beklenmedik saldırılarına maruz bırakan ama güçlü bir düşmanın tecavüzlerinden korkmasına asla izin vermeyen konumu nedeniyle Çin’de özgürlüğün izini görmek zordur (Kant, 2017c: 98; 2007d: 173).

¹³ Kant’ın tarih felsefesinde antagonizmanın ne denli önemli olduğu, ebedi barış düzeninde dahi varlığını koruyacak olmasında görülür. Kant’ın yaptığı antagonizmayı hukuka tabi kılmaktır; hem onu korumak için hem de inkâr etmek imkânsız olduğu için. İlk olarak onu korur, çünkü bu düzen tüm halkların içerisinde eridiği bir dünya devleti değil, karşılıklı haklarının güvence altına alındığı bir halklar federasyonu olacaktır (Kant, 2005b: 292; 1996c: 326); bunun aksi, “korkunç bir despotizmle” sonuçlanabilir (Kant, 2010a: 54; 1996b: 308). Ebedi barış düzeni, “özgürlüğün mezarı üzerinde kurulan ve bütün erkleri (güçleri) sıfıra indiren” bir tekerklilikle değil —“ruhsuz bir despotizm” der bu defa— aksine “en canlı bir karşı koyma (muhalefet) ortasında bütün güçlerin kurdıkları denge” ile oluşacaktır (Kant, 2005b: 304-305; 1996c: 336). İkinci olarak da insan türüne özgü bu antagonizma inkâr edilemez, çünkü insanın doğal ve bencil

kaçınılmaz ve zorunlu olarak gören Kant, bazen doğaya (Kant, 2005b: 299; 1996c: 331), bazen Takdir-i İlahi'ye/Kayra'ya (Kant, 2010a: 55; 1996b: 308) bazen kadere¹⁴ işaret etse de (Kant, 2010a: 56; 1996b: 309), nihayetinde tüm bu çatışmalara hâkim olacak olan asıl güvencenin *akıl* olduğunu söyler. Ebedi barış sorunu, insan türünün yaratılışını haklı gösterecek ve ona yüce bir neden verecek olan, insan aklının ona zorunlu olarak buyurduğu bir amaçtır. Kant'a göre nasıl ki toplumsal birlik bu çatışmanın yarattığı zorunluluktan doğduysa, cumhuriyetçi anayasalar ve halklar federasyonu da aynı zorunluluktan doğacaktır.

Bu zorunlu gidişatta devrimlerin rolü savaşlarıinkiyle aynıdır. Devrimler, insanın bencil eğilimlerinin yarattığı antagonizmadan yararlanmak için doğanın -kendi gizli planı çerçevesinde- kullandığı araçlardan biridir. Ve nasıl ki savaşların acı deneyimi insan türünü aklın gösterdiği yönde ilerlemeye zorlayacaksa, devrimlerin acı deneyimi de aynı zorunluluğa hizmet edecektir.¹⁵ Kant'ın devrimleri arzu ve çıkarların çatışma içine girmesinden doğan olaylar olarak gördüğünün pek çok örneğine rastlarız metinlerinde: Kant devrimlerde hukuk ilkelerine göre değil, kendi mutluluk ilkelerine göre yargıda bulunan insanlar görür örneğin (Kant, 2010a: 41, 45; 1996b: 297, 301). Başka bir yerde, cumhuriyetçi anayasaların kurulmasının demokrasilerde ancak şiddetli bir devrimle gerçekleştiği takdirde mümkün olduğunu söyler, çünkü demokrasiler “herkesin efendilik peşinde olduğu” baskıcı devlet biçimleridir, bu nedenle de devrimlere teşnedir (Kant, 2005b: 291; 1996c: 325). Bazen de devrimleri kötü bir anayasanın yarattığı, şiddet yoluyla daha iyi bir anayasal örgütün kurulmasını sağlayan olaylar olarak anar (Kant, 2005b: 312; 1996c: 340). Bununla bağlantılı olarak, insanların haklarını çiğneyen bir tiranı tahttan indirmenin haksızlık olsa bile kötülük olmadığını söyleyebilmektedir (Kant, 2005b: 322; 1996c: 348). Bir başka yerde de “İsviçre, Birleşik Hollanda ve hatta Büyük Britanya gibi ülkelere

eğilimleri asla kaybolmayacağından, “her zaman bu ittifakın bozulması karabasanı içinde” yaşanacaktır (Kant, 2005b: 296; 1996c: 328). Kant'ın antagonizmayı hukuka tabi kılmasının nedeni budur ve bu nedenle “doğa [...] en son zaferin hukukta olmasını istiyor” diye yazar (Kant, 2005b: 304; 1996c: 336).

¹⁴ Kant, Seneca'dan bir alıntı yapar: “Kader istekli olana yol gösterir, olmayanı sürükler” (Kant, 2010a: 56; 1996b: 309).

¹⁵ Savaşların ve devrimlerin toplumsal antagonizmadan kaynaklanan benzer deneyimler olduğunu şu pasajda görebiliriz: “...bütün savaşlar (insanların niyetiyle değil, doğanın niyetiyle), devletler arasında yeni ilişkiler kurmak ve eski yapıları yıkararak, en azından dağıtarak, yenilerini kurmak için girişimlerdir. Fakat bu yeni yapılar da, gerek kendi başlarına gerek birbiri yanı sıra hayatlarını sürdürmeyecek ve buna benzer türde devrimlerden zorunlulukla geçecek. Sonunda, kısmen içte yurttaşlar anayasasının en iyi şekilde düzenlenmesiyle, kısmen de ortak dış anlaşmalar ve hukuk düzeniyle, bir uluslar topluluğunu andıran, otomat gibi işleyebilen bir toplum yaratılacaktır” (Kant, 2017a: 40; 2007b: 114-115).

bugün hayran olduğumuz anayasalarını kazandıran” başarılı isyan girişimlerinin eğer başarısız olmuş olsalardı, bu anayasaların kurucularının infazını haklı görebileceğimizi yazar (Kant, 2010a: 44; 1996b: 300).

Yine de Kant, tarih metinlerinde devrimlerin zorunlu ve kaçınılmaz olduklarını vurgulasa da hukuku ya da ahlaken devrimleri asla onaylamaz. Örneğin, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt” (“Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?”, 1784) metninde devrimlere dair temel bir uyarıda bulunur:

Gerçi devrimlerle bir baskı rejimi, kişisel bir despotizm, bir zorbalık yönetimi yıkılabilir; ancak yalnız bunlarla, düşüncelerde gerçek bir düzelmeye, düşünüş biçimlerinde ciddi bir iyileşme elde edilemez; tersine, bu kez yeni önyargılar, tıpkı eskileri gibi, düşüncesiz yığına, kitleye yeni birer gem, yeni birer yular olurlar (Kant, 2005a: 265; 1996a: 18).

Kant burada esaretin başka bir biçimine dönüşme ihtimalinden, bir despotu yerinden etse de yeni bir despotun davetçisi olabileceğinden, özgürlük yerine önyargı tohumları ekebileceğinden, yeni önyargıların yeni çatışmalara sebebiyet vereceğinden dolayı devrimleri arzulamadığını ilan eder. Bu nedenle, bir yandan uyruklara mutlak itaati salık verirken, diğer yandan yöneticilere de özgürlüklerin en zararsız olan akli her yönüyle kamunun önünde apaçık olarak kullanma özgürlüğünü teminat altına almak zorunda olduklarını hatırlatır (Kant, 2005a: 265; 1996a: 18).

Kant, hukuku ve ahlaken savunulamayacak olan devrimlerin ilerlemeye sunduğu katkı ve etkileri göz ardı etmez: “Birçok devrim ve devrimlerin dönüştürücü etkilerinden sonra, doğanın en üstün amacı olan dünya yurttaşlığı düzeni [...] gerçekleşmiş olacaktır” diye yazar örneğin (Kant, 2017a: 45; 2007b: 118). Ve insanı yıkıma sürükleyen bu “içteki bozukluklarda” aydınlanma çekirdeğinin devam ettiğini ve insan soyunun “her devrimle” daha da geliştiğini ve ilerlediğini yazmaktan imtina etmez (Kant, 2017a: 46; 2007b: 119). Fransız Devrimi’nde de sebep olduğu tüm sefalet bir yana, işte bu aydınlanma çekirdeğini görür. Bir ulusun dışarıdan bir müdahale olmaksızın kendi cumhuriyetçi anayasasını hazırlama hakkına sahip olması *fikri* ile Fransız Devrimi’nin diğer uluslarda yarattığı *coşku*, insanda ahlaki bir yatkınlık olduğunun ve iyiye doğru ilerlediğinin tarihsel bir kanıtı olarak Kant’ın tarih felsefesindeki yerini alır (Kant, 1979).

Hukuk ve Devrim

Kant’ın devrim ve direnme hakkına dair oldukça katı şerhleriyle, hukuk felsefesinin ve siyaset kuramının temel çizgilerini gösteren 1793 tarihli “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir, Ama Pratikte İşe Yaramaz’” (“Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die

Praxis”, 1793) ve 1797 tarihli *Ahlak Metafiziği*’nde (*Die Metaphysik Der Sitten*, 1797) karşılaşırız. Bu metinlerde Kant’ın devrim hakkına koyduğu yasağın tek bir argüman hattından ilerlemediğini, belki birbiriyle çelişmeyen, ama aynı şekillerde de temellendirilmeyen farklı argümanlarla soruna yaklaştığını görürüz. Devrim hakkına muhalefetini detaylı şekilde duyurduğu ilk metin olan “Teori-Pratik”ten başlamak üzere bunları şöyle ayırt edebiliriz:

(i) Vurguladığı ilk şey, devlet başkanının istisnai konumunun ona sağladığı mutlak dokunulmazlıktır: “Kendisi baskıcı yasalara tabi olmadan diğerlerine baskı uygulamaya yetkili olan tek kişi, devlet başkanıdır” (Kant, 2010a: 35; 1996b: 292). Hukukun tüm yaptırım gücü yalnızca devlet başkanının sahip olduğu yasal zor kullanma yetkisinden geldiğine göre, devlet başkanına baskı uygulanması kabul edilemez bir şeydir: Eğer devlet başkanı üzerinde bir başka güç, örneğin halk, zor kullanabiliyorsa, bu zaten ortada bir devlet başkanının olmadığı anlamına gelir. Ya da yasaların zorlayıcılığına tabi olmayan birden fazla gücün varlığından bahsediyorsak, ortada gerçek manada teşekkül etmiş hukuki bir düzen bulunmuyor demektir, zira bu durumda birinin diğerine yaptığı şeyi haksızlık sayacak yasal bir çerçeveden söz edilemez -Kant’a göre, “bunların hepsi de imkânsızdır” (Kant, 2010a: 35, 45; 1996b: 292, 301). Örneğin *merhametli* olma vasfı bile, yalnızca devlet başkanına atfedilebilecek bir niteliktir, zira bu niteliği “ancak kendisine hiçbir *baskı uygulama hakkına* sahip olmadığımız birisine atfedebiliriz”, nitekim tam da bu yüzden “bir devlette birden fazla merhametli efendi olamaz” (Kant, 2010a: 37-38n; 1996b: 294n). Yasaya yaptırım gücünü veren bu rakipsiz otoriteye veya bir başka ifadeyle “devletin yasayı etkili kılma gücüne muhalefet edilemez (*direnilemez*). İç direnişi tümünden bastıran bu tür bir üstün güç olmadan hiçbir hukuksal cumhuriyet var olamaz” (Kant, 2010a: 42; 1996b: 298). Tüm bunlar, Kant’ın Fransa Kralı XVI. Louis’nin infazına yönelik sert eleştirilerinin de temelini oluşturan fikirlerdir (Kant, 1991: 132n).

(ii) Kant’ın takip ettiği bir diğer hat ise yasa koyucunun yargısına muhalefet etmenin sınırlarını konu alır. Ona göre, bir halkın teşekkül etmesini sağlayan ve “her bireysel ve özel iradenin [...] ortak ve kamusal irade hâlinde uzlaşmasını ifade eden” kökensel sözleşme (*contractus originarius*), tarihte gerçekleşmiş bir olgu değil, “*sadece aklın bir idesidir*” belki, ama yine de bu onun su götürmez pratik gerçekliğinden hiçbir şey eksiltmez (Kant, 2010a: 40; 1996b: 296). Kökensel sözleşme, “her yasa koyucuyu, yasalarını halkın tamamının birleşmiş iradesinden *çıkabilecek* bir tarzda ortaya koymaya” yükümlü kılar bir yandan; ama diğer yandan “her uyruğu, vatandaş olmayı talep ettiği müddetçe, böyle bir iradeye sanki onay vermiş biri gibi” görmeyi dayatan da odur (Kant, 2010a: 40; 1996b: 296-297). Kökensel sözleşmenin siyasal ilişkileri düzenleyen bu üstün pratik gerçekliği, her ne kadar yasa koyucu irade ile ona tabi olan uyruklar üzerinde simetrik bir yükümlülük dayatıyor gibi

görünse de bunun dengeli bir dağılım içerdiği pek söylenemez. Şöyle ki: Kant’a göre kamusal yasaların adalete uygunluğu, nasıl tesis edildiklerine bağlı olarak iki farklı şekilde değerlendirilebilir -“halkın tamamının onay verebilmesi mümkün değilse” bu yasa *adaletsiz* olacaktır; ve tersine, halkın bir yasa üzerinde uzlaşması *mümkünse* bu defa da yasanın *adil* olduğunu varsaymak bir görev olacaktır (Kant, 2010a: 40-41; 1996b: 296-297). (a) Kant’ın verdiği örnekleri takip edecek olursak, diyelim ki yasa uyruklar arasında eşitsiz davranıyor, örneğin belirli bir kısmının irsi olarak yönetici vasfında olduğunu söylüyorsa ya da bazılarını savaş vergileri altında ezerken, diğerlerini bundan muaf tutuyorsa (Kant, 2010a: 40, 41n; 1996b: 297, 297n), bunlar kökensel sözleşmenin düsturuna aykırı yasalar olacaktır, çünkü halkın birleşmiş iradesinden çıkabilecek bir tarzda ortaya konulmamışlardır: “bütün insanların böyle bir yasa üzerinde hiçbir şekilde uzlaşamayacağı kolayca görülecektir” (Kant, 2010a: 41n; 1996b: 297n). Peki böyle adaletsiz bir yasa karşısında halkın bu yasayı tanımama hakkı doğar mı? Hayır, ama “bu yasaya karşı en azından görüş bildirmeye hak kazanırlar” (Kant, 2010a: 41n; 1996b: 297n). Ya da “insanlığın yazgısı ve hedefiyle” çatışan ve dolayısıyla kökensel sözleşme açısından “değersiz ve geçersiz” olan bir yasa (örneğin dini bir anayasayı değişmez ve ebedi kılan bir yasa) karşısında ne yapılabilir? Kant bunu hükümdarın gerçek iradesi olarak alamayacağımızı, dolayısıyla ona karşı görüşler ileri sürebileceğimizi söyler, ama derhâl buna bir sınırlama da getirir: “bu yasa hakkındaki genel ve kamusal fikirlerimizi beyan etmek her hâlükârda müsaade edilebilir bir şey olurdu, ama yasaya karşı sözel veya aktif direnişe geçmek asla kabul edilebilir bir şey olmazdı” (Kant, 2010a: 47-48; 1996b: 303). (b) Öte yandan, yine örnekleri izlersek, halkın üzerinde birleşmesi *mümkün* bir konuda, varsayalım ki tüm uyruklara orantılı uygulanacak bir savaş vergisi yasası hakkında, halkın bunu kendi refahı aleyhinde bulup itiraz etme hakkı var mıdır? Bu konuda çok nettir: “uyrukların bu mesele hakkında yargı vermeye hakları yoktur” (Kant, 2010a: 41n; 1996b: 297n). Şöyle söyler Kant:

Bir halktan, kendi mutluluğuna zarar verme olasılığı yüksek, fiili bir yasamayı yargılaması istenseydi, bu durumda acaba halkın ne yapması gerekirdi? Halk bu yasaya muhalafet edemez mi? Bu soruya verilecek tek cevap şudur: Halk yasa koyucuya itaat etmekten başka hiçbir şey yapamaz (Kant, 2010a: 41; 1996b: 297).

Öyleyse Kant, kökensel sözleşmenin varsaydığı yükümlülükleri itaat eden ile itaat edilen arasında dengeli bir şekilde dağıtmaz: Yasaya her durumda, adil olsun olmasın, direnilemez; yalnızca adil olmadığı durumda fikir beyan etme hakkı doğar. Kant’a göre bu ikinci durumda bir halk eleştiri hakkını kökensel sözleşmeden kaynaklanan şu ilkeye dayandıracaktır: “Bir halkın kendisi üzerine kendisinin dayatamayacağı şey her ne ise, o şey halka yasa koyucu tarafından da dayatılamaz” (Kant, 2010a: 47; 1996b: 302). Fakat bu ona yine de yasayı tanımama ve yasa koyucuya direnme hakkı tanımaz.

(iii) Devrim ve direnişin bir hak olarak tanınmasına dair şiddetli muhalefetine Kant'ın izlediği bir başka argüman hattı da bunun genel bir maksim hâline getirilemeyeceği tezidir: Şayet “direniş genel bir maksim hâline getirilirse, bütün bir sivil anayasayı tahrip eder ve insanların genel olarak sadece kendisi vasıtasıyla haklara sahip olabildiği anayasal duruma son verir” (Kant, 2010a: 42; 1996b: 298). Kant'a göre bu o denli tehlikelidir ki, burada verilecek herhangi bir taviz diğer tüm hakların berhava olmasına yol açacaktır: “Çünkü bu tür eylem modelleri, bir maksim hâline getirilirse, bütün hukuksal kurumları tehlikeye sokar ve tamamıyla hukuk dışı bir durum (*status naturalis*) üretir ki, orada bütün hakların en azından etkisini yitireceği açıktır” (Kant, 2010a: 44; 1996b: 300). Burada mesele, hükümdarın despotça davranabileceği ve halkla arasındaki sözleşmeyi suiistimal edebileceği gerçeğini inkâr etmek değildir. Hatta hükümdar bu durumda halkın öfkeli isyanını hak etmiş de olabilir. Ancak, “böyle bir ayaklanmanın, halkla yaptığı temel, olgusal sözleşmeyi çiğneyen bir hükümdara karşı haksızlık olmadığını kabul etsek bile” (Kant, 2010a: 44; 1996b: 300), neden olacağı anayasal yıkım ve yasasızlık hâli bakımından direniş hakkını savunmak mümkün değildir: “...Çünkü halk, o ana kadar var olan anayasayı yıkmış olmasına rağmen, henüz yeni bir cumhuriyet olarak örgütlenmemiştir. Bu noktada ansızın anarşi durumu ortaya çıkar ve anarşi beraberinde terörü de getirebilir”, hatta “isyankâr uyrukların zor kullanarak birbirlerine kabul ettirmek istedikleri anayasa, terk ettikleri anayasadan daha baskıcı olabilir” (Kant, 2010a: 45n; 1996b: 300n). Her durumda, devrim ve direniş hakkının bir maksim hâline getirilemeyeceği açıktır. Üstelik bu pratikte de doğrulanmış bir şeydir: Örneğin, 1688 İngiliz Devrimi esnasında, halkın sözleşmeyi çiğneyen bir hükümdara karşı direnme hakkının bulunup bulunmadığı meselesi anayasal bir konu hâlini almamıştır. Zira,

...bu tür olasılıklara karşı anayasada, halka (sözleşme çiğnendiği takdirde) bütün tikel yasaların kendisinden türetildiği mevcut anayasayı yıkmaya yetkisi veren bir yasanın bulunması düpedüz çelişki olurdu; çünkü o zaman anayasa *kamusal olarak oluşmuş* bir muhalif güç içermek zorunda kalırdı; dolayısıyla halkın haklarını, ilkinde karşı koruyan ikinci bir devlet başkanına ve bu iki taraftan hangisinin haklı olduğuna karar vermek için de bir üçüncüsüne ihtiyaç duyulurdu (Kant, 2010a: 45-46; 1996b: 301).

Elbette bütün bunlar anayasal açıdan absürt şeylerdir: Eğer bir anayasa isyana izin verecekse, “isyana hakkını kamusal olarak ilan etmek ve onun nasıl yerine getirileceğini açıklamak zorunda” da kalacaktır (Kant, 2010a: 46n; 1996b: 301n). Ayrıca İngiliz Devrimi sırasında halk liderlerinin hükümdarı devirme gibi bir hakka göndermede bulunmamış olması da Kant'ın dikkatinden kaçmaz: Planları gerçekleşmezse isyan suçuyla yargılanacaklarını gayet iyi bilen liderler, “hükümdarı devirme hakkına atıfta bulunmak yerine korkuttukları hükümdarın tahttan iradi olarak vazgeçmesine atıfta bulunmuşlar ve böylece anayasanın kendi

kendisiyle çelişmesini önlemişlerdir” (Kant, 2010a: 45-46; 1996b: 301). Kant devrimde oynanan riskli oyunun, başarısız isyan girişimlerinin cezalandırılacağına farkındadır. Ve tüm bu mülâhazalar nihayetinde su sızdırmaz bir yasakla sonuçlanır:

Buradan çıkan sonuç şudur ki, en üstün yasa koyucu güce yönelik her türlü direnme, uyrukları memnuniyetsizliklerini şiddet yoluyla ifade etmeye yönlendiren her türlü kışkırtma, isyan doğuran her türlü karşı koyma, bir cumhuriyete karşı işlenebilecek en büyük ve en acımasız suçtur; çünkü bunlar cumhuriyetin bütün temellerini tahrip eder. Bu yasak *koşulsuzdur*, öyle ki iktidar ve onun faili, yani devlet başkanı, hükümeti tamamen şiddet uygulayan (*tiranca*) yetkilerle donatarak kökensel sözleşmeyi çiğneyecek kadar ileri gitse ve dolayısıyla uyrukların gözünde yasama hakkını kaybetse bile, yine de uyruğun ona direnmeye hakkı yoktur (Kant, 2010a: 42; 1996b: 298).

(iv) Kant’ın yapmak istediği şeylerden biri de despotizm ile devrim arasındaki sürekliliği göstermektir. Kant kendisini güç bir durumda bulduğunu gizlemez: hükümdarın dokunulmazlığına işaret ettiği için dalkavukluk yapmakla suçlanacaktır; halkın direnme hakkını değilse bile devredilemez haklarını vurguladığı için de fazla talepkâr olmakla (Kant, 2010a: 46; 1996b: 301-302). Oysa onun savunduğu şey, egemen ile uyrukları arasındaki zımni sözleşmenin sınırlarına tabi olunmasıdır. “Direnmeyen bir uyruk, yöneticisinin ona adaletsizlik yapmak *istemediğini* varsayabilmelidir” (Kant, 2010a: 46; 1996b: 302). Elbette bu egemene dönük örtülü bir uyarı içerir hükümdar halkıyla arasındaki kökensel sözleşmeye sadık kalmalıdır. Bunun karşılığında yurttaş da “yöneticinin yaptığı bazı düzenlemelerin halka karşı haksızlık teşkil ettiğini düşünürse, yöneticinin onayını almak kaydıyla, bu kanısını kamusal kılma hakkına sahiptir” ve tam da bu yüzden kamusal eleştiri ve kalem özgürlüğü “halkın haklarının biricik güvencesidir” (Kant, 2010a: 47; 1996b: 302). O hâlde Kant yeniden sınırlar tayin etmektedir - bu defa siyasal alandaki ilişkileri düzenleyen sınırlar. Sorun şu ki, bu sınırlar aşıldığında baş gösterecek olan şey şiddettir; egemenin tarafında despotizm, halkın tarafında ise isyan. Despotizm (başta kamusal eleştirinin ve kalem özgürlüğünün kısıtlanması), kaçınılmaz olarak devrimi çağıracaktır. Kant’ın çağının hükümdarlarına dönük bir uyarısıdır aslında bu: Şunu bilmeleri gerekir ki, “bir kez haktan değil de, güçten söz edildiğinde, halkın kendisi de güce başvurabilir ve bu durumda her hukuksal anayasa tehlikeye girer” (Kant, 2010a: 49; 1996b: 304).

(v) Kant aynı meselelere “Ebedi Barış”ta geri döner (Kant, 2005b: 322-323; 1996c: 348). Aslında burada da benzer argümanlar yankılanır. Fakat küçük bir açıyla şu yeni argüman hattı karşımıza çıkar: Devrimlerin baskıcı bir iktidarı yıkmak için meşru bir yol olup olmadığı sorusuna Kant bu defa hukuk ilkelerinden hareketle bir yanıt vermekten uzak durur. Bunun yerine *aleniyet* ilkesinin bizi buradaki tüm güçlüklerden kurtaracağını söyler. Bir halk, toplumsal sözleşme teşekkül etmeden önce, günün birinde ayaklanma niyetinde olduğunu

açıkça beyan edemez; çünkü bu söylendiği anda maksat hasıl olmayacak, yani sözleşme ile güdülen amaç (bir siyasal birlik kurma) gerçekleşmeyecektir. Aynı şekilde ayaklanma hakkının bir anayasa yargısı hâline getirilmek istenmesi de anayasanın kurulmasına mâni olacaktır. Şüphesiz bu tez, devrim hakkının bir maksim olamayacağı, aksi durumda anayasadan söz etmenin mümkün olamayacağı teziyle neredeyse aynıdır: Aleni olamayacak bir şey, bir maksim de olamaz. Fakat yine de bir nüans olarak aleniyet vurgusunu not etmek gerekir. Kant’a göre bir ayaklanmanın haksız oluşu, her türlü hukuki mülâhazadan önce, ayaklanmanın maksiminin gizli tutulması gerekliliği tarafından doğrulanır — çünkü bu maksim bir kere aleni şekilde beyan edilecek olduğunda, ayaklanma amacına erişemeyecektir (Kant, 2005b: 323; 1996c: 348).

(vi) Son olarak, yukarıda aktardığımız tezlerin önemli bir kısmını benzer ifadelerle tekrar ettiği *Ahlak Metafiziği*’nde Kant’ın, devrim ve direnme hakkı konusundaki yasağı daha da şiddetli bir dozda savunduğuna tanık olduğumuz başka bir argümanla karşılaşırız: Kant’a göre bir halk, herhangi bir pratik amaçla, yüksek otoritenin kökenini sorgulamaya girişmemelidir; veya bir uyruk, otoriteye borçlu olduğu itaati sorgulamaya açabilmek uğruna, bu otoritenin kökenini rasyonelleştirmeye çalışmamalıdır (Kant, 1991: 129). Bir halkın veya bir uyruğun otoritenin kökenine dair giriştiği bu soruşturma veya burada bulmayı umduğu muhtemel yanıtlar, nafile bir çabadan ibaret kalacaktır -devletin fiili bir itaat sözleşmesiyle başlayıp başlamadığı; gücün haktan önce gelip gelmediği; yahut şeylerin düzeninin böyle bir sırayı izlemesinin gerekip gerekmediği... Kant’a göre, hâlihazırda sivil bir hukuka tabi olan bir halk için tüm bu rasyonelleştirme girişimleri tamamen anlamsızdır ve dahası bunlar devleti tehdit etmektedir (Kant, 1991: 130). Eğer bir uyruk, hüküm sürmekte olan otoritenin nihai kökeni hakkında fikir yürüterek bu otoriteye direnmek isterse, bundan dolayı bu otoritenin yasaları uyarınca cezalandırılacak, bertaraf edilecek ya da dışlanacak, yani yasadışı ilan edilecektir. Bu noktada Kant, dikkat çekici bir şekilde, tüm otoritenin Tanrı’dan geldiğini ifade eden meşhur söze atıfta bulunur. Bu sözün anlamı üzerine düşünen Kant, yasanın sanki insanlardan değil de yüksek bir yasa koyucudan kaynaklandığının düşünülmesine neden olan şeyin, yasanın kutsallığı, yani dokunulmazlığı olduğunu söyler. Tam da bu sebeple, pratik bir yoldan onun hakkında şüphe yaratmak ve yürürlüğünü bir süre için askıya almak bile bir suç teşkil eder. Kant’a göre, yasanın yüksek bir yasa koyucudan kaynaklandığı düşüncesi sivil anayasanın tarihsel kökenine dair bir iddia içermez, o daha çok aklın pratik ilkesi olarak bir İdea’yı ileri sürer: Mevcut yasa koyucu otoriteye itaat edilmelidir, kökeni ne olursa olsun (Kant, 1991: 130).

Bazı yorumcularının onun ahlak felsefesinin bu katı devrim yasağını iptal edeceği yönündeki görüşlerinin aksine, Kant devrim ve direniş hakkına hiçbir istisna tanımaz; ne haksız bir yasa söz konusu olduğunda ne de kökensel sözleşme

çıgnendiğinde...¹⁶ Nasıl ki tarih felsefesinde devrimleri hukuksal argümanların ötesine geçerek ele aldıysa, devrimlerde rol oynayan duyguları hesaba katarken de hukuktan söz etmeyecektir.

Estetik ve Devrim

Kant'ın Fransız Devrimi karşısında duyduğu heyecan ve coşkuyu biyografilerindeki tanıklıklardan biliyoruz. Devrimin yarattığı duygular bahsi bir de 1798 tarihli “Yeniden Gündeme Gelen Eski Bir Soru: İnsan Soyü Sürekli Olarak İlerliyor mu?” (“Erneuerte Frage: Ob das menschliche Geschlecht im beständigen Fortschreiten zum Besseren sei”, 1798) metninde karşımıza çıkar ve Kant devrimi izleyenlerin kapıldığı coşkuda insan soyunun ahlaki yatkinliğinin bir kanıtını gördüğünü yazar (Kant, 1979). Metnin başlığından da anlaşılacağı üzere Kant bu soruyu daha önce de sormuştu, ilk defa 1793 tarihli “Teori-Pratik” metninde (Kant, 2010a: 50; 1996b: 305). Doğrusu *ilerleme* tarih metinlerinde hiç de kaybolan bir tema değildi, ancak soruyu yeniden ele aldığını burada bilhassa vurgulama gereği duymuştu. Bu bile metinde farklı bir şeylerin bizi beklediğinin bir işareti olarak yorumlanabilir. “Teori-Pratik”in Mendelssohn’a cevaben yazdığı üçüncü bölümünde, insan soyunun iyiye doğru ilerlediğine dair kanıt göstermek zorunda olmadığını vurgulayan Kant (Kant, 2010a: 52; 1996b: 306), yine de hemen ardından “çağımızda insan soyunun dikkate değer bir ahlaksal ilerleme gerçekleştirdiğini gösteren birçok kanıt” sunabileceğini ekler (Kant,

¹⁶ “Teori-Pratik” metninin “Devlet Hukukunda Teorinin Pratik İlişkisi Üzerine” başlıklı ikinci bölümü, “(*Hobbes’a Karşı*)” alt başlığını taşır. Kökensel sözleşmenin de detaylıca tarif edildiği bu bölüm, Kant’ı Hobbes, Locke ve Rousseau’ya uzanan sözleşmecî geleneğin içine dahil etmenin yanı sıra doğa durumu, egemen, yasa, yasa koyucu, yasaya itaat, siyasal otorite, cumhuriyetçilik, meşruiyet gibi temel kavramlar üzerinden derinlikli tartışmalara ve karşılaştırmalara olanak tanımaktadır. Örneğin, egemene itaat konusunda Hobbes ile anlaşsalar bile Hobbes’un egemeni her tür yükümlülükten muaf tutmasını eleştirir Kant (Kant, 2010a: 46; 1996b: 302). Ya da sözleşmenin halkın birleşmiş iradesinden doğduğunu (ki bu kökensel sözleşmedir) vurgulamasında Rousseau’cu genel iradenin yankılarını duyabiliriz. Tüm bu tartışmalara burada yer vermek bu çalışmanın kapsamını aşacaktır, ancak konunun çok boyutluluğunu gözler önüne seren bu tür karşılaştırmalı analizlere yer veren şu çalışmalara bakılabilir: Kersting, 2010; Hassner, 2010; Güngör, 2024. Son olarak vurgulamak isteriz ki okuyucu için yol gösterici olduğunu düşündüğümüz bu çalışmaların üçü de Kant’ın siyaset felsefesini, ahlak ile politikayı ilişkilendirme sorunu çerçevesinde ele almaktadır. Öte taraftan Arendt’in Kant’ın bir siyaset felsefesinin olmadığı görüşünün de hatırdta tutulması gerektiğine dikkat çekmek isteriz (Arendt, 2019: 41). Biz de Kant’ın devrim bahsinde hukuk felsefesini izole etmeyi uygun gördük ve Kant’ın devrim veya direnişe hiçbir hukuki istisna tanımadığını, bunun ne tarih felsefesi ne de ahlak felsefesi ile giderilemeyeceğini göstermeye çalıştık.

2010a: 53; 1996b: 307), hiçbir somut örnek vermeksizin...¹⁷ Belki o tarihte de Fransız Devrimi'ni ima ediyordu. Ancak 1798 tarihli bu son metninde, insan soyunun ilerlemesinin bir işareti olabilecek ve bizzat insanın yaratıcısı olduğu “biraz deneyim olmalı” diyerek doğrudan devrime, daha doğrusu devrimin onu izleyenlerde yarattığı coşkuya işaret eder (Kant, 1979: 151). Fakat dikkatli olmakta fayda var; seyircilerin coşkusuna yaptığı vurgu Kant'ın devrimleri övdüğü ya da olumladığı anlamına gelmez. O, devrimlerin yol açtığı mühim eylemler ya da insanlar tarafından işlenen ciddi suçlarla ilgilenmiyordu; siyasal yapıların yıkılması ya da yenilerinin kurulmasıyla da. Onun ilgilendiği, devrimcilerin yapıp ettikleri değil; kendi tarafını ortaya koyan ama tarafı olduklarına genel ve çıkar gütmeyen bir sempati ile yaklaşan seyircilerin yargısı, düşünme tarzıdır.¹⁸ Kendileri oyunun içinde olmayan seyircilerin kalbinde uyanan coşkuya varan katılma isteğinin ise insan soyundaki ahlaki bir eğilimden başka bir nedeni yoktur (Kant, 1979: 153).

Burada devrimin *estetik* bir kavranışı söz konusudur; çünkü devrim, eylemden ve eylemciden farklı olarak onu seyredenlerin düşünce yapısında, yargısında ve duygusunda anlamını bulur ve Kant bir estetik yargının belirlenim zemininin, bir nesnenin kavramı değil, öznenin duygusu olduğunu söyler (Kant, 2016a: 60; 2000: 116). Kant'ın devrime bu yaklaşımı, estetik yargı yetisinin derin-düşünmesi demek olan *güzel* ve *yüce* açısından devrim meselesini ele almamıza olanak tanır. Güzel ve yüce belirleyici değil, estetik derin-düşünen yargılardır ve estetik yargı “salt seyretmede (sezgi ya da derin-düşünme)” yargılar; bir bilgi yargısı değildir, mantıksal da değildir ve tüm yansızlığını yok

¹⁷ Kant, 1795 tarihli “Ebedi Barış”ta ilerlemeye bir başka kanıt gösterir: “...bütün devletlerin hukuk idesine, hiç olmazsa yalnızca sözle saygı göstermeleri, insanda, henüz uyanmamış olmasına karşın, ahlaka yönelik bir eğilimin varlığına ve bunun kötülük ilkesine zamanla üstün geleceğine bir kanıt sayılabilir” (Bkz. Kant, 2005b: 293; 1996c: 326-327).

¹⁸ Kant'ın hiçbir zaman bir siyaset felsefesi kaleme almadığını söyleyen Arendt (Arendt, 2019: 41), Kant'ın beğeninin ardında ahlaki önermeleri içermeyen bir yargı yetisini keşfettiğini, bu nedenle *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nin diğer eleştirilerine kıyasla siyasal olanla daha yakından ilişkili olduğunu öne sürer (Arendt, 2019). Arendt, Kantçı estetik yargıyı siyasal yargıya dönüştürür; diğer bir deyişle, Kant'tan esinle siyasal yargıyı tat alma ya da beğeni yargısı [*taste*] üzerine inşa eder. Tat alma yetisinin, imgelem işlemi sayesinde yalnızca nesnesinin yokluğunda bir beğeni yargısına dönüşebilmesi, Arendt'in Kant'ın Fransız Devrimi üzerine fikirlerini siyasal yargı çerçevesinde yorumlamasına olanak tanır ve devrime katılmayan (nesnenin yokluğunda ve nesnenin doğrudan etkisine maruz kalmadan) ama onu büyük bir coşkuyla izleyen seyircilerin yargısı meselesi, bütünüyle kendine özgü bir Kant yorumuyla kamusalılık, çoğulluk, çıkarsızlık ve tarafsızlık gibi kendi siyaset kuramının kurucu kavramlarına bağlanır (Bkz. Arendt, 2019).

edecek olan çıkardan bağımsızdır (Kant, 2016a: 39-40; 2000: 89-90). Devrimin estetik kavranışı açısından ilk önce güzel ile başlayalım: Bir şeyin güzel olup olmadığına dair yargımız bir beğeni yargısıdır. Kant’a göre estetik bir yargı olan beğeni yargısı, seyredici bir yargıdır ve seyredici yargı bir nesnenin varoluşuna çıkar gütmekten yaklaşıp, niteliğini yalnızca haz ve hazzınlık duygusu ile karşılaştırır (Kant, 2016a: 44; 2000: 95) ve “beğeni göstermek ahlaksal düşünme yolunu anlatmaktan bütünüyle başka bir şeydir; çünkü bu bir buyruk kapsar ve bir gereksinim üretir, oysa törel beğeni kendini hoşlanmanın nesnelerinden birine bağlamaksızın onlarla yalnızca oynar” (Kant, 2016a: 45; 2000: 96). Kant’ın devrimin onu izleyenlerde yarattığı duyguyu “çıkarsız bir sempati” olarak tanımlaması, seyircinin beğeni yargısına işaret eder. Üstelik bu “büyük dönüşümler oyununda” -devrim bir oyun olarak ifade edilir (Kant, 1979: 153)-seyirci, “oyuna iştirak etmeyen”dir, nesnesine bağlanmayan ve ondan bir gereksinim üretmeyen (Kant, 1979: 153). Kant, güzelin imgelem yetisinde bir oyun olarak tasarmlandığını söyler, çünkü akıl duyusalılık üzerinde bir erk uygulamaz, yasa ile ilgili bir uğraş değildir (Kant, 2016a: 90; 2000: 151). Bu nedenle, devrimi seyredenlerin ona duyduğu sempati, Kant’ın devrimlere koyduğu hukuki yasaktan başka bir şeye işaret eder.

Oyun, sahne ve seyirci metaforunu tarihsel ilerleme için de kullanır Kant. Kant’a göre tarih sahnesinde kötülüklerin kaynağı olan bireysel çıkar ve arzuların çatışmasıyla “özgür bir oyun” sergilenir; ancak nihayetinde tüm bu çatışmalara akıl hâkim olacak, kötülük kendi kendini tahrip edecek, iyilik egemen olacaktır (Kant, 2010a: 55; 1996b: 309). Aksi olsaydı eğer, yani her ilerlemenin ardından insan soyu kötülüğün ve sefaletin içine geri sürüklenseydi, bu akla uygun olmazdı; çünkü sürekli devam eden bir trajedi bir komediye dönüşür ve seyirci bundan bıkmaz (Kant, 2010a: 51; 1996b: 305). Dolayısıyla insan soyu iyiye doğru ilerlemektedir ve seyirci bıkmak bir yana, devrime coşkuya varan bir katılma isteği duymaktadır. Bu ne bir trajedidir –devrim yıkım, felaket, ıstırap ve zulme neden olsa da-, ne de komedi; aksine tarihsel bir olay olarak Fransız Devrimi’nin yarattığı coşkuda ciddi bir şeyler vardır.

Bu ciddiyet, güzeli yargılama yetisinden yüceyi yargılama yetisine geçişimize bir olanak sağlar. İkisi arasındaki benzerliklerden bahsetmiştik. Aralarındaki farklar ise: güzel nesnenin sınırlarının biçimi ile ilgiliyken yüce biçimsiz bir nesnedir; bu nedenle güzel niteliğin tasarımıyken yüce niceliğin tasarımıdır; güzelde anlağın bir kavramı sergilenirken yücede aklın bir kavramı sergilenir (Kant, 2016a: 71; 2000: 128). Yücede yaşam güçlerinin engellenişi ve bundan kaynaklanan duygu boşalmaları söz konusudur; bu nedenle söz konusu olan, çekici ve oyunbaz bir hazdan ziyade hem çekilip hem itildiği için olumsuz hazdır (Kant, 2016a: 72; 2000: 129). Peki devrimi yüce bir deneyim yapan nedir? Bunun cevabını Kant’ın devrimin onu seyredenlerde yarattığı duyguyu “iyi olanda tutkulu katılım, yani coşku”, “coşkuya varan bir katılma isteği” şeklinde tanımlayarak seyircinin estetik yargısına işaret eden ifadelerinde aramalıyız.

Yargı Yetisinin Eleştirisi'nde (*Kritik der Urteilkraft*, 1790) “Yücenin Analitiği” başlıklı bölümde ‘iyi’ ile olan ilişkisinde coşkunun tanımını şöyle yapar Kant: Coşku, İyinin ideasının bir heyecan (*affect*) ile birlikte ele alınmasıdır (Kant, 2016a: 92; 2000: 154). Ve coşku estetik olarak yücedir, çünkü “kuvvetlerin idealar yoluyla üretilen bir gerilimdir” ve duyulardan “daha güçlü ve daha uzun sürelidir” (Kant, 2016a: 92; 2000: 154). İşte devrimi izleyen seyircinin duygusunun tarifi de budur: “Sahici coşku her zaman yalnızca ideal olana; dahası, saf hak kavramı gibi, saf ahlaki olana yönelir ve kişisel çıkarlarla bir arada olamaz” (Kant, 1979: 155). Yüce, bir oyundan ziyade hem olumsuz haz olduğu için ciddidir hem de kendini akıl ile ilişkilendirdiği için. Yargı yetisi yüceyi yargılamada, kendi öznel duygularını aklın ideaları ile uyumlu kılmaya (Kant, 2016a: 80; 2000: 139), kendini akıl için uygun olma noktasına yükseltmeye çalışır (Kant, 2016a: 90; 2000: 152). Estetik bir yargılama olarak coşkunun (*Enthusiasmus*) aynı zamanda kendini akılla ve onun idealarıyla bağdaştırma çabası, onu bağnazlıktan (*Schwärmerei*) ayıran en önemli özelliğidir. Kant *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*'de (*Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, 1764) şu dipnotu düşer:

Bağnazlık, coşkudan her zaman ayırt edilmelidir. Birincisi, üstün bir doğayla dolaysız ve olağanüstü bir duygu ortaklığı hissettiğine inanır; ikincisi bir zihin durumunu ifade eder, doğaüstü bir duygu ortaklığı yanılışına kapılmadan, ister yurtseverlik erdemiyle, ister dostlukla, ister dinle ilgili düsturlarla olsun, zihnin ortalamanın üzerinde bir ilkeyle alevlenmesi durumudur (Kant, 2010b: 57-58, 7n; 2007a: 58n).

Coşku ve bağnazlık arasındaki tek benzerlik sınır kavramı ile olan ilişkilerindedir. Bağnazlık ‘olağanüstü’ bir duygu durumunu yansıtmayı nedeniyle sınırları aşar. Oysa yücede, duyular sonsuz ve biçimsiz nesne karşısında yetersiz kaldığı için imgelem yetisi kendi sınırlarıyla karşılaşır. Ama yine de akıl, sonsuz olanı “bütünüyle verili olarak” düşünmekten kendini alıkoyamaz (Kant, 2016a: 79; 2000: 138). Sınırla olan bu imtihanında yüce, bağnazlığın aksine aklın sınırlarını aşmaz, bir ruh genişlemesi ya da ruh yükselmesi olarak deneyimlenir (Kant, 2016a: 94; 2000: 156). Ve *Güzel* bizi bir şeyi “çıkar olmaksızın sevmeye” hazırlar, *Yüce* ise “(duyusal) çıkarımıza aykırı bile olsa, bir şeye yüksek değer vermeye” (Kant, 2016a: 89; 2000: 151). Devrimi izleyenlerde saf hak kavramının yol açtığı “sahici coşku”da da “hiçbir mükâfatın devrim karşıtlarına veremeyeceği” işte bu “ruh yüceliği ve haşmeti” vardır (Kant, 1979: 155). Kant’a dair bir tanıklık, cumhuriyetin ilanından sonra devrime dair heyecanını da benzer sözlerle dile getirdiğini gösterir: “Artık bu kulun mezarında rahat uyuyabilir, çünkü dünyanın haşmetini gördüm” (Kuehn, 2017: 346).

Yargı Yetisinin Eleştirisi'nden yıllar önce 1764 tarihli *Gözlemler*'de de Kant, insan davranışı ve bu davranışa etki eden güzel ve yüce duygularını konu edinir. Bu metnin bizim çalışmamız için önemi, güzel ve yücenin ahlakla olan bağının dolaylı olduğunu vurgulamasıdır: Güzel ve yüce, özellikle de güzel işlere zemin hazırlayan sevecenlik duyguları, evrensel ahlak duygusu insanların yalnızca pek azı üzerinde güçlü olduğundan İlahi Takdir'in içimize yerleştirdiği yardımcı dürtülerdir (Kant, 2010b: 19; 2007a: 31), ama asla ahlakın kaynağı olamazlar. Hatta,

...ahlaksızlıklar ve ahlaki kusurlar bile, her şeye karşın, yüceliğin ya da güzelliğin bazı özelliklerini taşırlar; en azından, akıl tarafından test edilmeden duygusal duygumuza göründükleri kadarıyla. Korkutucu birinin öfkesi, Akhilleus'un İlyada'daki gazabı gibi, yücedir. Homeros'un kahramanı, genellikle, ürkütücü bir biçimde yücedir; diğer yanda Vergilius'un kahramanı ise, soyludur. Büyük bir saldırıdan sonra, açık, cesurca intikamın büyük bir yanı vardır; ne kadar yasadışı olursa olsun, çarpıcılığı insanda hem dehşet, hem hoşnutluk uyandırır (Kant, 2010b: 13; 2007a: 27).

Yasa dışı ve ahlak dışı olan bir şey de insanda yüce duygusunu uyandırabilir, bu yücenin erdemle doğrudan bir bağı yoktur. Kant burada bir denge bulunamayacağını şu örnekle anlatır:

Acı çeken bir çocuk, namuslu ama talihsiz bir hanımefendi yüreklerimizi bu acıyla doldurur, ama aynı zamanda insan türünün çok sayıda üyesinin hak etmedikleri acılara maruz kaldığı korkunç bir savaşın haberlerini umursamazca dinleriz. Çok kez, tek bir talihsiz kişinin üzücü durumuna bakamayan bir hükümdar, aynı zamanda ve çoğunlukla boşu boşuna, savaş emri vermiştir (Kant, 2010b: 18, 4n; 2007a: 30n).

Bu duygular evrensel ilkeler değil -ki insanlar arasında ilkelere göre davranan çok az kişi vardır- sıradan insandaki sıradan duygular, hayvanlarda olduğu gibi içgüdüler ve neyse ki bazı iyicil dürtülerdir ve pek çok kimsenin her şeyi çıkar etrafında döndürmesi de yeğdir, çünkü doğanın büyük amacını yerine getirirler, farkında olmasalar da ortak iyiye hizmet ederler (Kant, 2010b: 30; 2007a: 39).

İşte seyircilerin devrim karşısında kalplerinde duydukları coşku, devrimin doğrudan ahlaklı bir eylem olduğu anlamına gelmeyen, böyle bir yüce deneyimdir. Devrimde açığa çıkan 'iyi'nin yarattığı bir duygudur ve bu da insan soyundaki ahlaki eğilimin bir kanıtıdır. Üstelik burada çözülmesi gereken bir başka güçlük daha vardır: Coşku eğer ki yüce olarak deneyimlenen bir tür haz duygusuysa, savaş da pekâlâ yüce bir deneyimdir. *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde savaş bir yandan tarih felsefesinden bildiğimiz hâliyle karşımıza çıkar: İnsan soyunun doğal yeteneklerinin gelişimi için "yüksek bilgeliliğin derinlerde gizlenmiş" ve insanların "amaçlanmamış" bir girişimi olarak savaş doğanın bir

aracıdır ve kaçınılmazdır (Kant, 2016a: 215-216; 2000: 300). Diğer yandaysa yüce olarak belirir: Uzun bir barış “aşağılık bir çıkarıcılığı, korkaklığı ve kadınsılığı” egemen kılarken, savaş, eğer “kutsal bir saygı içinde yürütülürse, kendinde yüce bir şey taşır” ve estetik yargı bir devlet adamı ile general karşılaştırmasında saygının üstünlüğü konusunda generalden yana karar verir (Kant, 2016a: 85; 2000: 146). Savaşın yüceliğine hak kavramı da eşlik edebilir: “Kendimizin, ülkemizin ya da dostlarımızın hakları için tehlikeyi cesurca kabul etmek yüceliktir” diye yazar Kant *Gözlemler*’de (Kant, 2010b: 16; 2007a: 29). İnsan nasıl ki devrimden heyecana kapılıp, coşkulu bir katılma isteği duyuyorsa, pekâlâ yüce bir gösteri olan savaş karşısında da aynı heyecanı duyabilir. Devrim ve savaşın yüce duygular uyandırmasındaki yakınlaşmada, ikircikli bir tutum ya da çelişki yoktur, çünkü Kant antropolojik mülâhazalarının bir sonucu olarak insanın ahlaksızlık karşısında da coşku ve heyecana kapılabileceğini söyler. Yine de devrim ve savaş benzer birer yüce deneyimi olsalar da aralarındaki fark barizdir: “Uygar halkları baskı altına alan en büyük kötülüklerin, savaşın [...] sonucu olduklarını kabul etmeliyiz” diye yazan Kant (Kant, 2017c: 97; 2007d: 173), savaşı “tüm kötülüğün ve ahlaki yozlaşmanın kaynağı” olarak görür (Kant, 1979: 155) ve savaşın ebediyen men edileceği bir ebedi barış düzeninin umudu içindedir. Savaş, doğanın amacına ulaşmak için kullandığı yararlı bir araç ve insanlarda heyecan ve saygı uyandıran yüce bir deneyim olsa da Kant onda hiçbir zaman insanın ahlaki bir eğilimini görmemiştir. Oysa devrim karşısında duyulan coşkunun nedeni, insan soyunda bulunan ahlaki yatkınlıktır ve bu neden olayların akışında kendisini iki yönüyle araya sokar: önce *hak* olarak ki bir ulusun kendine iyi görünen bir sivil anayasa yapabilme hakkı demektir; sonra *amaç* (ve aynı zamanda ödev) olarak ki aynı ulusal anayasa öyle bir hazırlanır ki doğası gereği savaşa izin veren ilkelerden kaçınır. Savaşı engelleyecek cumhuriyetçi, “en azından özünde cumhuriyetçi” bir anayasadan başka bir şey olmayacaktır bu ve iyiye doğru ilerleme, tüm zaaflarına rağmen insanlığa garanti edilmiştir (Kant, 1979: 153-155). “Maharetli bir halkın” gerçekleştirdiği bu devrim, başarılı da olsa yenilgiye de uğrasa (Kant, 1979: 153); amacına ulaşamasa, anayasanın reformlarla değiştirilmesi suya düşse ya da her şey tekrar en başa dönse bile bu felsefi kehanet gücünden hiçbir şey yitirmeyecektir (Kant, 1979: 159); çünkü devrim bir anlamda sonsuzun sergilenişidir, asla unutulmayacaktır ve artık önümüzde ölçülere sığmayan bir zamanın ufku açılmaktadır (Kant, 1979: 161). Ve seyredenlerin onda kapıldığı coşku “yürekli türden” bir heyecandır, yani “her direnci yenme gücümüzün bilinci” uyanmıştır (Kant, 2016a: 93; 2000: 154).

Sonuç

Kant devrim hakkındaki mülâhazalarını, üç farklı düzlemde, yani tarih, hukuk ve estetik kuramı dâhilinde dile getirmiştir ve bunları birbirine indirgemek imkânsızdır. Birbirini eksiltmesi veya iptal etmesi mümkün olmayan bu üç

düzeğin aynı anda, gerilimli bir şekilde de olsa bir arada durduğunu kabul etmemiz gerekir. Kant'ın devrime dair düşüncelerini karmaşık hâle getiren de budur. Hâliyle burada bütün sorunun sınırlarla ilgili olduğu görülecektir, fakat bunlar arasındaki gerilimin takipçilerine nazaran Kant tarafından daha az dert edildiğini ve yine söz konusu sınırlar arasında yorumcularına nazaran Kant'ın daha rahat bir şekilde dolanabildiğini söylemeliyiz:

Ama eğer, kötü bir anayasanın yarattığı bir devrim, yani iyi olmayan bir anayasadan kaynaklanan bir devrim, şiddet kullanarak ve yasadışı yollarla daha iyi bir anayasal örgütün-kurumun kurulmasını sağlamışsa, bu devrime açık ya da gizli katılmış olanları cezalandırma hakkının doğmasına karşın, halkı eski anayasal düzene dönmek konusunda zorlamaya izin verilemez (Kant, 2005b: 312; 1996c: 340)

“Ebedi Barış”ta geçen bu cümlede Kant'ın devrime dair tarihsel ve hukuki bakış açılarının her ikisini de bir arada görürüz. Hem sınırları birbirinden çok net bir biçimde ayırır (bir devrime katılabilirsiniz, ama cezasına katlanmak zorundasınızdır), hem de başarılı bir devrimin geri döndürülemez oluşunu vurgular (haksız bir devrimle kurulmuş olsa bile, yeni anayasal düzen bertaraf edilemez).

Doğrusu Kant sınırlar konusunda taviz vermeye yanaşmaz, -sözelimi tarihsel bir tezin beraberinde hukuksal bir tezi de geçerli kılmasını ya da estetik bir tezin dolaysız şekilde hukuksal bir tezi çürütmesini beklemez. Örneğin savaşta estetik olarak yüce bir şeylerin bulunduğunu söylemesi, onu ahlaken ve hukuken mahkûm etmesini engellemez. Ya da savaşta doğanın bir planını gördüğünü ve bu zorunlu kötülüğün insanlığın ilerleyişi açısından kaçınılmaz olduğunu, hatta uzun vadede bir halklar federasyonunun önünü açacak savaşları, despotik bir dünya devleti tarafından sağlanan barışa yeğ tutacağını söylemesi, savaşı yine de ahlaken kınamasına ve ebedi barışın hukuksal zemini üzerine düşünmesine mâni olmaz. Aslında şaşırtıcı bir şekilde devrim hakkındaki tutumu da çok benzerdir: Devrim, tarihi açıdan doğanın gizli planı dâhilinde iş gören ve nihayetinde insanlığın ilerlemesine katkı sunacak bir şey diye, hukuki açıdan anayasal bir hak hâline gelmez. Ya da estetik açıdan seyredenler onda coşkuya kapılacak yüce bir şey buluyorlar diye, devrim hakkındaki hukuki sorunların tamamı geçerliğini yitirmez. Kant düzeyler arasında dolanırken, devrim hakkını reddetmekte kararlıdır ve devrim yasağının hiçbir istisnası yoktur. Ne tarih felsefesi ne ahlak felsefesi böyle bir istisnaya yer açmaz, Kant sınırlara riayet etmeyi sürdürür.

Fakat elbette bu, söz konusu düzeyler arasında hiçbir ilişkinin bulunmadığı anlamına da gelmez. Özellikle de “Yeniden Gündeme Gelen Eski Bir Soru” başlıklı metni, -devrim hakkındaki estetik tez bakımından istisnai bir yerde dursa da- tarihsel, hukuksal ve estetik tezlerin birbirini iptal etmeksizin birbirine dolandığına tanık olduğumuz bir metindir. Kant bu metinde, devrime bizzat

katılanların değil ama onu seyredenlerin devrim hakkındaki yargısında, yani duydukları coşkuya varan katılma isteğinde, insan soyundaki ahlaki yatkınlığın bir izini buluyordu. Öte yandan bu ahlaki yatkınlık, aynı zamanda insan soyunun ahlaki tarihinde sürekli olarak ilerlediğine dair, buna muktedir olduğuna dair bir kanıt da teşkil ediyor, çünkü bu deneyim insandaki evrensel düşünme kapasitesini ve çıkar gütmeyen duygulara sahip olduğu gerçeğini dışa vuruyordu. Buradaki argümanların hiçbir yerinde Kant'ın direnme yasağını iptal ettiğine veya devrim hakkını tanıdığına dair tek bir ifadeye veya bu konulardaki şerhlerini gözden geçirdiğini düşünmemizi gerektirecek herhangi bir işarete rastlamayız. Zaten bu metnin, *Fakülteler Çatışması*'nın (*Der Streit der Fakultäten*, 1798) ikinci bölümü olan “Felsefe Fakültesi ile Hukuk Fakültesi Arasındaki Çatışma” adlı başlık altında yazıldığını hatırla tutmamız gerekir. Kant devrime hukuk ilkelerinin ötesine geçerek bakacağını daha başlıkta duyurmuştur.¹⁹ Üstelik Fransız Devrimi'ne yaptığı tüm olumlu atıflara rağmen bu metinde de iyiye doğru ilerlemenin aşağıdan yukarı değil, yukarıdan aşağı gerçekleşmesi gerektiği ve yönetimdeki aksaklıkların reformlarla düzeltilmesi gerektiği gibi, yıllar önce ileri sürdüğü, Aydınlanmanın ani bir devrimle değil yavaş yavaş geleceğine dair tezlerini tekrar eder (Kant, 1979: 169). Öte yandan doğanın gizli planının bir parçası olarak devrimlerin, önce cumhuriyetçi anayasalara, ardından da bir halklar federasyonuna giden yolu açacağına dair tarihsel tezler de yankılanmaya devam eder -devrimleri anayasal kılmak veya hukuken meşru saymak mümkün değildir, fakat devrimler bambaşka bir şekilde hukuka katkı sunacak, zira cumhuriyetçi anayasaların yapılmasına ve dünya üzerinde ebedi barışı vadeden halklar federasyonunun kurulmasına fırsat verecektir. İşte, devrimin insanlık tarihinde unutulmayacak bir olay olduğunu söylediğinde Kant, bu tek cümlede, oldukça farklı düzeylerde çalışan ve oldukça farklı argüman hatlarına sahip olan tarihsel, hukuksal ve estetik tezler arasında maharetli bir şekilde dolanıyor ve bunları çok özgün bir şekilde, hiçbirinden vazgeçmeksizin birbirine bağlıyordu.

Devrim bahsinde Kant'ın ‘ikircikliği’ ve ‘tatarsızlığı’ üzerine düşünürken, bu metnin başardığı şeyi ihmal etmememiz gerektiğini düşünüyoruz. Genellikle literatürde Kant'ın devrim bahsinde kafa karışıklığı yaratan metnin bu olduğu dile getirilir -çünkü önceden mutlak bir devrim yasağı koymuştu- ve bu karmaşıklığı çözmek için de Kant'ın felsefesinin bütün unsurları davet edilir. Oysa bu metinde felsefesinin diğer unsurları zaten vardır. Kant, bu metinde, kalpleri kazanan

¹⁹ Bülent Gözkan da “Kant'ın bu makaleyi, üniversite ideası üzerine yazmış olduğu bir kitabı koyması ne anlama gelmektedir?” diye sorar ve yanıtı Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde ele aldığı üzere tüm bilgilerin insan aklının özsel (asli) ereklarıyla ilişkisinin bilimi olan felsefede ve onun özgür ve eleştirel oluşunda bulur. Gözkan'a göre Kant, insanlık tarihinde artık unutulamayacak bir olay olan devrimin açığa çıkardığı şeyin bir daha üstünün örtülmemesi için özgür ve eleştirel bir felsefe fakültesinin varlığının önemine dikkat çekerek (Gözkan, 2005).

siyasal bir olay olarak kavradığı devrimin, hukuk ve ahlakla bildiğimiz anlamdaki bağını koparır. Hukuk, mutlak devrim yasağı koyan bir güç olarak değil, yeni bir cumhuriyetçi anayasa kurma fikri olarak; ahlak, kategorik bir buyruk olarak değil, insan soyunda var olan bir eğilim olarak karşımıza çıkar. Kant'ın devrim bahsinden bugüne kalan ve bugün hâlâ canlı olan ilgimizi belki de bu açılardan sorgulamalıyız: Ahlakın, hukukun veya yasağın gölgesi düşmeden, devrim ne anlama gelir? Devrim yasayla taahhüt altına alınmamışsa değerinden ya da kudretinden ne kaybeder –hele ki kalpleri çoktan kazandıysa? Tarih, hukuk ve estetik olarak adlandırdığımız üç düzey dışında, Kant'ın devrim bahsinin açtığı siyasal ufuk ve bu ufkun tayin ettiği sınırlar hakkında düşünmemizi sağladığı için önemli olduğunu ve düzeyler arasındaki gerilimin herhangi bir tutarlılığa kavuşturulmasının aksine korunması gerektiğini düşünüyoruz.

Kaynakça

- Arendt, H. (2012). *Kötülüğün Sıradanlığı, Adolf Eichmann Kudüs'te*. (Çev. Ö. Çelik). İstanbul: Metis Yayınları.
- Arendt, H. (2019). *Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*. (Çev. D. Sezer, İ. Ilgar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ateşoğlu, G. (2005). "Hegel'de Hukuk Felsefesinden Tarih Felsefesine Geçiş". *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 12, 14-27.
- Ateşoğlu, G. (2006). "Kamusallığın Dönüşümü: Kant ve Hegel'in Hukuk ve Tarih Felsefelerinde Bir Karşılaştırma". *Immanuel Kant. Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. (Ed. Nebil Reyhani). Ankara: Vadi Yayınları, 487-495.
- Ateşoğlu, G. (2014). "Herder'den Hegel'e, Anahatlarıyla Tarih Kavramı". *Tarih Felsefesi: Seçme Metinler*. (Haz. Doğan Özlem ve Güçlü Ateşoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları, 9-23.
- Atkinson, R. F. (1992). "Kant's Moral and Political Rigorism". *Essays on Kant's Political Philosophy*. (Ed. H. Williams). Cardiff: University of Wales Press, 228-248.
- Axinn, S. (1971). "Kant, Authority, and the French Revolution". *Journal of the History of Ideas*, 32(3), 423-432.
- Başkır, Ü. D. (2015). *Adaletle Yasal Düzen Arasında: Kantçı Kozmopolitanizmi Yeniden Düşünmek*. Yayımlanmamış
- Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Beck, L. W. (1971). "Kant and the Right of Revolution". *Journal of the History of Ideas*, 32(3), 411-422.
- Beiser, F. C. (2018). *Aydınlanma, Devrim ve Romantizm: Modern Alman Politik Düşüncesinin Doğuşu, 1790-1800*. (Çev. A. Önal). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Byrd, S. and J. Hruschka. (2006). "The Natural Law Duty to Recognize Private Property Ownership: Kant's Theory of Property in His Doctrine of Right". *The University of Toronto Law Journal*, 56(2), 217-282.
- Çataloluk, G. (2019). "Kant Düşüncesinde Hukukun Sınır Hatları". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), 202-209.
- Çilingir, L. (2020). "Kant'ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi". *Temaşa Felsefe Dergisi*, 14, 28-47.
- Çörekçioğlu, H. (2010). "Kant'tan Bir Sivil İtaatsizlik Teorisi Türetmek Mümkün mü?". *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. (Ed. H. Çörekçioğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 151-170.
- Çörekçioğlu, H. (2012). "Kant ve Benjamin'de Şiddetin Tarihi ve Hatırlama". *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 13, 1-9.
- Di Giovanni, G. (1996). "Translator's Introduction". *Religion and Rational Theology*. I. Kant. (Ed. A. W. Wood ve G. di Giovanni). Cambridge: Cambridge University Press, 41-54.
- Erhard, J. B. (2022). "Halkın Devrim Yapma Hakkı Üzerine". *Aydınlanma Nedir?*. (Çev. M. B. Albayrak). İstanbul: Albaraka Yayınları, 75-82.
- Esgün, T. G. (2020). "Beğeni Yargılarından Hukuk ve Politikaya: Kant'ın Ahlak Metafiziği'nde Estetiğin İzleri". *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 30, 345-358.
- Flikschuh, K. (2008). "Reason, Right, and Revolution: Kant and Locke". *Philosophy and Public Affairs*, 36(4), 375-404.
- Geier, M. (2018). *Kant'ın Dünyası*. (Çev. E. Özbek). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gelmez, A. (2018). *Kant Felsefesinde Politik Olanın Yeri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gözkan, B. (2005). "Kant ve Üniversite İdeası". *Cogito*, 41-42, 215-226.

Gregor, M. J. (1979). "Translator's Introduction". *The Conflict of the Faculties*. I. Kant. New York: Abaris Books, vii-xxxiv.

Güngör, I. (2020). *Immanuel Kant'ın Politika Felsefesi*. Ankara: İKSAD Yayınevi.

Güngör, I. (2024). "Kant'ın Cumhuriyetçi İdeali: Düzenleyici Akıl İdesi Olarak Sözleşme ve Devlet". *Kaygı*, 23(3), 388-426.

Hassner, P. (2010). "Immanuel Kant: 'Ahlâk ve Politika İlişkisi'". *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. (Ed. H. Çörekçioğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 81-124.

Hill, T. E. (2002). "Questions About Kant's Opposition to Revolution". *The Journal of Value Inquiry*, 36, 283-298.

Jacquette, D. (1996). "Kant on Unconditional Submission to the Suzerain". *History of Philosophy Quarterly*, 13(1), 117-131.

Kant, I. (1979). "An Old Question Raised Again: Is the Human Race Constantly Progressing?". *The Conflict of the Faculties*. I. Kant. (Tr. M. J. Gregor, R. Anchor). New York: Abaris Books, 140-171.

Kant, I. (1991). *The Metaphysics of Morals*. (Tr. M. J. Gregor). Cambridge: Cambridge University Press.

Kant, I. (1996a). "An Answer to the Question: What is Enlightenment?". *Practical Philosophy*. I. Kant. (Ed. M. J. Gregor). (Tr. M. J. Gregor). Cambridge: Cambridge University Press, 11-22.

Kant, I. (1996b). "On the Common Saying: That May Be Correct in Theory, But It Is of No Use in Practice". *Practical Philosophy*. I. Kant. (Ed. M. J. Gregor). (Tr. M. J. Gregor). Cambridge: Cambridge University Press, 273-309.

Kant, I. (1996c). "Toward Perpetual Peace", *Practical Philosophy*. I. Kant. (Ed. M. J. Gregor). (Tr. M. J. Gregor). Cambridge: Cambridge University Press, 311-351.

Kant, I. (1996d). "Religion within the Boundaries of Mere Reason". *Religion and Rational Theology*, I. Kant. (Ed. A. W. Wood ve G. di Giovanni). (Tr. G. di Giovanni). Cambridge: Cambridge University Press, 39-215.

Kant, I. (2000). *Critique of the Power of Judgment*. (Ed. P. Guyer). (Tr. P. Guyer, E. Matthews). Cambridge: Cambridge University Press.

Kant, I. (2005a). "Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt". *Seçilmiş Yazılar*. I. Kant. (Çev. N. Bozkurt). İstanbul: Say Yayınları, 261-273.

- Kant, I. (2005b). “Sürekli (Ebedi) Barış Üstüne Felsefî Bir Deneme”. *Seçilmiş Yazılar*. I. Kant. (Çev. N. Bozkurt). İstanbul: Say Yayınları, 275-327.
- Kant, I. (2007a). “Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime”. *Anthropology, History, and Education*. I. Kant. (Ed. G. Zöllner ve R. B. Louden). (Tr. P. Guyer). Cambridge: Cambridge University Press, 18-62.
- Kant, I. (2007b). “Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim”. *Anthropology, History, and Education*. I. Kant. (Ed. G. Zöllner ve R. B. Louden). (Tr. A. W. Wood). Cambridge: Cambridge University Press, 107-120.
- Kant, I. (2007c). “Review of J.G. Herder’s *Ideas for the Philosophy of the History of Humanity*”. *Anthropology, History, and Education*. I. Kant. (Ed. G. Zöllner ve R. B. Louden). (Tr. A. W. Wood). Cambridge: Cambridge University Press, 121-142.
- Kant, I. (2007d). “Conjectural Beginning of Human History”. *Anthropology, History, and Education*. I. Kant. (Ed. G. Zöllner ve R. B. Louden). (Tr. A. W. Wood). Cambridge: Cambridge University Press, 160-175.
- Kant, I. (2010a). “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir, Ama Pratikte İşe Yaramaz’”. *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. (Ed. H. Çörekçioglu). (Çev. H. Çörekçioglu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 17-56.
- Kant, I. (2010b). *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*. (Çev. A. Fethi). İstanbul: Hil Yayınları.
- Kant, I. (2016a). *Yargı Yetisinin Eleştirisi*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Kant, I. (2016b). *Lectures and Drafts on Political Philosophy*. (Ed. F. Rauscher). (Tr. F. Rauscher, K. R. Westphal). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2017a). “Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi”. *Tarih Felsefesi: Seçme Metinler*. (Haz. D. Özlem ve G. Ateşoğlu). (Çev. U. Nutku). Ankara: Doğu Batı Yayınları, 31-47.
- Kant, I. (2017b). “Herder’in *İnsanlık Tarihi Felsefesi Üzerine Düşünceler*’inin Eleştirisi”. *Tarih Felsefesi: Seçme Metinler*. (Haz. D. Özlem ve G. Ateşoğlu). (Çev. Y. Çına). Ankara: Doğu Batı Yayınları, 48-79.
- Kant, I. (2017c). “İnsanlık Tarihinin Tahmini Başlangıcı”. *Tarih Felsefesi: Seçme Metinler*. (Haz. D. Özlem ve G. Ateşoğlu). (Çev. M. Bal ve G. Ateşoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları, 80-101.

- Kant, I. (2021). *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*. (Çev. L. Çilingir). Ankara: Elis Yayınları.
- Karaböcek, C. (2013). "Immanuel Kant'ta Siyasal Otoriteye İtaat ve Devrim Sorunu". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 23, 27-37.
- Kersting, W. (2010). "Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant'ın Politika Felsefesi". *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. (Ed. H. Çörekçioğlu). (Çev. H. Çörekçioğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 57-79.
- Kuehn, M. (2017). *Kant*. (Çev. B. O. Doğan). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Maliks, R. (2011). "Liberal Revolution: The Cases of Jakob and Erhard". *Bulletin of the Hegel Society of Great Britain*, 63, 216-231.
- Maliks, R. (2014). *Kant's Politics in Context*. Oxford: Oxford University Press.
- Maliks, R. (2018). "Two Theories of Resistance in the German Enlightenment". *History of European Ideas*, 44(4), 449-460.
- Marx, K. (1975). "The Philosophical Manifesto of the Historical School of Law". *Collected Works, Volume 1, Marx: 1835-1843*. K. Marx ve F. Engels. London: Lawrence and Wishart, 203-210.
- Murphy, J. G. (1970). *Kant: The Philosophy of Right*. London: Macmillan.
- Nicholson, P. (2010). "Kant, Devrim ve Tarih". *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. (Ed. H. Çörekçioğlu). (Çev. H. Çörekçioğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 151-170.
- Ökten, K. H. (2016). "Kant ve Prusya'da Dini Sansür". *İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 87-101.
- Reiss, H. S. (1956). "Kant and the Right of Rebellion". *Journal of the History of Ideas*, 17(2), 179-192.
- Reiss, H. S. (1991). "Postscript". *Political Writings*. I. Kant. (Ed. H. S. Reiss). Cambridge: Cambridge University Press, 250-272.
- Ripstein, A. (2009). *Force and Freedom: Kant's Legal and Political Philosophy*. USA: Harvard University Press.
- Schwarz, W. (1964). "The Right of Resistance". *Ethics*, 74(2), 126-134.
- Seebom, T. (1981). "Kant's Theory of Revolution". *Social Research*, 48(3), 557-587.

- Strauss, L. (1988). *Persecution and the Art of Writing*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Waldron, J. (2006). “Kant’s Theory of the State”. *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*. I. Kant. (Ed. P. Kleingeld). New York: Yale University Press, 179-200.
- Westphal, K. R. (1992). “Kant on the State, Law, and Obedience to Authority in the Alleged ‘Anti-Revolutionary’ Writings”. *Journal of Philosophical Research*, 17, 383-426.
- Williams, H. (1983). *Kant’s Political Philosophy*. Oxford: Blackwell.
- Wit, E. J. C. (1999). “Kant and the Limits of Civil Obedience”. *Kant-Studien*, 90(3), 285-305.
- Yovel, Y. (1980). *Kant and the Philosophy of History*. Princeton: Princeton University Press.
- Yumlu, O. (2022). “Hukuk, Siyaset ve Ahlak Kesişiminde Kant’ın Aleniyet İlkesi”. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 2, 53-67.

Adil Temsil, Yönetilebilirlik ve Politik Meşruiyet Açısından 2024 Yerel Seçimleri

Çağrı ÇOLAK*
Abdulgazi YIKICI**

Öz: Seçim sistemleri, birbiriyle çelişen bazı işlevleri gerçekleştirme odaklı bir anlayışla kurgulanır. Bu çerçevede onlardan; temsilde adaleti sağlaması, yönetimde istikrara aracılık etmesi ve seçilenin arkasındaki desteğin artmasına zemin hazırlaması beklenir. Literatürde Türkiye'deki yerel seçimleri konu edinen birçok araştırma mevcuttur. Söz konusu araştırmalarda genellikle propaganda sürecindeki politik iletişim stratejilerine ya da seçim sonuçlarının ulusal siyaset açısından içerdiği mesajlara odaklanılmaktadır. Farklı olarak, bu çalışmada yerel seçimler; temsilde adalet, yönetimde istikrar ve nitelikli çoğunluk desteği bağlamında incelenmektedir. Böylelikle 2024 yerel seçimleri kapsamındaki belediye meclisi, il genel meclisi, belediye başkanlığı ve büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerine ilişkin nicel veriler üzerinden Türkiye'deki yerel yönetimlerin adil temsil, yönetilebilirlik ve politik meşruiyet boyutları tartışılmaktadır. Özetle, araştırma sonucunda seçim barajı ve kontenjan aday uygulamalarının; karar organlarında adil temsili, başkanlık ve meclis seçimlerini farklı siyasi partilerin kazandığı belediyelerde ise yönetilebilirliği olumsuz yönde etkilediğine ulaşılmaktadır. Öte yandan seçim ittifaklarında yaşanan çözülmenin, belediye başkanlıklarındaki politik meşruiyet düzeyinin düşüş eğilimi göstermesine yol açtığı dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adil temsil, yönetilebilirlik, politik meşruiyet, 2024 yerel seçimleri, Türkiye.

2024 Local Elections in terms of Fair Representation, Governability and Political Legitimacy

* Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. ORCID: 0000-0001-5806-9084

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü. ORCID: 0000-0003-1230-1612

Makale geliş tarihi : 23.08.2024

Makale kabul tarihi: 18.03.2025

Abstract: Electoral systems are designed with a focused understanding of performing functions that may contradict each other. Within this framework, they are expected to ensure fairness in representation, mediate stability in administration, and prepare the ground for increasing support behind the elected officials. There are many studies in the literature on the subject of local elections in Türkiye. These studies usually focus on political communication strategies in the propaganda process or the messages conveyed in the election results in terms of national politics. In contrast, this study examines local elections in the context of justice in representation, administrative stability, and the provision of qualified majority support. Thus, the dimensions of fair representation, governability, and political legitimacy of local governments in Türkiye are discussed using quantitative data related to municipal council, provincial general assembly, mayoral, and metropolitan mayoral elections as part of the 2024 local elections. In summary, the study concludes that the practice of electoral threshold and quota candidates has a negative impact on both fair representation in decision-making bodies, and governability in municipalities where different political parties win mayoral and municipal council elections. Moreover, it is noteworthy that the dissolution of electoral alliances has led to a decline in the level of political legitimacy in mayorships.

Keywords: Fair representation, governability, political legitimacy, 2024 local elections, Türkiye.

Giriş

Yerellik ile demokrasi arasında genellikle pozitif bir ilgileşim olduğu kabul edilir (Pateman, 2014). Bu çerçevede yerel yönetimlerin adil temsili, yönetilebilirliği ve politik meşruiyeti; onların aynı zamanda demokratikliği hakkında ipucu veren önemli göstergeler olarak önem arz etmektedir. Buradan hareketle çalışmada 2024 yerel seçimleri örneğinde söz konusu göstergelere odaklanılmaktadır. Ancak Türkiye’de yerel seçim literatürüne bakıldığında, bu göstergelerden ziyade seçim öncesindeki politik iletişim stratejileri ve medya içeriklerine ya da seçim sonuçlarının barındırdığı politik mesaj ve bunlara ilişkin öngörülere yer verildiği gözlemlenmektedir.

Birinci gruptaki çalışmaların örneklerine bakıldığında; sosyal medya kullanımı, politik pazarlama stratejileri, kampanya süreçlerindeki söylemler ve politik içeriklerin haberleştirilmesi konularının ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin; İkiz ve diğerleri (2014), büyükşehirlerdeki belediye başkan adaylarının 2014 yerel seçimleri arifesindeki ‘Twitter’ kullanımlarına odaklanmış ve adayların paylaşımlarını altı tür (bilgi ile haber, konum ile etkinlik, kişisel mesajlar, vatandaşlarla doğrudan etkileşim, daha iyi kamu hizmetleri ve destek seferberliği) olarak kategorize etmiştir. Yolbulan Okan ve diğerlerinin (2014) çalışmalarında ise politik pazarlama ile sosyal medya kullanımının seçmenler üzerindeki etkileri incelenmiş, bazı sosyal medya kanalları üzerinden 2014 yerel seçimleri kampanya döneminde yapılan politik pazarlama faaliyetleri araştırılmış ve partilerin sosyal medya kullanımının seçim sonuçları üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. 2019 yerel seçimlerine ilişkin literatürde Balcı ve Sarıtaş’ın (2022) araştırmaları dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilen beş siyasi partinin ‘YouTube’u politik iletişim aracı olarak

kullanımı mercek altına alınmıştır. Aynı seçimi muhalefetin performansı bağlamında analiz eden Esen ve Yavuzylmaz (2023) muhalefetin başarısını; rejimin performans meşruiyetinin azalması, kutuplaşmayı azaltmaya odaklanan başarılı bir muhalefet kampanyası ve muhalefet partileri arasında etkili koordinasyona dayandırmıştır. Gölcü ve Dağ (2021) ise 2019 yerel seçimleri ile ilgili haberlerde politik söylemin haberlere yansımaları sürecini senarize etmiştir.

Diğer yandan, yerel seçim sisteminin ve sonuçlarının ulusal siyaset bağlamındaki anlam ve mesajları da yerel seçimleri konu edinen çalışmalarda derinlemesine araştırılmaktadır. Örneğin; ‘Çözüm Süreci’, ‘Gezi Olayları’ ve ‘17-25 Aralık Süreci’ gibi toplumsal kutuplaşmanın artmasına ve politik cephelerin değişmesine yol açan bir konjonktürde gerçekleşen 2014 yerel seçimlerinde (Çolak, 2023a) seçmen davranışlarında dramatik bir değişimin yaşanmamasını irdeleyen Ete (2014); bunun nedenini seçimlerin içeriğini ve bağlamını şekillendiren kimlik siyasetinin diğer tüm konuların üzerinde olduğu savıyla açıklamaktadır. Benzer şekilde Kalaycıoğlu (2014) da 2014 yerel seçimlerini incelediği araştırmasında yerel seçimlerdeki parti tercihlerinin, ulusal oy tercihleri ile önemli ölçüde örtüştüğünü öne sürmektedir. Aynı seçime farklı bir perspektiften bakan Aygöl (2016), 6360 Sayılı Kanun ile getirilen büyükşehir belediye sınırlarının yerel seçimleri manipüle etmeye dönük bir çaba olduğunu ve seçimlerin ilgili düzenleme öncesi sınırlar içinde yapılması hâlinde nasıl sonuçlanacağını modelleyerek yasanın getirdiği çarpık temsil nedeniyle seçim sonuçlarının iktidar partisine avantaj sağladığını iddia etmiştir. Söz konusu sorunsala odaklanılan bir diğer çalışmada ise Çolak ve diğerleri (2017), yeni uygulamanın seçim sonuçlarına etki ettiğini, ancak bu etkinin iktidar partisine yalnızca kazanım sağlamayıp aynı zamanda kayıp da yaşattığı ve son olarak söz konusu durumun diğer partiler için de geçerli olduğu sonucuna varmıştır.

2019 yerel seçimlerinde muhalefetin özellikle büyükşehirlerdeki başarısı, seçimin ulusal siyaset çerçevesinde analiz edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda Yavuzylmaz (2021), rekabetçi otoriter bir ortamda kutuplaşma dinamiklerini tanımlamayı amaçladığı çalışmasında 2019 yerel seçimlerinin ‘yerel’ karakterine rağmen, Türkiye’deki rekabetçi otoriterliğin sürdürülebilirliği açısından önemli sonuçları olacağına işaret etmiştir. Bununla paralel olarak Esen ve Gumuscu (2019), seçim ve sonrasında yaşananların, rejimin rekabetçi otoriter doğasını bir kez daha teyit ettiğini ileri sürerek ekonomik kriz, hükümetin politikalarına karşı artan hoşnutsuzluk ve muhalefet partilerinin etkin koordinasyonunun seçim sonuçları açısından belirleyiciliğinin altını çizmiştir. Taşkın (2021) ise söz konusu seçimlerin başkanlık sistemini savunan ittifak ile başkanlık sistemine karşı çıkan ittifaktan oluşan iki bloklu bir sistemi pekiştirdiğini iddia etmiştir.

2024 yerel seçimlerinin üzerinden geçen yaklaşık beş aylık süre zarfında, bu seçimleri konu edinen yalnızca bir araştırma yayımlanmıştır. Yavuz ve Koç’un (2024), ‘*Midde East Policy*’ dergisinde yayımlanan ‘Do Turkey’s 2024 Local Elections Signal the End of Erdoğan’s Reign?’ (*Türkiye’de 2024 Yerel*

Seçimleri Erdoğan Döneminin Sonunun Sinyali mi?) başlıklı çalışmaları 2024 yerel seçimlerini konu edinen hâlihazırdaki tek çalışmadır. Kaldı ki, söz konusu çalışmada da yerel seçimlerin sonuçlarının, ulusal siyaset açısından içerdiği mesajlara odaklanılmıştır. Buradan hareketle 2024 yerel seçimlerinin, seçimlere ilişkin işlev ve dinamikler bağlamında incelenmesinin literatürde önemli bir boşluğu dolduracağına inanılarak araştırma deseni kurgulanmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde, Türkiye’de yerel seçimlerin tarihsel gelişimine; ikinci bölümünde ise yerel seçim sisteminin sorunlu yönlerine yer verilmiştir. Ampirik bulguların oluşturduğu son bölümde Yüksek Seçim Kurulunun (YSK) veri tabanındaki verilerden istifade edilerek 2024 yerel seçimlerinin adil temsil, yönetilebilirlik ve politik meşruiyet boyutları incelenmiştir.

Türkiye’de Yerel Seçimlerin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de yerel seçimler, modern yerel yönetimlerin kurulmasından yaklaşık yarım yüzyıl sonra başlamıştır. 1850 ve 1860’lı yıllarda kurulmaya başlanan yerel yönetimlerin organları ilk etapta atamayla oluşturulmuştur. Yerel seçimler açısından milat teşkil eden dönem II. Meşrutiyet sonrasıdır (Çitçi, 2001: 265). Bu bağlamda yerel seçimlerin 1913’ten günümüze kadarki tarihsel gelişimi dört evreyle açıklanabilir.

Birinci evre; genel oy ilkesinin bulunmadığı, aday ve seçmen olabilmeye cinsiyet ve vergi temelli bir ayrıma gidilen 1913-1930 yıllarını ihtiva etmektedir. 1930-1963 yıllarını kapsayan ikinci evrede ise genel oy ilkesi getirilmiştir (Üzmez, 2020: 68). Ayrıca bu dönemde il genel meclisi ile belediye meclisi seçimleri, çoğunluk sistemine göre yapılmakta ve belediye başkanını belediye meclisi üyeleri seçmekteydi (Avaner, 2009: 33). Söz konusu tarihsel gelişimin en mühim dönüm noktası ve üçüncü evrenin başlangıcı 1963 yerel seçimleridir. Bu dönemde 1961 Anayasası’nın ve ulusal seçimlere ilişkin yeni sistemin ruhuyla uyumlu olarak belediye meclisi ile il genel meclisi seçimlerinde çoğunluk modelinden nispi temsil modeline geçilmiştir. Üstelik bunun yanı sıra belediye başkanları da tek dereceli olarak doğrudan halk tarafından seçilmeye başlanmıştır (Çınar, 2007: 149).

Günümüzde uygulanan yerel seçim sistemini de içeren son evre, 1980 Askerî Darbesi ve 1982 Anayasası’nın ruhunu yansıtabilecek bir şekilde hazırlanan 18.1.1984 tarih ve 2972 Sayılı Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkındaki Kanun ile başlamaktadır. Bu kanun iki yönden önceki evreden farklılık göstermektedir. İlk fark, 1963 düzenlemelerinin aksine metodolojik olarak tek bir kanun ile tüm yerel yönetim sisteminin düzenlenmesidir. İkincisi ise içerik yönünden nispi temsil modeline onda birlik bir barajın eklenmesidir. Literatürde ‘kesme baraj’ ve ‘onda birlik çıkarmalı baraj’ olarak nitelendirilen bu yöntemde, bir seçim çevresinde toplam geçerli oyların ‘onda biri’ bütün partilerin aldıkları oylardan ayrı ayrı düşülmekte ve

kalan oylar, nispi temsil sistemine göre sandalyeye dönüştürülmektedir (Avaner, 2009: 34; Arıkoğa, 2014: 41).

Bu açıdan bakıldığında, yeni düzenlemenin bir önceki evreye benzer şekilde döneminin Anayasası ve temel hassasiyetleriyle örtüştüğü ileri sürülebilir. Kaldı ki, 1982 Anayasası, her şeyden önce güçlü bir yürütme ve yönetimde istikrar ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Bu açıdan ulusal seçimler sonucunda yönetimde istikrarın oluşabilmesi için başvurulacak seçim barajına, yerel seçimlerde de yer verilmiştir. Hatta buna ek olarak 1988’de 2972 Sayılı Kanun’un 10. ve 23. maddeleri değiştirilerek il genel meclisi ve belediye meclisi seçimlerinde kontenjan aday modeline geçilmiştir. Kontenjan adaylığı, meclisteki sandalyelerin yaklaşık %10’unun, sandalye dağıtım hesaplamasına katılmaksızın belediye meclisi üyeliği seçiminde en yüksek oyu alan partiye verileceği bir çoğunluk primi olarak değerlendirilebilir (Arıkoğa ve Gül, 2022: 271). Yerel seçim sisteminin Türkiye’deki gelişimi Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Genel Oy Sisteminin Geçerli Olduğu 1930’dan Günümüze Yerel Seçim Sistemleri

Yerel Seçimler	Seçim Sayısı	Meclisi Üyeliği Seçimi	Başkanlık Seçimi
1930, 1934, 1938, 1942, 1946, 1950, 1955	7	Çoğunluk Sistemi	İki Dereceli Sistem (Belediye meclisi üyeleri seçer.)
1963, 1968, 1973, 1977	4	Nispi Temsil Sistemi (d’Hondt Yöntemi)	Tek Dereceli Sistem (Doğrudan halk seçer.)
1984	1	Nispi Temsil Sistemi (d’Hondt Yöntemi) + Onda Birlik Seçim Barajı Uygulaması	
1989, 1994, 1999, 2004, 2009, 2014, 2019, 2024	8	Nispi Temsil Sistemi (d’Hondt Yöntemi), + Onda Birlik Seçim Barajı Uygulaması + Kontenjan Aday Modeli	Basit Çoğunluk Sistemi

Özetle, 2972 Sayılı Kanun uyarınca Türkiye’de yerel seçimler; serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı organlarının yönetim ve denetimi altında yapılır. İl genel meclisi ve belediye meclisi kompozisyonunun belirlenmesinde onda birlik baraj uygulamalı nispi temsil sistemi ve kontenjan aday uygulaması geçerliyken, belediye ve büyükşehir belediye başkanlığı seçiminde ise basit çoğunluk sistemi uygulanmaktadır. Öte yandan büyükşehir belediye meclisi için ayrı bir seçim yapılmamakta ve söz konusu mekanizma, büyükşehir sınırlarındaki belediye başkanları ile her bir ilçe belediye meclisinin beşte biri oranındaki üyeden oluşturulmaktadır. Meclislerin üye sayıları, söz konusu yerel yönetim birimindeki nüfus ölçüt alınarak kanunun 5. maddesinde düzenlenmektedir. Elbette hiçbir seçim sistemi kusursuz değildir ve her seçim sisteminde olduğu gibi Türkiye’deki yerel seçim sisteminin de yerel siyaset ve demokrasi açısından sorunlu yönleri bulunmaktadır.

Türkiye’de Yerel Seçim Sisteminin Sorunlu Yönleri

Seçim sistemleri, genel olarak farklı amaçlarla ters yönde işleyen, yani birine yoğunlaştığında diğerinin etkisinin zayıfladığı iki işlevi gerçekleştirebilmeye dönük bir biçimde kurgulanır: Temsilde adalet ve yönetimde istikrar. Nitekim 1982 Anayasası’nın 67. maddesinde; seçim kanunlarının, bu iki ilkeyi bağdaştıracak biçimde düzenlenmesi vurgulanmaktadır. Söz konusu hüküm, sıfır toplamı bir oyuna benzeyen bu iki ilkenin aynı anda gerçekleştirilmesinin mümkün olamayacağını kanıtlar niteliktedir (Çolak, 2020: 720). Zaten bu nedenle ‘gerçekleştirmek’ yerine ‘bağdaştırmak’ tabirine yer verilmiştir.

Örnek vermek gerekirse, nispi temsil sistemi, bir yandan heterojen bir meclis kompozisyonuna olanak sağlayıp temsilde adaletle aracılık ederken, diğer yandan meclisi daha parçalı ve bölünmüş hâle getirerek yönetimde istikrar (yönetilebilirlik) seviyesini düşürmektedir (Rustow, 1950: 109). Bu yüzden devletler, seçim sistemlerini düzenlerken bu iki ilkeyi aynı anda gerçekleştirmekten ziyade, onları politik özelliklerine uygun bir sentez içinde bir araya getirmeye yani bağdaştırmaya odaklanmaktadır (Türk, 2006: 78).

Öte yandan ulusal veya yerel ölçekteki seçimlerin, politik ve yönetsel yetkilerin kullanılması bağlamında yönetme gücünü (iktidarı) kazanan kişi veya siyasi partiye meşruiyet sağladığı düşünüldüğünde, seçim sisteminin yanıt vermesi gereken bir başka ilke ile karşılaşmaktadır: Politik meşruiyet.

Buradan hareketle, Türkiye’nin yerel seçim sisteminin sorunlu yönleri; adil temsil, yönetilebilirlik ve politik meşruiyet boyutlarına odaklanıldığında su yüzüne çıkmaktadır.

Adil Temsil

Bir seçim sisteminde adil temsilin iki boyutu bulunmaktadır. Nüfus ile temsilci sayısı arasındaki ilişki coğrafi, oy oranı ile elde edilen temsilcilik oranı arasındaki

ilişki ise politik boyutu oluşturmaktadır (Arikboğa, 2014: 35). Ulusal seçimlerde bile seçim çevrelerinin eşit parçalı şekilde bölünmemesi (genel itibarıyla mülki idare sınırları çerçevesinde bölünmemesi), coğrafi boyut açısından adil temsili zedelemektedir. Kaldı ki, yerel seçimlerde birbirinden farklı ölçeğe sahip on binlerce yerel yönetimin organları tek bir kanun maddesinde yer alan standartlara göre oluşturulmakta ve bu durum adil temsilin coğrafi boyutunu kusurlu kılmaktadır.

Örnek vermek gerekirse, 2972 Sayılı Kanun'un 5. maddesine göre nüfusu 500.001 olan bir belde ile 1.000.000 olan bir belde arasında temsilci sayısı açısından bir fark yoktur. Her ikisinin de temsilci sayısının 45 olduğu göz önünde bulundurulduğunda; temsilci başına düşen vatandaş sayısının ilk beldede 11.111, diğer beldede ise 22.222 olduğu görülmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında adil temsilin coğrafi boyutu, seçim sonuçlarına ilişkin veriler beklenmeden de irdelenebilir. Ancak politik boyut için her hâlükârda siyasi partiler arasındaki rekabete ve onların aldıkları oy oranı ile kazandıkları temsilcilik oranlarına bakmak gerekmektedir. Dolayısıyla seçim sonuçları üzerinden yapılacak bir analizde adil temsilin politik boyutuna odaklanılmaktadır.

Adil temsilin politik boyutu, siyasi partilerin aldıkları oy oranı ile orantılı bir temsile sahip olmasını ifade etmektedir. Bu hassasiyetin ön plana çıktığı devletlerde, adı üzerinde nispi (orantılı) temsil sistemi uygulanmaktadır. Burada temel amaç, seçmenlerin oy verdiği gelenek, yetenek ya da bakış açısını sistemin içine rahatça ekleyebilmesi (Buchanan, 2019: 353) ve hiçbir oyun boşa gitmemesi ya da rakiplere yaramamasıdır. Adil temsili ölçmede en çok başvurulan hesaplama 'orantısızlık endeksi' adı verilen bir formüldür. Buna göre siyasi partilerin seçimde almış oldukları oy oranları ile elde ettikleri temsilcilik oranları birbirinden çıkarılmakta ve temsilcilik oranının oy oranından düşük olması durumuna 'eksik temsil', yüksek olması durumuna ise 'aşkın temsil' adı verilmektedir (Tuncer, 2006: 167-168; Arikboğa, 2014: 42).

Normal şartlarda eksik veya aşkın temsil oranları, adil temsil ilkesine ağırlık veren nispi temsil sistemlerinde düşüktür. Ancak bir yandan seçim barajı modelinin meclislerde temsil edilemeyen oyların artmasına yol açması, diğer yandan kontenjan adaylığı modelinin temsilciliklerin bir bölümünün çoğunlukçu sistemle dağıtılmasını sağlaması; temsilde adalet seviyesini düşürmektedir. Söz konusu iki model de Türkiye'deki yerel seçim sisteminde uygulanmakta ve böylelikle başkanların arkasında mecliste bir çoğunluk yaratarak yönetimde istikrarı öncelemektedir (Arikboğa ve Gül, 2022: 272).

Onda birlik baraj modeli, bir seçim çevresinde yerel meclis için kullanılan geçerli oyların onda birlik kısmının her bir siyasi parti oy sayısından düşülmesini ve sandalye dağıtımının kalan oylar üzerinden yapılmasını öngörmektedir (Avaner, 2009: 35). Bu durum, söz konusu çıkarma işlemi sonucunda temsilcilik elde edecek kadar oyu kalmayan partilerin eksik temsiline, diğer partilerin ise

aldıkları oy oranından fazla temsilcilik oranına ulaşmaları bağlamında aşkın temsiline yol açmaktadır.

Kontenjan adaylığı, belirli sayıdaki temsilciliklerin sandalye dağıtım hesaplamasına katılmaksızın ilgili seçim çevresinde en çok oyu alan siyasi partinin adaylarına verilmesidir (Çolak, 2023b: 152). Aslında bu model, nispi temsil sistemleri arasında temsil açısından en adaletsiz olanıdır (Çolak, 2020: 724). Türkiye’de 2972 Sayılı Kanun’un 10. maddesi uyarınca belediye meclisi üye sayısı 9 ve 11 olan beldelerde bir, 15 olanlarda iki, 25 ve 31 olanlarda üç, 37 olanlarda dört, 45 olanlarda beş ve 55 olanlarda altı adet kontenjan adayının; ilgili seçim çevresindeki belediye meclisi seçiminde en çok oyu alan siyasi parti tarafından elde edileceği hükme bağlanmıştır. Söz konusu rakamlar her bir meclisin üye tam sayısının %10’una tekabül etmektedir. Dolayısıyla bu durum, belediye meclislerinin %10’unun çoğunluk sistemine göre belirlendiğini göstermektedir. Buna bir de onda birlik baraj modeli nedeniyle temsilciye dönüşemeyen oylar eklendiğinde, oy dağılımı ile sandalye dağılımı arasında büyük partilerin lehine, küçük partilerin aleyhine sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Arıkboğa, 2014: 41).

Tüm bunlara ek olarak kontenjan adaylığı modelinin; temsilde adalet seviyesini düşürmesinin yanı sıra, uygulanış metodundan ötürü ironik bir şekilde yönetilebilirlik ilkesini aşındırdığı durumlar da mevcuttur.

Yönetilebilirlik

İnsanlar kendi yaşamlarını düzenleyebilmek için sosyal çevrelerinde istikrara ihtiyaç duyarlar (Blau, 1987: 507). Tıpkı bunun gibi politik mekanizmalar için de istikrar, temel işlevleri yerine getirebilmek bağlamında bir zarurettir. Örneğin, yönetimde istikrarın olmayışı, idarenin sosyal düzeni koruma ve halka hizmet sunma kapasitesini aşındırma riskini barındırmaktadır. Bu nedenle vatandaşların istikrarsız ama demokratik bir rejim altında, istikrarlı ama otoriter bir rejime göre her zaman daha iyi durumda olacaklarının garantisi yoktur (Sundell, 2015: 130).

Buradan hareketle, seçim sonucunda bir hükümetin ülkeyi istikrar içinde yönetme olanağı bulabileceği bir parlamento çoğunluğunun ortaya çıkması, yani yönetilebilirlik son derece önemli hâle gelmektedir (Türk, 2006: 77). Bu işlev, yürütmenin güçlü olmasını sağlayacak biçimde oyları yasama organına yansıtmak yöntemleri içermektedir (Hakyemez, 2007: 24). Bu bağlamda temel motivasyon, temsilde adaletten taviz vermek pahasına istikrarlı bir hükümetin oluşmasına aracılık edecek yapay çoğunlukların oluşturulabilmesidir.

Yönetilebilirlik, yalnızca ulusal seçimler için değil, yerel seçimler için de önemli bir ilkedir. Türkiye’de belediyelerin yürütme organının yasama organı içerisinden çıkmaması, hükümetin kurulması açısından istikrarsızlığa yol açmasa da; yerel hükümetin yürütme görevini sürdürebilmesi ve yerel hizmetlerin etkin,

verimli ve hızlı bir şekilde sunulabilmesi açısından belediye başkanı ve meclisinin uyumu son derece önemlidir.

Özellikle siyasi parti disiplininin yoğunluğu, belediye başkanının ve meclis çoğunluğunun farklı siyasi partilerde olması durumunda plan, bütçe ve kaynak tahsisi gibi konularda uyumsuzluklar yaşanmasına ve böylelikle karar alma ve uygulama süreçlerinin kilitlenmesine neden olabilmektedir. 2019 yerel seçimleri sonucunda toplamda 973 belediyenin 64'ünde belediye başkanı ile meclis çoğunluğu farklı partilerden olmuştur (Çolak, 2021: 29). Diğer bir deyişle belediyelerin %6,6'sında yönetilebilirlik açısından sorun potansiyeli ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra büyükşehir belediyeleri açısından ise sonuçlar daha çarpıcıdır. Nüfusun büyük bir bölümünün yaşadığı İstanbul, Ankara, Adana, Mersin ve Hatay büyükşehir belediyelerinde başkan ile meclis çoğunluğu farklı partiler tarafından elde edilmiştir. Bu durum Türk politik kültüründe birlikte yaşama ve güç paylaşımı gibi temaların zayıflığından hareketle (Erdoğan, 2019: 2), yönetilebilirlik tartışmalarının yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Siyasi parti disiplininin de etkisiyle belediye başkanı ile meclis çoğunluğunun aynı olduğu dönemlerde iki organ arasındaki ilişkide genellikle uyum göze çarparken, ayrıştığı dönemlerde ise bu ilişki bir güç mücadelesine dönüşmektedir (Nacak, 2022: 88). Keza böyle bir durumdaki belediye başkanının, ulusal ölçekte yasama organındaki sandalyelerin yarısından daha azını kontrol eden bir dizi parti tarafından kurulan bir azınlık hükümetinden farkı bulunmamaktadır. Azınlık hükümetleri, kabine etkinliği ve istikrarı açısından ne kadar zayıfsa (Strom, 1985: 738); meclis çoğunluğunu arkasına alamayan bir belediye başkanı da o denli güçsüz kalmaktadır.

Belediye meclisinin karar organı olarak başkanın gücünü frenlemesine ve dengelemesine aracılık eden yetkileri bulunmaktadır: Bütçeyi karara bağlama, borçlanmaya izin verme, norm kadroları düzenleyebilme ve başkan denetleme; söz konusu yetkilerin en önde gelenleridir. Bu sayede meclis, aldığı veya almadığı kararlarla başkan neredeyse yönetemez bir hâle getirebilmekte ve bu durum belediye teşkilatında yönetsel kilitlenmelere sebebiyet verebilmektedir (Nacak, 2022: 89).

Öte yandan, kontenjan aday modelinin adil temsili zedelemesinden dolayı, yönetilebilirlik düzeyini artırması beklenmektedir. Kaldı ki, ulusal seçimlerde kontenjan adaylığı modeli, parlamenter sisteminin geçerli olduğu 1987 ve 1991 seçimlerinde temsilde adaleti azaltmak pahasına yönetimde istikrara hizmet etmiş ve bu sayede oluşturulan yapay çoğunluklarla hükümetler kurulabilmiştir. Ancak bunun yerel siyasette benzer şekilde sonuç verdiği tartışmalıdır. Yürütmenin yasama içinden çıktığı bir modelde, yasamada nitelikli bir çoğunluğa erişebilmek yalnızca yönetimde istikrar açısından değil yönetimin oluşturulabilmesi bakımından da çok büyük önem kazanmaktadır. Bununla birlikte belediye meclisi seçimlerinde, belediye başkanı yasamanın içinden çıkmayıp halk tarafından ayrı

bir seçimle belirlendiği için kontenjan aday modelinin yerel yönetimde yürütme organının oluşturulabilmesine bir katkısı bulunmamaktadır (Çolak, 2021: 29).

Üstelik belediye başkanı ile meclis çoğunluğunun farklı siyasi partilerde olduğu durumlarda, kontenjan adaylıkları başkanın rakibi olan partiye gitmekte ve bu aritmetik, kritik oylamalarda politik ve yönetsel açılardan kilitlenmelere yol açma riski taşımaktadır. Daha açık bir deyişle, belediye yönetiminde adil temsili zedeleyen kontenjan aday uygulaması, diğer yandan yönetimde istikrara da aracılık edememektedir. Bu çerçevede söz konusu kontenjanın meclis seçiminde en çok oyu alandan ziyade, başkanlık seçimini önde bitiren parti adaylarıyla doldurulması, yönetilebilirliğe aracılık edilmesi açısından daha tutarlı bir strateji olabilir. Ancak bu noktada başkanlık seçimini kazanan adayın aldığı oy oranı, yani arkasındaki toplum desteği de politik meşruiyet açısından oldukça önemli bir parametredir.

Politik Meşruiyet

Kavram olarak meşruiyet; eylemlerin, davranışların, ilişkilerin ve iddiaların toplumsal kabul görece hukuki, rasyonel, zorunlu, makul ve doğal gerekçelere dayandırılmasıdır (Çetin, 2003: 92). Hatta bu yönüyle, siyasi iktidarın politika ve stratejilerini topluma kabul ettirebilme düzeyidir. ‘Politik meşruiyet’ teriminin ise üzerinde mutabakata varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak bu kavram çoğu zaman hukuki meşruiyetin ötesinde adil ve ahlaki bir meşruiyete referansta bulunmak için kullanılmaktadır.

Örneğin, bir varlığın politik gücü kullanmasında yasal açıdan bir engeli yoksa bu onun hukuki meşruiyeti olduğu anlamına gelmektedir. Ancak bunun yanında politik meşruiyete de sahip olabilmesi için ahlaki olarak bu gücü elinde bulundurma hakkına sahip olması gerekmektedir (Buchanan, 2002: 690). Politik meşruiyet, dayanağı güçten değil yaygın katılım ve destek gibi araçlardan almaktadır (Cześniak, 2006: 449).

Yerel politik meşruiyet açısından iktidara gelme yöntem ve usulleri temel bir meşruiyet meselesidir. Demokratik teamüller çerçevesinde, dayanağını ilgili kanundan alan adil ve rekabetçi bir seçim sonucunda yerel iktidara gelinmektedir. Bu çerçevedeki seçimler sonucunda belediye veya büyükşehir belediye başkanlığını kazanan kişilerin hukuki meşruiyetleri tartışılmaz. Hatta hukuki meşruiyet açısından seçimi %10 oy oranı ile kazananla %90 oy oranı ile başkanlığı elde eden arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Ancak politik meşruiyet bakımından aynıısını söylemek mümkün değildir.

Türkiye’de belediye başkanlığı seçimlerinde basit çoğunluk sistemi geçerlidir. Zaten tek bir kişinin başkan olarak seçileceği bir yarışta nispi temsil sisteminin uygulanması olanaksızdır. Ancak yine de adil temsili sağlaması ve yönetilebilirlik ile politik meşruiyeti artırması açısından başkanlıkların basit çoğunluktan ziyade nitelikli çoğunluğa dayandırılması tercih edilebilir. Aksi

takdirde çok sayıda iddialı adayın yarıştığı küçük ölçekli belediyelerde, çok düşük oranlarla belediye başkanı seçilebilir. Oysa onun arkasına daha güçlü bir çoğunluğu alarak görev başına gelmesi, kendisinin başarılı olması bakımından daha yararlı olabilir ve söz konusu geniş destek onu daha güçlü kılabilir.

Unutulmamalıdır ki, politik meşruiyet, usullerin yanı sıra sonuçların da kabul edilebilir olmasını gerektirir (Beckman, 2019: 419). Buradan hareketle, yalnızca rakiplerinden bir oy daha fazla aldığı için bir adayın belediye başkanı olabilmesi hukuki meşruiyet açısından değilse de politik meşruiyet açısından problemli bir durumdur (Arıkboğa ve Gül, 2022: 271).

30 Mart 2014 ve 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde belediye başkanlığını kazanmış olan adayların oy oranları kodlandırılarak oluşturulan dağılımlar, Türkiye’deki belediye başkanlığı seçim sisteminin politik meşruiyet ve bununla bağlantılı olarak yönetilebilirlik açılarından risk potansiyeli barındırdığı iddiasını desteklemektedir. 2014 yerel seçimleri sonuçlarına göre Türkiye’de 1.395 belediye başkanından 754’ü (%54’ü), 2019 yerel seçimlerinde ise 1.389 belediye başkanından 531’i (%38’i) yarıdan az oy almıştır (Çolak, 2023c: 73). Diğer bir deyişle bu oranlar; kendisine oy verenlerin, vermeyenlerden az olduğu başkanların oranıdır. Bunun önüne geçmek için belediye başkanlığı seçimlerinin iki turlu olarak yapılması düşünülebilir (Avaner, 2009: 41).

Böylece bir yandan ulusal siyasetteki cumhurbaşkanı seçimine benzer bir şekilde belediye başkanlarının arkasındaki toplum desteği artırılarak politik meşruiyet seviyeleri yükseltilmiş, diğer yandan ise oluşturmak zorunda kalacakları çoğulcu iş birliği ve koalisyonlar sayesinde yönetilebilirlik sorunlarıyla karşılaşılmamış olur. Nitekim Türkiye’deki sosyolojik çeşitlilik ve bunun derinlikleri düşünüldüğünde, bir kişinin yarıdan fazla seçmenin oyunu alabilmesi ancak çoğulcu bir destekle mümkün olabilir.

31 Mart 2024 Yerel Seçimlerine İlişkin Veriler Üzerinden Adil Temsil, Yönetilebilirlik ve Politik Meşruiyet

Literatürde Türkiye’deki yerel seçimleri konu edinen birçok araştırma mevcuttur. Söz konusu araştırmalarda genellikle propaganda sürecindeki politik iletişim stratejilerine ya da seçim sonuçlarının ulusal siyaset açısından içerdiği mesajlara odaklanılmaktadır.

Farklı olarak bu çalışmada, yerel seçimlerin temsilde adalet, yönetimde istikrar ve nitelikli çoğunluk desteği bağlamında incelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmada yanıt aranan ilk soru, toplumsal desteğin elde edilen başkanlık ve meclis üyeliklerine orantılı dağılıp dağılmadığıdır. Bunun için siyasi partilerin dört farklı kategorideki (belediye meclisi, il genel meclisi, belediye başkanlığı ve büyükşehir belediye başkanlığı) seçimlerden aldıkları oy oranları ile kazandıkları

temsilcilik oranları karşılaştırmalı bir şekilde incelenerek, eksik ve aşkın temsil durumları tespit edilmiştir.

İkinci soru, yerel seçimlerin yönetilebilirlik boyutu bağlamında nasıl bir manzara ortaya çıkardığıdır. Bu çerçevede büyükşehir, il, büyükşehir ilçe, ilçe ve belde belediyelerinden oluşmak üzere toplam 1.393 belediyede başkanlık ile meclis çoğunluğunu farklı siyasi partilerin elde ettiği birimler kodlama yöntemiyle belirlenerek, bunların toplam belediye sayısına oranı hesaplanmıştır.

Son soruda ise basit çoğunluk sistemine dayanan başkanlık seçimlerinin politik meşruiyet açısından nasıl bir tablo ortaya çıkardığına yanıt aranmıştır. Bu noktada da farklı kategorideki 1.393 belediye başkanının oy oranlarının dağılımına ulaşılmış ve söz konusu oranlar çeşitli dilimlere ayrılarak nitelikli çoğunluk desteği bağlamında tartışılmıştır.

Kısaca, YSK'dan elde edilen sayısal verilerin toplanarak incelenmesi ve tanımlayıcı istatistiklerin (ortalama, frekans ve yüzdeler) verilerle ilişkilendirilmesini öngören nicel veri analizi yöntemiyle araştırma sorularına yanıtlar aranmıştır. Bulgulara geçmeden önce, 31 Mart 2024 yerel seçimlerinin öyküsüne genel hatlarıyla değinmekte fayda vardır.

YSK, 27 Kasım 2023 tarihinde aldığı 2023/1531 Sayılı Karar ile kabul edilen seçim takvimini 1 Aralık 2023 günü açıklamış ve takvimin başlangıcını 1 Ocak 2024 olacak şekilde belirlemiştir. 2 Ocak 2024 tarihinde alınan 2024/1 Sayılı karar ile ise Mahallî İdareler Genel Seçimlerine katılabilecek siyasi partiler belirlenmiştir.

Bu çerçevede 30 Eylül 2023 tarihi itibarıyla illerin en az yarısında teşkilatlanmış ve kongrelerini yapmış olan 36 siyasi parti yerel seçimlere katılma hakkını kazanmıştır. 11 Ocak 2024 tarihinde alınan 2024/56 Sayılı Karar kapsamında daha önceden seçime katılabileceği belirtilen Yenilik Partisinin, kendi talepleri doğrultusunda seçime katılamayacağı karara bağlanmış ve böylece yerel seçimlere katılacak parti sayısı 35'e düşmüştür.

Söz konusu siyasi partilerin seçimlerde kullanılacak oy pusulasındaki yerlerini belirlemek üzere 27 Ocak 2024 tarihinde YSK Başkanlığında kura çekimi yapılmıştır. Kura sonucunda siyasi partiler birleşik oy pusulasında şu şekilde sıralanmıştır: 'Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)', 'İyi Parti', 'Sol Parti', 'Büyük Birlik Partisi (BBP)', 'Memleket Partisi', 'Anavatan Partisi', 'Demokratik Sol Parti', 'Yeniden Refah Partisi (YRP)', 'Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (Dem Parti)', 'Türkiye Komünist Partisi', 'Anadolu Birliği Partisi', 'Zafer Partisi (ZP)', 'Halkın Kurtuluş Partisi', 'Türkiye Komünist Hareketi', 'Bağımsız Türkiye Partisi', 'Gelecek Partisi', 'Yeni Türkiye Partisi', 'Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)', 'Emek Partisi', 'Hür Dava Partisi (Hüdapar)', 'Hak ve Özgürlükler Partisi', 'Ocak Partisi', 'Adalet Birlik Partisi', 'Demokrat Parti', 'Güç Birliği Partisi', 'Millet Partisi', 'Millî Yol Partisi', 'Adalet Partisi',

‘Genç Parti’, ‘Aydınlık Demokrasi Partisi’, ‘Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’, ‘Türkiye İşçi Partisi (TİP)’, ‘Demokrasi ve Atılım Partisi (Dev)’, ‘Saadet Partisi (SP)’ ve ‘Vatan Partisi’.

Seçim takviminde kesin aday listelerinin teslim edilmesi 3 Mart 2024, seçim propagandası ve yasakların başlangıcı 21 Mart 2024, seçim yasaklarının sonu ise oy verme günü olan 31 Mart 2024 olarak düzenlenmiş ve bu takvime uyulmuştur.

31 Mart 2024 tarihinde seçimler gerçekleştirilmiş ve yedi seçim çevresindeki belediye başkanlığı ile dört seçim çevresindeki belediye meclisi üyeliği seçimlerinin 2 Haziran 2024 tarihinde yenilenmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda Aksaray’ın Güzelyurt, Kayseri’nin Pınarbaşı ve Şanlıurfa’nın Hilvan ilçeleri ile Sivas-Yıldızeli’nin Güneykaya beldesinde hem belediye başkanlığı hem de belediye meclisi üyeliği seçimleri; Kırklareli-Lüleburgaz’ın Büyükkarıştıran, Tunceli-Mazgirt’in Akpazar ve Aksaray-Merkez’in Sağlık beldelerinde ise yalnızca belediye başkanlığı seçimleri yenilenmiştir. Seçime ilişkin istatistikler takip eden tablolarda yer almaktadır.¹

Nispi temsil sisteminin geçerli olduğu belediye meclisi ve il genel meclisi üyeliği seçimlerine ilişkin kayıtlı seçmen sayısı, sandık sayısı, oy kullanan seçmen sayısı, katılma oranı, geçerli oy sayısı, seçimi yapılan üyelik sayısı ve bağımsız aday sayısı verileri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Nispi Temsil Sisteminin Geçerli Olduğu Belediye Meclisi Üyeliği ve İl Genel Meclisi Üyeliği Seçimlerine İlişkin Veriler

Seçimlere İlişkin Veriler	Belediye Meclisi Üyeliği Seçimi	İl Genel Meclisi Üyeliği Seçimi
Kayıtlı Seçmen Sayısı	57.766.800	13.563.800
Sandık Sayısı	184.772	53.907
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	45.117.244	10.863.679
Katılma Oranı (%)	78,10	80,09
Geçerli Oy Sayısı	42.884.291	10.274.330

¹ Söz konusu tablolar, YSK’nin kurumsal internet sayfasındaki ‘Seçim Arşivi’ arayüzünün ‘Mahalli İdareler Genel Seçimleri Arşivi’ başlıklı kısmında yer alan ‘31 Mart 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimleri’ bağlantısından elde edilen veriler ile 2 Haziran 2024 Yenileme Seçimleri sonuçlarına ilişkin 2024/2713 nolu kararında yer alan verilerin bir araya getirilmesi suretiyle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Seçimi Yapılan Üyelik Sayısı	21.001 ²	1.282
Bağımsız Aday Sayısı	306	76

Kaynak: (<https://www.ysk.gov.tr>, 2024)

Basit çoğunluk sisteminin geçerli olduğu belediye başkanlığı ve büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerine ilişkin kayıtlı seçmen sayısı, sandık sayısı, oy kullanan seçmen sayısı, katılma oranı, geçerli oy sayısı, seçimi yapılan üyelik sayısı ve bağımsız aday sayısı verileri Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Basit Çoğunluk Sisteminin Geçerli Olduğu Belediye Başkanlığı ve Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimlerine İlişkin Veriler

Seçimlere İlişkin Veriler	Belediye Başkanlığı Seçimi	Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimi
Kayıtlı Seçmen Sayısı	57.766.800	47.867.134
Sandık Sayısı	184.772	152.899
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	45.120.260	37.393.632
Katılma Oranı (%)	78,11	78,12
Geçerli Oy Sayısı	43.080.209	35.773.821
Seçimi Yapılan Başkanlık Sayısı	1.363	30
Bağımsız Aday Sayısı	598	98

Kaynak: (<https://www.ysk.gov.tr>, 2024)

Büyükşehirlerde il özel idarelerinin kaldırılması ve belediye sınırlarının mülki sınırlara eşitlenmesi; il genel meclisi seçim çevresinin daralmasına belediye ve büyükşehir belediye seçim çevresinin genişlemesine yol açmıştır.

31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde Adil Temsil

Geçerli oy oranı ile kazanılan temsilcilik (üyelik ya da başkanlık) oranının örtüşmesi adil temsili artırırken, söz konusu oranların birbirinden uzaklaşması ise eksik ya da aşkın temsil durumuna sebebiyet vermektedir. Belediye meclisi üyeliği seçimlerine ilişkin bu kapsamdaki veriler Tablo 4'te yer almaktadır.

² Kilis-Polateli ilçesinde kontenjan belediye meclisi üyeliğini CHP kazanmış olmasına rağmen, kontenjan adayını bildirmediğinden seçilememiştir. Dolayısıyla seçilen belediye meclisi üyesi sayısı 21.000'e düşmüştür.

Tablo 4. Belediye Meclisi Üyeliği Seçimlerinde Geçerli Oyların ve Kazanılan Üyeliklerin Siyasi Partiler ve Bağımsız Adaylara Dağılımı

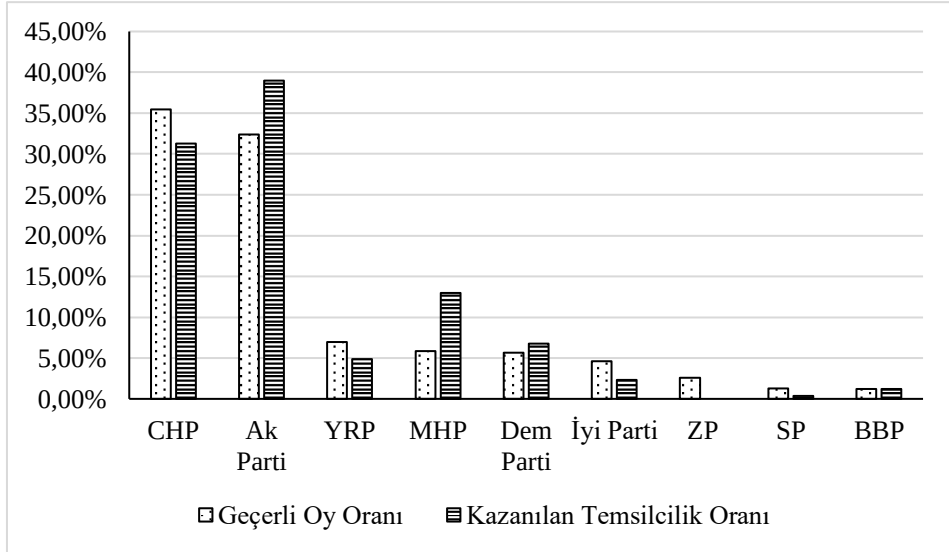
Siyasi Partiler	Belediye Meclisi Üyeliği			
	Geçerli Oy		Kazanılan Üyelik	
	Sayı	%	Sayı	%
Cumhuriyet Halk Partisi	15.207.267	35,46	6.567	31,27
Adalet ve Kalkınma Partisi	13.883.045	32,37	8.191	39,00
Yeniden Refah Partisi	2.993.765	6,98	1.027	4,89
Milliyetçi Hareket Partisi	2.515.322	5,87	2.725	12,98
Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi	2.419.058	5,64	1.424	6,78
İyi Parti	1.968.660	4,59	490	2,33
Saadet Partisi	561.139	1,31	72	0,34
Büyük Birlik Partisi	525.439	1,23	261	1,24
Hür Dava Partisi	274.641	0,64	23	0,11
Türkiye İşçi Partisi	261.699	0,61	36	0,17
Demokrasi ve Atılım Partisi	186.537	0,43	40	0,19
Bağımsız Türkiye Partisi	154.792	0,36	1	0,00
Demokrat Parti	145.189	0,34	55	0,26
Türkiye Komünist Partisi	126.220	0,29	9	0,04
Memleket Partisi	115.553	0,27	10	0,05
Sol Parti	54.930	0,13	5	0,02
Demokratik Sol Parti	50.925	0,12	28	0,13
Gelecek Partisi	47.867	0,11	11	0,05
Emek Partisi	36.525	0,09	11	0,05
Anavatan Partisi	21.582	0,05	6	0,03
Milli Yol Partisi	12.125	0,03	1	0,00
Üyelik Kazanamayan Diğer Partiler	1.199.792	2,80	0	0,00
Bağımsız Adaylar	122.219	0,28	7	0,03

TOPLAM	42.884.291	21.000
--------	------------	--------

Kaynak: (<https://www.ysk.gov.tr>, 2024)

Tablo 4, %2,80 oranındaki oyların üyeye dönüşmediğini göstermekte ve bu durum, adil temsili zedelemektedir. Örneğin; üyelik kazanamayan partiler arasında yer alan ZP, 1.102.209 oy ve %2,57 oy oranı ile hiçbir üyeliği kazanamamıştır. Geçerli oy ile kazanılan temsilcilik arasındaki sapmanın derecesini göstermesi açısından Grafik 1'deki sütunlar oldukça dikkat çekicidir.

Grafik 1. Belediye Meclisi Üyeliği Seçimlerine İlişkin Geçerli Oy ve Kazanılan Temsilcilik Oranları

Bu çerçevede CHP, YRP, İyi Parti ve SP; kazandıkları temsilcilik oranının oy oranlarından düşük olduğu partiler arasında yer almaktadır. Buna karşın Ak Parti, MHP ve Dem Parti; aldıkları oy oranından daha yüksek bir temsil oranına ulaşmıştır. BBP'nin söz konusu oranları ise birbirine oldukça yakındır.

Tablo 5. İl Genel Meclisi Üyeliği Seçimlerinde Geçerli Oyların ve Kazanılan Üyeliklerin Siyasi Partiler ve Bağımsız Adaylara Dağılımı

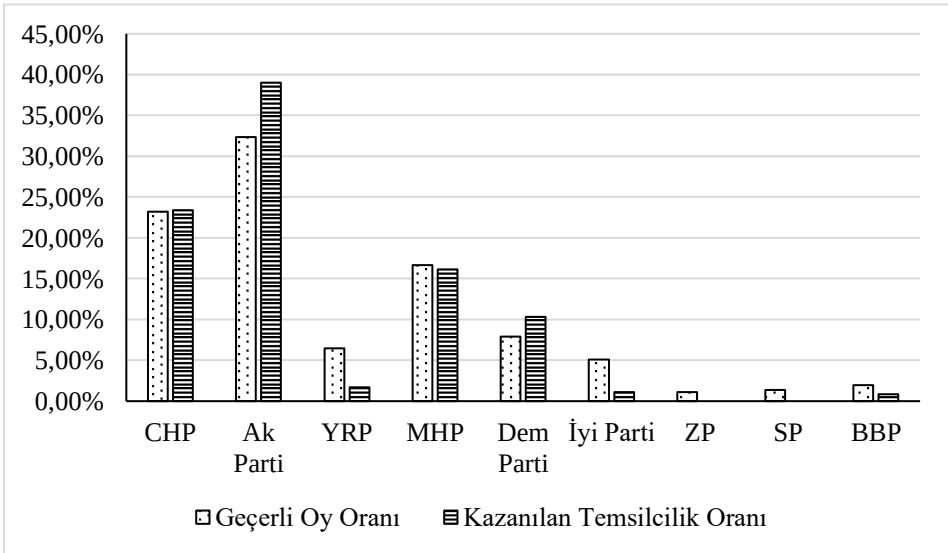
Siyasi Partiler	İl Genel Meclisi Üyeliği			
	Geçerli Oy		Kazanılan Üyelik	
	Sayı	%	Sayı	%
Adalet ve Kalkınma Partisi	3.304.092	32,16	592	46,18
Cumhuriyet Halk Partisi	2.384.303	23,21	300	23,40

Milliyetçi Hareket Partisi	1.709.671	16,64	207	16,15
Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi	810.328	7,89	132	10,30
Yeniden Refah Partisi	668.090	6,50	22	1,72
İyi Parti	522.035	5,08	14	1,09
Büyük Birlik Partisi	201.258	1,96	11	0,86
Demokrasi ve Atılım Partisi	55.885	0,54	1	0,08
Türkiye İşçi Partisi	33.239	0,32	1	0,08
Üyelik Kazanamayan Diğer Partiler	538.868	5,26	0	0,00
Bağımsız Adaylar	46.561	0,45	2	0,16
TOPLAM	10.274.330		1.282	

Kaynak: (<https://www.ysk.gov.tr>, 2024)

İl genel meclisi üyeliği seçimlerinde temsilde adaletin izlerini sürmek için Tablo 5'teki verilere dikkatli bir şekilde odaklanmak gerekmektedir. Kaldı ki, %5,26 oranındaki oyların üyeye dönüşmemesi, doğrudan temsil ile ilgili bir sorundur. Söz konusu grupta; 139.667 oy ve %1,36 oy oranı ile SP ilk sırada yer almaktadır. Onu 115.753 oy ve %1,13 oy oranı ile Hüdapar ve 111.734 oy ve %1,09 oy oranı ile ZP izlemektedir. Eksik ve aşkın temsil durumu Grafik 2'de net bir şekilde ortaya koyulmaktadır.

Grafik 2. İl Genel Meclisi Üyeliği Seçimlerine İlişkin Geçerli Oy ve Kazanılan Temsilcilik Oranları

Grafik 2'ye bakıldığında Ak Parti'nin oy oranının oldukça üzerinde bir oranda il genel meclisi üyesi çıkardığı görülmektedir. Yani aşkın temsil düzeyi yüksektir. Bu seçim kategorisindeki aşkın temsili olan diğer parti ise Dem Parti'dir. Buna karşılık YRP, İyi Parti ve BBP'nin kazandığı temsilcilik oranı, aldığı oy oranının altında kalmıştır. Bu noktada söz konusu üç partinin temsil düzeyi eksiktir. CHP ve MHP'nin ilgili oranları ise birbirine oldukça yakındır.

Temsil durumunun belediye başkanlığı seçimlerindeki analizi için Tablo 6'daki veriler dikkatle incelenmelidir. Oylarının toplamı %2,90'lık bir orana ulaşan birçok siyasi parti, bir tane bile belediye başkanlığı elde edememiştir. Örneğin; ZP, aldığı 816.694 oy ve %1,90 oy oranı ile hiçbir seçim çevresinde belediye başkanlığı kazanamamıştır. Belediye başkanlığı seçimlerinde geçerli oyların ve kazanılan başkanlıkların siyasi partiler ve bağımsız adaylara dağılımı Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Geçerli Oyların ve Kazanılan Başkanlıkların Siyasi Partiler ve Bağımsız Adaylara Dağılımı

Siyasi Partiler	Belediye Başkanlığı			
	Geçerli Oy		Kazanılan Başk.	
	Sayı	%	Sayı	%
Cumhuriyet Halk Partisi	15.416.206	35,78	397	29,13
Adalet ve Kalkınma Partisi	14.234.871	33,04	529	38,81
Yeniden Refah Partisi	2.923.089	6,79	62	4,55
Milliyetçi Hareket Partisi	2.568.630	5,96	219	16,07
Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi	2.339.361	5,43	75	5,50
İyi Parti	1.984.890	4,61	30	2,20
Saadet Partisi	516.719	1,20	4	0,29
Büyük Birlik Partisi	515.287	1,20	20	1,47
Hür Dava Partisi	256.301	0,60	1	0,07
Türkiye İşçi Partisi	190.363	0,44	1	0,07
Demokrat Parti	163.626	0,38	5	0,37
Demokrasi ve Atılım Partisi	155.777	0,36	4	0,29
Memleket Partisi	103.484	0,24	1	0,07
Demokratik Sol Parti	49.060	0,11	2	0,15

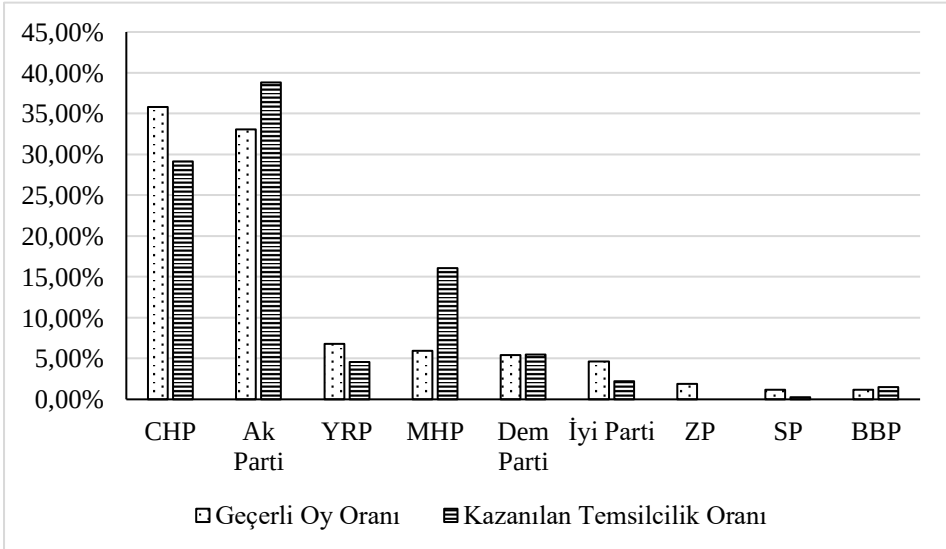
Sol Parti	3.717	0,01	2	0,15
Başk. Kazanamayan Diğer Partiler	1.250.599	2,90	0	0,00
Bağımsız Adaylar	408.229	0,95	11	0,81
TOPLAM	43.080.209		1363	

Kaynak: (<https://www.ysk.gov.tr>, 2024)

Belediye başkanlığı seçimleri, temsilin eksikliği veya aşkınlığı açısından ilgi çekici veriler sunmaktadır. Seçim sonuçlarına göre birinci olan CHP, ikinci olan Ak Parti'den; üçüncü olan YRP ise dördüncü olan MHP'den daha az belediye kazanmıştır. Böylece CHP ve YRP eksik, Ak Parti ve MHP aşkın temsil edilmiştir. Özellikle MHP'nin aldığı oy oranı ile kazandığı başkanlık oranı arasındaki fark oldukça yüksektir. Buradan hareketle söz konusu seçim kategorisinde aşkın temsilin en yüksek olduğu partinin MHP olduğu ileri sürülebilir. Diğer partilerin durumuna bakıldığında ise Dem Parti'nin oy oranı ile başkanlık oranının yakın olduğu, İyi Parti'nin ise bariz bir şekilde eksik temsil edildiği görülmektedir. Öte yandan SP ve BBP'nin birbiriyle aynı oranda oy almalarına rağmen, kazandıkları başkanlık oranının oldukça farklılık arz etmesi, temsilde adalet bağlamında değerlendirilebilecek bir durumdur.

Belediye başkanlığı seçimlerine ilişkin geçerli oy ve kazanılan temsilcilik oranlarının karşılaştırmalı bir şekilde yer aldığı Grafik 3, yukarıda ifade edilen bulguları göstermektedir.

Grafik 3. Belediye Başkanlığı Seçimlerine İlişkin Geçerli Oy ve Kazanılan Temsilcilik Oranları

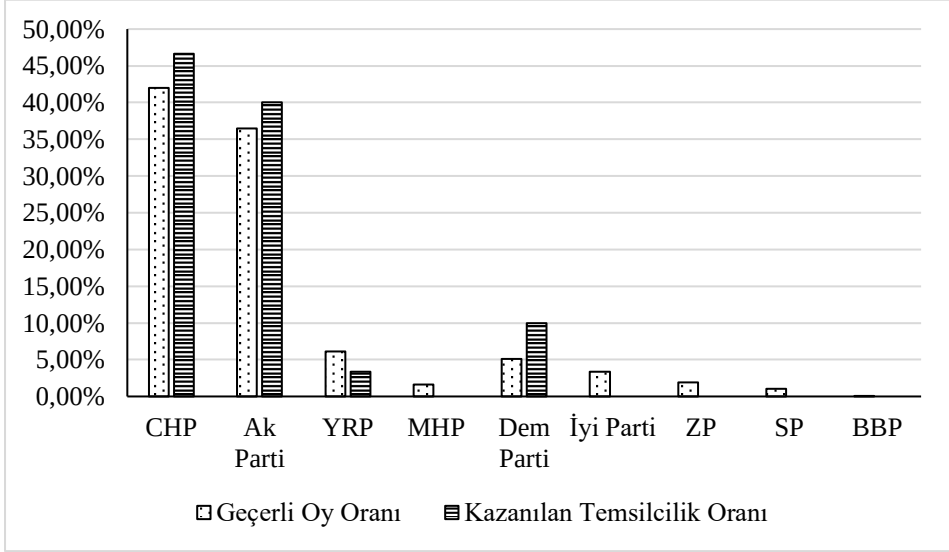
Büyükşehir belediye başkanlığı seçimi, ölçeğin ve sınırların geniş olması nedeniyle küçük partiler açısından temsil bağlamında dezavantajlı sonuçların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Tablo 7'ye bakıldığında, oylarının toplamı %10,19'luk bir orana ulaşan birçok siyasi parti, hiçbir büyükşehir belediye başkanlığı elde edememiştir. Örneğin; İyi Parti 1.212.864 oy ve %3,39 oy oranı, ZP 689.340 oy ve %1,93 oy oranı ve MHP 590.390 oy ve %1,65 oy oranı ile bu kategoride temsilci kazanamamıştır.

Tablo 7. Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Geçerli Oyların ve Kazanılan Başkanlıkların Siyasi Partiler ve Bağımsız Adaylara Dağılımı

Siyasi Partiler	Büyükşehir Belediye Başkanlığı			
	Geçerli Oy		Kazanılan Başk.	
	Sayı	%	Sayı	%
Cumhuriyet Halk Partisi	15.024.834	42,00	14	46,67
Adalet ve Kalkınma Partisi	13.037.120	36,44	12	40,00
Yeniden Refah Partisi	2.185.006	6,11	1	3,33
Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi	1.817.202	5,08	3	10,00
Başk. Kazanamayan Diğer Partiler	3.646.175	10,19	0	0,00
Bağımsız Adaylar	63.484	0,18	0	0,00
<i>TOPLAM</i>	<i>35.773.821</i>		<i>30</i>	

Kaynak: (<https://www.ysk.gov.tr>, 2024)

Büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerindeki eksik veya aşkın temsil durumu siyasi partiler bağlamında değerlendirildiğinde CHP, Ak Parti ve Dem Partinin aşkın; YRP'nin ise eksik temsil edildiği görülmektedir (Grafik 4).

Grafik 4. Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimlerine İlişkin Geçerli Oy ve Kazanılan Temsilcilik Oranları

Siyasi partilerin dört farklı yerel yönetim organı seçimindeki eksik (E.T.) ve aşkın (A.T.) temsil durumları Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. Siyasi Partilerin Dört Farklı Seçime İlişkin Eksik ve Aşkın Temsil Durumları

Siyasi Partiler	Belediye Meclisi		İl Genel Meclisi		Belediye Başkanlığı		Büyükşehir Belediye Başk.	
	E. T.	A. T.	E. T.	A. T.	E. T.	A. T.	E. T.	A. T.
CHP	4,19	-	-	0,19	6,65	-	-	4,67
Ak Parti	-	6,63	-	14,02	-	5,77	-	3,56
YRP	2,09	-	4,78	-	2,24	-	2,78	-
MHP	-	7,11	0,49	-	-	10,11	1,65	-
Dem Parti	-	1,14	-	2,41	-	0,07	-	4,92
İyi Parti	2,26	-	3,99	-	2,41	-	3,39	-
ZP	2,57	-	1,09	-	1,90	-	1,93	-
SP	0,97	-	1,36	-	0,91	-	1,02	-
BBP	-	0,01	1,10	-		0,27	-	-

Tablo 8, çarpıcı bir biçimde Ak Parti ve Dem Parti’nin tüm seçim kategorilerinde aşkın temsil edildiğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda

özellikle Ak Parti'nin il genel meclisi seçiminde aldığı oy ile kazandığı temsilcilik oranlarında 14,02'lik bir farkın olması; aşkın temsilin en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bunun tam tersi bir durumun ise YRP, İyi Parti, ZP ve SP için geçerli olduğu söylenebilir. Kaldı ki bu partiler, dört seçim kategorisinin tamamında eksik temsil edilmişlerdir. Eksik ya da aşkın temsil durumu seçime göre değişiklik arz eden partiler ise CHP, MHP ve BBP'dir. CHP'nin belediye meclisi ve başkanlığı kategorisinde eksik, diğer kategorilerde aşkın temsil edildiği; MHP'de ise tam tersi bir durumun söz konusu olduğu Tablo 8'den anlaşılmaktadır. Bu noktada MHP'nin belediye başkanlığı seçiminde aldığı oy oranı ile kazandığı temsilcilik oranı arasındaki 10,11'lik fark; aşkın temsilin çarpıcı örneklerinden bir diğerini göstermektedir.

Alınan oy ile kazanılan temsilcilik sayısı arasındaki orantısızlığın artması, temsilde adalet düzeyinin düşmesine yol açmaktadır. Oysa adil temsil, gerek yerel siyaset dinamikleri gerekse yerel halkın demokrasiye olan inancının pekiştirilmesi açılarından oldukça önemli bir parametredir. Nitekim eksik ve aşkın temsil; demokrasiye duyulan inancın aşınması, seçilenlerin politik meşruiyetlerinin sorgulanması ve hatta yerel halkın demokrasi dışı yollara tevessül etmesi risklerine kapı aralamaktadır.

31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde Yönetilebilirlik

Yönetilebilirliğin yerel yönetimlerdeki izlerini sürmek için yürütme organının başkanı ile karar organının üye çoğunluğunun aynı siyasi partiden olup olmadığının tespit edilmesi gerekir. Nitekim meclisler karar, başkanlar ise yürütme organıdır ve yönetilebilirlik; söz konusu organlar arasındaki uyumla sağlanabilmektedir. İl özel idarelerinin yürütme organının başına seçimle gelinmediği için il genel meclisi kategorisi inceleme dışında kalmaktadır. Dolayısıyla 2024 yerel seçimleri sonucunda ortaya çıkan yönetilebilirlik tablosu için belediye başkanlığı ve belediye meclisi üyeliği oyları ölçüt alınmaktadır. Bu çerçevede meclis çoğunluğu ile belediye başkanı farklı siyasi partilerden olan büyükşehir ve il belediyeleri Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Türkiye'de Meclis Çoğunluğu ile Belediye Başkanı Farklı Siyasi Partilerden Oluşan Büyükşehir ve İl Belediyeleri

Belediye	Başkan	Meclis	Belediye	Başkan	Meclis
Bursa	CHP	Ak Parti	Kırklareli	MHP	CHP
Şanlıurfa	YRP	Dem Parti	Kütahya	CHP	Ak Parti
Bitlis	Ak Parti	Dem Parti	Yozgat	YRP	MHP

Tablo 9'a bakıldığında, büyükşehirler arasında yalnızca Bursa ve Şanlıurfa'nın belediye başkanı ile meclis çoğunluğunun farklı siyasi partilerden olduğu görülmektedir. Oysa 2019 yerel seçimlerinde İstanbul, Ankara, Adana,

Mersin ve Hatay gibi kilit metropollerde benzer bir durum görülmektedir. Söz konusu büyükşehir belediyelerinde başkanlığı CHP, meclis çoğunluğunu ise Ak Parti elde etmişti. Bunun üzerine Ak Parti Genel Başkanı, 5 Nisan 2019 tarihinde gazetecilere verdiği demeçte aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

Bir defa birçok alınacak kararlar, menkul, gayrimenkul, bütçe vesaire bunların onayı nereden geçecek? Meclisten geçecek. Komisyonlar kurulacak şimdi. Bu komisyonlarda sen istediğin gibi ‘Ben başkanım, ben komisyonları istediğim gibi kurabilirim.’ diyebilir misin? Öyle bir yetkin, hakkın yok. Bir belediye başkanının kendi meclisinde sırtını dayayacağı bir çoğunluğu yoksa komisyonları istediği gibi oluşturamaz, bütçeyi çıkaramaz (iletisim.gov.tr, 2024).

2014-2019 döneminde meclis çoğunluğu Ak Parti’de olan Eskişehir Büyükşehir Belediyesinin CHP’li başkanı Yılmaz Büyükerşen, bu açıklamadan on gün sonra 15 Nisan 2019’da bir medya kuruluşuna demeç vermiş ve söz konusu durumla ilgili şu tespitlerde bulunmuştur:

Beş yıl boyunca Ak Parti meclis üyeleri neredeyse bütün projelerimize karşı çıktı. Ya gerekçesiz olarak ret oyu kullanıyorlardı ya da yine çoğunlukta oldukları komisyonlarda konuları aylarca ve yıllarca karara bağlamadan bekletiyorlardı. Bana iş yaptırmazlarsa bir dahaki seçimlerde halkın beni seçmeyip, kendilerine oy vereceğini düşünüyorlardı. Bu sorunu iki yöntemle aştık: Projelere yönelik engellemelerle ilgili olarak halkı sürekli bilgilendirdik ve meclis kararlarını idari yargıya taşıdık. Açılan davalar zaman alsa da mahkemeler büyük çoğunlukla meclis kararlarını bozmuştur. Sonuçta meclis engelini ortadan kaldırıyordum ama bu süreçte projelerin maliyetlerinin artması ve halkın hizmetten yararlanmasının gecikmesinden kurtulamıyorduk (dw.com, 2024).

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Türkiye gibi parti disiplini yüksek ülkelerde bu iki organın uyumsuzluğu; özellikle plan, bütçe ve kaynak tahsisi konularında politik ve yönetsel kilitlenmelere yol açma riski barındırmaktadır. Bu durum yerel siyasetin tıkanması ve yerel halkın etkin ve verimli bir kamu hizmeti sunumundan mahrum kalması anlamına gelmektedir. Kaldı ki, 2019-2024 döneminde meclis çoğunluğuna sahip olmayan büyükşehir belediye başkanlarının meclisten borçlanma yetkisi alamamalarına ilişkin şikâyetleri sık sık gündeme taşınmıştır.

Ancak 2024 yerel seçimlerinde bu metropollerin belediyelerinde başkan ile meclis çoğunluğunu aynı siyasi partiler kazanmıştır. Diğer yandan, il belediyesi açısından incelendiğinde ise 4 il belediyesinin başkan ve meclis çoğunluğunun farklı partilerde olduğu tespit edilmiştir.

6360 Sayılı Kanun sonrasında büyükşehirdekiler ile diğer illerdeki ilçeler arasında belediye sınırları ve bazı mali yükümlülükler açısından bir fark ortaya çıkmıştır. Bu nedenle söz konusu birimler ayrı ayrı tablolaştırılmıştır. Büyükşehir ilçelerine ilişkin göstergeler Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Türkiye’de Meclis Çoğunluğu ile Belediye Başkanı Farklı Siyasi Partilerden Oluşan Büyükşehir İlçe Belediyeleri³

Belediye	Başkan	Meclis	Belediye	Başkan	Meclis
Pozantı	MHP	CHP	Sarayönü	YRP	Ak Parti
Kumluca	DP	Ak Parti	Arapgir	CHP	Ak Parti
İncirliova	Ak Parti	CHP	Selendi	YRP	MHP
İvrindi	İyi Parti	Ak Parti	Ekinözü	CHP	MHP
Harmancık	CHP	Ak Parti	Çaybaşı	YRP	Ak Parti
Karacabey	İyi Parti	Ak Parti	Kabataş	CHP	İyi Parti
Eğil	Ak Parti	Dem Parti	Korgan	İyi Parti	Ak Parti
Hazro	Ak Parti	Dem Parti	Erenler	BBP	Ak Parti
Aziziye	YRP	Ak Parti	Ferizli	İyi Parti	Ak Parti
Çat	CHP	Ak Parti	Geyve	YRP	Ak Parti
Horasan	İyi Parti	Ak Parti	Hendek	BBP	MHP
Oğuzeli	YRP	MHP	Karapürçek	YRP	Ak Parti
Yavuzeli	YRP	Ak Parti	Kaynarca	YRP	Ak Parti
İskenderun	Ak Parti	CHP	Sapanca	CHP	Ak Parti
Samandağ	TİP	CHP	Ayvacık	YRP	Ak Parti
Çamlıyayla	İyi Parti	MHP	Ladik	YRP	Ak Parti
Bahçelievler	Ak Parti	CHP	Salıpazarı	BBP	MHP
Gaziosmanpaşa	CHP	Ak Parti	Arsin	YRP	Ak Parti
Aliağa	MHP	CHP	Siverek	Ak Parti	YRP
Doğanhisar	YRP	MHP			

Tablo 10’daki verilere göre 2024 yerel seçimleri sonucunda Türkiye’de başkanı ile meclis çoğunluğu farklı siyasi partilerden oluşan büyükşehir ilçe belediyesi sayısı 39’dur. Siyasi partiler açısından bir değerlendirme yapıldığında, Ak Parti ve MHP’nin başkanlığını kazanamamasına rağmen meclis çoğunluğunu elde edebildiği belediye sayısının fazla olduğu görülmektedir. Gerçekten de Ak Parti 22, MHP ise 7 belediyenin meclis çoğunluğunu elde etmesine rağmen

³ Büyükşehir ilçe belediyeleri, bağlı bulundukları ilin plaka koduna göre sıralanmıştır.

başkanlığını kazanamamıştır. Bu partilerin başkanlığı kazanıp meclis çoğunluğunu elde edemedikleri belediye sayısı ise sırasıyla 6 ve 2'dir. Buradan hareketle, özellikle siyasi partilerin başkan adayları profillerinin söz konusu sonuçta etkili olduğu ifade edilebilir. YRP'nin başkanlığı kazandığı 13 büyükşehir ilçesinde, meclis çoğunluğunu elde edememesi bu iddiayla paralellik arz etmektedir. Kaldı ki YRP, başkanlığını kazanamadığı yalnızca 1 belediyede meclis çoğunluğunu elde edebilmiştir. Yani YRP, nispi temsilin geçerli olduğu meclis seçimlerinden ziyade, basit çoğunluğun geçerli olduğu başkanlık seçimlerinde başarı sağlamış ve aday profilleri bu başarıda önemli ölçüde rol oynamıştır. Benzer bir iddia İyi Parti için de öne sürülebilir. Zira İyi Parti, meclis çoğunluğunu elde edemediği 6 belediyede başkanlık kazanırken; başkanlığını kazanamadığı yalnızca 1 belediyede meclis çoğunluğunu elde etmiştir. Öte yandan Dem Parti, meclis çoğunluğunu oluşturmadığı hiçbir büyükşehir ilçe belediye başkanlığını kazanamamıştır. Ancak başkanlık kazanamadığı 2 belediyenin meclis çoğunluğunu oluşturabilmiştir. BBP, DP ve TİP için ise tersi bir durum söz konusudur. Meclis çoğunluğunu elde edemediği toplamda 5 belediyede başkanlığı kazanan bu partiler, başkanlığı kazanamadığı hiçbir yerde meclis çoğunluğunu da elde edememiştir. Son olarak CHP'nin söz konusu göstergeleri dengeli dağılmıştır. Meclis çoğunluğunu elde edemediği 7 başkanlık kazanırken, başkanlık koltuğunda olmadığı 6 belediyenin ise meclis çoğunluğunu ele geçirmiştir. Diğer ilçelerdeki göstergeler ise Tablo 11'de sunulmaktadır.

Tablo 11. Türkiye'de Meclis Çoğunluğu ile Belediye Başkanı Farklı Siyasi Partilerden Oluşan İlçe Belediyeleri⁴

Belediye	Başkan	Meclis	Belediye	Başkan	Meclis
Çelikhhan	Deva	Ak Parti	Pınarhisar	Ak Parti	CHP
Sultandağı	Ak Parti	MHP	Boztepe	MHP	Ak Parti
Hamur	YRP	Ak Parti	Mucur	BBP	MHP
Yusufeli	CHP	Ak Parti	Dumlupınar	CHP	Ak Parti
Yedisu	İyi Parti	CHP	Emet	MHP	Ak Parti
Güroymak	YRP	Dem Parti	Hasköy	MHP	Ak Parti
Gelibolu	Ak Parti	CHP	Avanos	MHP	CHP
Yenice	Ak Parti	CHP	Çayeli	MHP	Ak Parti
Eldivan	Ak Parti	MHP	Eruh	Ak Parti	Dem Parti
Bayat	Ak Parti	MHP	Erfelek	Ak Parti	CHP

⁴ İlçe belediyeleri, bağlı bulundukları ilin plaka koduna göre sıralanmıştır.

Laçın	Ak Parti	MHP	Koyulhisar	İyi Parti	Ak Parti
Ortaköy	Ak Parti	MHP	Suşehri	MHP	Ak Parti
İpsala	Ak Parti	CHP	Almus	MHP	Ak Parti
Uzunköprü	İyi Parti	CHP	Hozat	Sol Parti	CHP
Kovancılar	BBP	Ak Parti	Karahallı	CHP	Ak Parti
Kemah	MHP	Ak Parti	Boğazlıyan	Ak Parti	CHP
Alucra	Ak Parti	MHP	Yenifakılı	MHP	Ak Parti
Bulancak	CHP	Ak Parti	Aydıntepe	MHP	Ak Parti
Dereli	Ak Parti	MHP	Sulakyurt	Ak Parti	MHP
Tirebolu	İyi Parti	Ak Parti	Gercüş	Ak Parti	Dem Parti
Atabey	Ak Parti	MHP	Güçlükonak	BBP	Ak Parti
Eğirdir	Ak Parti	MHP	Uludere	Ak Parti	Dem Parti
Yalvaç	İyi Parti	Ak Parti	Çıldır	Ak Parti	CHP
Pınarbaşı	Ak Parti	MHP	Tuzluca	CHP	Dem Parti
Babaeski	Ak Parti	CHP	Akçakoca	CHP	Ak Parti
Koçaz	MHP	Ak Parti	Gölyaka	MHP	Ak Parti

Tablo 11, 2024 yerel seçimleri sonucunda Türkiye’de başkan ile meclis çoğunluğu farklı siyasi partilerden oluşan ilçe belediyesi sayısının 52 olduğunu göstermektedir. İlçe belediye başkanlığı göstergeleri, büyükşehir ilçe belediye başkanlığına ilişkin verilerden özellikle CHP, Ak Parti ve MHP açısından ayrılmaktadır. Zira bu kez Ak Parti ve MHP’nin verilerinin dengeli dağıldığına şahitlik edilmektedir. Ak Parti, başkanlığı kazanamadığı 23 belediyenin çoğunluğunu elde ederken, meclis çoğunluğunu elde edemediği 22 belediyenin ise başkanlığında mutlu sona ulaşmıştır. MHP’nin ise her iki gruptaki belediye sayısı 12’dir. Oysa CHP’deki dağılımın dengesiz görüldüğü; Tablo 11’e göre başkanlığını kazanamamasına rağmen meclis çoğunluğunu elde edebildiği belediye sayısının 12, meclis çoğunluğunu elde etmeden mutlu sona ulaştığı başkanlık sayısının ise 6 olduğu görülmektedir. Öte yandan Dem Parti, meclis çoğunluğunu elde edemediği hiçbir ilçe belediye başkanlığını kazanamamıştır. Ancak başkanlıkta mutlu sona ulaşamadığı 5 belediyenin meclis çoğunluğunu oluşturabilmiştir. İyi Parti, YRP, BBP, Sol Parti ve Deva’nın ise başkanlığını kaybedip meclis çoğunluğunu elde ettiği bir ilçe yokken; meclis çoğunluğunu elde edemeyip başkanlığını kazandıkları belediyelerin sayısı toplam 12’dir. Belde belediyelerinin yönetilebilirliğe ilişkin göstergeleri Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12. Türkiye’de Meclis Çoğunluğu ile Belediye Başkanı Farklı Siyasi Partilerden Oluşan Belde Belediyeleri⁵

Belediye	Başkan	Meclis	Belediye	Başkan	Meclis
Akören	Ak Parti	MHP	Çevreli	MHP	Ak Parti
Tahir	Ak Parti	YRP	Karayaka	MHP	Ak Parti
Geyikli	Ak Parti	CHP	Akpazar	Ak Parti	CHP
Altınbaşak	DP	CHP	Tatar	Ak Parti	CHP
Özkürtün	MHP	Ak Parti	Gülşehri	BBP	MHP
Çiçekpınar	Ak Parti	CHP	Elvanpazarcık	MHP	CHP
Senir	Ak Parti	CHP	Gülüç	İyi Parti	Ak Parti
Büyükmandıra	Ak Parti	CHP	Nebioğlu	Ak Parti	CHP
Çakıllı	MHP	CHP	Gülpınar	MHP	BBP
İnece	Ak Parti	CHP	Sağlık	MHP	Ak Parti
Karahalil	Ak Parti	CHP	Saratlı	Sol Parti	CHP
Üsküp	CHP	Ak Parti	Yeşilova	İyi Parti	Ak Parti
Köseli	DP	MHP	Göktepe	Ak Parti	CHP
Kuruçay	MHP	Ak Parti	Görümlü	İyi Parti	Ak Parti
Kalaba	Ak Parti	MHP	Kozcağız	Ak Parti	MHP
Kaynaklı	MHP	Ak Parti	Köprülü	BBP	CHP
Atabağı	Ak Parti	Dem Parti	Hoşhaber	Ak Parti	Dem Parti
Gökçebağ	Ak Parti	Dem Parti	Teşvikiye	MHP	Ak Parti

Tablo 12’deki veriler ışığında 2024 yerel seçimleri sonucunda başkanı ile meclis çoğunluğu farklı siyasi partilerden oluşan belde belediyesi sayısının 36 olduğu görülmektedir. Siyasi partiler açısından bir değerlendirme yapıldığında, Ak Parti ve MHP’nin meclis çoğunluğunu elde edememesine rağmen başkanlık koltuğunu ele geçirdiği belediye sayısının fazla olduğu görülmektedir. Gerçekten de Ak Parti 17, MHP ise 10 belediyenin başkanlığını kazanmasına rağmen meclis çoğunluğunu elde edememiştir. Bu partilerin meclis çoğunluğunu oluşturup başkanlığı kazanamadığı belediye sayısı ise sırasıyla 11 ve 5’tir. Benzer şekilde BBP’nin de yalnızca başkanlığını kazanabildiği belediye sayısı 2 iken, yalnızca

⁵ Belde belediyeleri, bağlı bulundukları ilin plaka koduna göre sıralanmıştır.

meclis çoğunluğunu elde edebildiği belediye sayısı 1'dir. Belde belediyeleri açısından en dikkat çeken veriler CHP'ye aittir. CHP'nin meclis çoğunluğunu oluşturmaksızın kazandığı başkanlık sayısı yalnızca 1'dir. Bununla birlikte, başkanlığı kazanmadan çoğunluğunu elde ettiği meclis sayısı ise 15'tir. Bu durum, yerel seçimlerde basit çoğunluğun geçerli olduğu başkanlık seçimlerinde yerel faktörlerin, nispi temsilin geçerli olduğu meclis seçimlerinde ise ulusal siyasetin etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan Dem Parti ve YRP, başkanlığını kazanamadığı toplamda 4 belediyede meclis çoğunluğunu elde edebilmişken; meclis çoğunluğunu elde etmeksizin hiçbir belde belediye başkanlığını kazanamamıştır. İyi Parti, DP ve Sol Parti ise tam tersi olarak meclis çoğunluğunu elde edemedikleri toplamda 6 belediyede başkanlık kazanırken; başkanlığını kazanamadığı hiçbir belediyede meclis çoğunluğunu elde edememiştir. Başkanı ile meclis çoğunluğu farklı siyasi partide olan belediyelerin toplam belediyelere oranına ilişkin veriler Tablo 13'te gösterilmektedir.

Tablo 13. Başkanı ile Meclis Çoğunluğu Farklı Siyasi Partide Olan Belediyelerin Toplam Belediyelere Oranı

Belediye Türü	Başkanı ile Meclis Çoğunluğu Farklı Partide Olan Belediye	Toplam Belediye	Oran (%)
Büyükşehir	2	30	6,67
İl	4	51	7,84
Bş. İlçesi	39	519	7,51
İlçe	52	403	12,90
Belde	36	390	9,23
Toplam	133	1.393	9,55

Özetle, %12,90 oranla yönetilebilirlik sorunlarının yaşanması olasılığının oransal açıdan en yüksek olduğu birim ilçelerdir. Onu sırasıyla belde belediyeleri ve il belediyeleri takip etmektedir. Ayrıca politik açıdan değerlendirildiğinde yerel yönetim birimi değiştikçe, bir siyasi partinin belediye başkanı veya meclis çoğunluğunu elde etmesine ilişkin göstergelerin de değiştiği tespit edilmiştir.

31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde Politik Meşruiyet

Politik meşruiyetin yerel seçimlerdeki izi, basit çoğunluk sistemi ile gerçekleştirilen belediye başkanlığı seçimleri üzerinden sürülebilir. Bu çerçevede 2024 yerel seçimlerinde beş farklı kategoride toplam 1.393 belediyenin başkanı seçilmiştir. İlgili mevzuatta belediye başkanlığı seçim sistemi basit çoğunluğa dayandığı için oldukça küçük oranlarla başkanlığın kazanılması hukuki açıdan bir meşruiyet sorununa yol açmamaktadır. Ancak özellikle iddiaı aday sayısının

fazla olduğu ve oyların dengeli dağıldığı seçim çevrelerinde, seçmenin çok büyük bir bölümü tarafından desteklenmemesine rağmen seçilebilen belediye başkanları ortaya çıkmıştır.

Her bir belediye kategorisindeki en düşük ve en yüksek oy oranına sahip belediye başkanlarına bakıldığında, aldığı oy sayısından fazla sayıda oyu alamamasına rağmen seçilen başkanlar olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, büyükşehir belediyesi kategorisindeki en düşük oy oranı %38,61 ile Kayseri’de görülmektedir. Yani mevcut başkan, Kayseri ilindeki yerel seçmenin %61,39’unun desteğini alamamasına rağmen seçilmiştir. Bu bağlamda politik meşruiyeti en düşük büyükşehir belediye başkanıdır. Bu kategorideki en yüksek oy oranına ise %64,09 ile Diyarbakır’da tanıklık edilmektedir. Politik meşruiyet, il belediyeleri bağlamında mercek altına alındığında en düşük oranın %29,69 ile Kütahya, en yüksek oranın ise %64,52 ile Batman’a ait olduğu gözlemlenmektedir.

Büyükşehir ilçe, ilçe ve belde belediyesi kategorileri bu bağlamda daha ilgi çekici sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, büyükşehir ilçe belediyesi ve hatta tüm belediyeler kapsamında başkanı en düşük oranla seçilen belediye, Van’ın Bahçesaray büyükşehir ilçe belediyesidir. %21,33 oy oranı ile seçilen belediye başkanına seçmenin %78,67’si oy vermemiştir. Büyükşehir ilçesi kategorisinde en yüksek oy oranına ise %86,08 ile Diyarbakır-Lice’de rastlanmaktadır. İlçe belediyesi türünde Tunceli-Hozat %23,51 ile en düşük, Hakkâri-Yüksekova %78,75 ile en yüksek orana sahiptir. Belde belediyesi kategorisi ise ölçek açısından en küçük birimler olması nedeniyle politik meşruiyet açısından en yüksek oranların görüldüğü belediye türü olmuştur. Bu kategoride en düşük orana Ardahan’ın Göle ilçesinin Köprülü beldesinde %22,83 oy oranı ile tanıklık edilmektedir. Aynı kategorideki en yüksek oran ise %100 ile Şırnak ilinin Uludere ilçesinin Hilal beldesinde görülmüştür. Üstelik söz konusu beldenin belediye başkanı, Türkiye’deki belediye başkanları içerisinde politik meşruiyeti en yüksek olanıdır. Kaldı ki, kendisine oy vermeyen hiçbir seçmen bulunmamaktadır.

Belediye başkanlıklarının oy oranı aralıklarının belediye türüne dağılımı Tablo 14’te gösterilmektedir.

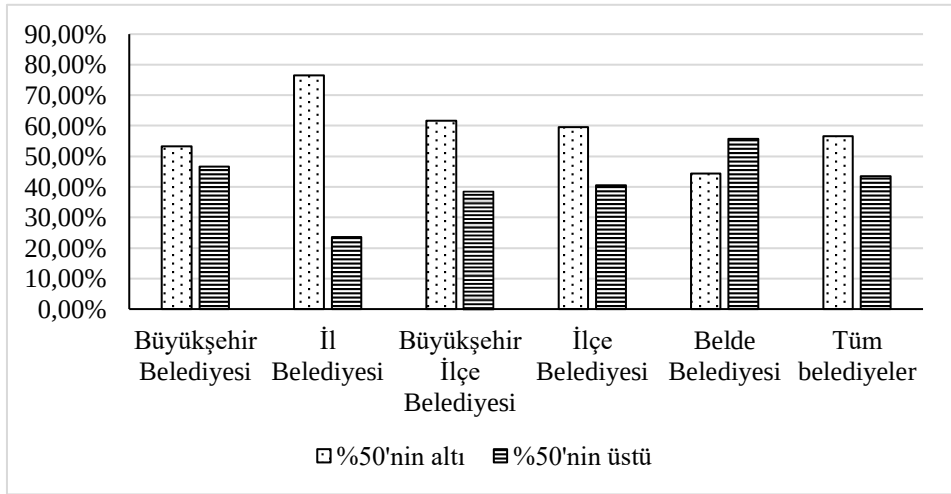
Tablo 14. Belediye Başkanlarının Oy Oranı Aralıklarının Belediye Türüne Dağılımı

Belediye Türü	– %20	%20 – %30	%30 – %40	%40 – %50	%50 – %60	%60 – %70	%70 – %80	%80 +	Toplam Belediye
Büyükşehir	-	-	3	13	12	2	-	-	30
İl	-	1	11	27	11	1	-	-	51
Bş. İlçesi	-	5	78	237	161	27	10	1	519

İlçe	-	12	91	137	132	22	9	-	403
Belde	-	6	51	116	158	41	12	6	390
Toplam	-	24	234	530	474	93	31	7	1.393

Tablo 14, belediye başkanlığı oy oranı aralıklarının en yüksek olduğu grupların %40-%50 ile %50-%60 olduğunu gözler önüne sermektedir. Merkeze yani %50'ye yakın oranların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu açıdan çok düşük veya çok yüksek oy oranlarına ölçek düştükçe rastlandığı iddia edilebilir. Grafik 5, nitelikli oy oranının ulusal siyasette olduğu gibi %50 kabul edilmesi durumunda, farklı belediye kategorilerindeki politik meşruiyet durumunu göstermektedir.

Grafik 5. Belediye Başkanlarının Oy Oranı Aralıklarının Belediye Türüne Yüzdelik Dağılımı

Tüm belediyelerde politik meşruiyet açısından seçmenin yarısından az oy alarak seçilen belediye başkanlarının %56,57 olduğu görülmektedir. Ayrıca belde belediyesi kategorisi dışındaki tüm belediyelerde yarıdan az destekle seçilen başkanlarının çoğunlukta olduğuna tanıklık edilmektedir. Hatta bu bağlamdaki en dramatik göstergelere il belediyesi başkanlarının oranlarında rastlanmaktadır. Bu kategorideki başkanların %76,47'si seçmenin yarısından azının desteğini alarak seçilmiştir. Büyükşehir ilçeleri ve diğer ilçelerde, seçmenin yarısından azının desteğiyle seçilenlerin oranı yaklaşık %60 seviyelerindedir. Büyükşehir belediyelerinde ise söz konusu oranın yarıya yakın bir orana denk düştüğü tespit edilmiştir. Son olarak, belde belediyesi kategorisi diğerlerinin aksine, yarıdan az destekle seçilen belediye başkanı oranının yarıdan fazla destekle seçilenlere nazaran düşük olduğunu göstermektedir. Üstelik bu kategoriden seçilen başkanların %56,67'si yarıdan fazla destek almıştır. Buradan hareketle, başkanlık

açısından politik meşruiyet düzeyinin en yüksek olduğu belediye türünün belde belediyeleri olduğu iddia edilebilir.

Politik meşruiyet seviyesi düşük başkanlara sahip olan belediyeler, birçok risk tarafından kuşatılmaktadır. Bunların başında yerel halk nezdinde azınlığın başkanı olmanın yaratacağı güvensizlik ve kriz anlarında karşılaşılacak çoğunluk muhalefeti gelmektedir. Ayrıca yarışan iddialı aday sayısı arttıkça ve birinci olan adayın oyu düştükçe; mecliste başkanın aleyhine bir dağılım kompozisyonu ortaya çıkar. Böylece politik meşruiyet düzeyinin düşük oluşu, aynı zamanda yönetilebilirlik sorunlarına davetiye çıkarır.

Sonuç

31 Mart 2024 yerel seçimleri ve 2 Haziran 2024 yenileme seçimleri sonucunda 20.000 belediye meclisi üyesi, 1.282 il genel meclisi üyesi, 1.363 belediye başkanı ve 30 büyükşehir belediye başkanı belirlenmiştir. Yerel seçimlerde kullanılan oylar ve kazanılan temsilciliklerin siyasi partilere dağılımı, yerel yönetimlerin karar ve yürütme organlarına ilişkin sonuçların birbiriyle uyumu ve başkanlık seçimlerini kazanan adayların oy oranı dağılımlarının titizlikle incelendiği bu çalışmada adil temsil, yönetilebilirlik ve politik meşruiyet açısından çarpıcı bulgulara ulaşılmıştır.

Belediye meclisi ve il genel meclisi seçimlerinde hiçbir temsilcilik elde edemeyen siyasi partilerin toplam oy oranı sırasıyla %2,80 ve %5,26'dır. Bu oranlar, 35 siyasi partinin yarıştığı bir yerel seçim için anormal gözükmemektedir. Ancak adil temsilin coğrafi boyutundaki doğal adaletsizliğe ek olarak bir de onda birlik baraj sistemi ve kontenjan aday modelinin yol açtığı politik boyut, eksik ve aşkın temsil açısından dikkat çekici sonuçlar ortaya koymuştur. Oy oranı bakımından yapılan birleşik değerlendirmede birinci olan CHP'nin belediye meclisi ve başkanlığı kategorilerinde eksik, diğer kategorilerde aşkın temsil edildiği göze çarpmıştır. Söz konusu değerlendirmede ikinci Ak Parti, dördüncü MHP ve beşinci Dem Parti tüm kategorilerde aşkın; üçüncü YRP ise tüm kategorilerde eksik temsil edilmiştir.

Yönetilebilirlik açısından bakıldığında ise toplam 1.393 belediyenin 133'ünde (yaklaşık %10'unda), belediye başkanı ile meclis çoğunluğunu farklı siyasi partilerin elde ettiği bulgusuna rastlanmaktadır. Bir yandan söz konusu oranın 2019 yerel seçimlerine ilişkin orandan yüksek olduğu dikkat çekerken, diğer yandan ise 2019'daki sonuçlara nazaran büyükşehirlerdeki başkan ile meclis çoğunluğu uyumsuzluğunun azaldığına tanıklık edilmektedir.

Politik meşruiyet açısından incelendiğinde ise seçim ittifakının etkisiyle 2019 seçimlerinde %38 seviyesine kadar inen yarıdan az oyla seçilen başkan oranının, ittifaklarda yaşanan çözülme nedeniyle %56'ya yükseldiği görülmektedir. Bu noktada ilgi çekici bir diğer bulgu ise yarıdan fazla oyla seçilen

başkanların çoğunlukta olduğu tek kategorinin belde belediyesi başkanlığı olmasıdır.

Sonuç olarak, Türkiye’de yerel seçim sistemine yönelik sorunların giderilmesi için atılacak yönetsel reform adımlarında; ‘baraj uygulamasının kaldırılması’, ‘kontenjan aday modelinin iptali veya kontenjan bağlamındaki temsilciliklerin belediye meclisi yerine başkanlık seçimini önde bitiren siyasi partiye verilmesi’ ve ‘basit çoğunluğa dayanan seçimlerin nitelikli çoğunluğa dayandırılması’ hususlarına yer verilmesi gerektiği öne sürülebilir.

Kaynakça

- Arıkboğa, E. (2014). “Büyükşehir Belediye Meclislerindeki Temsil Adaletsizliğinin Coğrafi ve Siyasi Görünümleri”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2), 35-61.
- Arıkboğa, E. ve H. Gül (2022). Türkiye’de Yerel Seçim Sisteminin Sorunları ve Bazı Öneriler. *Sessiz Gemi (Prof. Dr. Bilal Eryılmaz’a Armağan)*. (Ed. M. L. Şen). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Avaner, T. (2009). “Prof. Dr. Hikmet Sami Türk ile Röportaj: ‘Hukuk ve Siyaset Temelinde Yerel Seçimler: Yerel Seçim Sistemi ve Mart 2009 Seçimleri Üzerine Değerlendirmeler’”. *Memleket Siyaset Yönetim*, 4(9), 33-54.
- Aygül, C. (2016). “Electoral Manipulation in March 30, 2014 Turkish Local Elections”. *Turkish Studies*, 17(1), 181-201.
- Balcı, Ş. ve H. Sarıtaş (2022). “Political Communication on Social Media: The Analysis of YouTube Advertisements for March 31, 2019 Local Elections”. *Turkish Review of Communication Studies*, (40), 239-256.
- Beckman, L. (2019). “Deciding the Demos: Three Conceptions of Democratic Legitimacy”. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 22(4), 412-431.
- Blau, J. L. (1987). “Government or Anarchy? in the Debates on the Constitution”. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, 23(4), 507-519.
- Buchanan, A. (2002). “Political Legitimacy and Democracy”. *Ethics*, 112(4), 689-719.
- Buchanan, C. (2019). “The Transferable Vote: A Hundred Years of Anglican Experience”. *Ecclesiastical Law Society*, 21(3), 342-355.
- Cześnik, M. (2006). “Voter Turnout and Democratic Legitimacy in Central Eastern Europe”. *Polish Sociological Review*, (156), 449-470.
- Çetin, H. (2003). “Demokratik Meşruiyet versus Karizmatik Meşruiyet”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 91-108.
- Çınar, T. (2007). “Yerel Seçimlerde Kent Büyüklüğü ile Oy Vermenin Yönü Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1963-1999”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(3), 141-165.

- Çitçi, O. (Ed.) (2001). *Yerel Seçimler Panoraması: 1963-1999*. Ankara: TODAİE.
- Çolak, Ç. (2020). “Seçim İttifakı Sisteminin 2018 Milletvekili Genel Seçimine Etkileri”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 719-742.
- Çolak, Ç. (2021). “Belediye Meclis Üyesi Seçim Sistemindeki Kontenjan Aday Uygulamasına Yönelik Bir Eleştiri”. *KAYFOR 18 (Orta Asya): Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu (Yapısal ve İşlevsel Boyutlarıyla Türk Dünyasında Kamu Yönetimi)*, Taşkent, 23-24 Eylül 2021.
- Çolak, Ç. (2023a). 2014 Yerel Seçimleri. *Türkiye’de Yerel Seçimler*. (Ed. F. Güler). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çolak, Ç. (2023b). Kontenjan Adaylığı. *Seçim Hukuku Ansiklopedisi*. (Ed. F. Güler). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çolak, Ç. (2023c). “Siyasi Meşruiyet ve Yönetimde İstikrarın Güçlendirilmesi İçin Belediye Başkanlığı Seçim Sistemine Yönelik İki Öneri: Tamamlayıcı Oy ve Balotaj”. *KAYFOR 19 (Bişkek): Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu (Türk Dünyasında Kamu Yönetimi: Dünü, Bugünü, Geleceği)*, Bişkek, 5-7 Temmuz 2023.
- Çolak, Ç., H. Sağlam ve A. Topal (2017). “‘Bütünşehir’ Modelinin 2014 Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimlerine Etkileri”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 26(2), 1-47.
- Erdoğan, E. (2019). “Turkey’s Local Elections: What We Know and What We Do Not Know”. *German Marshall Fund of the United States*, (8), 1-4.
- Esen, B. ve H. Yavuzylmaz (2023). Opposition Coordination under a Competitive Authoritarian Regime: The Case of the 2019 Local Elections in Turkey. *Routledge Handbook on Elections in the Middle East and North Africa*. (Ed. F. Cavatorta ve V. Resta). London: Routledge.
- Esen, B. ve Ş. Gumuscu (2019). “Killing Competitive Authoritarianism Softly: The 2019 Local Elections in Turkey”. *South European Society and Politics*, 24(3), 317-342.
- Ete, H. (2014). “The 2014 Local Elections in Turkey: A Victory for Identity Politics”. *Insight Turkey*, 16(2), 111-128.
- Gölcü, A. ve H. Dağ (2021). “Political Discourse in the Historical Context of the Relationship of Media and Politics: 31 March 2019 Local Elections”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 105-124.
- Hakyemez, Y. Ş. (2007). “Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı”. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 17-37.
- İkiz, Ö. Ö., M. Z. Sobacı, N. Yavuz ve N. Karkin (2014). “Political Use of Twitter: The Case of Metropolitan Mayor Candidates in 2014 Local Elections in Turkey”. *ICEGOV’14: Proceedings of the 8th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance*, Guimarães, 27-30 October 2014.

- Kalaycıoğlu, E. (2014). "Local Elections and the Turkish Voter: Looking for the Determinants of Party Choice". *South European Society and Politics*, 19(4), 583-600.
- Nacak, O. (2022). "Kuruluşundan Günümüze Belediyelerde Başkan ile Meclis Arasındaki İlişki ve Güç Mücadelesi". *Amme İdaresi Dergisi*, 55(1), 63-93.
- Pateman, C. (2014). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rustow, D. A. (1950). "Some Observations on Proportional Representation". *The Journal of Politics*, 12(1), 107-127.
- Strom, K. (1985). "Party Goals and Government Performance in Parliamentary Democracies". *The American Political Science Review*, 79(3), 738-754.
- Sundell, A. (2015). Stability and Stagnation. *Elites, Institutions and the Quality of Government*. (Ed. C. Dahlström ve L. Wängnerud). Cham: Palgrave Macmillan.
- Taşkın, B. (2021). "The 2019 Provincial Elections in Turkey: AKP's Struggle to Retain Power vis-a-vis a Revitalized CHP". *Regional and Federal Studies*, 31(3), 461-474.
- Tuncer, E. (2006). "Türkiye'de Seçim Uygulamaları/ Sorunları Işığında Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği". *Anayasa Yargısı*, 22(1), 167-182.
- Türk, H. S. (2006). "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih". *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23, 75-113.
- Üzmez, U. (2020). *Türkiye'de Yerel Seçim Sistemi: Sorunlar ve Yeni Bir Model Önerisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuzylmaz, H. (2021). "When Local Becomes General: Turkey's 31 March 2019 Elections and its Implications for Dynamics of Polarization and Sustainability of Competitive Authoritarianism". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(4), 622-642.
- Yavuz, M. H. ve R. Koç (2024). "Do Turkey's 2024 Local Elections Signal the End of Erdoğan's Reign?". *Middle East Policy*, 31(2), 95-107.
- Yolbulan Okan, E., A. Topcu ve S. Akyüz (2014). "The Role of Social Media in Political Marketing: 2014 Local Elections of Turkey". *European Journal of Business and Management*, 6(2), 131-140.
- <https://www.dw.com/tr/buyukersen-akp-ile-calismak-hic-kolay-olmadi/a-48339840> (27.11.2024)
- <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-secimlerini-hai-kararini-yuksek-secim-kurulu-verecektir> (27.11.2024)
- <https://www.ysk.gov.tr/tr/31-mart-2024-secimi/46637316> (28.06.2024)

Yapay Zekâ ve Kültürel Üretimin Politik Çerçevenlenmesi: Uluslararası Kamu Politikalarından Örneklerin Tartışılması

Erman M. DEMİR*
Serra SEZGİN**
Mutlu BİNARK***

Öz: Yaratıcı ekonomi küresel rekabete tabi yeni bir ekonomik etkinlik alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda görece yeni bir teknoloji olan yapay zeka (YZ) ile kültürel üretim arasındaki ilişki, Batı literatüründe ve politikalarında az yer verilen bir konudur. Bu çalışmada, YZ ve üretken yapay zeka (ÜYZ) politikalarının bağlamı kültürel ve toplumsal içerimlemeleriyle ilişkili olarak tartışılmaktadır. Platformların yönettiği algoritmaların kültürel özgünlüğü yansız biçimde kapsamadığını öne süren önceki çalışmalardan hareketle, burada YZ kültürel riskler içeren bir alan olarak ele alınmaktadır. Bu çalışma YZ'nin dışlama ve yanlılık endişelerini gelişmiş ülkelerin kamu politika metinleri üzerinden tartışmaya açarak Küresel Güney'in dezavantajlarını ortaya koymayı ve Türkiye'nin kamu politikası geliştirme sürecine kültür alanıyla ilişkili katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda YZ'a en çok yatırım yapan OECD üyesi sekiz ülke ile Avrupa Birliği, Japonya ve Suudi Arabistan'ın YZ ve ÜYZ politika metinleri analiz edilmiştir. Politika çerçevelemesi analiziyle, YZ politika metinlerinde kültür kurumlarının politika yapımındaki rolleri, metinlerde yanlılık ve kültürel çeşitlilik temalarının çerçeveleri ve YZ alanında önerilen politika müdahalelerinin nasıl çerçvelendiği incelenmiştir. Gelişmiş ülke metinlerinde örtük olarak YZ'nin yeni bir sömürgecilik alanı olarak konumlandığı bulgusu ışığında, Türkiye'nin kamu yönetimi geleneği ve teknoloji altyapısı yatırımlarından hareketle kapsayıcı bir YZ politikası üretmesi için kültür politikalarına duyarlı bir bakış açısı önerilmiştir.

* Doç.Dr., Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, ORCID:0000-0002-7123-5742

** Dr. Öğr. Üyesi; Ankara Bilim Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, ORCID:0000-0002-8737-515X

*** Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, ORCID:0000-0002-7458-5203

Makale geliş tarihi : 01.03.2024

Makale kabul tarihi : 28.01.2025

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetimi, yapay zekâ, üretken yapay zekâ, politika çerçeveleme, kültür politikaları.

Artificial Intelligence and Cultural Production in Public Policies: Discussion of Examples from International Public Policies

Abstract: The creative economy is defined as a new economic activity area subject to global competition. However, the relationship between artificial intelligence (AI) and cultural production, as a relatively new technology, has been underrepresented in Western literature and policies. This study discusses the context of AI and Generative Artificial Intelligence (GAI) policies in relation to their cultural and societal implications. Departing from previous studies suggesting that algorithms managed by platforms inadequately encompass cultural authenticity, AI is here considered as a domain containing cultural risks. This study aims to reveal the disadvantages of the Global South by discussing the concerns of exclusion and bias of AI through the public policy texts of developed countries and to contribute to the public policy development process of Turkey in relation to the field of culture. To this end, policy texts on AI and GAI from the eight OECD countries investing the most in AI, the European Union, Japan and Saudi Arabia have been analyzed. Through policy framing analysis, the roles of cultural institutions in policy-making, the framing of bias and cultural diversity themes in the texts, and how policy interventions in the AI field are framed have been examined. In light of the findings that AI is implicitly positioned as a new area of colonialism in developed countries policy documents, a perspective sensitive to cultural policies is proposed for Turkey to produce an inclusive AI policy based on her public administration tradition and technology infrastructure investments.

Keywords: Public administration, artificial intelligence, generative artificial intelligence, policy framing, cultural policies.

Giriş

Son yıllarda istihdam ve refah yaratma potansiyeli nedeniyle farklı disiplinlerden araştırmacıların ve politika yapımcıların gündeminde yer alan yaratıcı ekonomi (YE), kültürel ve sanatsal ürünlerin üretim, dağıtım ve pazarlama süreçlerini içeren; insan yaratıcılığı ve telif haklarını önceleyen maddi olmayan (*immaterial*) üretime ağırlık veren sektörlerin ekonomik faaliyetlerini tanımlamaktadır. Bu sektörler, film, müzik, yayıncılık, tiyatro, görsel sanatlar, moda, tasarım, yazılım, dijital oyun ve diğer kültürel ürünlerin üretimini kapsar. Türkiye’de yaratıcı endüstrilerin ekonomik büyüme, istihdam yaratma, kültürel çeşitlilik ve yenilikçilik açısından önemli bir rol oynadığı literatürde belirtilmektedir (Kaymas, 2019a, 2019b). Türkiye’nin farklı kültürlerden beslenen kültürel miras zenginliği, genç nüfusunun yaratıcılığı ve teknolojik alt yapısındaki gelişmeler, YE’ye dönük faaliyetlerin çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. Türkiye’de YE, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yoğunlaşmaktadır (THGM, 2020). Son yıllarda küresel teknolojiler dolayısıyla Türkiye’nin YE entegrasyonu hızla yoğunlaşmaktadır. Müzik ve film alanındaki küresel platformların ülkemizdeki faaliyetleri buna örnek olabilir. Küreselleşme, kültür politikalarının güçlendirilmesi ve kültürel üreticilerin küresel gelişmelere cevap

verebilecek şekilde desteklenmesine duyulan ihtiyacı her geçen gün arttırmaktadır. Türkiye’de kamu yönetiminin eğitim, finans, altyapı, pazarlama ve uluslararası işbirliği gibi alanlarda YE yönündeki değişimi yönetmek, YE’in diplomatik çıktısı olan yumuşak güç unsurlarını geliştirmek ve kültürel ifadelerin çeşitliliği¹ artırmak için çaba gösterdiği görülmektedir². Bunun yanı sıra, YE’de küresel ve ulusal düzeyde işbirliklerinin geliştirilmesi ve inovasyon ekosistemine özgün yaratıcı yetenekler ve içeriklerin kazandırılması amacıyla özel sektör temsilcilerinin de çalışmaları olduğu ifade edilmelidir³.

Bu bağlamda, yaratıcı ekonominin odağındaki kültürel ve yaratıcı üretimin yeni teknolojilerle ilişkisi önemli bir çalışma alanı olarak dikkat çekmektedir. Teknolojideki değişime eşlik eden politika müdahaleleri ise teknolojik gelişmelerin toplumsal ve ekonomik etkilerini belirleyen en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Kamu yönetimindeki dönüşümler, sanayi ve teknoloji alanlarında ekonomik, toplumsal, ideolojik ve yönetsel biçimlerle küresel düzeyde dönüşümlere paralel olarak kurumsal yapılarındaki dönüşümleri de gündeme getirmektedir (Keleş, 2024: 3). Bu nedenle, bu araştırmada yapay zekâ (YZ) ile kültürel üretimin gelişmiş ülkelerin politika metinlerinde nasıl çerçevelendiği ele alınmıştır. Burada ilk olarak konuya ilişkin arka plan ve literatür değerlendirmesi yapılacak, ardından araştırmanın soruları, yöntemi ve veri setinin seçimi sunulacaktır. İncelenen ülkelerin politika metinleri bulgular kısmında tartışılacaktır.

Arka Plan ve Literatür Değerlendirmesi

YE bağlamında ulusal kültür politikaları, kamu yönetiminin bu politikalarda kol mesafesini nasıl tanımladığı ve uyguladığına koşut bir görünüme sahiptir. Terry Flew’e göre yaratıcı ekonomi söyleminde özellikle gelişmekte olan ülkelerde sanat, kültür ve yaratıcılık alanlarını içeren kalkınma odaklı bir yönetim modeli (2013: 135) görülmektedir. Flew’ün de işaret ettiği üzere YE faaliyetleri

¹ UNESCO’nun 2005 tarihli Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi kültürel çeşitliliği, grupların ve toplumların kültürlerinin ifade biçimlerinin çeşitliliğini, kültürel ifadeler ise bireylerin, grupların ve toplumların yaratıcılığından kaynaklanan ve kültürel içeriği olan ifadelerdir.

² Kültür ve Turizm Bakanlığının gerçekleştirdiği kültür endüstrileri odaklı istişare toplantıları ve kültür endüstrileri destek programları, UNESCO Türkiye Milli Komisyonunun Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi kapsamındaki çalışmaları, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yaratıcı Endüstriler AB Teknik Destek ve Kalkınma Ajansı projeleri ve raporları, Ticaret Bakanlığı bünyesinde Kültürel ve Yaratıcı Endüstri Hizmetleri Sektörü Dairesi kurulması ve YE sektörlerine odaklı Hizmet Sektörü Rekabet Gücünün Artırılması Proje destekleri (HİSER) örnek verilebilir.

³ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Türkiye Kreatif Endüstriler Meclisi bünyesindeki proje ve çalışmalar başta olmak üzere bu konuda meslek birlikleri ve STK’ların çalışmaları örnek verilebilir.

politikalar ile düzenlense dahi, politika yapımındaki süreçleri etkileyen bir dünya görüşü değişikliğinin taşıyıcısı olarak da işlerler. Bu değişimin kazananları küresel ekonominin önde giden aktörleri iken, gelişmekte olan ülkelerin ulus ötesinden gelen talepler karşısındaki kırılgan konumları nedeniyle dezavantaj taşıdığı iddia edilebilir. Bu yöndeki eleştiriler, YE politikalarının neoliberal ideolojiyi ve ulusötesi şirketlerin kültür üzerindeki hegemonyasını desteklediğini öne sürmektedir (Flew ve Cunningham, 2013: 73). Eleştirilerini kültür politikaları özelinde somutlaştıran David Hesmondhalgh (2008: 554, 567), Batılı şirketlerin kültüre yaptığı muazzam yatırımla kültüre ayrılan kaynaklardaki uluslararası eşitsizliğin derinleştiğini ve YE politikalarının neoliberal kapitalizmin getirdiği eşitsizlikleri destekleyen söylemsel pratiklere sahip olduğunu belirtir.

Dijitalleşme ve küresel rekabet bağlamında teknolojik gelişmeler ile yaratıcı endüstriler sürekli yeniliklere sahne olurken, özellikle gelişmekte olan ülkelere yukarıdaki eleştirilerde vurgulanan dezavantajlar önem kazanmaktadır. İletişim, ulaşım ve finans sektörlerinin zaman algısını hızlandırması ve uzamın deneyimlenmesini yakınlaştırması nedeniyle, kültürel etkileşimlerin hacmi yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda özellikle endüstriyelleşmiş içerik üretimi göz önüne alındığında YE’de teknolojik değişimlerin etkisinin oldukça yüksek olduğu ifade edilmektedir (Abbasi vd., 2017: 54-55). Bu değişimin günümüzde hakim konularından biri ise algoritmalar ve dolayısıyla son yıllarda bilişim alanının gündeminde önemli yer işgal eden YZ’dır. Bu alanda öncü politikalar geliştiren İngiliz hükümeti YZ’yı, görsel algılama, konuşma tanıma ve çeviri gibi doğal zekâ gerektiren görevleri yerine getirebilen teknolojiler olarak tanımlamaktadır (UK Government, 2017: 37). Üretken yapay zekâ (ÜYZ, *generative artificial intelligence*) ise, açık uçlu sistemlerin yaratılmasını sağlamak amacıyla kurulan mekanizmaları uygulayan ve deneyler düzenleyen bir teknik olarak da ifade edilir (van der Zant vd., 2013: 107).

ÜYZ’nin ürettiği içerikler YE bileşeni olan kültürü ve kültürel içerikleri dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Zheng Liu (2021), bilimsel, teknik ve kültürel olmak üzere yapay zekâ literatürünü üç kategoride ele almaktadır. Buna göre, kültürel YZ (*cultural AI*) yaklaşımı, YZ alanındaki gelişmeleri toplumsal bir fenomen olarak ele alarak sosyal, kültürel, ekonomik ve politik konjonktürlerle etkileşimi ve ilişkileneceği bağlamında ele almaktadır (Liu, 2021: 8). Bu çalışmada YE’in kalkınma bağlamında taşıdığı potansiyele paralel olarak kültürel YZ yaklaşımı ile ÜYZ’nin Batı dışı ülkelerdeki kültürel üretime etkisini tartışmak amaçlanmaktadır. Bu etkinin kaynağı ÜYZ’nin geliştirilmesinde başvurulan muazzam veri setlerinin Batı ülkelerinin hakim kültürel normları bağlamında üretilmesine temellenmektedir. Diğer bir deyişle, ÜYZ farklı yerel dillerde konuşabilse dahi temelde içinde üretildiği kültürün dili ve normları ile düşünülmektedir. Liu’nun sınıflamasına göre kültürel YZ yaklaşımı, daha önceki dönemlerde yoğunlaşan teknik ve bilimsel YZ yaklaşımlarının aksine YZ’nin yakın dönemde giderek artan sosyal ve kültürel bağlamlarını ortaya koyar (2021:

4). Liu'nun kavramsallaştırmāsından önceki bazı çalışmalarda "dijital evrensellik" mitine karşı çıkmış (Chan, 2014), küresel teknolojilerin başvurduğu veri setlerinin gelişmiş ülkelerden kaynaklamāsının yol açtığı eşitsizlikler vurgulanarak (Milan ve Treré, 2019) dijital küreselleşmenin Küresel Güneye olumsuz etkileri tartışılmıştır. Bu bağlamda YZ tanımlarındaki önemli bir unsur olan ve basitçe "doğru şeyi yapmak" olarak ifade edilen rasyonelliğin (Russell vd., 2022: 19) ardındaki evrensel ve değişmez hakikat vurgusunun da kültürün üretimde eşitsizliğin üzerini örttüğü söylenebilir. Sosyal bilimler alanında neredeyse yüzyıllık evrensel hakikat tartışması (Lyotard, 2019) ışığında, hakikatin tekil ve evrensel olmadığı savlanabilir. Bu durumda ÜYZ'nın temsil ettiği ve mükemmelleştirdiği rasyonelliğin maskeleydiği yanlı kültürel eğilimler ve tek taraflı değer yargıları tartışma konusudur. Bu eleştiriye algoritmaların verileştirme politikasındaki yanlılık da eklenebilir. Algoritmaların insanlara nazaran daha nesnel karar verdikleri yönündeki genel kanı, önyargılardan arınmış matematiksel bir formülasyonu ima etse de, aslında algoritmalar yanlı kararlar üretebilirler (Walsh vd., 2019: 175). Walsh ve diğerleri bu durumun YZ açısından önemini şu şekilde açıklarlar: "Yapay zekânın eğitildiği veriler, haklarında veri toplanmayan veya iyi veri toplanmayan kişileri hariç tutabilir, böylece önyargı yerleşikleşebilir." (174). Bu durumu ÜYZ örneğinde kültürel üretime tahvil ettiğimizde, söz oyunları, deyimler, anlatılar, yerel ifade biçimleri üzerine yetersiz veri toplanması halinde, yerel kültürel bilgi marjinalleşebilir. Buradaki yanlılık, bir grubu dışlamanın da ötesindedir. YZ'nın geliştirildiği bağlamın, başvurduğu veri setlerinin ve içinde inşa edildiği kültürel çevrenin ürünü olduğunu unutmamak gerektiğini vurgulayan teknoloji kültürü antropoloğu Genevieve Bell (2017), YZ'ya içkin örtük ve dile getirilmeyen kültürel varsayımlara dikkat çeker⁴. Başvurulan veri setleri belirli bir kültürel bağlamın üzülmeye, sevinmeye, hikaye anlatıcılığı, eğlenmeye ya da ikna etme biçimini öne çıkardığında, diğer kültürlerin özgün yönlerini görmezden gelmeye eğilimli bir ÜYZ ortaya çıkacaktır. Buna bağlı olarak, ÜYZ'nın kültürel hegemonya tartışmasında yeni bir aktör olduğu iddia edilebilir. Kültürel içeriklerin akışında yoğun olarak Batılı ülkelerin kültürel ürünlerinin hegemonyasına ilişkin tartışmaya ÜYZ'nın rolünü de eklemek mümkündür.

ÜYZ'ya kültürel içerikler açısından bakıldığında; YZ'nın nesnelliğini araçsallaştırarak gündelik yaşama sızan ayrımları yeniden üreten algoritmaların üretiminin, maddi işleyişinin ve gündelik yaşama etkilerinin ele alınması gerekir (Beer, 2009: 999). Dolayısıyla, algoritmik kürasyonun ürettiği ayrımların farkına varmanın zorluğu ve önemi açığa çıkmaktadır. Teknolojiye yön veren Batılı ülkelerde teknolojinin nesnel ve kültürden bağımsız olduğu savı yaygın bir söylemsel pratiktir. Dünyada karşılaştığımız her şeyin "bilinir" ve bilgi iletişim araçları aracılığıyla simüle edilebilir olduğuna, bilgisayarların ve

⁴ Genevieve Bell, "Rights and Liberties in an Automated World", *AI Now* 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=WBHG4eBeMXk>, Erişim Tarihi: 23.08.2023.

algoritmaların gerçek dünyanın karmaşıklığını işleyebileceğini iddia eden bu tekilci yaklaşımın ardyöresinde YZ'yı ilk kez üreten kültürel bağlamın YZ'nın sağladığı avantajları hasat etme hakkı olduğu düşüncesi yatmaktadır (Lewis vd., 2018: 12). Böylece, YZ'nın farklı coğrafyalardaki yerel epistemolojik ve ontolojik gerçekliklerin bir kısmını dışlaması haklı çıkarılmaktadır. Lewis vd.'ne göre sömürgecilik pratikleri ile benzeştirdikleri “düşünme, bilme ve dünyayla etkileşim kurma biçimlerinin küçümsenmesinin, bastırılmasının, dışlanmasının ve insan olmanın ne anlama geldiğine ilişkin konuşmalardan silinmesi” (2018: 12) durumu YZ'nın Küresel Güney'e karşı avantajlı konumunu üretir. John Hartley'de (2024) YZ ve kültürel önyargılar arasında bir ilişki kurmaktadır. Hartley, her bilgi sisteminin kendi kültürel bağlamının bir ürünü olduğunu ve bu nedenle özünde önyargılı olduğunu savunmaktadır. Kültürel önyargılar hikâyeler, şarkılar ve gösteriler yoluyla toplumların kültürel hafızasına işlemekte ve kültürel üretilere dönüşmektedir. Ona göre, YZ ve büyük dil modelleri gibi teknolojiler, kültürel önyargıları yansıtmakta ve bunları küresel ölçekte çoğaltmaktadır. Bu nedenle YZ dolayımıyla üretilen içerikler kültür politikası çerçevesinde düşünülmelidir.

Burada, bu nedenle YZ'nın ve özellikle ÜYZ'nın kültürel ve toplumsal anlamlarının derinlemesine tartışılması gerektiğine dikkat çekilecektir. Çalışmada YZ, üreticilerinin bağlamını, algısını, yaklaşımını ve dünyasını yansıtan; tüm coğrafyaları ve yerellikleri yeterli ve/veya yansız biçimde içermeyen veriler sunan sosyal ve kültürel bir olgu olarak ele alınmaktadır. Böylece ÜYZ alanındaki hızlı gelişmeler dikkate alındığında, bu çalışmayla YZ'nın kültürel içermeleri ve dışlamaları ile yanlışlık endişelerini aktaran zengin tartışma (Delvaux, 2017; Izsak vd., 2022; Radu, 2021; Taeihagh, 2021) gündeme getirilecek, ÜYZ'nın geliştirilmesinde Küresel Güneyin politika yapımındaki konumsuzluğunun altı çizilecektir.

Etik tartışmalara konu olan YZ ve ÜYZ'nın gündelik yaşamda kullanımının artması, konunun devletlerin yönetim stratejilerine dahil olmasına yol açmıştır. Ancak, devletlerin yönetim metinlerine eklenen bir takım etik ilkeler dijitalleşmenin ve verileştirmenin dağılımındaki küresel eşitsizlikleri görmezden gelirken, kamunun dikkatini de hesap verebilirlik ilkesinin geliştirilmesinden uzaklaştırmaktadır (Radu, 2021:190). Bu bağlamda YZ'nın hem ulusal hem de uluslararası yönetimi gerektiren evrensel bir teknoloji olduğuna işaret eden Roxana Radu, YZ stratejilerinde yalnızca endüstrinin büyümesi konusuna odaklanıldığına, kamu çıkarının ve dijital güç dağılımındaki küresel eşitsizliklerin gündeme getirilmediğini belirtmektedir (2021: 191).

YZ ve ÜYZ'nın kullanım ve geliştirilmesine yönelik yönetim politika çerçeveleri ile (Badie vd., 2011; Daviter, 2011; Rein ve Schön, 1993) şekillenmektedir. Politika çerçeveleri, politika geliştirme sürecindeki aktörlerin karmaşık durumları anlamak ve harekete geçmek için kullandıkları ön anlayışı ifade eder (Badie vd., 2011). Çerçvelendirme süreci, politika aktörlerinin (a)

anlama açısından problemli ve belirsiz bir durumla karşılaşması, (b) durumu analiz etmeye ve anlamaya yardımcı olan bir anlayış veya hikaye oluşturmaya ve (c) ardından bu anlayışa göre hareket etmesi ve diğerlerini ikna etmesini içermektedir (Badie vd., 2011: 1923).

Martin Rein ve Donald Schön (1993) politika söylemlerini sınırlandıran ve adlandıran çerçevelere odaklandıkları çalışmalarında çerçevelerin merkezi konumunu şu şekilde ifade eder:

Zihinsel yapılar, değerlendirmeler, dünya oluşturma ve çerçeveleme, insanların sorunlu durumların yorumlarını inşa ettikleri süreçlerin farklı özelliklerini yakalayan, bunları çeşitli açılardan tutarlı hale getiren ve kullanıcılara nasıl davranacaklarını, karar vereceklerini değerlendirme çerçeveleri sağlayan terimlerdir. Hiç kimse çerçeveleme ihtiyacından muaf değildir. Kişisel, bilimsel ve politik pratiklerin hepsi buna bağlıdır (1993: 147).

Bu yaklaşım, araştırmamızın önemini iki düzeyde ortaya koymaktadır: İlki, YZ'yı ağırlıklı olarak hızla gelişen bir teknoloji alanı olarak ele alma telaşındaki politika belgelerinde (Ulnicane vd., 2021) kültürel üretime atfedilen konumun bu çalışmada ele alınmasıdır. Bu açıdan bakıldığında çalışmamızın odak noktası, farklı ulus-devletlerin YZ ve ÜYZ teknolojilerini kültürel politikalarla nasıl ilişkilendirdiğidir. Aynı zamanda platformları veya platformların teknolojik altyapısını üreten ve üretmeyen ülkeler arasındaki farkları yönetim stratejileri açısından görünür kılmaktır. Özellikle her geçen gün piyasaya yeni uygulamalar süren küresel altyapı platformlarının ÜYZ'nin içerik üretimi kapasitesi ile küresel düzeyde kültürel ifadelerin çeşitliliğini gözetme sorumluluğu arasındaki denge kurmaları için politika metinleri kritik önemdedir. İkincisi ise, doğru kararı vermek ya da duruma uygun davranışı seçmek için geliştirildiği iddia edilen YZ'ya (Russell vd., 2022: 19) hangi hayat görüşünün referans olacağı sorusudur. Algoritmaların ticari sınırlar olarak görülmesi nedeniyle duruma uygun davranışın referans çerçevesinin kültüre duyarlı bir şekilde nasıl tanımlandığını tartışmak olanaklı görünmemektedir. Bu bağlamda kültürel ifadelerin çeşitliliğini, teknolojilerin yansız olduğu şeklindeki dar tanım dışında tartışılmasını sağlamak gerekli gözükmemektedir. Ekonomik ve politik avantajlarını korumayı önceleyen gelişmiş devletlerin YZ politika metinlerine yanlılık ya da çeşitlilik üzerine sınırlı değiniler eklemeleri görünüşte YZ'nin getirdiği risklere karşı önlem aldıklarını düşündürülebilir. Ancak, bu kontrollü yaklaşımın yeni deneyimler ile baş etmeyi kolaylaştıran bir politika çerçevesi üretme hedefine (Rein ve Schön, 1996: 90) ne ölçüde hizmet ettiği sorgulanması gereken bir konudur.

Bu ve benzeri olası sorunları ortaya çıkartmak için ülkelerin politika metinlerine odaklanması, gelişmekte olan ülkelerin YZ ve ÜYZ geliştirme ve uygulama politika süreçlerine katkı sunacaktır. Bunun en önemli nedeni ise diğer başka teknolojik gelişmelerden farklı olarak YZ'nin insanın kültürel üretim, düşünme, ifade etme ve ilişki kurma biçimlerini taklit edebilmesidir. YZ'nin

düşünsel dünyayı tektipleştirme potansiyeli nedeniyle gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin teknoloji geliştirme adımlarını takip etmenin yanında kültürel riskleri karşılama yönündeki politik tartışmaları üretmek durumundadır.

Çalışmamızda politika metinlerinde aktörler ve kültür kurumlarının rolü, yanlılık ve kültürel çeşitliliğin ele alınışı, politik müdahale yaklaşımları temaları araştırmanın sorunsalı temelinde değerlendirilecektir. Çalışmanın sonuç kısmında ise YZ ve ÜYZ politikalarının kültürel riskler ve yanlılıklar bağlamında yeniden çerçevelenmesine ilişkin tespit ve öneriler sunulmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi, Kapsamı ve Sınırlılıkları

Erving Goffman (2010: 10-12, 26) çerçeveleri deneyimi şekillendiren, algıyı ve yorumu düzenleyen zihinsel yönelimler olarak ele alır. Çalışmamızda kamusal politikaların nesnel bir durum üzerine, politika sürecine katılanların subjektif katkılarıyla şekillendiği ön kabulünden hareketle (Zittoun, 2009: 66-67; Daviter, 2011) ve Goffman'ın yaklaşımına uygun olarak politika çerçevelerine odaklanılmıştır. Roxana Radu'nun tartışmasını izleyerek, YZ ve kültürü bir arada düşünmenin olanaklılığını ortaya koymak için, kamu yönetimlerinin YZ ve ÜYZ teknolojilerine ilişkin politika metinlerine politika çerçeveleme analizi (*policy framing analysis*) (Badie vd., 2011) uygulanmıştır.

Politika çerçeveleme analizi, yönetsel kurumların politika yetki alanlarını nasıl tanımladıklarını ve politika tartışmalarının nasıl yapılandırıldığını odağa alır (Daviter, 2011: 27). Politik aktörlerin politik bir tartışmaya sadece belirli açılardan yaklaşmayı meşru kılan tutarlılık iddialarını çerçeveleme ile ortaya koydukları da (Rein ve Schön, 1996: 88) göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan bakıldığında politika metinlerini hazırlayanların belirli bir kültürün/ülkenin teknolojik öncülüğünü gözetmeleri halinde o kültürün/ülkenin avantajlı konumu sürdürmeye zemin hazırlayan bir çerçeveleme ortaya çıkabilir. Falk Daviter'e (2011: 26) göre politika çerçevesi analizinin dayandığı kuramsal yaklaşım siyasi kararların alındığı sürecin tamamını kapsamlı bir şekilde tartışmaktan ziyade politika oluşturma'nın ilk aşamalarına odaklanır. YZ ve ÜYZ'nin, toplumun ve kamu yönetiminin gündemine girdiği erken bir dönemde olmamız nedeniyle bu çalışmanın zamanlaması ile bu analiz tekniğinin uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Baldwin van Gorp (2010) çerçeve analizinin geçerlilik ve güvenilirliğini artırmak için içerik analizi tekniklerinden yararlanmayı önermektedir. Bu kapsamda yazarın analiz sürecinde önerdiği kaynakların derlenmesi, açık kodlama, kodların anlamsal eksenlerde birleştirilmesi ve seçici kodlama adımları (94-95) sırasıyla işletilmiştir.

Kaynakların derlenmesi aşamasında öncelikle OECD'nin YZ ve ÜYZ hakkındaki politika, veri ve analizlerini içeren "oecd.ai" sitesindeki politika metinleri incelenmiştir. YZ politika metinleri üzerine yapılan önceki araştırma

bulgularına göre (Ulnicane vd. 2021) devletler büyük ölçekli az sayıda şirketin oligopolü karşısında (171), “kolaylaştırıcı” veya “destekçi” rolü üstlenerek yönetişimde YZ teknolojisinin gelişmesini incelemektedir (168). Benzer şekilde YZ yönetişimi üzerine çalışmada 12 ülkenin politika metinlerini inceleyen Roxana Radu (2021: 190) devletlerin YZ endüstrisinin gelişmesini istedikleri, mümkün kıldıkları ve kolaylaştırdıklarını bulgulamıştır. YZ teknolojisine ilişkin politikaların, YZ’yı etik sınırlar dahilinde sektörel bir eylem olarak gördüğüne işaret eden önceki çalışmalar ışığında, YZ girişim sermayesi yatırımları sıralamasında en önde yer alan sekiz ülke ve Avrupa Birliği’nin⁵ yapay zekâ stratejileri (*National AI Strategies*) üzerine ürettiği politika metinleri araştırmanın ana kaynak seti olarak belirlenmiştir. Söz konusu OECD verileri, araştırmanın başladığı tarihte (Ağustos 2023) sıralamalarda Fransa’yı dahil etmiş, ancak 2024 yılı başında listedeki sıralama değişikliğine ek olarak Fransa’nın yerine Güney Kore dahil olmuştur. Bu güncelleme doğrultusunda Avrupa Birliği ile Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Kanada, İsrail, Hindistan, Almanya, Fransa ve Güney Kore ile kültürel çeşitlilik ve uluslararası rekabetteki farklı konumlanışları araştırmaya yansıtma amacıyla G20 üyesi Suudi Arabistan ve Japonya’nın yapay zekâ strateji politika metinleri de araştırmanın veri setine dahil edilmiştir. Araştırma hedefleri doğrultusunda Küresel Güneyde yer alan Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Afrika, Endonezya gibi ülkelerin ve küresel rekabet ve dijital emperyalizm bağlamında tartışmayı derinleştirebilecek olan Rusya’nın politika metinlerinin de dahil edilmesi hedeflenmiş ancak, bu ülkelerin İngilizce dokümanlarına erişilememiştir. YZ teknolojisi hızla gelişmekte ve bu konuda gelişmiş ülkelerin rekabetçi konumları hızla değişmektedir. Bu noktada araştırmacılar daha geniş kapsamlı bir çalışma ortaya koymak için geçecek süreyi dikkate alarak, konunun kültür üretimi ve yanlılık potansiyeline Türkiye’deki akademik topluluğun ve kamu otoritelerinin dikkatini çekecek sınırlı bir veri seti ile ilerlemeye karar vermiştir. Ülke politika metinleri araştırma sürecinde Dışişleri Bakanlığı Tercüme Dairesi Başkanlığı tarafından yayınlanan kısaltma listesindeki ISO Alpha-2 kodlarına göre kodlanmıştır.⁶

Açık kodlama sürecinde önceden belirlenmiş bir kod seti kullanılmadan metinlerin organizasyonuna işaret eden seçimlere odaklanılmıştır (van Gorp, 2010: 94). Sonraki aşamada metinler arasındaki benzerlikler ve farklılıklardan yola çıkarak kodlar anlamsal eksenlerde birleştirilmiştir. Bu aşamada politika geliştirme süreçlerine hangi aktörlerin dahil edildiği, etik ve yanlılık konularının

⁵Kaynak: <https://oecd.ai/en/data?selectedArea=investments-in-ai-and-data&selectedVisualization=vc-investments-in-ai-by-country> Erişim Tarihi: 07.01.2024.

⁶ Avrupa Birliği, EU; Çin, CN; Amerika Birleşik Devletleri, US; Birleşik Krallık, GB; Kanada, CA; İsrail, IL; Hindistan, IN; Almanya, DE; Fransa, FR, Kore, KR, Suudi Arabistan, SA ve Japonya, JP şeklinde kodlanmıştır. [https://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/dunya-ulkelerinin-resmi-isimleri-ve-sifatlarinin-yazimi-\(turkce-ingilizce\)-2022.pdf](https://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/dunya-ulkelerinin-resmi-isimleri-ve-sifatlarinin-yazimi-(turkce-ingilizce)-2022.pdf) Erişim Tarihi: 23.12.2023.

hangi perspektiften ele alındığı ve önerilerin nasıl organize edildiği eksenlerine yoğunlaştırıldığı görülmüştür. Graham Gibbs'e göre (2012: 44) çerçeve analizindeki kavram odaklı kodlama sürecinde önceki araştırmaların sonuçları ve araştırmacıların içeriğe ilişkin yorumları ışığında belirlenen "temel tematik fikirler" (45) altında gruplanabilir.

Çerçeveleme analizinin öznel ve söylemsel yaklaşımları ortaya çıkarma hedefi nedeniyle literatür taramasının kodlama süreci ile eş zamanlı olarak yürütülebileceği belirtilmektedir (van Gorp, 2010: 96; Gibbs, 2012: 44). Çalışmamızda kodlama, literatür tarama ve bunların ışığında geliştirilen "temel tematik fikirler" yardımıyla son şekli verilen araştırma sorularını şu şekilde sıralayabiliriz:

(1) YZ politika metnlerinin çerçevelendirilmesinde kültür, sanat ve yaratıcı endüstriler ile ilgili kurumların rolü nasıl tanımlanmıştır?

Inga Ulnicane vd. (2021)'e göre, YZ ve ÜYZ teknolojilerine ilişkin politikaların, kültürel politikalarla ilişkilendirilmemesi önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Üretilen politika metnlerinde YZ'nın genellikle sadece teknolojik bir ilerleme olarak görülmesi, bu teknolojilerin kültürel ve yaratıcı üretim süreçleriyle olan ilişkisini gözden kaçırmaya neden olabilecektir. Bu noktadan hareketle politika metnlerinde kültürel, sanatsal ve yaratıcı endüstrilerle ilişkili kurumlara YZ politika metnlerinde nasıl bir rol tanımlandığı, bu araştırmanın soruları arasındadır.

(2) Bu metinlerde kültürel içeriklere ilişkin yanlılık ve kültürel çeşitlilik temaları nasıl çerçevelenmektedir?

YZ'nın hangi hayat görüşüne dayandığı konusundaki belirsizlikler, algoritmaların şeffaflığına yönelik kaygılar, küresel akışım platformların içerik üretiminde ticari hedeflerle kültürel çeşitliliği dengelemeye çalışırken ortaya çıkan gerilimler (Russell vd., 2022) bu araştırmanın sorunsallarından birisidir. Bu bağlamda teknoloji üreten ve üretmeyen ülkeler arasındaki farklar, yönetim stratejileri ve politikalarında belirginleşmekte, bu metinlerde yanlılık ve kültürel çeşitlilik temalarının nasıl çerçevelendiği de bu araştırmanın gündemine yerleşmektedir.

(3) YZ'nın doğurduğu risklere karşı önerilen politika müdahaleleri nasıl çerçevelenmektedir?

YZ'nın insana içkin olan yaratıcılığın, kültürün, ifade ve düşüncenin alanına yönelik müdahalesi, beraberinde doğabilecek risklere ve bu risklere yönelik geliştirilecek politikalara ilişkin tartışmaların zenginleşmesi gerektiğini de göstermektedir. Dolayısıyla, politika metnlerinde bu risklerin ve müdahalelerin nasıl çerçevelendiği, yeni tartışma zeminlerini de inşa edebilmek adına bu araştırmanın soruları arasında yer almaktadır.

Yukarıdaki soruların yanıtlanması için farklı ülkelerin ÜYZ'yı da kapsayan YZ politika metinlerinin politika geliştirme sürecinin aktörlerini ifade eden kısımları ile yanlışlık, kültürel ifadelerin çeşitliliği ve konuya ilişkin politik müdahalelerin ele alındığı kısımlarına özellikle odaklanılmıştır. Metinlerde söylemsel tercihler, içerme ya da dışlama pratikleri ve konunun ele alınış biçimlerini ifade eden politika çerçevelerine ilişkin çıkarımlar yapılmış ve takip eden başlıkta sunulmuştur.

Araştırmanın bulgularını tartışmadan önce burada son olarak araştırmanın yöntemi açısından önemli bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Politika çerçeveleme analizi araştırmacının kanıtlardan yola çıkarak inanışlar ve anlamlar üzerine yorumlar üretmesidir (Rein ve Schön, 1996: 90). Bu durum, bir yandan YZ ve ÜYZ politikalarında kültürel özgünlük ve egemenliğin korunmasına katkı sunmayı amaçlayan bu çalışma açısından isabetli olabileceği gibi, öte yandan da araştırma sonuçlarının genellenebilirliği açısından bir kısıt olarak da görülebilir. Bu çalışma anılan sınırlılığa rağmen, kamu politikalarının tartışılmasıyla tarafların öne sürdüğü varsayımlar ya da kurgular şeklindeki retorik çerçeveleri ile bunlardan hareketle çözüm önerileri şeklinde öne sürülen eylem çerçevelerini (Rein ve Schön, 1996: 91-92) inceleyerek, Küresel Güney başta olmak üzere Türkiye'deki kamu yönetimine farklı bir bakış açısı kazandırabilecektir. Yanı sıra, YZ'nin toplumların düşünme, ifade etme ve ilişki kurma biçimlerini yeniden şekillendirmedeki araçsallığı bakımından bu tür çalışmaların farklı ülkelerin, kültürlerin, toplulukların bu teknolojilerle nasıl ilişkilendikleri ve ilişkilenebilecekleri üzerine derinlemesine düşünme fırsatı sunması önemli görünmektedir. Bu ihtiyaçtan hareket eden araştırma, çerçeveleme analizi yöntemiyle karşılaştırmalı bir analiz sunmasının yanında YZ'nin kültürel ve toplumsal etkilerine odaklanması bakımından literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Politika Çerçevelerinde Aktörler ve Kültür Kurumlarının Rolü

Politika yapımcıların karşılaştıkları en karmaşık durumlar arasında YZ'nin yer aldığı iddia edilebilir. Bu karmaşık durumu anlama ve harekete geçme (Badie vd., 2011) sürecindeki ilk adım, bu konuda kimlerin söz söyleme hakkına sahip olduğunun belirlenmesidir. Araştırmamız açısından, bu konuyla ilgili olarak söz hakkına sahip olanlar arasında yaratıcı ekonominin önde gelen aktörleri olan kültür, sanat ve yaratıcı endüstriler kurumlarının ne ölçüde yer aldığı merak konusudur.

Anlaşılr bir analogi ile başlamak gerekirse politika çerçevesi ile kurulan hikâyenin (Badie vd., 2011: 1923) ana karakterleri arasında kültür kurumları ve yaratıcı ekonomi aktörlerinin yer alıp almaması, hikâyenin nasıl bir sonuca ulaşacağı konusunda fikir verebilir. Bu konuda Avrupa Birliği YZ politika metinlerinin başlangıcındaki analogi kültür aktörlerine veril(mey)ecek rol ile ilgili

ipuçlarını barındırmaktadır: YZ geçmişte elektriğin icadına, yaşanan değişim ise elektriğin kullanılmaya başlanması ile dünyanın dönüşmesine benzetilmektedir (EU1). Bu yaklaşım YZ politika çerçevesinde daha çok teknoloji aktörlerinin söz söylemeye yetkili görüldüğüne işaret etmektedir. Politika metinlerinde değinilen kurumsal yapı türleri ve sayıları da bu örnekteki benzer bir eğilime işaret etmektedir.

Tablo 1. Politika metinlerinde yer alan kurumsal yapılar

Ülkeler/ Kurumlar	YZ Odaklı Kurumsal Yapılar	Eğitim Kurumları	Maliye / Finans / Ticaret Kurumları	Bilim ve Teknoloji Kurumları	Savunma Kurumları	Sağlık Kurumları	Kültür / Sanat Kurumları
Almanya	3	1	3	4	2	Yok	Yok
ABD	2	Yok	1	3	Yok	1	Yok
Avrupa Birliği	2	1	2	4	1	Yok	Yok
Birleşik Krallık	1	1	1	7	1	1	1
Çin	1	Yok	Yok	4	Yok	Yok	Yok
Fransa	6	5	3	7	2	Yok	Yok
Güney Kore	1	2	2	3	1	1	1
Hindistan	1	2	2	5	Yok	1	Yok
İsrail	1	1	1	2	1	Yok	Yok
Japonya	5	Yok	Yok	2	Yok	Yok	Yok
Kanada	3	Yok	Yok	1	Yok	Yok	Yok
Suudi Arabistan	1	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Türkiye	Yok	2	7	3	1	2	Yok

Politika metinlerinin kapsamı ve yazım biçiminin değinilen kurumsal yapıların sayısını etkilediği düşünülmektedir. Bu farklılık metnin yazılış biçiminden de kaynaklanmaktadır. Örneğin Çin, Kore ve Japonya metinleri ülkeyi bütüncül olarak ele alan uyumlu metinler iken, özellikle Almanya ve

Fransa başta olmak üzere Batılı ülke metinlerinde ülkedeki yönetsel sistemin birimlerine daha fazla atıf yapıldığı görülmektedir. Buna karşın tüm metinlerde YZ ile yüksek ilişkili kültür, sağlık ve savunma alanındaki kurumlara fazla yer verilmediği dikkat çekmektedir. Bunun nedeni söz konusu alanlar ile YZ ilişkisine değinilmemesi değil, bu alandaki kurumların YZ teknolojisinin kullanıcıları olarak çerçevesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin ABD, İsrail ve Fransa YZ'nın savunma alanında kullanımına; Fransa ve Güney Kore metinlerinde kültürel üretime ve neredeyse metinlerin tamamında sağlık alanında kullanıma değinilmekte ancak bu alanlardaki kurumsal yapılardan eyleyici birer aktör olarak bahsedilmemektedir. Bu çalışmanın araştırma sorusu açısından bakıldığında Tablo 1'de YZ politika metinlerinde kültür sanat kurumlarına oldukça sınırlı ölçüde yer verildiğini göstermektedir.

Politika metinlerinde komite, ajans, komisyon vb. şeklinde örgütlenen YZ odaklı kurumsal yapılara ise oldukça geniş yer verildiği görülmektedir. Örneğin, AB metninde etik kılavuzların oluşturulması başlığı altında *European AI Alliance* adlı foruma yer verilmektedir (EU2:18). Toplumsal sorumluluklar ile ilişkili olarak STK'lar, uzmanlar ya da bireylerden oluşan bu açık topluluk YZ'nın ortaya koyduğu "hukuki, teknik ve ekonomik sonuçlara" adanmıştır⁷. AB raporlarının, stratejilerin geliştirilmesi bölümlerinde ise *The High Level Strategy Groupon Industrial Technologies*⁸ (EU2:1), ürettiği sonuç raporlarına atıflar yapılan *High-level Expert Group on AI*⁹ yer almaktadır. Her iki grup da ağırlıklı olarak teknik ve mühendislik bakış açısının hakim olduğu topluluklardır. Raporda değinilen *European AI research excellence centres* ise "yapay zekâ konusunda güçlü uzmanlığa sahip" ve "temel amacı bilim ve teknolojinin belirli alanlarında gelişmeyi" sağlamak olan kurumlar olarak tanımlanmaktadır (EU2:8). Raporda AB'nin bu merkezler yoluyla YZ endüstrisini geliştirmeyi ve Avrupa'nın öncü konumunu güçlendirmeyi hedeflediği açıklanmaktadır (EU1, EU2). Metinde (EU1) değinilen araştırmaların referans verdiği *AI Watch* web sitesi, YZ'yı "stratejik öneme sahip bir alan ve sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel itici gücü" olarak tanımlamakta ve ağırlıklı olarak YZ'nın teknolojik boyutuyla ilgili aktörlerinin bakış açısından yola çıkılan konu başlıklarına yer vermektedir¹⁰.

AB metinlerinde, YZ alanında entelektüel sermayeyi tanımlarken Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) profesyonelleri öncelikli olarak sayılmakta, BİT ile

⁷ Avrupa YZ İttifakı. <https://futurium.ec.europa.eu/en/european-ai-alliance/pages/about> Erişim Tarihi: 02.12.2023.

⁸ The High Level Strategy Group on Industrial Technologies.

⁹The High-Level Expert Group On Artificial Intelligence (AI HLEG), <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/expert-group-ai> Erişim Tarihi: 23.11.2023.

¹⁰ https://ai-watch.ec.europa.eu/topics_en Erişim Tarihi: 24.01.2024.

ilgili yeteneklerin geliştirilmesine odaklanan bölümler sonrasında ilave olarak etik ve diğer STEM¹¹ dışı yeteneklerin de geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (EU1). Yukarıdaki teknoloji yönünün ağır basan uzmanlık alanlarına öncelik verilmesiyle birlikte ele alındığında bu ifade tercihi, AB politika yapıcılarının YZ süreçlerinde kültür, sanat ve yaratıcı endüstriler kurumlarına ikincil rol biçtiği izlenimi uyandırmaktadır.

Çin’de hazırlanan *Next Generation Artificial Intelligence Development Plan* Çin Bilim ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yayınlanan bir haber bülteni ile duyurulmuştur. Çin yönetiminin yayınladığı dökümanın İngilizce versiyonunda çalışmaya katılan politika yapıcılara ilişkin detaylı bilgi bulunmamaktadır. Dökümanın hedeflediği aktörlerin bilim ve teknoloji alanına yoğunlaştığını YZ araştırmaları için *National Natural Science Foundation of China*, ana aktör tanımlanması göstermektedir (CN:8). YZ politikaları konusunda söz söyleme hakkının ağırlıklı olarak teknoloji alanına ait olduğunu vurgulayan bir diğer örnekse, bu alanda rekabetteki avantaj kaynağının Çin’deki 81 milyon bilim çalışanının gösterilmesidir (CN:15). Bahse konu dökümanda kültür, sanat ve yaratıcılık konusunda hiç bir aktörden bahsedilmemektedir.

ABD’nin dökümanında YZ politikalarının koordinatörü olarak *National Science and Technology Council* ve bu konsey tarafından seçilmiş *Select Committee on Artificial Intelligence* ve *Office of Science and Technology Policy* belirlenmiştir (US:3971). Dökümanda Savunma, Ticaret, Sağlık ve İnsani Hizmetler ile Enerji Bakanlıklarından bahsedilmekte, bu bakanlıklara Ulusal Havacılık ve Uzay İdaresi (NASA) ve Ulusal Bilim Vakfı Direktörlüğü ile birlikte YZ uygulamaları için yüksek performanslı bilgi işlem kaynakları tahsis etme görevi verilmektedir (3970). Bu görev, YZ politikaları geliştirmek üzerine söz söyleme hakkından çok, ikincil bir destek görevi olarak görülebilir (US).

Kanada’da YZ politikaları *Canadian Institute for Advanced Research* adlı teknoloji ağırlıklı organizasyon tarafından ve YZ odaklı kurulan üç ulusal YZ enstitüsü *Amii*, *Mila* ve *Institut Vecteur* kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde üretilen stratejiler doğrultusunda girişimciler, şirketler ve araştırmacıların da aktif rol oynadığı bir YZ teknoloji ekosisteminin inşasına dikkat çekmektedir (CA).

Birleşik Krallık YZ politika metni *Department for Digital, Culture, Media & Sport* tarafından *Department for Business, Energy & Industrial Strategy* işbirliği ile hazırlanmıştır. Metinde yer alan teknoloji alanı dışı aktörler olarak YZ, veri bilimi ve dijital beceriler konusunda kamplar düzenlemek üzere Eğitim Bakanlığı, okullarda uygulanacak YZ eğitim programları düzenlemek üzere *National Centre for Computing Education* (GB:27), sağlık ve sosyal yardım alanında YZ teknolojilerini kullanmak üzere *NHS AI Lab* sayılabilir (43). YZ

¹¹ STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics), İngilizce bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik kelimelerinin baş harflerinden oluşan ve teknoloji odaklı eğitime vurgu yapan kavram.

alanında etik konusunda ise *The Alan Turing Institute* ana aktör olarak belirtilmiştir (22). Bu enstitü ünlü matematikçi Turing anısına kurulmuş veri bilimi ve YZ odaklı bir kuruluştur. *Department for Science, Innovation and Technology* bünyesindeki *Office for Artificial Intelligence* ile *Centre for Data Ethics and Innovation* YZ'nın güvenilir kullanımından sorumlu hükümet birimleri olarak belirtilmektedir (20). Birleşik Krallık metninde değerli bir dizi tavsiyeyi içeren YZ yol haritası da dahil olmak üzere, bu stratejinin geliştirilmesine bilgi sağlayacak kanıtların toplanmasında merkezi bir rol oynadığı belirtilen (45) *AI Council*¹² kamu, özel sektör, üniversite ve STK temsilcilerinin yer aldığı bir topluluktur. Politika yapıcılara danışmanlık yapan bu konseyde yer alan on akademisyen veri bilimi, siber güvenlik jeofizik, bilgisayar bilimleri ve robotik alanlarındandır. Google DeepMind, Mastercard gibi teknoloji şirketlerinden beş sektör temsilci, kamu kurumlarından iki teknoloji uzmanı ve *UK Research and Innovation* Direktörü teknoloji alanında ilgili sayılan diğer aktörlerdir. *Freedom of Information* komisyonu üyesi ile dezavantajlı grupların veri güvenliği hakları üzerine çalışan *Luminate* adlı bir STK temsilcisi teknoloji alanı dışındaki konsey üyeleridir. Görüldüğü üzere Birleşik Krallık'ta da YZ alanını kültür politikası geliştiren ve uygulayan aktörlerler ilişkilendirilmemiştir.

Benzer bir komite Güney Kore'de de *Ministry of Science and ICT* öncülüğünde yaklaşık 150 kişiden oluşan özel sektör uzmanları ve çeşitli ilgili bakanlıkların katılımıyla YZ geliştirmede ulusal stratejileri üretmek amacıyla toplanmaktadır (KR:3). Güney Kore'nin YZ için ulusal stratejilerini tanımlayan raporunun, YZ odaklı çeşitli etkinliklerin yanı sıra, Bilim ve BIT Bakanlığı bünyesinde *Artificial Intelligence Policy Bureau* (56) kurulmasıyla oluşturulduğu görülmektedir. Kore'nin YZ politikasına liderlik etme görevini üstlenen bu büroya, tanımlanan üç alanda (eğitim, toplumsal dönüşüm, rekabet) 19 farklı bakanlık ilgili aktörler olarak eşlik etmektedir. Eğitim, savunma, maliye, tarım, çalışma gibi bakanlıklardan oluşan bu aktörler arasında *Ministry of Culture, Sports and Tourism* ile *Patent Office* de yer almaktadır. Sektör ve akademiye temsilen yazılım ve YZ ile ilişkili akademik birimler, girişimler ve şirketler; endüstriyel sektörde elektronik ve otomobil üreticileri (Samsung Electronics, LG Electronics ve Hyundai Motor), telekomünikasyon şirketleri (SKT ve KT), internet servis sağlayıcıları (Naver ve Kakao), oyun şirketleri (NCSOFT), yarı-iletken geliştiricileri (Telechips), YZ ve veri şirketleri (Saltlux, Runit, Mines Lab, vb.) ve farklı alanlardaki diğer şirketler; kuruluşlar tarafında ise *Institute of Information&Communications Technology Planning&Evaluation*, Ulusal BT Sektörü Teşvik Ajansı gibi BİT profesyonel kuruluşları, *National IT Industry Promotion Agency*, *National Information Society Agency*, *Software Policy & Research Institute* ve *Electronics and Telecommunications Research Institute*

¹² AI Council, <https://www.gov.uk/government/groups/ai-council> Erişim Tarihi: 23.11.2023

ilgili bileşenler olarak tanımlanmaktadır (56). Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı'nın YZ politikalarına dahil edilmesi, Kore kültürel içeriklerinin yeni iletişim teknolojileri kullanımıyla harmanlayarak küresel pazarda tüketimini artırmaya yönelik kültür politikasına dayandığı görülmektedir (39).

Almanya metninde üniversiteler ihtiyaç duyulan iyi eğitilmiş YZ uzmanlarını yetiştiren ve YZ teknolojilerini destekleyen araştırmaların yürütülmesi ile ilişkili aktörler olarak ele alınmaktadır (DE:5). Diğer eğitim düzeyleri içinse STEM Eylem Planına değinilerek bu çabanın altyapısının oluşturulmasına değinilmektedir. Dokümanda değinilen temel araştırma ortakları ise *Gauss Centre for Supercomputing* ya da *National Supercomputing Centre* gibi örnekleri sayılabilecek bilgi işleme ve veri bilimi odaklı araştırma merkezleridir (12). Metinde bilgi kaynağı olarak Federal Ekonomi ve Enerji Bakanlığı tarafından hazırlanan raporlar kullanılmaktadır. Teknoloji alanı dışında değinilen iki temel aktörden birincisi *Observatory for Artificial Intelligence in Work and Society*¹³ adlı kurumdur (12). Araştırmaların fonlanması açısından ise *Agency for Breakthrough Innovations*, *Agency for Innovation in Cyber Security* gibi devlet destekli ajanslara yer verilmektedir (13). Disiplinlerarası çalışma gruplarına ev sahipliği yapan gözlemevi, YZ'nin çalışma yaşamı ve toplumdaki etkileri üzerine bilgi üreten kuruluş olarak tanımlanmaktadır. Üye veya yönetim yapısı açık kaynak olarak yayınlanmamıştır. İkinci oluşum ise üyeleri Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı tarafından atanan *The Plattform Lernende Systeme* adlı uzmanlar ağıdır (7,11). Bu ağ, YZ'daki gelişmelerin öğrenme sistemlerindeki etkilerini izlemek ve yönlendirmekten sorumlu birim olarak tanımlanmaktadır. Bu platformun yönetim kurulu bakanın başkanlığında *National Academy of Science and Engineering* yöneticisi, mühendislik alanlarından iki akademisyen, otomotivden dayanıklı tüketim ürünlerine kadar farklı sektörlerden dokuz sektör temsilcisi ile bilim etiği alanında çalışan bir akademisyenden oluşmaktadır¹⁴. Almanya YZ metninde kültürel üretim açısından YZ'nin yarattığı muazzam etkiye açıkça değinilse de (üretim, üretimde işbirliği ve veri yönetimi uygulamaları) (25) bu konuda herhangi bir ilgili aktöre yer verilmemektedir. Bunun yerine *Civic Innovation Platform* projesine ve *Civic Data Lab* ile *Civic Tech Labs for Green* gibi sosyal etkileri inceleyen laboratuvarların çalışmalarına değinilmiş, bu aktörlerin insan teknolojinin insan odaklı uygulanması için gerekli bilgiyi üreteceği belirtilmiştir (30).

İsrail örneğindeyse *The National Infrastructure Forum for Research and Development* tarafından 2020 yılında yapay zekâ ve veri bilimi alanının

¹³ Observatory for Artificial Intelligence in Work and Society <https://www.ki-observatorium.de/en/> Erişim Tarihi: 14.10.2023.

¹⁴ Steering committee of The Plattform Lernende System, <https://www.plattform-lernende-systeme.de/steering-committee.html> Erişim Tarihi: 21.11.2023.

gelişimini hızlandırmak amacıyla hükümet müdahalesi ihtiyacını incelemek üzere bir denetim komitesi oluşturulmuştur. Bu komiteye hükümet organlarının, akademisyenlerin, endüstri temsilcilerinin yanı sıra yabancı uzmanların da eşlik ettiği toplantılar sonucu oluşturulan stratejilerin pratikte YZ araçlarının yaratılmasından ziyade uygulanması odağa alınmış olup, disiplinlerarası bir yaklaşım benimsenmiştir (IL:2).

YZ'nın ekonomileri dönüştürme potansiyeli karşısında Hindistan'da Maliye Bakanlığı'nın çağrısı üzerine ulusal yaklaşımı ve stratejileri çerçevelemek üzere NITI Aayog'a (*National Institution for Transforming India*) YZ ulusal programı kurma ve bu alanda araştırma, iş birlikleri geliştirme yetkisi verilmiştir. Bu doğrultuda NITI Aayog, YZ teknolojilerinde öncü ticari aktörler ile tarım, sağlık gibi kritik alanlarda proje ortaklığı geliştirmek üzere ilgili uzmanlar ve paydaşlarla hareket etmektedir (IN:5). Buna göre startup'lar, özel sektör, kamu sektörü girişimleri (PSUs) ve devlet kurumları tarafından verimli bir arz ve talep döngüsü yaratılarak Hindistan'ın YZ alanındaki potansiyelini ortaya çıkarmak hedeflenmektedir (IN:8). Ayrıca YZ araştırmalarında etik yaklaşım ve sorumlulukları denetlemek üzere bir etik konseyi kurulması da önerilmektedir (IN:93). Görüldüğü üzere Hindistan'daki vurgu, ekonomik kalkınma ve kritik teknolojik sektörlerde dönüşüm odaklıdır.

Politika çerçeveleme açısından politika yapımı süreçlerinin etkilerinden biri de aktörleri, çatışmaları ve çıkarlar arası ilişkileri düzenlemektir (Daviter, 2011: 26). İncelenen metinlerde ağırlıklı rol verilen aktörler dikkate alındığında, metinlerde teknolojik yarışta öne çıkmayı, inovasyon yoluyla kazanılacak rekabetçi avantajı önceleyen bir paydaş yapısı öngörüldüğü görülmektedir. Bu durumda YZ teknolojilerinin toplumsal ya da kültürel etkileri üzerine tartışmayı zenginleştirecek aktörlere yeterince yer verilmemesi anlamlı bir eksiklik haline gelmektedir. Politika yapıcılar 60'lı yıllardaki uzay yarışına benzer bir anlayışla öncelikle teknoloji ekosisteminde yer tutmayı amaçladıkları için kültürel ifadelerin yanlışlığı gibi tartışmaları gündeme getirecek aktörlere söz vermedikleri düşünülebilir. Aktör kompozisyonuna ilişkin bu eğilim tekilci yaklaşımın teknolojiye atfettiği yansız temsil edicilik gücüyle (Lewis vd., 2018) ortak noktalar barındırmaktadır. Böylece etik konusu ya da YZ'nın sosyal etkileri gibi endişeler işlevsel geliştirme sürecinin yan etkileri olarak görülerek, komisyonlara ve çalışma gruplarına havale edilmektedir. Böylece ÜYZ'nın neden olduğu telif hakları tartışmaları, kültürel üreticilerin itirazları vb. konular merkezdeki aktörlerin gündemi dışında ikincil bir aktör grubuna verilmiş olur. İncelenen politika metinlerinde kültürel üretim açısından bakıldığında ise doğrudan kültürel üretim, telif hakları ya da kültür endüstrileri ile ilişkili neredeyse hiçbir¹⁵ aktöre yer verilmediği görülmüştür.

¹⁵ Birleşik Krallık Raporunu düzenleyen kurum Dijital, Kültür Medya ve Spor Bakanlığı olsa da bu kurumun yazılım teknolojisi odaklı birimlerinin ağırlıklı rol aldığı

Sonuç olarak çerçeve analizi yapılan metinlerde politika yapıcı rolünün YZ'nın yazılım, veri bilimi, siber güvenlik gibi teknoloji tarafındaki aktörlere verildiği görülmektedir. Bu eğilimin nedeni YZ uygulamalarının hitap ettiği pazarda yer edinmek ve teknoloji yarışında geri kalmamak olarak okunabilir. Bu işlevsel kaygılar YZ'nın yerel ya da küresel düzeyde kültürel dışlama potansiyeline ilişkin tartışmanın maharetli bir şekilde görünmez kılınmasına yol açmakta, kültür aktörlerini, sanatçılar ve yaratıcı profesyonelleri politika üretme süreçlerinin dışında (CN, US, KR, IL) ya da periferisinde (GB, EU1, E2, DE, FR) tutmaktadır. Algoritmaların derin öğrenme süreçlerinde başvurduğu kültürel bağlamın etkileri tartışılırken (Delvaux, 2017; Izsak vd., 2022; Radu, 2021; Taeihagh, 2021), politika yapıcıların gösterdikleri bu aktör tercihi dikkat çekicidir. Araştırmanın önceki bölümünde bahsedildiği üzere ÜYZ ağırlıklı olarak İngilizce dilindeki içerikler ile eğitilmektedir. Bu kapsamda algoritmanın ürettiği dijital ayırım (Beer, 2009: 999) nedeniyle, kültürel üretimin normlarının homojenleştirilmesi ve kültürel ifadelerin çeşitliliğinin düzleştirilmesi gibi konu başlıklarının küresel ölçekte tartışmaya açılması gerekir. Buna karşın politika yapıcıların, nesnel bir teknoloji tanımından yola çıkarak politika çerçevelerine dahil olan aktörleri tekilci bir anlayışla (Lewis vd., 2018: 12) belirledikleri ve kültür kurumlarını merkezi konuma ve tartışmaya dahil etmekten kaçındıkları görülmektedir.

Kültürel Üretimde Yanlılık ve Çeşitlilik: Politika Metinlerinde Yapay Zekânın Politik Çerçevesi

Bu başlık altında araştırmanın “YZ politika metinleri kültürel yanlılık ve kültürel çeşitlilik temalarını nasıl çerçevelenmektedir?” sorusuna yönelik bulgular tartışılmaktadır. Yanlılık ve çeşitlilik, YZ literatüründe (Jovanović ve Campbell, 2022; Radu, 2021) ve incelenen politika metinlerinin çoğunluğunda yer verilen iki önemli temadır. Bu metinlerde çoğunlukla YZ'nın üretilmesi ve geliştirilmesi gibi başlıkların dışında YZ uygulamalarının sosyo-kültürel etkileri ya da etiğe uygun şekilde kullanılması gibi tali başlıklarda yer almaktadır. Bazı metinlerde ise YZ teknolojik düzeyde çerçevelenmiş, kültürel ya da toplumsal tartışmanın dışına konumlanmıştır. Bu yaklaşımı benimseyen metinlerde kültürel çeşitlilik ve yanlılık sorununa hiç yer verilmemiştir. Bu yaklaşımın en güçlü örnekleri Çin ve ABD metinlerinde görülmektedir (CN, US).

Çin'in metninde YZ'nın üretebileceği kültürel yanlılıklara hiç yer verilmemiştir (CN). Benzer şekilde kültürel çeşitlilik açısından ülke içindeki ya da dışındaki farklı kültürlerin dezavantajlı konumuna ilişkin bir tartışmaya da değinilmemiştir. Etik normların geliştirilmesi başlığında fikri mülkiyetin korunması, veri güvenliği ve araştırma etiğine yer verilmekte ancak detay verilmemektedir (10). Metinde, Çin toplumunun homojen olduğu ön kabulüyle,

görülmektedir. Kültür ile ilişkili kurumlar ise raporda gösterilen ikincil komisyonlarda temsilci bulundurmaktadır.

YZ alanında ülkenin başarılarını zamanında duyurarak “YZ gelişimini toplumsal bir fikir birliği haline getirme” (12) hedefine yer verilmiştir. ABD metninde ise daha işlevsel bir yaklaşımla YZ teknolojisinde ülkenin rekabetçi konumuna odaklandığı görülmektedir. ABD metninde kültürel çeşitlilik ya da yanlılık endişelerine yer verilmeksizin sıklıkla “Amerikan değerleri”ne (US:3967, 3970) vurgu yapılmakta, düzenlemeler başlığında ise YZ’nın geliştirilmesi önündeki engellerin ortadan kaldırılmasını sağlayacak hukuki düzenlemelere ve kurumlar arası koordinasyona vurgu yapılmaktadır. Yanlılık ya da kültürel açıdan dezavantajlı gruplara değinilmemekte, YZ geliştirirken veri setlerinin mahremiyetinin ve sivil özgürlüğün (*civil liberty*) korunmasına ilişkin kanunlara uygun şekilde kullanma mecburiyetine değinilmektedir (US:3969).

Güney Kore metni ilginç bir biçimde Çin ve ABD metnindeki bazı özelliklere sahiptir (KR). Örtük olarak homojen bir grubu tanımladığı iddia edilebilecek insanlar (*people*) kelimesine sıklıkla başvurulmaktadır (3-4, 7, 15). Metnin çerçevelediği bu insan grubu hem ülkenin halkı hemde YZ’nın müşterileri olarak kurgulanmaktadır. Metnin mantık silsilesi şu şekilde kurulmuştur: İnsanlar, YZ’nın sunduğu faydalardan yararlandıkça YZ’ya güven düzeyleri artacak, insanlar YZ’yı daha çok kullandıkça sektör gelişecektir. Bu yaklaşımın arkasındaki düşünce metinde “Yapay zekâyı ne kadar çok insan korkmadan kullanırsa sektörümüz o kadar büyüyebilir” şeklinde yer almaktadır (3). Benzer şekilde Japonya politika metninde YZ’nın toplumda kabul görmesine önem atfedilmektedir. “İnsan Odaklı YZ’nın Toplumsal İlkeleri” (JP: 2) ile kullanıcılar ve teknoloji geliştiriciler arasında “uygun” iletişim sağlanması, etik ve siber güvenlik toplumsal onayın bileşenleri olarak sayılmaktadır (JP: 3). Dolayısıyla Japonya ve Güney Kore’nin politika metinlerinin YZ’nın toplumla ilişkisini Çin gibi örtük bir homojen topluluk üzerinden çerçevelediği ve ABD gibi YZ’yı topluma sunduğu işlevsel fayda üzerinden tanımladığı iddia edilebilir. Bu çerçeveleme kültürel çeşitliliğin korunması gereğini ya da yanlılık üzerine endişeleri metne dahil etmemektedir. Ancak Japonya metninde “AR-GE Sisteminin Yeniden Yapılandırılması” başlığı altında YZ’nın AR-GE modeline entegrasyonu yoluyla çeşitliliği ve sürdürülebilirliği kucaklayan bir toplum geliştirmek ana hedefler arasında sayılmaktadır (33).

Almanya metninde “YZ’nın güvenliği, sağlamlığı ve sürdürülebilirliği” başlığı altında yanlılık ve ayrımcılık riskine değinilmektedir (DE:24). AB metinlerinde YZ’nın ayrımcılığı körükleyen bir yankı çemberine dönüşmemesi için insan haklarına ve etik kurallara uygun şekilde geliştirilmesi gerekliliğine (EU1:7), tasarım sürecinin başlangıcından itibaren veri setlerinin yansız olmasının sağlanmasına (EU2, 8) yer verilmektedir. Birleşik Krallık YZ politika metninde yanlılık ve çeşitliliğe pek çok başlık altında yer verilmiştir (GB). Bu başlıklar: “YZ’nın ortaya çıkardığı eşsiz fırsatlar ve meydan okumalar” (16), “YZ Ekosisteminin uzun vadeli ihtiyaçlarına yatırım yapmak” (22) ve “YZ’yı etkili şekilde yönetmek” (50) başlıklarıdır. YZ’nın çeşitliliğe saygı duyan bir ekosistem için geliştirilmesini hedefleyen bu metin parçalarında çeşitliliğin YZ üreten

teknoloji çalışanlarının etnik kökenlerinin dağılımı üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Birleşik Krallık metninde teknolojik gelişmeye koşut olarak toplumu korumak ve toplumda güven oluşturmak başlığı altında YZ'nin etnik ayrımlara dönük yanlılık riski özellikle dile getirilmektedir (51). Fransa'nın metninde toplumsal yelpazenin temsiliyeti açısından YZ'nin kritik rolüne vurgu yapılmakta (FR:134) ve özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanılmaktadır: “Yapay zekâ, hem toplumsal hem de bireysel düzeyde değer üretmek ve gelişmek için çok sayıda fırsat sunuyor. Bu fırsatlar başta kadınlar olmak üzere herkesin yararına olmalıdır” (133) vurgusu yapılmaktadır.

Kanada'nın raporunda sorumlu, etik ve güvenli YZ uygulamalarının ulusal ve küresel düzeyde desteklenmesi gündeme alınmıştır (CA). Buna göre Kanada, YZ alanında çalışan kadın oranının en hızlı büyüme gösterdiği ülkeler arasında yıl bazlı olarak ilk sırada yer almaktadır. Aynı zamanda YZ'da eşitlik, kapsayıcılık ve çeşitliliğin geliştirilmesi odağında 30 eğitim programı düzenlendiği, 2017 yılından itibaren sorumlu YZ kullanımına ilişkin 33 etkinlik gerçekleştirildiği belirtilmektedir (12).

Çin metninde YZ'nin toplumla ilişkisine dair en açık ifadeler bu yeni teknoloji alanının “sosyo-kültürel kalkınma(yı)” sağlamaya katkısına (CN:2). ve “toplumsal istikrar(a)” olası etkilerine (4.) yöneliktir. Ülkenin politika metninde YZ'nin toplumun gelişmesine yönelik katkılarına yönelik bir paragraftaysa “nispeten iyi durumda bir toplum inşa etme” hedefine değinilmektedir (CN:3). Aynı paragrafta YZ'nin tahmin ve erken uyarı yoluyla “grup bilişini ve psikolojik değişiklikleri zamanında yakalayarak toplumu istikrara kavuştur(an)” tedbirlerin proaktif biçimde üretilmesine hizmet ettiği ifade edilmektedir (3). Çin'in metninde YZ'nin gelişiminde “toplumsal uzlaş” hedefinin (12) gözetilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevelenme ülkedeki kültürel ifadelerin çeşitliliğine ilişkin güncel tartışmaları görünmez kılarken, merkezi ve parti-devlet güdümlü kültür politikasını örtük olarak desteklemektedir.

Bu çalışmanın doğrudan konusu olmasa da Çin'in politika çerçevelenmesi kamusal alan ve demokrasi tartışmasında oldukça farklı bir konuma yerleştirilebilir. Birleşik Krallık yaklaşımında teknolojinin risklerine karşı toplumun korunmasını liberal demokratik toplumda öncelenirken, Çin örneğindeyse parti-devletin hakimiyetinde toplumsal düzenin kontrol edilmesini öncelenmektedir. Bu durum, Çin'in yaratıcı ekonomi faaliyetlerinde Batılı liberal yaklaşımın aksine kontrollü ve devletçi bir yaratıcılık anlayışı benimsemesine (Lin, 2018) denk düşmektedir. Ancak her iki ülkenin politika çerçevelenmesini kesen yaklaşım, YZ'nin insanlarla ilişkisinin olabildiğince dar bir çerçevede ele alınmasıdır. Bu yaklaşım bu yeni teknolojinin kültürel çeşitliliğe etkilerini görünmez kılan bir toplum kavramsallaştırması üretmektedir.

Söz konusu metinlerde ülkelerin kendi önceliklerine göre toplumsal bağlamlarında değerlendirme yapmalarının doğal olduğu düşünülebilir. Ancak YZ teknolojisinin çerçevelenmesi açısından, araştırmamızda ilgi çekici bir fark

dikkat çekmektedir. Metinlerde yanlılık ya da kültürel ifadelerin çeşitliliği konularına değinilen bölümler ağırlıklı olarak ülke ölçeğinde ele alınmaktadır. Buna karşın rekabet ya da inovasyon temalarında YZ küresel bir teknoloji olarak çerçevelenmekte ve küresel pazar ölçeğinde değerlendirmeler yapılmaktadır. YZ stratejilerinin küresel düzeyde gelişmiş bir YZ teknolojisine sahip olmak (CN:4), küresel YZ geliştirme trendini yakalamak (CN:5), YZ araştırmalarında küresel olarak ABD’den sonra en çok tercih edilen ülke olmak (GB:18), ülkenin inovasyon stratejisi ile uyumlu olarak küresel rekabetçilik (GB:19), Birleşik Krallığı küresel YZ süper güçleri arasında konumlamak (GB:20), Almanya’yı YZ araştırmalarında rekabetçi bir merkez haline getirmek (DE:2), Almanya ve Avrupa ekonomisinin rekabetçi avantajını sürdürmek için YZ teknolojisini uygulamak (DE:17), veri ve platform ekonomisinde Almanya’yı bir merkez haline getirmek (DE:20), YZ stratejisinin temel amacı olarak endüstriyel rekabetçilik (JP: 2), Avrupa’lı YZ teknoloji girişimlerinin ABD ve Çin yatırımları ile artan küresel rekabetteki dezavantajları (EU1:1), “AB’nin bütünsellik içinde küresel olarak rekabet edebilmesini sağlamak için ileriye giden yolu kolektif olarak tanımlamak” (EU1:2), küresel YZ rekabeti (özellikle Çin, ABD, İsrail) karşısında Fransa ve Avrupa’nın durumu (FR:6), büyük teknoloji şirketleri karşısında Fransa’da YZ araştırmacılarına çekici bir çalışma ortamı sunmak (FR:10), Japonya’da yüksek kaliteli araştırma personeli geliştirilmesi ve bu alanda dünya liderliğinin güvence altına alınması (JP:34), “küresel rekabete en fazla konu olan” makine öğrenmesi (FR:20) ve YZ için küresel rekabette verilerin oluşturduğu büyük rekabet avantajı ve teknoloji devleri karşısında yapılabilecekler (FR:21), “küresel YZ yarışı” (FR:22), Güney Kore’nin küresel rekabette gerileyen imalat sektörünü YZ aracılığıyla yeniden güçlendirmek (KR:35), farklı endüstriyel alanlarda küresel rekabet gücüne sahip ürünler geliştirmek için YZ’dan yararlanmak (KR:37) gibi. Fransa’nın metnindeki “Fransız kültürü ve bilimsel itibarından faydalanarak dünyadaki başarılı Fransız YZ araştırmacılarını tekrar ülkeye çekmek” (FR: 66) vurgusu kültür politikası ile ilişki kurulabilecek tek bir nokta olsa da çeşitlilikten çok merkezizetiğe vurgu yaptığı düşünülebilir.

YZ konusunda küresel rekabete ilişkin en çarpıcı ifade ABD politika metninden gelmektedir:

Amerika Birleşik Devletleri yapay zekâ araştırma ve geliştirme (AR-GE) ve dağıtımında dünya lideridir. Yapay zekâ konusunda Amerikan liderliğinin devam etmesi, Amerika Birleşik Devletleri’nin ekonomik ve ulusal güvenliğinin korunması ve yapay zekânın küresel evriminin ulusumuzun değerleri, politikaları ve öncelikleri ile tutarlı bir şekilde şekillendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (US:3967).

Yukarıdaki bulgulara görüldüğü üzere, YZ’nın geliştirilmesinde yerel kültürle, gelişmekte olan ülkelerin kültürü ve kimliğine yönelik olası riskleri özenle politika metnlerinin çerçevesinin dışında bırakılmıştır. Teknoloji yarışında yenilik ya da pazar payı avantajı elde etme gereksiniminden

bakıldığında YZ küresel bir teknolojidir. Toplumsal riskler açısından ise YZ yerel düzeyde çerçevelenmiştir. Çoğunlukla vatandaşların yaşayabileceği zorlukları öne çıkaran, küresel çaptaki olası kültürel etkilerini tartışmaktan kaçınan bir çerçeveleme ile karşılaşılmaktadır.

Bu duruma istisna olabilecek bazı metin parçaları da bulunmaktadır. Almanya, Küresel Güney'deki devletlerle işbirliği içinde YZ alanında küresel kamu malları ve uygulama kapasiteleri geliştirilmesi için teknolojinin uygulamaya aktarılmasına vurgu yapmaktadır (DE:29). Japonya politika metninde YZ'nın küresel fealketler karşısında gelişmekte olan ülkeler yararına kullanılmasına değinilmektedir (JP: 15). AB politika metninde küresel bir perspektifle etik kılavuzlar üretilmesi hedeflendiğine değinilmektedir (EU1:7). Ancak burada da insan odaklı YZ yaklaşımı ve etik prensiplerin AB'nin YZ alanında "küresel lider" olması için bir gereklilik olduğu vurgulanmaktadır (7). Bu başlıkta kültürel çeşitlilikten ya da YZ'nın ürettiği kültürel içeriklerden bahsedilmemekte, bunun yerine YZ'nın ürettiği kararların toplum tarafından açık olarak anlaşılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. AB'nin diğer politika metninde de benzer bir yaklaşım görülmektedir. Etik ve hukuki düzenlemeler başlığında "Yeniliği teşvik ederken etik gündemine de öncülük etmek" (EU1:8) vurgulanırken, Avrupalı girişimlerin küresel pazarda rekabet avantajı sağlaması ile ilişkili olarak gündeme getirilmektedir (EU2:17). AB metninde, YZ teknolojisinin sorumluluk bilinci ile geliştirilmesi için küresel düzeyde işbirliklerinin geliştirilmesi vurgulanmaktadır (EU2:21). Ancak bu bölümde kültürel ifadelerin çeşitliliği için yapılması gerekenlere değinilmemekte, AB'nin katkıları ile YZ'nın gelişmekte olan ülkelerde su yönetimi, gübre ve tarım ilacı kullanımının azaltılması gibi konularda kalkınmaya katkı yapabileceği ele alınmaktadır. Benzeri şekilde Güney Kore metninde insan odaklı YZ geliştirilmesi için YZ'nın etik kurallarının küresel bir anlayışla oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır (KR:47). Fransa metninde kapsayıcılık ve yanlılık konularına şöyle değinilmektedir:

Dijital teknolojiler ve gelecekte yapay zekâ hayatımızda yaygın bir şekilde yer alırken, çeşitlilik eksikliği algoritmaların program tasarımında, veri analizinde ve sonuçların yorumlanmasında sıklıkla bilinçsiz bilişsel önyargıları yeniden üretmesine yol açabileceğinden yapay zekânın en büyük zorluklarından biri de toplumlarımızda daha fazla temsilin sağlanması olarak ifade edilmektedir (FR: 15).

YZ ve algoritma tabanlı sistemlerin tam olarak anlaşılamayan veya öngörülemeyen taraflarının "kara kutu" olgusuyla açıklandığı ve YZ'nın önyargı ve ayrımcılığı yeniden üretebilme potansiyeline değinen ifadeler Hindistan örnek verilebilir: "(...) mevcut karar alma sistemlerinin (bireysel, toplumsal, düzenleyici ve hatta adli) bu eksikliklerden tamamen yoksun olduğunu söylemek bir yanılgı olacaktır; çünkü bunlar, insanın bilgi, emsal, mantık ve önyargı (açık veya bilinçaltı) sınırlamalarına bağlıdır." (IN: 85).

Yukarıdaki sınırlı sayıda örnek yanlışlık riskinin azaltılması ve kültürel çeşitliliğin korunmasına ilişkin tedbirleri göstermektedir. Ancak bu parçaların metinlerdeki konumu dikkate alındığında özellikle teknolojinin geliştirilmesi, sahada uygulanması veya araştırılmasına ilişkin ciddi başlıkların dışında tutulduklarını belirtmek gerekmektedir. Söz konusu metinlerin bu yöndeki eleştirileri karşılamak üzere bu şekilde çerçevelendiği söylemek mümkündür. Daha önce belirtildiği üzere ABD, Çin ve Güney Kore metinlerinde ise yanlışlık ve çeşitlilik konuları politika çerçevesinin tamamen dışında tutulmuştur.

Kültürel çeşitlilik açısından bir diğer önemli konu ise YZ'nın kültürel içerikler üretme potansiyelidir. Politika metinlerinde YZ'nın kültürel üretim potansiyeline işlevsel açıdan yaklaşılmaktadır. Daha açık ifadeyle YZ kullanımı yoluyla kültürel ifadelerin çeşitliliği açısından yaşanabilecek dezavantajlara (Walsh vd., 2019; Bell 2017) değinilmeksizin, kültür ve sanat alanında YZ kullanarak pazar hacminin artırılabilmesi (KR:39), kültür ve medya sektöründe insanların ve YZ'nın yaratıcı bir şekilde işbirliği yaparak sanat ve medya içeriği üretebileceği (DE:25) gibi konulara odaklanılmaktadır. Birleşik Krallık ve Hindistan politika metinlerinde ise YZ ile üretilen yaratıcı içeriklerin fikri mülkiyet haklarına ilişkin çalışmalara değinilmektedir (GB:42; IN:46). ÜYZ'nın metin ya da görsel-işitsel içerikler alanında kültürel üretime dahil olmasını olumlu bir gelişme olarak yorumlayan bu yaklaşım politika metinlerindeki daha genel bir çerçeveleme eğiliminin bir parçasıdır. Teknolojinin faydalarını öne çıkararak riskler konusundaki endişeleri dışarda bırakan bu çerçeveleme metinlerde yaygın olarak görülmektedir. Takip eden iki metin parçası bunun dikkat çekici örnekleridir: “Önyargıları ve yapay zekânın gizemini ortadan kaldırmak için Almanya'daki her vatandaş yapay zekânın önemi, sunduğu fırsatlar ve zorluklar konusunda iyi bilgilendirilmelidir.” (DE:25); “İnsanlar yalnızca yapay zekâyâ güvenmemeli, aynı zamanda yapay zekânın kişisel ve profesyonel yaşamlarında kullanımından fayda görmelidir.” (EU1:1). Faydaları öne çıkaran bu çerçeveleme YZ'nın toplumda yarattığı endişelere değinmez. Örneğin Almanya metninde “yapay zekâ, sanatsal bir tartışma konusu olmaktan çok daha fazlasıdır. (...) kültürel bilgilerin düzenlenmesinde veya aktarılmasında değerli bir katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla Federal Hükümet, farklı kültür ve medya bağlamlarında yapay zekâ uygulamalarının geliştirilmesini ilerletmeye devam edecek.” (25) denmekte, Güney Kore metninde, sahte görüntü (*Deep Fake*) YZ alanında ortaya çıkan “işlev bozukluğu” olarak tanımlanmaktadır (KR:47). Suudi Arabistan metninde insanların YZ aracılığıyla kandırılmasını engellemek YZ geliştirme ve uygulama sürecindeki teknik bir sorumluluk olarak çerçevesizlenmektedir (SA: 10).

Yukarıda Almanya, AB, Birleşik Krallık ve Fransa metinlerinde daha bilinçli bir yaklaşımla kültürel üretimde yanlışlık riskinin vurgulandığını görmekle birlikte, ancak küresel düzeyde kültürel çeşitlilik risklerine ya da gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı yanlışlık riskine yer verilmemektedir. Bu metinler, etik ilkeler düzeyinde çeşitliliği koruma ve ayrımcılık risklerini azaltma hedeflerini

dile getirse dahi bu konuları genellikle ikinci planda bırakmakta ve ülkenin bağlamında ele almaktadır. Bu şekilde çerçevelemeler, YZ ve ÜYZ'nin derinlikli ve nitelikli bir şekilde kamu politikalarında ele alınmasını engellemektedir.

YZ'nın politik çerçevesine ilişkin incelenen ülke metinleri YZ'nın hakim olacağı bir geleceğe ilişkin resmin önemli bir parçasını görünmez kılmaktadır: Teknolojinin üretildiği kültürel bağlamın hakim etkileri nedeniyle kültürel ifadelerin çeşitliliğinin risk altına girmesi ve ekosistemin bazı kültürleri dışlayarak küresel düzeyde yanlışlıklar üretmesi. UNESCO'ya göre içinde bulunduğumuz döneme damga vuran dijital ekonomik model kültürel üretim sürecini kökten değiştirme potansiyeli taşımakta ve bu nedenle politika yapıcılar için de önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır:

“Bu yeni dijital model, yalnızca geleneksel olanın modernize edilmiş versiyonu değil, aynı zamanda yapısal olarak farklı ve yeni bir yaklaşım gerektirmektedir. Artık zincirdeki her bir aktör, bir ürün veya hizmete değer katmaya ve ardından bir akış hattı gibi bir sonraki aşamaya geçirmeye katkıda bulunmuyor. Dijital model, beş sürecin neredeyse aynı anda gerçekleştiği, merkezinde veri bulunan daha ağ bağlantılı bir modeldir. Ekonomik modeldeki bu temel değişikliği anlamak, pandemi öncesinde en hızlı büyüyen sektörlerden biri olan yaratıcı sektörden en iyi şekilde yararlanmak için kamu politikasının en iyi nasıl tasarlanacağını anlamak için hayati önem taşımaktadır.”¹⁶

Kültürel ifadelerin çeşitliliği üzerinde güncel bir çalışmada UNESCO (2023) YZ dahil olmak üzere algoritmik kürasyon aracılığıyla beğenilerin şekillendirildiği günümüzde ulusal kültürlerin karşılaştığı dezavantajlara şu şekilde dikkat çekmektedir.

“Kültür tüketimindeki bireysel tercihlerin, büyük İnternet şirketleri tarafından geliştirilen algoritmalar tarafından yayınlanan tavsiyelerden etkilendiği bir çağda, ulusal kültürel ifadelerin internet kullanıcılarının arama sonuçlarında görünür olması için keşfedilebilirlik kavramına öncelik vermeliyiz.” (26).

Ülkelerin politika metinlerinin çoğunluğu YZ'nın kültürel çeşitlilik ve yanlışlık gibi önemli konularını göz ardı etmekte ve bu konuları teknik başlıkların gerisine atmaktadır. Araştırmamızın bu tespiti daha önce YZ politika metinleri üzerine Radu (2021) tarafından yapılan çalışmanın sonucuyla da uyumludur. Radu'ya göre gelişmiş devletlerin politika çerçeveleri YZ'nın etik ve insan hakları boyutlarında bir takım ilkeler üretseler dahi, reformlar gerçekleştirmek ve geliştirmek olan ülkelerin ihtiyaçlarını gözetmek konusunda ise yetersiz kalmaktadır (2021: 180).

¹⁶ <https://www.unesco.org/en/articles/tracker-culture-public-policy-special-issue-ndeg2-countdown-mondiacult-2022> Erişim Tarihi: 21.10.2023.

Yapay Zekânın Getirdiği Risklere Karşı Önerilen Politika Müdahalelerinin Çerçevesi

Bu başlık altında “Yapay zekânın getirdiği risklere karşı önerilen politika müdahaleleri nasıl çerçevesi?” şeklindeki araştırma sorusu ile ilgili değerlendirme yapılmaktadır. Son yıllarda YZ endüstrisinin gelişmesini önceleyen devletlerin sert hukuki düzenlemeler yerine yumuşak düzenleme yaklaşımını benimsedikleri ifade edilmektedir (Taeihagh, 2021). Öz düzenleme ya da yumuşak düzenleme olarak adlandırılan bu yaklaşım hükümetlerin özellikle sektöre ve teknoloji geliştirenlere dönük beklentilerini tanımladıkları ve bağlayıcılığı olmayan normlar ortaya koydukları (145) görece serbest bir yaklaşımdır. Endüstrinin ürettiği standartlar, uygulama ilkeleri, etik kılavuzlar ya da uygulamaları yönlendiren komisyonlar bu yaklaşıma örnek gösterilebilir. Benzeri şekilde teknolojinin hızlı ve öngörülemez şekilde ilerlemesi nedeniyle benimsenmesi teklif edilen adaptif ve hibrit yönetim modellerinde de devletin kontrol rolü giderek azalmaktadır (146). Yumuşak düzenleme yaklaşımı ile politika yapıcılar teknoloji şirketlerinin küresel rekabet ortamında esnek ve hızlı ilerlemesi için gerekli ortamı sağlamayı hedeflemektedir. İncelenen politika metinlerinde önerilen eğilime dönük politika müdahaleleri yumuşak düzenlemeye iyi örneklerdir. Politika yapıcılar entelektüel sermayenin YZ teknolojilerine uyumlu şekilde yetiştirilmesi veya bu amaçla eğitim sisteminde iyileştirmeler yapılması (KR:16, 30; CN:9; GB:23; CA:10) gibi önlemleri sıklıkla dile getirmektedir.

Buna ek olarak, Güney Kore’nin politika metninde YZ’nın temellerini güçlendirmek için eğitim ve kültürün yazılım sektörüne uyumlu hale getirilmesi ihtiyacına da değinilmektedir (KR:23). Japonya’da da benzer şekilde toplumsal endişeleri gidermek amacıyla YZ sistemlerinin güvenliğinin ve şeffaflığının artırılması gerektiğine değinilmektedir (JP: 22). İsrail’in YZ politikaları kapsamında önceliklendirdiği alanlar arasında akademi ve sektör arasındaki uçurumun giderilmesi ve insan kaynağının etkin kullanımı, yeni insan kaynaklarının yetiştirilmesi yer almaktadır (IL:2,6). Yanı sıra, bilgisayar aracılığıyla hükümetin işletmelere ve vatandaşlara her alanda erişilebilir olmasının amaçlandığı dikkat çekmektedir (IL:3). İsrail’in politika metninde YZ’ya enformasyonun iletilmesi, kaynakların etkin kullanımı, sorunların çözülmesi gibi konularda devlet, işletmeler ve bireyler arasındaki etkileşimi kuvvetlendirme potansiyeli taşıyan bir araç olarak toplumsal işlev atfedilmektedir (IL: 2-3).

Toplumun genelinin YZ konusunda eğitilmesi (KR:51), toplumun YZ’nın önündeki engelleri aşmak için çözümler geliştirmeye teşvik edilmesi (GB:44), YZ’yı popülerleştirmek için okullarda ve toplumsal alanlarda etkinlikler düzenlenmesi (GB:11), toplumda YZ konuda endişeleri ve bilgi ihtiyacı olan kesimine erişme ihtiyacı (DE:24), toplumdaki teknik bilginin eksikliğinin YZ

tabanlı çözümlerin erişilebilirliğini ve benimsenmesini engellememesi (EU2:11) gibi örnekler politik müdahaleler olarak sayılabilir.

Anılan politik müdahale önerileri arasında YZ alanındaki teknik insan gücünün kültürel çeşitliliğinin dile getirildiği örnekler sınırlıdır. Birleşik Krallık politika metninde YZ sistemlerinin eğitildikleri veriden yola çıkarak kararlar ürettiklerine dikkat çekilmekte, YZ'ya gömülü yanlılıkları engellemek için “YZ sistemlerinin geliştirilmesine ve devreye alınmasına farklı geçmişlere sahip kişilerin dahil edilmesi” (GB: 17) önerilmektedir. Bu kapsamda YZ ekosisteminin uzun vadeli insan gücü ihtiyacına yönelik başlık altında kadınların, siyahların ve engellilerin oranlarına (23) dikkat çekilerek dezavantajlı grupların kapsanması ihtiyacına dikkat çekilmektedir. AB ise, YZ alanındaki işgücünün çeşitliliği ve toplumsal cinsiyet dengesini sağlamak üzere stratejiler geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (EU1:5). Almanya’da toplumsal olarak daha dengeli YZ için etik ilkelere Alman teknolojik çözümlerinin birleşimi olan “Sürdürülebilir YZ” markasıyla ilişkili olarak değinilmektedir (DE:25). Bu konu gerekli beceriler başlığı altında yer alsa da Birleşik Krallık’tan farklı olarak işgücü çeşitliliğine yer verilmemiştir. Suudi Arabistan’ın metninde YZ verilerinin yanlılık ve ayrımcılık risklerine değinilmekte ancak detaylara ya da kültürel yanlılığa yönelik bir değerlendirme yapılmamaktadır (SA: 10).

Politik müdahale önerileri arasında kültürel çeşitlilik açısından ülkenin özgün kültürüne vurgu yapan bazı örnekler bulunmaktadır. Bunlardan biri Güney Kore politika metninde YZ veri setlerine ilişkin olarak önerilen Kore dilinde konuşma ve harf imgelerinin tanınmasına dönük açık bir veri setinin oluşturulması ve bu kapsamda Kore Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığının gerçekleştirdiği çalışmadır (KR:18). İsrail’in politika metnindeyse endüstrinin ve kamunun ihtiyaçları için İbranice ve Arapça dillerine yönelik NLP (*Natural Language Processing*) derlemelerinin ve araçlarının geliştirilmesine yatırım yapılmasını gündeme taşınmıştır (IL:5). Amerika politika metnindeki YZ’nın “Amerikan değerleri”ne hizmet eden bir araç olarak tanımlanması da benzer bir durumdur (US: 3967, 3970).

Politika metinlerinin etik ilkelere ilişkin bölümlerinde insan odaklı-YZ (*human-centric AI*) vurgusu sıklıkla yapılırsa da, burada insanlık etnosentrik bir yaklaşımla tanımlanan evrensel bir kategori olarak çerçevelenmektedir. İnsanlığın dil, değer ve diğer kültürel eğilimler açısından zenginliğini oluşturan kültürel ifadelerin çeşitliliği bu kategori içinde eritilmekte ve YZ’nın arka planındaki veri setlerindeki Batı kültürünün ağırlığından kaynaklanan yanlılık politika çerçevesine dahil edilmemektedir. Yanlılığa ve kültürel çeşitliliğe ilişkin öne sürülen ilkelere rağmen sohbet robotları, dijital asistanlar ve derin sahte görüntüler gibi içerik üreten ÜYZ örnekleri AB tarafından sınırlı risk kategorisinde tanımlanmaktadır. Bu alanlardaki düzenleme kullanıcıyı YZ sistemi ile muhatap olduğu konusunda uyarmak şeklindeki şeffaflık mecburiyeti

ile sınırlı kalmaktadır¹⁷. Bu durum yanlışlık ve çeşitliliğin sınırlı bir düzlemde ele alınmasının somut örneğini oluşturmaktadır.

İncelenen ülkelerin politika metinlerinde kültürel çeşitlilik ve yanlışlığa dair politik müdahalelerin dar bir çerçevede ele alındığı ifade edilebilir. Benzer şekilde politika yapıcılar yanlışlık tartışmasına da öncelikli olarak ülkenin iç sorunu olarak çerçevelemekte ve geliştirmekte olan ülkelerin dezavantajlı konumunu görmezden gelen bir çerçeveleme yapmaktadır. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerdeki politikalarda benimsenen yumuşak düzenleme yaklaşımının YZ ve ÜYZ ya ilişkin yönetim anlayışının tartışmaya açılması gerekmektedir. Hali hazırda gelişmiş ülkeler teknolojik ve finansal olarak avantajlı başladıkları bu yarışta girişimlerin desteklenmesi ve etik (tanımladıkları dar anlamıyla) sınırlar içinde kalmasını hedefleyen bir düzenleme yaklaşımı ile özel sektörün öncü konumunu kabul etmektedir. Politika müdahaleleri ve hukuki düzenlemeler ise bu ön kabule göre şekillenmektedir.

Türkiye'nin Yapay Zeka Stratejisi ve Eylem Planı

Türkiye'nin YZ politika metnini ve yol haritasını oluşturan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2024-2025 Eylem Planı'nda (2024) konunun kültür politikası ile ilişkisi oldukça kısıtlı bir bakışla ele alınmaktadır. Bu husus, özellikle "Yapay Zekâ Uzmanlarını Yetiştirmek ve Alanda İstihdamı Artırmak" ve "Sosyoekonomik Uyumu Hızlandıracak Düzenlemeleri Yapmak" başlıkları altında yer almaktadır. Eylem 1.12'de, mevcut derslerin müfredatlarının "algoritmik düşünme, YZ teknolojileri ve etik ilkeler" ekseninde iyileştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu açıklama, YZ sistemlerinde oluşabilecek kültürel önyargıların farkında olunması ve etik olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Eylem 4.2'de, toplumun genç kesimlerine yapay zeka bilinci aşılama ve bu konuda farkındalığı artırmak amacıyla Yapay Zeka Okuryazarlığı Seferberliği başlatılması planlanmaktadır. Bu seferberlik kapsamında kültürel önyargıların yapay zeka sistemlerine nasıl yansıtılabileceği ve bu önyargıların nasıl önlenebileceği konularında eğitimler verilmesi öngörülmüştür. Eylem 4.3'te, BİLSEM'lere yapay zeka atölyeleri kurulması ve dijital eğitsel oyun yarışması düzenlenmesi planlanmıştır. Bu atölyeler ve yarışmaların, gençlerin YZ sistemlerini geliştirirken kültürel önyargıları dikkate almalarına katkı sağlayabileceğine değinilmiştir. Eylem 4.8'de, "Yapay Zeka Tabanlı Sosyal ve Beşeri Bilimler Projeleri desteklenecektir" vurgusu yer almaktadır. Bu projeler, YZ sistemlerinde kültürel önyargıların tespit edilmesi ve azaltılması için bilimsel çalışmalar yapılmasını sağlayabilir. Araştırma konusu ve sorunsalı açısından Türkiye'nin yol haritasında yer alan en önemli vurgu Türkçe dilinin YZ ve ÜYZ modellerinde kullanılmasına yönelik vurgudur. Eylem 2.2'de, Türkçe büyük dil modeli

¹⁷ EU Regulatory framework proposal on artificial intelligence, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai> Erişim Tarihi: 21.07.2023.

geliştirilecek ve bu modelin geliştirilmesinde gönüllü katılımcıların da yer alacağı tüm ekosistemin katkısını almak amacıyla Türkçe Büyük Dil Modeli Topluluğu oluşturulacaktır, denmektedir. Bu girişim, Türkçe dilinin ve kültürünün YZ sistemlerine daha iyi entegre edilmesini sağlayacak bir kültür politikası örneği olarak değerlendirilebilir.

Bütünlüklü bir perspektiften bakıldığında, Türkiye'nin YZ strateji belgesi doğrudan kültür konusunu ele almamakla birlikte, yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında kültürel faktörlerin dikkate alınması gerektiğini ima etmektedir. Kültür, yapay zekâ sistemlerinin tasarımı, kullanımını ve toplumsal etkilerini şekillendirebilir. Bu nedenle, yapay zekâ strateji planının uygulanmasında kültürel faktörlerin dikkate alınması, yapay zekâ teknolojilerinin toplumun tüm kesimleri tarafından kabul görmesi ve faydalı bir şekilde kullanılması açısından önemlidir. Diğer bir deyişle, bu belgede kültürel önyargı ve kültür politikası hususlarına sınırlı ölçüde duyarlılık gösterildiği söylenebilir. Ancak, strateji belgesi genel olarak yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesi ve uygulanması için bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve içinde, kültürel faktörlerin yapay zekâ sistemlerinin tasarımı ve kullanımı üzerindeki etkisini dikkate almak önemlidir. Örneğin, strateji belgesinde yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesinde ve kullanılmasında etik değerlere ve insan haklarına saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir deyişle, YZ sistemlerinin geliştirilmesinde ve kullanılmasında etik değerlere ve insan haklarına saygı bağlamında çeşitliliğe ve kapsayıcılığa özen gösterilmesi, ayrımcılığın önlenmesi ve farklı kültürel ardyörelere sahip insanların yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilmesi için kültürel farklılıkların dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir.

Ayrıca, strateji belgesi, yapay zekâ alanında uluslararası işbirliğinin önemini vurgulamaktadır. Bu işbirliği, farklı kültürlerden insanların yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesine ve uygulanmasına katkıda bulunmasını sağlayabilir. Yanı sıra, belgede toplumun tüm kesimlerinin yapay zekâ sistemlerinin kullanımında bilinçli kararlar alabilmesi ve bu sistemlerin istenmeyen etkilerden korunabilmesi için etkin halk katılımının sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Bu da kültürel ifadelerin çeşitliliğinin korunması ve farklı kültürel grupların yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi ve kullanım sürecine dahil edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Konuyla ilgili kişisel ve kurumsal kamu politikası aktörler/paydaşların başında strateji belgesinin hazırlanmasında ve uygulanmasında asli rol biçilen Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı (CBDDO) gelmektedir. CBDDO'ya ek olarak YZ teknolojilerinin geliştirilmesi ve uygulanması için gerekli altyapıyı sağlamak konusunda, Tablo 1'de belirtilen bilim ve teknoloji odağındaki kurumlardan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (STB), Yapay zekâ alanında araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemek üzere ise TÜBİTAK Yapay Zekâ Enstitüsü görevlendirilmiştir. Eğitim kurumları olarak Yüksek

Öğretim Kurumu (YÖK) ve Milli Eğitim Bakanlığı; Maliye / Finans / Ticaret Kurumları odağında KOSGEB, Türkiye İş Kurumu, CB Yatırım Ofisi, Ticaret Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu, Türk Standartları Enstitüsü ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na değinilmiştir. Bununla birlikte Sağlık Bakanlığı bünyesinde Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, Ulusal Projeler Yönetim Koordinatörlüğü altında Yapay Zekâ ve Giyilebilir Teknolojiler Birimi, Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde Muhabere ve Bilgi Sistem Dairesi Başkanlığı altında ise Süreç Yönetimi ve Yapay Zekâ Uygulamaları Şube Müdürlüğü kurulmuştur.

Yanı sıra YZ alanında uzman yetiştirmek ve araştırma yapmak için üniversitelere, YZ teknolojilerinin ticarileştirilmesi hususunda özel sektöre, etik ve toplumsal etkiler konusunda farkındalık yaratmak üzere ise sivil toplum kuruluşlarına görev düştüğü bu belgede belirtilmektedir. Bu kurumların yanı sıra, yapay zekâ strateji planının uygulanmasında, diğer kamu kurumları, yerel yönetimler ve uluslararası kuruluşların da rol oynayacağı vurgulanmaktadır.

Sonuç

Barrett ve diğerleri (2013) anlamanın uzlaşma ile derinden ilişkili olduğunu savunur. Buna göre politika metinlerini anlamak, ortak bir zeminde buluşmayı gerektirir. Yazarların anlamayı "her zaman çeviri yapmak, kelimelerin içine bir şeyler eklemek, yabancı şeyi almak ve tanıdık terimler şeklinde ifade etmek" olarak tanımladıkları bu durum (189) gelişmiş ülkelerin YZ ve ÜYZ'ya ilişkin politika belgelerinde kültüre ilişkin riskleri dar bir çerçevede ele almalarına neden olan önyargıları da açıklayabilir. Bu bakış dünyada her devletin serbest pazar ekonomisi içinde eşit koşullarda rekabet ettiği şeklindeki savı da beslerken Küresel Güneyin ve temsil ettikleri kültürlerin ÜYZ'nın olumsuz etkileri karşısındaki dezavantajlarını görünmez kılar. Diğer bir deyişle, gelişmiş ülkeler YZ alanında kendi aralarındaki rekabete odaklanmışlardır. Bu noktada politika metinlerinde kolonyal tarihin tekerrür ettiğini de söylemek mümkündür. Günümüzde Küresel Kuzey rekabetin yeniden ivme kazandığı yeni bir keşif alanına/coğrafyasına odaklanmıştır. Bu yeni coğrafya her ne kadar bu kez dijital bir düzlemde olsa dahi, Küresel Kuzey yine en büyük payı almak ya da en azından mevcudu korumak telaşındadır.

Kamu politikalarının analizini siyaset biliminin önemli bir bileşeni olarak tanımlayan Thomas R. Dye (2012: 6) politika analizinin temel işlevleri arasında politikaların sebepleri ve sonuçlarına ilişkin genel önermeler geliştirilmesi olduğunu belirtir (9). Bu çalışmanın amacı da gelişmekte olan bir ülkede Batılı ülkelerinin izleğinde teknoloji politikaları geliştirilmesi halinde ülkenin kültürel bileşenlerinin ve egemenliğinin karşılaştığı riskleri görünür kılmaktır. Bu çalışma özelinde YZ ve ÜYZ'nın kültürel ifadelerin çeşitliliği bağlamında yıkıcı potansiyeline dikkat çekmek üzere, bu alanda en fazla yatırım yapan OECD üyesi ülkelerin özenle tartışmaktan kaçındıkları bu risklere değinilmektedir.

Çalışmanın yayına hazırlandığı günlerde gerçekleşen Dünya Hükümetleri Zirvesi 2024'de NVIDIA kurucusu Jensen Huang ve BAE YZ Bakanı Omar Al Olama'ya YZ'nin "kültürü, toplumun zekasını, sağduyusunu, geçmişini" kodladığını söyleyerek tüm ülkelerin "egemen YZ"ya sahip olması gerektiğini savunmuş ve bu risklere dikkat çekmiştir¹⁸.

Bu çalışmada politika metinlerinin politika çerçevelemesinde teknolojilere tekilci yaklaşımın hakim olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu bakış açısı gelişmekte olan ülkelerde YZ üzerine yapılan çalışmaların içeriğinde de görülebilmektedir. Genel olarak YZ'nin pazar erişimini genişletmesi yoluyla, yeniliği, üretkenliği ve ülke ekonomisinin dünyadaki rolünü arttıracak öne sürülerek, YZ'nin yaratıcı ekonomiye kökten bir şekilde entegrasyonunu (Kasnelly, 2022) ya da insan yaratıcılığını destekleyen bir araç olarak yaratıcı endüstrilerde yaygınlaşmasını savunan (Anantrasirichai ve Bull, 2022) yaklaşımlar görülmektedir. Bu yaklaşım gelişmekte olan ekonomilerin küresel rekabete açılmasını salık verirken, dev şirketlerin sahip oldukları kaynaklar ve özellikle algoritmaların hakim olduğu geniş veri setleri karşısında yerel girişimlerin dezavantajlı konumunu gözetmek kamu politikaları açısından kritik bir başlık haline gelmektedir.

Burada analiz edilen YZ ve ÜYZ konulu politika metinleri, kamudaki politika yapımcılarının, bu teknolojilere içkin sosyal ve kültürel riskleri anlaması, yaratıcı endüstrilerin sürdürülebilir büyümesi için özgün kültürel değerlere vurgu yapan yönetim önerileri geliştirmeleri gereğini ortaya koymuştur. Üretken yapay zekânın başvurduğu veri kaynağının kültürel bağlamla şekillendiği, büyük veri setlerinde İngilizce dilinin ağırlığı göz önüne alındığında ÜYZ'nin veri setlerindeki bir diğer sorun da ortaya çıkar. Ayrıca YZ modelinin başlangıcındaki algoritma da belirli bir kültürel bağlamın eseri olarak yanlılıklar barındırabilecektir. YZ'nin veri ve bilgi sağlama, analiz, içgörü geliştirme, kişiselleştirme, ses ve görüntü tanıma, çeviri ve yerelleştirme gibi temel bileşenleri göz önünde bulundurulduğunda ülkenin kimliği ve kültürü ile olan bağının önem kazandığı görülmektedir. Bu işlevleri ve daha fazlasını icra ederken kültürel farklılıkların algoritmalara ne ölçüde ve nasıl dahil edileceği, ulusal politikalarda yer almamaktadır. Kültür, teknolojiden ve buna bağlı olarak da sermaye kazanımlarındaki artan rolleri nedeniyle çağdaş küresel ekonominin merkezleri haline gelen dijital platformlardan ayrı düşünülemez (Jin, 2017: 3883). Bu açıdan kültürü ekonomiden veya kalkınmadan bir nevi vazgeçiş olarak değil, sürdürülebilir bir geleceğin, "yaratıcı ekonomi"den daha büyük bir karma ekonominin parçası olarak algılamak, anlamların ve yerel ifadelerin çeşitliliği için sürdürülebilir bir temel inşa etmek adına önemli görünmektedir (O'Connor, 2024: 245). Bu bağlamda teknolojik gelişmelere paralel olarak kültürel ifadelerin, edebi, sanatsal ve yaratıcı anlatıların içerilmesi YZ ve ÜYZ politikalarında yer almalıdır. Söz konusu politikaların geliştirilme sürecinde kültürel üretim ve

¹⁸ NVIDIA CEO: Every Country Needs Sovereign AI, <https://blogs.nvidia.com/blog/world-governments-summit/> Erişim Tarihi: 21.01.2024.

kültür politikaları ile ilişkili farklı aktörlere de yer verilmelidir. Ancak, araştırma kapsamında incelenen gelişmiş ülkelerin YZ ve ÜYZ politikalarına ilişkin belgelerin, kültür, sanat ve yaratıcı endüstriler ile ilgili kurumlara ve aktörlere kısıtlı yer verdiği ve dolayısıyla bu politikalarının çerçevesi, teknolojik gelişme ve ekonomik büyüme bağlamında çizilirken kültür, kültürel üretim, kültürel ürünler ile doğrudan ilişkili kültürel politika ve yahut stratejilerin dışarıda bırakıldığı görülmektedir.

İncelenen tüm bu politika metinlerinden yola çıkılarak, Türkiye için somut öneriler şöyle sıralanabilir:

YZ Politikalarının Kültürel Paydaşlarla Güçlendirilmesi:

- YZ politika geliştirme süreçlerine, yaratıcı endüstriler, kültürel üretim, kültürel ifadelerin çeşitliliği ve kültür politikaları alanlarındaki aktörlerin dâhil edilmesi önemlidir.

- Bu alanda kültür politikası ve yaratıcı endüstriler araştırmacılarının bölgesel düzeyde araştırma işbirliklerinin desteklenmesi ve teşvik edilmesi faydalı olacaktır.

Uluslararası İşbirlikleri ve Küresel Politikalar:

- Güçlü küresel şirketlerin kültürel avantajlarını dengelemek amacıyla, uluslararası örgütler bünyesinde küresel YZ politikaları geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmelidir.

- Türkiye'nin, ulusal ve bölgesel veri setleriyle özgün bir YZ platformu geliştirilmesi amacıyla, bölgesel işbirliği fırsatlarının değerlendirilmesi ve destekleyici finansman mekanizmasının oluşturması gereklidir.

Kültürel Yanlılık ve YZ Stratejisinin Geliştirilmesi:

- Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021-2025), kültürel üretime YZ etkileri ve küresel düzeyde yanlılıklara ilişkin tartışma ve gerekli destekleri içeren ek bir bölüm ile güçlendirilmelidir.

- Kültürel yanlılık ve küresel eşitsizliklerin azaltılması amacıyla, Milli Teknoloji Hamlesi kapsamındaki Ar-Ge projeleri ve altyapı hedeflerine, kültür politikaları ve yaratıcı endüstriler aktörleri dâhil edilmelidir.

Nitelikli İnsan Kaynağının Geliştirilmesi:

- Yazılım, teknoloji ve mühendislik gibi alanlarda yetişmiş bireyler, kültürel YZ ve Türkiye'nin kültürel üretimi ile ilişkilendirilecek ek eğitimlerle desteklenmelidir.

- Nitelikli insan kaynağının, açık kaynak kodlar aracılığıyla Küresel Güney ile işbirliği kurabilecek yetkinliklere sahip olması sağlanmalıdır.

Paydaş Katılımı ve Farkındalık Çalışmaları:

- YZ entegrasyonu ve geliştirilmesine yönelik uygulamalara başta Kültür ve Turizm Bakanlığı, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu ve kültür politikaları alanında çalışan akademisyenlerin katkıları artırılmalıdır.

- Bilim ve teknoloji alanındaki uzmanlar ile karar vericilere, kültürel YZ, algoritmik dışlama ve platform ekonomisi gibi konularda farkındalık kazandıracak etkinlik ve eğitimler düzenlenmelidir.

Kamu politikaları kapsamında kültür başlığının önem sıralaması ve teknoloji ile ilişkisi oldukça derin tartışmalara gebe. Ancak bu çalışmada vurgulandığı üzere ülkelerin kültürel bileşenlerini ve kültürel kimliğini doğrudan etkileme potansiyeli nedeniyle YZ teknolojisi kamu yönetiminin ve politika yapıcı aktörlerin çok boyutlu değerlendirmesine muhtaç bir alandır. Çalışmamızın kamu yönetimi açısından sonucu Türkiye'nin özgün ve kapsayıcı bir YZ politikası oluşturarak gelişmekte olan ülkelere ve Küresel Güney'e öncü rol oynamak için gerekli koşulların oluştuğunu göstermesidir. Küresel yaratıcı ekonomi rüzgârının, sessiz ve derin çekişmesi algoritmaların, verilerin ve dolayısıyla geleceğin yönetilmesinde kimlerin hakim roller üstleneceğini üzerinedir. Bu gizli rekabette kamu politikalarının mücadelede kullandığı araçlar teknoloji altyapısı ve o güne değin biriktirdiği ve çeşitlendirdiği soyut ve somut kültürel bileşenlerden oluşan kültürel mirasıdır. Daha başka bir ifadeyle üzülmek, sevinmek, konuşma ve düşünme biçimimizi içinde barındıran kültür alanında özgünlük ve sürdürülebilirlik korunmaksızın güçlü bir teknoloji altyapısı geliştirmek nafi değildir. Bu doğrultuda burada, YZ politika metinlerinde giderek belirginleşen küresel ekosistemin kamu politikaları odağında sorgulanabilmesi için (1) kültürel bileşenlerin özgünlüğünün dijitalleşme bağlamındaki dönüşümünün, (2) Batı'da üretilen politika belgelerine ve küresel teknoloji şirketlerinin egemenlik iddialarının eleştirel gözle ele alınmasına duyulan ihtiyacın, (3) özellikle Türkiye için yeni bir teknolojik ve yönetsel kategori olarak YZ alanında çok paydaşlı bir yönetim yaklaşımı geliştirilmesine duyulan ihtiyacın ve (4) Türkiye'deki teknolojik değişim ve dönüşüm potansiyeli ile kamu yönetiminin kesişiminde, kapsayıcı bir YZ politikası geliştirme potansiyelinin dikkate alınması önerilmektedir. Bu kapsamda Türkiye'deki mevcut politika geliştirme sürecinin daha kapsamlı ve çok yönlü bir politika metni ile geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

Abbasi, M., Vassilopoulou, P. ve Stergioulas, L. (2017). Technology roadmap for the Creative Industries. *Creative Industries Journal*, 10(1), 40-58.

Anantrasirichai, N. ve Bull, D. (2022). Artificial intelligence in the creative industries: A review. *Artificial Intelligence Review*, 55(1), 589-656.

- Badie, B., Berg-Schlosser, D. ve Morlino, L. (2011). Policy Framing. *International Encyclopedia of Political Science* içinde (ss. 1924-1927). Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Barrett, F. J., Powley, E. H. ve Barnett, P. (2013). Hermenötik (yorumsama) felsefe ve örgütsel teori. H. Tsoukas ve R. Chia (Ed.), *Felsefe ve Örgüt Teorisi* içinde (ss. 181-214). Ankara: Nobel.
- Beer, D. (2009). Power through the algorithm? Participatory web cultures and the technological unconscious. *New Media & Society*, 11(6), 985-1002.
doi:10.1177/1461444809336551
- Bell, Genevieve (2017) "Rights and Liberties in an Automated World", AI Now 2017. 23.08.2023 tarihinde URL'den erişim
<https://www.youtube.com/watch?v=WBHG4eBeMXk>.
- Chan, A. S. (2014). *Networking peripheries: Technological futures and the myth of digital universalism*. MIT Press.
- Daviter, F. (2011). Policy Framing Analysis. *Policy Framing in the European Union* içinde (ss. 26-53). Palgrave Macmillan, London.
- Delvaux, M. (2017). Report with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics. European Parliament.
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_EN.html
adresinden erişildi.
- Dye, T. (2002). *Understanding Public Policy*, Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Flew, T. (2013). *Global creative industries*. Cambridge, UK: Polity.
- Flew, T. ve Cunningham: (2013). Creative industries after the first decade of debate. *Creative industries and urban development* içinde (ss. 68-78). Routledge.
- Gibbs, G. (2012). *Analyzing qualitative data*. The Sage qualitative research kit / ed. by Uwe Flick (Repr.). Los Angeles: SAGE.
- Goffman, E. (2010). *Frame analysis: An essay on the organization of experience* (1. Northeastern Univ. Press ed., reprint.). Boston: Northeastern Univ. Press.
- Hartley, J. (2024). Back to the Feudal? AI Technologies, Knowledge, and Humanism in a Time of Transition. *Social Media + Society*, July-September 2024, 1–11.
- Hesmondhalgh, D. (2008). Cultural and creative industries. T. Bennett ve J. Frow (Ed.), *The SAGE handbook of cultural analysis* içinde (ss. 553-569). Sage Publications.

- Izsak, K., v.d.. (2022). Opportunities and challenges of artificial intelligence technologies for the cultural and creative sectors. LU: Directorate-General for Networks, Content and Technology (European Commission). <https://data.europa.eu/doi/10.2759/144212> adresinden erişildi.
- Jin, D.Y. (2017). Global Digital Culture, Digital Platform as a Double-Edged Sword: How to Interpret Cultural Flows in the Platform Era. *International Journal of Communication*, 11, 3880–3898.
- Jovanović, M. ve Campbell, M. (2022). Generative Artificial Intelligence: Trends and Prospects. *Computer*, 55(10), 107-112. doi:10.1109/MC.2022.3192720
- Kasnely: (2022). Artificial intelligence development as a basis for creative economic growth and recovery of indonesia's national economy. *Aktualita: Jurnal Penelitian Sosial Keagamaan*, 12(1), 1-11.
- Kaymas: (2019a). Is development possible without cultural policies? Rethinking creative industries and sustainable development in the case of Turkey. *Creative Industries Journal*, 1-21. doi:10.1080/17510694.2019.1652026
- Kaymas: (2019b). Küreselleşme, Neoliberalizm ve Yaratıcı Endüstriler: Alternatif Bir Yönetişim Önerisi Üzerine Bir Not. *Amme İdaresi Dergisi*, 53(2), 79-114.
- Keleş, R. (2024). Yönetim, Kamu Yönetimi, Yönetim Kültürü. *Amme İdaresi Dergisi*, 57(1), 1-8.
- KPMG. (2023). *Generative AI models—The risks and potential rewards in business*. KPMG.
- Lewis, J. E., Arista, N., Pechawis, A. ve Kite: (2018). Making Kin with the Machines. *Journal of Design and Science*. doi:10.21428/bfafd97b
- Lin, J. (2018). Be creative for the state: Creative workers in Chinese state-owned cultural enterprises. *International Journal of Cultural Studies*, 22, 136787791775067. doi:10.1177/1367877917750670
- Liu, Z. (2021). Sociological perspectives on artificial intelligence: A typological reading. *Sociology Compass*, 15(3), e12851. doi:10.1111/soc4.12851
- Lyotard, J.-F. (2019). *Postmodern durum*. (İ. Birkan, Çev.). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Milan: ve Treré, E. (2019). Big Data from the South(s): Beyond Data Universalism. *Television & New Media*, 20(4), 319-335. doi:10.1177/1527476419837739
- O'Connor, J. (2024). UNESCO's 2005 Convention From creative economy to culture as foundational. C. Bailey, E. T. Charalambous ve G. Drion (Ed.), *Cultural*

Governance: Current and Future European Perspectives içinde (ss. 232-252)
Taylor & Francis.

Radu, R. (2021). Steering the governance of artificial intelligence: National strategies in perspective. *Policy and Society*, 40(2), 178-193.
doi:10.1080/14494035.2021.1929728

Rein, M. ve Schön, D. (1993). Reframing policy discourse. F. Fischer ve J. Forester (Ed.), *The argumentative turn in policy analysis and planning* içinde (ss. 145-166). London: UCL Press.

Rein, M. ve Schön, D. (1996). Frame-Critical Policy Analysis and Frame-Reflective Policy Practice. *Knowledge, Technology & Policy*, 9(1), 85-104.
doi:10.1007/bf02832235

Russell: J., Norvig, P., Chang, M., Devlin, J., Dragan, A., Forsyth, D., ... Wooldridge, M. J. (2022). *Artificial intelligence: A modern approach*. Pearson series in artificial intelligence (Fourth edition, global edition.). Harlow: Pearson.

Taeihagh, A. (2021). Governance of artificial intelligence. *Policy and Society*, 40(2), 137-157. doi:10.1080/14494035.2021.1928377

THGM. (2020). *Kültür Endüstrilerinin Türkiye Ekonomisine Katkısının Ölçülmesi: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) Metodolojisi Bağlamında Telif Haklarına Dayalı Endüstriler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü.

Türkiye Bilişim Derneği (TBD). (2020). *Türkiye’de yapay zekâ nın gelişimi için görüş ve öneriler*. Ankara: Türkiye Bilişim Derneği.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2023) On İkinci Kalkınma Planı, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024). *Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2024-2025 Eylem Planı*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

Türkiye Yapay Zeka İnisiyatifi (TRAI). (2023). *Türkiye Yapay Zeka İnisiyatifi (TRAI) 6. Yıl Çalıştayı Raporu*. Türkiye Yapay Zeka İnisiyatifi (TRAI).

UK Government. (2017). *Industrial Strategy: Building a Britain fit for the future*. London: Department for Business, Energy & Industrial Strategy.

Ulnicane, I., Knight, W., Leach, T., Stahl, B. C. ve Wanjiku, W.-G. (2021). Framing governance for a contested emerging technology: insights from AI policy. *Policy*

and Society, 40(2), 158-177.

UNESCO (2023). The Tracker Culture & Public Policy | Special Issue n°2 : Countdown to MONDIACULT 2022. <https://www.unesco.org/en/articles/tracker-culture-public-policy-special-issue-ndeg2-countdown-mondiacult-2022>

Walsh, T., Levy, N., Bell, G., Elliott, A., Maclaurin, J., Mareels, I. ve Wood, F. (2019). *The effective and ethical development of artificial intelligence: An opportunity to improve our wellbeing*. Report for the Australian Council of Learned Academies.

van der Zant, T., Kouw, Matthijs ve Schomaker, L. (2013). Generative Artificial Intelligence. V. C. Müller (Ed.), *Philosophy and Theory of Artificial Intelligence* içinde , Studies in Applied Philosophy, Epistemology and Rational Ethics (C. 5, ss. 107-120). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.

van Gorp, B. (2010). Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis. J. A. Kuypers ve P. D'Angelo (Ed.), *Doing news framing analysis: Empirical and theoretical perspectives* içinde , Communication series (ss. 84-109). New York: Routledge.

Zittoun, P. (2009). Understanding Policy Change as a Discursive Problem. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 11(1), 65-82. doi:10.1080/13876980802648235

İncelenen Politika Metinleri

Aşağıdaki metinler OECD'nin "National AI policies & strategies" adlı web (<https://oecd.ai/en/dashboards/overview>) sayfasında yayınlanmaktadır.

CA (Kanada). (Ekim, 2023). AICan: The Impact of the Pan-Canadian AI Strategy.

CN (Çin). (Eylül, 2017). China Science and Technology Newsletter. Department of International Cooperation Ministry of Science and Technology (MOST), P.R. China

DE (Almanya). (Aralık, 2020). Artificial Intelligence Strategy of the German Federal Government. The Federal Government.

EU1 (Avrupa Birliği). (Aralık, 2018). Communication From The Commission To The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions: Coordinated Plan on Artificial Intelligence. European Commission.

EU2 (Avrupa Birliği). (Aralık, 2018). Annex to the Communication From The Commission To The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The

Regions: Coordinated Plan on Artificial Intelligence. European Commission.

FR (Fransa). (2017-2018). For A Meaningful Artificial Intelligence: Towards A French And European Strategy. Cédric Villani (Mathematician and Member of the French Parliament)

GB (Birleşik Krallık). (Eylül, 2021). National AI Strategy: Version 1.2. Presented to Parliament by the Secretary of State for Digital, Culture, Media and Sport by Command of Her Majesty. HM Government.

IL (İsrail). (2020) AI Strategy Recommendations By Telem, The National Governmental Forum For R&D Infrastructure.

IN (Hindistan). (Haziran,2018). National Strategy for Artificial Intelligence. NITI Aayog.

JP (Japonya) (Nisan 2022). AI Strategy 2022. The Government of Japan.

KR (Güney Kore). National Strategy for Artificial Intelligence. The Government of the Republic of Korea.

US (Amerika Birleşik Devletleri). (Şubat, 2019). Maintaining American Leadership in Artificial Intelligence. Federal Register / Vol. 84, No. 31 / Thursday, February 14, 2019 / Presidential Documents

SA (Suudi Arabistan). (Eylül 2024). AI Adoption Framework. Saudi Data & AI Authority.

Investigating the External Impacts on Public Affairs Education in Türkiye: Getting a Ph.D. Degree Abroad

Nilay YAVUZ*

Naci KARKIN**

Volkan GÖÇOĞLU***

Abstract: Examining the developmental rotation of public affairs education in Türkiye cannot be adequately undertaken solely through a single policy lens within the framework of national higher education and administrative reform policies. Instead, a more nuanced approach entails delving into the discipline's specific structural and contextual evolution through external impacts. This study focuses on a special type of external impact: faculty members receiving their Ph.D. degrees abroad. The purpose of the study is to investigate the impact of obtaining a Ph.D. degree abroad on public affairs education in Türkiye and to reveal the enablers and barriers of this process by focusing on the experiences of those faculty members. Through the interviews conducted with 24 faculty members who received their Ph.D. degrees abroad and came back home, the findings suggest that such an external impact has the potential to be as effective as any other higher education policy. Yet, this process faces some internal barriers, tension points, and enabling factors.

* Assoc. Prof. Dr., Department of Political Science and Public Administration, Middle East Technical University, Ankara, Türkiye, nyavuz@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1673-6309

** Senior Research Analyst, Operating Unit on Policy-Driven Electronic Governance (UNU-EGOV), United Nations University, Guimaraes, Portugal, nacikarkin@unu.edu
Prof. Dr., Department of Political Science & Public Administration, Pamukkale University, Denizli, Türkiye, nkirgin@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0321-1212

*** Assoc. Prof. Dr., Department of Political Science and Public Administration, Afyon Kocatepe University, Afyon, Türkiye, volkangocoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7036-2416

Makale Geliş Tarihi: 29.04.2024

Makale Kabul Tarihi: 09.12.2024

Keywords: Public affairs education, Higher education, Graduate students, Faculty fellows, Study abroad

Türkiye'de Kamu Yönetimi Eğitimi Üzerindeki Dışsal Etkilerin İncelenmesi: Yurt Dışında Doktora Derecesi Almak

Öz: Türkiye'de kamu yönetimi eğitiminin gelişim sürecinin incelenmesi, ulusal yükseköğretim ve idari reform politikaları çerçevesinde tek bir politika merceğinden yeterince ele alınamaz. Bunun yerine, daha detaylı bir yaklaşımla, dış etkiler aracılığıyla disiplinin kendine özgü yapısal ve bağlamsal evriminin derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışma, özgün bir dış etki olarak, öğretim üyelerinin doktora derecelerini yurt dışında almalarına odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, öğretim üyelerinin yurt dışında doktora derecesi almış olmalarının Türkiye'deki kamu yönetimi eğitimi üzerinde etkisini araştırmak ve bu sürecin olanaklarını ve engellerini deneyimlere dayanarak ortaya çıkarmaktır. Yurtdışında doktora derecesini aldıktan sonra Türkiye'ye dönen 24 öğretim üyesiyle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular, bu tür dış etkilerin diğer ulusal yükseköğretim politikaları kadar etkili olabilme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, bu sürecin bazı içsel engelleri, gerilim noktaları ve kolaylaştırıcı faktörleri de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetimi eğitimi, Yükseköğretim, Lisansüstü öğrenciler, Öğretim üyeleri, Yurt dışında eğitim

Introduction

As noted by Karkin and Gurses (2022), we all live in a dynamic yet turbulent world characterized by the high magnitude and volume of recent developments such as the pandemic, climate change, immigration, political instabilities, economic crises, and advancements in science and technology among others. This turbulence largely stems from the interplay of various dimensions, where a development in one realm can impact the others, mainly through advancements in information and communication technologies. Arguably, the past decade has witnessed a notable surge in these transformations, especially compared to those before the 2000s. Consequently, a pressing need has emerged within the public affairs field to comprehend, manage, and guide this phenomenon. It can be argued that this responsibility also falls upon public affairs scholars since they primarily engage in teaching, research, and advocacy activities related to politics, administration, and public policy while playing a crucial role in educating future government officials.

There are several methods for preparing public affairs scholars to address this dynamism in the public affairs domain. Among them, raising human capital by having them obtain graduate degrees abroad holds a vital place. It is frequently considered as an effective measure to address the shortages of skilled professionals to lead modernization, research, and innovation in the home country (Gribble, 2008; Knight and de Wit, 1995; Kuzhabekova et al., 2019). Developed countries in the western hemisphere, like the UK, the US, Canada, or continental European countries, present esteemed and established graduate education in

public affairs; thus, having graduate students study there and return home for employment after graduation could address this dynamism.

Türkiye, as a developing and Western-attuned country pursues this path for some time, particularly after the 90s. As of today, many Turkish-origin students have either completed their graduate education in a foreign country and come back to be employed as a faculty member in a national university or are still pursuing their PhD degrees abroad. Investigating the impact of these internationalization practices on public affairs education (PAE) in Türkiye and identifying the critical factors in this context is significant to improving higher education quality and policy making. However, little is known about how these scholars who study public affairs abroad at the graduate level influence higher education in Türkiye when they return and what factors affect their successful transition. Considering this, this study aims to investigate the impact of obtaining a Ph.D. abroad on public affairs education in Türkiye and to reveal the enablers and barriers by analyzing faculty members' experiences who have studied abroad and transitioned upon their return. More specifically, we aim to address the following research questions:

- a) How did public affairs scholars in Türkiye who earned their Ph.D. degrees abroad affect public affairs higher education in their home country?
- b) What were their observable impacts on the public affairs program design and content?
- c) What were the enablers and barriers they experienced during this transition process?

We pick Türkiye as a case study since it remains relatively underexplored in academic mobility research (Karakaş, 2020). Moreover, Türkiye's long administrative and statehood tradition, dating back to the Old Persian, Seljukian, and Ottoman periods, along with its geopolitical status, location, and EU membership candidacy, provide a fertile context for studying the impacts of getting a Ph.D. abroad on PAE.

The study aims to analyze this issue qualitatively using an interview methodology, which includes eight structured questions. These questions were directed to 24 public affairs scholars who earned their PhDs in public affairs fields abroad either through government scholarships or other sources of funding and are currently working in the departments related to public affairs (public administration, political science, or political science and public administration) at the universities in Türkiye. By undertaking this analysis, we aim to make a dual contribution to the existing literature: First, there is an immediate need to allocate more room for the studies of PAE from developing countries. Second, there is a niche in the extant literature concerning the external impacts on PAE through the prospective faculty members studying in Ph.D. programs abroad.

We have found that an external impact on the structural dimension (e.g., institutional leadership, curriculum design, organizational reforms) and functional dimension (e.g., the competencies to be gained, the definition and determination of the educational outcomes) of public affairs education is indeed possible and has been realized to some extent in many public affairs programs in Türkiye through the faculty fellows who got their Ph.D. degrees abroad.

This study consists of five sections. Following the introduction, we discuss the context for public affairs education in Türkiye, including a literature review on the characteristics and evolution of this area and its content. Next, the methodology section details our research procedures. The findings section presents an analysis of the interview results. Finally, we discuss the findings and conclude the paper.

Review of the Literature

The Context and the Development of PAE in Türkiye

In order to investigate the impact of getting a Ph.D. degree abroad as an external factor influencing PAE in Türkiye, we first need to contextualize the study within the broader framework of PAE in the country, highlighting the multidimensional nature of the development in this area. Rather than relying solely on national higher education policies, the study advocates for a nuanced approach considering PAE's structural and contextual evolution in Türkiye. By examining various facets of public affairs education, including organizational, institutional, and content-related aspects, the study aims to identify the interconnected potential changes resulting from the interaction between obtaining a Ph.D. abroad as an external factor and the internal dynamics within the field.

The most critical feature of PAE in Türkiye is its robust connection to the reforms' history during the state's development. Therefore, we should broaden our angle to encompass this aspect of PAE, which intersects with two overarching policy frameworks: administrative reform and higher education. In both cases, the continuous development process is expected to bring about various changes, including those related to organization, institutions, design, content, and purpose in public affairs education, which can be categorized within the structural (e.g., PAE's organizational and quantitative advancement) and functional (e.g., standardization, internationalization, targeted competencies, etc.) dimensions (Göçöğlu et al., 2024).

The distinct features of PAE related to administrative reform are highlighted by the challenges in the development of the nation since its inception in 1923, characterized by the dedicated efforts towards the administrative restructuring inherited from the previous regimes and continuing over almost a century with steadfast progress (Göçöğlu et al., 2019). The driving force behind the reform efforts, spanning from the central to local governments, surpasses all

demands to growing service needs (resulting from demographic changes such as population growth) and the accompanying expansion of the service capabilities. Moreover, the imperatives linked to modernization, technological advancements, and adopting paradigms emerging in economics, administration, and politics also support these initiatives (Aykaç et al., 2003). Therefore, as these reform initiatives shape the path for the nation's policy progress, PAE concurrently plays a role in nurturing individuals who will influence reforms through their decisions. Thus, PAE occupies a position within the education policy landscape of the country that is also closely intertwined with the administrative reform agendas.

The other political assertion finds its basis in the historical evolution of higher education in Türkiye, which has been dynamically shaped over more than half a century, particularly in tandem with the nation's developmental phases since its beginning. This evolution predominantly manifests in organizational structuring, administrative frameworks, and quantitative growth within higher education. Consequently, Türkiye's higher education advancement, within the purview of public policy, initially evolved through endeavors aimed at organizational standardization (Baskan, 2001), developmental expansion (Ergen and Çakıoğlu, 2018; Özoğlu et al., 2016), and student selection criteria (Çağatay, 1990) prior to the pivotal shift towards intentional development post-1960, marking the comprehensive national public policies across various sectors. These early efforts primarily constituted narrow and rudimentary reforms, mainly focusing on organizational facets such as system standardization in higher education (Eşme, 2014). After the 1970s, characterized by burgeoning population growth and significant rural-to-urban migration within Türkiye (Göçoğlu and Göksu, 2024), the quantitative expansion of higher education institutions witnessed an incremental acceleration (with a total of 9 universities established between 1923 and 1972, surging to 50 between 1972-1997) (Kılıç, 1999). The momentum gained further traction post-2000, evolving into an anointed "academic inflation" (Yalçıntaş and Akkaya, 2019). While the policies followed during these periods aimed at structural and quantitative enhancement within higher education, the current priority is shifting towards developing comprehensive policies that address the quality and substance of education, its functional aspects, and internationalization at the level of individual disciplines. This indicates a move away from a national-level approach to education policy towards a more nuanced and detailed consideration of each academic field's specific needs and characteristics.

The organizational facet of developing and advancing PAE policies in Türkiye is intricately intertwined with the overarching landscape of the nation's higher education policies. Consequently, the expansion of departments and programs in Türkiye holding designations such as public administration, political science, and public policy at the post-graduate level-collectively guided herein as Public Affairs (PA)-correlates with these delineated periods. In this circuit, the institutional groundwork for PAE in the country was laid with the establishment

of pivotal entities such as the School of Political Sciences (Mülkiye - Faculty of Political Sciences at Ankara University), after that reconstituted as the Ankara Faculty of Political Sciences during the early republican era, alongside the birth of the Public Administration Institute of Türkiye and the Middle East (TODAİE) and the Middle East Technical University (METU) in the 1950s (Öztop, 2021). Proportionate with the burgeoning university count during the post-1980 period, PA departments and programs commenced integration within numerous newly founded universities, specifically following the establishment of the Higher Education Council (YÖK) (Ömürgönülşen, 2010). Notably, during the 2000s, the ambit of public administration in the country experienced expansion, with a simultaneous rise in the number of local administration programs offering vocational education over a two-year period (Yücebaş and Arap, 2017).

Slightly different from its US, European, and international counterparts, departments of public affairs education in Türkiye are mainly named as a conglomeration of the disciplines of political science and/or public administration. Some separate departments are just named “political science” in one university or “public administration” in 22 universities. However, the primary preference appears to be naming them as the Department of “Political Science and Public Administration” (PSPA) through YÖK ATLAS, an online website where all the necessary information provided for undergraduate education in Türkiye is prepared and served by the Higher Education Council (HEC).

Public affairs education in the country is offered in 118 different universities, of which 22 are named “Department of Public Administration” and 96 are named “Department of Political Science and Public Administration.” Currently, two PA departments are within the foundation universities, while 20 PA departments were established within the state universities. Similarly, while the foundation universities found 20 PSPA departments, 76 were founded within the state universities.

The Higher Education Council (HEC), YÖK, in Turkish, is a roof organization responsible for designing and implementing higher education, which the public and foundation universities provide. As a constitutional mandate, although universities in Türkiye and the HEC itself are designed as academically, administratively, and financially autonomous public institutions that are not subordinate to the government’s organizational hierarchy, there are widespread contrary arguments, mainly affiliated with the HEC and extant practical implementations or reflections (Bugday Ince and Gounko, 2014).

Our discussions so far predominantly elucidate the burgeoning direction of PAE within the realm of administrative and higher education reforms in the country, underscoring its nascent integration as a subsidiary policy focus. However, in this study, looking beyond just how PAE is structured and measured and considering its content is also essential. Administrative changes and

educational goals shape this content, adding another layer to our understanding of PAE's role in policy. Hence, the subsequent section warrants an exploration of the evolving content landscape of PAE in Türkiye, extending further to innovative trends such as standardization, internationalization, meta-goals, and the identification and adoption of universal values. Despite their current limited implementation, these elements are encapsulated within the functional dimension, which will play a pivotal role in shaping the future development trajectory of PAE and the policy landscape of the nation.

Content Landscape of PAE in Türkiye

The development direction of PAE in Türkiye (and also in the world) is influenced by the academy's dynamics and focuses on its functional dimension. The studies investigating this dimension address issues such as the purpose of educating students, the competencies to be gained, the definition and determination of the educational outcomes, and the functional contributions of program designs (Göçoğlu et al., 2024). The main observed and important common emphases in these studies on the functional development of PAE are capturing universal values such as ethics, human rights, democracy, gender equality (Göçoğlu and Demirkol, 2023; Krupa, 2021; Loots and Walker, 2015; Schultz, 2016; Woodring and Feeney, 2023) and external impacts such as cultural interactions and socialization (Hergüner, 2021a; Hergüner, 2021b).

On the structural dimension, some studies focus on external influences such as standardization and internationalization. Primary discussions in this field examine the impact of international trade, competitive free economy, immigration, and terrorism, which are strengthened by the influence of globalization and new right-wing policies, on the internationalization of PAE (Ryan, 1990). Studies addressing the standardization of PAE include NASPAA standards in different PAE fields (Ganapati and Reddick, 2016; Kim and Toepler, 2024; Calarusse and Raffel, 2007; Guy and Stilman, 2016), methodological standards (Garson, 2002) and the search for a common meta-goal (Göçoğlu et al., 2024) are forefront to this end. Interaction with other countries has also been one of the focal points of PAE in Türkiye since the tendency towards internationalization and standardization is also emphasized. For instance, in his comprehensive study, Mihçioğlu (1988) examines the international dimension of PAE in the country through important milestones such as the interactions (and reports) with foreign and domestic experts who have an impact on the structuring of public administration, institutions (TODAİE and Faculty of Political Sciences at Ankara University) and their collaborations with universities abroad (Faculty of Political Sciences at Ankara University -New York University). More updated and supportive, Yıldız et al. (2011) reveal that domestic academics educated abroad are the dominant indicators of internationalization and public policy education in the country.

We should also highlight some signs of the steps taken towards the internationalization of PAE in Türkiye so that institutional policies also support the external impact in this direction. At this point, a vital scholarship program that is the manifestation of a policy that aims to support the country's academic experiences abroad and reflect them positively on domestic higher education is the overseas graduate education scholarship program (YLSY) carried out by the Ministry of National Education. Table 1 below shows the accessible descriptive data on the number of students sent abroad under this program between 2018-2022.

Table 1. The Descriptive Data on YLSY for the Years 2018-2022

Student Status	2018	2019	2020	2021	2022
Receiving Domestic Language Education	352	708	842	945	161
Awaiting to Go	372	424	361	235	555
Receiving Language Education Abroad	216	334	316	95	54
Master	1176	1011	1116	1222	1023
PhD	1341	1460	1654	1872	2044
Post-PhD	13	13	11	31	67
Total	3470	3950	4300	4400	3904

Source: Generated by the authors from the reports (YLSY, 2018; 2019; 2020; 2021; 2022)

The most notable observation in Table 1 is the increasing number of PhDs over the years, who are the most likely candidates to make a new impact on the nation's higher education. Although this rise only gives us a clue about internationalization and external influences in the general higher education policy, it at least reflects a positive potential for PAE. It is impossible to provide concrete data regarding PAE since the reports do not contain information on a program-specific basis. Nevertheless, this sign is vital in terms of the interaction of academic dynamics with national policies within the framework of multi-facet policy, which we have frequently emphasized since the beginning of our study. On the other hand, State University of New York (SUNY) programs activated by universities in the country also support external impact on an international scale. In this context, we should underline that METU and Pamukkale University are currently included and accredited in SUNY programs, including Political Science and Public Administration.

Depending on the foreign policy adopted by the country, the PAE was mainly influenced by Europe until the 1950s, when foreign relations with America were strengthened. After the 1950s, Anglo-American influences were seen more (Eryılmaz, 2013: 101). At this point, we can assert that it manifests the indirect impact of policy interactions on PAE. On the other hand, Ömürgönülşen (2010: 131) emphasizes that the PAE program put forward by YÖK in 1982-1983 was primarily based on the one in the Faculty of Political Sciences at Ankara University. This points to more incremental policy-making for the future in the design of public affairs programs, which will increase rapidly after this period. More recent findings on this point (Onder & Brower, 2013) show that European influence is still significant in PAE in the country, especially in the dimension of the dominance of administrative law. The findings reveal that PAE in the country is compatible with American PAE in theory, research, and teaching (primarily due to the interaction of local academics with American universities and American-origin studies) but shows significant divergences in the theoretical framework. In support, Karkin and Gurses (2022) give clues that the traditionalist aspect of PAE in the country continues as a reflection of the domination of administrative law, underlying that PAE still represents the traditional dimensions of statehood. Yıldız et al. (2016) emphasize that European influence is currently more limited in Public Policy and E-Government education among the new PAE subfields. Especially in studies originating from Türkiye on Public Policy, it is highlighted that the Turkish approach is closer to the USA in terms of its orientation toward quantitative research and application (Yıldız et al., 2011: 358). It can be inferred that the tide of PAE in Türkiye between Europe and the USA continues today. However, these studies show that academic interactions rather than foreign relations policies play a more important role here. Therefore, to understand and analyze the recent development of PAE in Türkiye, it would be an accurate option to focus more on the effects arising from the self-dynamics of the academy rather than institutional policies.

To conclude, beyond the policy context evident with the history of administrative reforms, the impact of external factors arising from the dynamics of the academy on PAE in Türkiye is a field that is still open to exploration and contains a significant gap for future academic studies.

Methodology

This study examines the influence of obtaining a Ph.D. abroad as an external factor affecting public affairs education in Türkiye. To assess this impact on public affairs education, identify observable changes in program design and content, and analyze the enablers and barriers encountered in the transformation process, we designed a qualitative study using the interview method. The sample and the other methodological procedures are described below.

Sample and the Selection Procedure

The study population consisted of 108 faculty fellows who completed their public affairs PhD degrees abroad as of December 2021, being financially supported either through government scholarships in Türkiye or through any other sources of funding, and currently working in the academic departments related to public affairs (public administration, political science, and political science and public administration) at the state or foundation universities in Türkiye, excluding the universities established in Northern Cyprus. Before performing the field research, we first conducted a pilot study in December 2021 including ten faculty members. After getting feedback from the selected fellows through the pilot stage and revising the study design, we contacted all 108 faculty fellows by sending an e-mail containing the interview questions and all the necessary information enclosed in a research note in early January 2022. After one week, we sent a final reminder e-mail. Eventually, 24 faculty fellows agreed to participate in this study and sent back their responses to the interview questions by e-mail.

Table 2 below shows the characteristics of the respondents. Among twenty-four faculty members who volunteered to participate in the study, sixteen were men, and over half were currently employed in a public university in Turkey. In terms of their titles, the sample included one instructor, twelve assistant professors, five associate professors, and six full professors. %37 of the respondents had a tenure between 1 and 5 years, about 30% had been employed in their departments for 6 to 10 years, and over 30% had a tenure of more than 10 years. Most of them got their PhD degrees in the UK (37.5%), followed by the USA (29%), and Canada (12.5%). Almost half of them currently hold an administrative position in their universities.

Table 2. Characteristics of the Respondents

		N	%
Gender	Female	8	%33.3
	Male	16	%66.6
Current University	Public	16	%66.6
	Foundation	8	%33.3
Title	Instructor	1	%4.2
	Assistant professor	12	%50
	Associate professor	5	%20.8
	Full professor	6	%25

	Full professor		
Tenure	1-5 years	9	%37
	6-10 years	7	%29.2
	11-15 years	2	%8.3
	More than 15 years	6	%25
Ph.D. Degree Location	UK	9	%37.5
	USA	7	%29.1
	Canada	3	%12.5
	Belgium	1	%4.1
	France	2	%8.3
	Australia	1	%4.1
	Scotland	1	%4.1
Administrative duty	Yes	11	%45.8
	No	13	%54.2

Measures and Methods

The interview included eight structured questions directed to 24 public affairs scholars who earned their PhDs in public affairs fields abroad and are currently employed as faculty fellows in Türkiye, which are listed as follows:

“1 -What do you think are the main values and policies of the public affairs higher education programs abroad (undergraduate and graduate)?”

“2- What do you think are the strengths and weaknesses of the public affairs higher education programs abroad?”

“3- How would you compare public affairs higher education programs in Türkiye with their foreign counterparts?”

“4- In your opinion, how does obtaining a graduate education in public affairs fields abroad and then being employed in universities upon returning to Türkiye change the education in these fields? What kind and degree of contribution can it make?”

“5- Were you able to transfer any knowledge/practices to the public affairs higher education programs, which you learned about / experienced during your Ph.D. study abroad? Which knowledge/practices were you able to transfer?”

“6- What initiatives/suggestions have you made? (e.g., teaching methods used in classes, developing new courses, new research topics, opening new departments, committee work, interaction methods with students, etc.) Did you fail to implement any of these policies/practices/novelties that you aimed after you returned? Why?”

“7- What do you think are the main enablers of such initiatives to succeed?”

“8- What do you think are the main barriers of such initiatives to succeed?”

After receiving all of the questionnaires self-completed by the participants of the study, we manually analyzed the answers for each question by tabulating the common expressions/concepts/factors that emerged in the decoding process. In addition, for some questions, we also compared the respondents' answers regarding the type of university they are employed in (public vs. foundation), their tenure level, and locations of Ph.D. programs, where relevant. The findings for each question are presented in the following subsections, followed by a summary table at the end.

Findings

Main Policies and Values of the Public Affairs Programs Abroad

We first asked the participants about their observations concerning the main values and policies of the public affairs programs abroad. Respondents mostly indicated that the programs promoted diversity, equality, ethics, freedom of expression, and innovation as the main values and also aimed to develop the students' research skills, oral and written communication skills, as well as independent thinking, analytical thinking, and critical thinking abilities. According to the respondents, these objectives were realized by offering various assistantship positions to the students, funding for attending conferences, and employing novel and interactive teaching styles in class.

In addition, most faculty members stated that teaching various research methodologies was a major focus in many programs abroad to advance science. Remarkably, the programs in the USA and Canada were stated as emphasizing quantitative methods. Another essential characteristic of the programs was their interdisciplinary and practice/policy orientation, to address the newly emerging public affairs issues in theory development and practice. According to the respondents, this was accomplished by providing the students with a country-specific context besides the general background knowledge.

The respondents also highlighted some policies regarding the faculty in these programs, such as an emphasis on the academic publication process and the significance of obtaining a research grant, both of which, as the participants argue, also contribute to the quality of public affairs education abroad.

Strengths and Weaknesses of the Public Affairs Education Programs Abroad

The participants considered the less bureaucratic, more flexible nature of the programs abroad as one of the most significant advantages because this allowed the programs to make adjustments according to the arising needs. The faculty members having tenure for 1-5 years expressed this idea more frequently than the other respondents. In addition, the emphasis on the research methods, practice orientation of the programs, and the variety of the courses offered enhanced the outputs of the programs while attracting better prospective students to these programs, according to the respondents. This effect was also strengthened by the quality of the faculty members, who tend to be experts in their areas and sometimes employed as professionals.

Besides, utilizing novel and more interactive teaching techniques, such as case study analysis, flipped learning, and opportunities for academic development, such as research assistantship or financial support for students, enhanced their learning process and improved their research skills. Some faculty observed that being part of a research group significantly increases the research skills and experiences of the students in these programs as well.

Regarding the weaknesses of the programs abroad, some respondents claimed that the programs did not always welcome international students and their needs. Furthermore, some pointed out too much competitiveness in the assistantship opportunities and the profit-making motive of the programs as a weakness. A similar concern was raised about the faculty members' requirements to obtain research grants, which were considered to put excessive pressure on them. Interestingly, some participants also highlighted a deficiency in offering enough guidance for Turkish field studies to be conducted abroad.

Views about Public Affairs Education Programs in Türkiye, Compared to Similar Programs Abroad

This study also evaluates how Turkish faculty members who got their Ph.D. degrees abroad perceive public affairs programs in Türkiye compared to former institutions. The expectation is that an influence might occur when the faculty members compare the two programs and feel that a better policy or practice works well in a program abroad and could be adapted to the program in Türkiye.

In answering the related question, most respondents identified several differences between the two groups of programs. One of the most frequently

stated observations was a more hierarchical relationship between the students and faculty members in Türkiye. In other words, the programs tend to be faculty-focused rather than student-focused. According to the study participants, the informal, mentoring type of relationship with the students, rather than a formal superior-subordinate relationship, adopted in the public affairs programs abroad was rarely seen in Turkish cases. A similar comment was made concerning supervising the graduate studies in Türkiye. Notably, the respondents employed in public universities in Türkiye argued that providing constructive criticisms in guiding student research, seeing the graduate students as colleagues, and collaborating with them as part of a research group were the common practices in many graduate programs abroad, unlike the case in their home institutions. This difference in attitudes has motivated many respondents to try transferring this policy when they returned to their home institutions.

In addition, most of the participants in public universities argued that public affairs programs in Turkey tend to operate in highly centralized institutions with less autonomy, less financial resources, less interdisciplinary orientation, less research-focused, and more teaching-focused. They are more traditional in teaching and research methods and lack specializations within the public affairs field. In addition, the faculty members' interdisciplinary collaboration is less practiced than their foreign parts. On the other hand, the respondents in foundation universities stated that their programs and institutional characteristics resemble more to their counterparts abroad in these respects.

The Potential Impact of Employing a Faculty in Türkiye Who Earned a Ph.D. Degree Abroad

According to all the sampled Turkish faculty members who got their Ph.D. degrees abroad, this experience has several potential benefits for their home institutions. Overall, the respondents believe that the possibility of transforming their organizations' culture and developing their teaching and research capacity are the most significant potential benefits that could be gained. They argue that the positive transformation in the public affairs programs back home may take place through providing newer perspectives in teaching and research processes, including developing new courses or programs by these faculty members (e.g., area studies in public affairs), using and teaching various research methods, being a role model for the students, and providing guidance and international networking opportunities for their applications to programs abroad. In addition, some participants emphasized that these faculty members could contribute to quality management for the public affairs programs in their home institutions (e.g., through their participation in the accreditation process) and were also better equipped to offer solutions to practical problems in their institutions. Representing national universities abroad was additionally indicated as an advantage.

In terms of the potential benefits for the faculty members themselves, the respondents generally perceived that getting a Ph.D. degree abroad motivated them to follow the international literature, publish in international journals, learn about new research methods and/or areas, have higher effectiveness in teaching in English or any other foreign language, and collaborate with the faculty abroad. The respondents further emphasized that all these practices also contributed to designing their courses in an effective, innovative, and modernized way, and to provide better guidance for the research activities of their students in the public affairs programs.

Knowledge and Practices Transferred to Universities in Türkiye by the Faculty Members After Getting a Ph.D. Degree Abroad

Appreciating the strengths and benefits of the public affairs higher education programs abroad, as reviewed above, the respondents generally stated that they attempted and were able to transfer some knowledge/practices to their home institutions. These transfers included three groups of changes/innovations: teaching, research, and relationships with the faculty and students.

In the teaching area, the respondents stated that they were able to transfer some of their experiences gained abroad by offering new courses in public affairs-related undergraduate and graduate programs, developing new undergraduate/graduate programs, and using novel and more interactive teaching methods that promoted discussion, critical thinking, and development of research and presentation skills of the students (e.g., flipped classroom, Socratic teaching, simulations; using online platforms, seminars, teamwork, research paper assignments, etc.). Some also mentioned using novel student evaluation methods.

In the research category, some participants could contribute to their programs by developing new research areas; using and teaching various research methods, and networking with faculty abroad.

In terms of the transfer of knowledge/practices regarding the faculty-to-student or faculty-to-faculty relationships, the participants indicated that they tried to have more interaction with their students in a mentoring type of relationship rather than a formal superior-subordinate relationship and tried to hold regular meetings with them or form a research group while providing constructive criticisms in guiding their research. In addition, some faculty members indicated they organized conferences, seminars, and social events as practiced in public affairs programs abroad.

Policies or Practices that could not be easily Transferred to the Universities in Türkiye

Some of the faculty members indicated that although they attempted to transfer the above-mentioned policies or practices to their home institutions, they

occasionally failed to do so. For example, establishing a research group was not possible for one of the participants due to lack of student interest, and faculty workload. Similarly, some faculty highlighted the difficulties experienced in developing a new graduate program/interdisciplinary program. In addition, writing a thesis in English in a Turkish public affairs program, using novel, more interactive teaching techniques, or designing courses in the form of modules could not be realized in some cases. The following sub-section will analyze the reasons for these policy transfer failures.

Barriers to Knowledge/Practice Transfer from Abroad

According to the participants, three interrelated barriers to policy transfer that are commonly experienced are centralization, bureaucracy, and resistance to change. They emphasize that especially in public universities, political pressures, legal restrictions, and lack of autonomy of the administrators hinder any initiative that the individual faculty members would propose. Sometimes, a lack of interest in academia and students also contributes to the failures in bringing about change. The faculty also argues that in highly institutionalized universities, the situation might be worse: they may be particularly slow in implementing such transformation attempts due to the incompatibility of their national/organizational cultures and the cultures of the universities abroad, as well as the differences in their structures.

Lack of financial resources, knowledge about the university's procedures, teaching workload of the faculty, and many administrative duties may also act as other barriers to innovation based on the faculty experiences gained abroad.

Contrary to the expectations, many faculty members also mentioned that they experienced prejudice, alienation, discrimination, or insult when they returned to their home institutions. One faculty explained that these kinds of negative experiences can be felt more when the characteristics of the faculty members in a department are more homogenous rather than heterogeneous.

According to the findings, these barriers to policy transfer are felt more often by faculty members with a lower tenure level and are employed in a public university than a foundation university. No gender differences are observed.

Enablers of Knowledge/Practice Transfer from Abroad

Regarding the success factors of transferring policies/practices from public affairs education programs abroad, the participants emphasized that academic freedom and autonomy are the keys in the first place. In addition, realizing the merit system fully by treating the faculty who got a Ph.D. abroad equally with the others can be an effective strategy. Many of the faculty members argued that direct support from the upper-level university administration, particularly those with a Ph.D. abroad, can be critical because those in leadership positions in a university can encourage participative decision-making, openness to change, and

innovation from top to bottom. This opinion was shared especially by the participants with a lower level of tenure (1-5 years), who argued for more autonomy and power, a reduced administrative workload, and increased opportunities to serve in upper administrative positions or commissions. Another success factor was the interpersonal skills and network quality of the faculty members returning to their home institutions.

Participants also suggested that policy transfer must be institutionalized by creating formal and systematic mechanisms for it. For example, the faculty members who got a Ph.D. degree abroad can be employed in the “research universities” in Turkey and provided with some financial incentives to research public affairs areas. A summary of the findings is provided in Table 3 below.

Table 3. Summary of the Findings

Main policies and values of the public affairs-related higher education programs abroad	- Promoting diversity (ethnicity, gender, disability, etc.) and equality in every aspect, - Freedom of expression; academic freedom - Merit system - Emphasis on ethics - Being student-centered; - Aiming to improve students’ research skills, oral and written communication skills, and independent thinking through offering various assistantship positions, funding for attending conferences, and employing novel styles of teaching - Promoting analytical thinking and critical thinking ability of the students - Emphasis on various research methodologies (particularly quantitative techniques) and scientific principles; - Interdisciplinary orientation - Practice-orientation - Program content is constantly updated to address the newly emerging issues of public affairs
--	---

- Individual experience in obtaining a research fund
- Focusing on the country-specific context besides providing the general background knowledge
- Emphasis on the academic publication process and academic productivity

Strengths of the public affairs-related higher education programs abroad

- Welcoming diversity
- Less bureaucratic; more flexible
- Variety of courses offered, including those specializing in research methods
- Well-developed technical infrastructure
- International faculty members
- Professionals who are experts in their areas teach some of the courses
- Designing courses as modules
- Teaching evidence-based policymaking techniques practice orientation;
- Teaching through case study analysis; employing various interactive teaching techniques; encouraging class discussions
- More opportunities for academic development, research funding for students
- Academic freedom, autonomy
- Merit system
- Allowing the students to become part of a research group
- More systematical design of the programs and courses

Weaknesses/limitations/disadvantages of the

- Commercialization
-

**public affairs related
higher education
programs abroad**

- Marketization; seeing students as customers
 - Inadequate number of courses or guidance offered related to public affairs studies about Turkey
 - Inadequate orientation for foreign students
 - High competition
 - Individualism
 - Prejudice against international students in some regions
 - Tenure pressure for faculty members
-

**Views about public
affairs-related higher
education programs in
Türkiye, compared to
programs abroad**

- Highly centralized institutions
 - More hierarchical relationship between students and faculty
 - Too structured
 - Less interdisciplinary collaboration,
 - Less autonomy,
 - Less financial resources;
 - More faculty-centered, less student-centered,
 - More theory-oriented, less practice-oriented
 - Less research, more teaching
 - Lack of specializations within the public affairs field
 - Inadequate use of novel teaching techniques
 - Less emphasis on the quantitative methods
 - More course-oriented graduate programs rather than original research
-

**Potential impacts of
employing a faculty who
gets a Ph.D. degree
abroad in the public**

- Providing newer perspectives in teaching and research processes; using and teaching various research methods
-

**affairs programs in
Türkiye**

- Being a role model for the students; guiding their applications to programs abroad
 - Initiating organizational culture transformation
 - An increasing collaboration with faculty abroad; international networking opportunities for students
 - Offering new courses to the curriculums in the home country or developing new programs (e.g., area studies in public affairs),
 - Representing national universities abroad,
 - Contributing to quality management in their home institutions (e.g. accreditation process)
 - Following the international literature
 - Publishing in international journals
 - Higher effectiveness in teaching in English
 - Offering better solutions to practical problems
-

**Knowledge and
practices that have been
transferred to the
universities in Türkiye
by the faculty members
having a Ph.D. degree
abroad**

- Offering new courses in the public affairs-related undergraduate and graduate programs;
 - Developing new undergraduate/graduate programs
 - Developing new research areas in their programs; - Networking with faculty abroad;
 - Higher interaction with the students; holding regular meetings;
 - Mentoring type of relationship with the students, rather than a formal superior-subordinate relationship
 - Constructive criticisms in guiding student research
 - Using novel and more interactive teaching methods (e.g., flipped classroom, Socratic teaching, simulations; using online platforms,
-

	seminars, teamwork, research paper assignments) and evaluation methods - Using and teaching a variety of research methods, - Organizing conferences, seminars, social events
Policies or practices that could not be easily transferred to the universities in Türkiye	- Establishing a research group - Developing a new graduate program/ interdisciplinary program - Writing a thesis in English - Using novel, more interactive teaching techniques - Designing courses in the form of modules
Barriers to knowledge/practice transfer from abroad	- Lack of interest in academia and students - Centralization and bureaucracy; resistance to change - Legal constraints - Differences in national /organizational cultures - Institutionalization - Homogenous nature of the faculty member characteristics in a department - Prejudice against the faculty with a Ph.D. degree abroad; and alienation, discrimination, or insult when they return to their home institutions. - Inexperience - Financial constraints (e.g., lack of adequate research grants or international conference support) - Political pressures - Teaching workload/ Having administrative duties

**Enablers
knowledge/practice
transfer from abroad**

- of**
- Academic freedom
 - Merit system; treating the faculty who got a Ph.D. degree abroad equally with the others
 - Upper-level university administration directly supporting the faculty's initiatives;
 - Upper-level university administration holding a Ph.D. degree abroad
 - Giving faculty with a low level of tenure more autonomy and power and a reduced administrative workload
 - Providing increased opportunities to serve in upper administrative positions or commissions
 - Participative decision-making policy at the university;
 - Openness to change and innovation;
 - Employment in research universities in Turkey
 - Creating formal and systematic mechanisms of policy transfer
 - Interpersonal skills and network quality of the faculty members returning to their home institutions
 - Financial incentives for research

Discussion and Conclusion

As pointed out throughout the paper, we live in a dynamic, turbulent, and interconnected world in the personal, societal, and governmental way of life. The level and volume of changes and transformations are incredibly grand. We believe the need for educated academic fellows is conditionally getting important compared to the previous terms. Since public officials are educated through public affairs departments, influences over different institutions or programs concerning public affairs education are essential. There could be various ways of improving public affairs education, including investing in human capital. Türkiye, as a developing and emerging country, has been investing in this path since the foundation of the Turkish Republic as a legacy from the late Ottoman

period. The pace and volume of sending students abroad could be varied but never entirely stopped. By pursuing such a path in higher education, Türkiye aims to interact with the developed countries in the Western hemisphere by having more qualified employees educated by the developed nations.

We have found that an external impact on the structural dimension (e.g., institutional leadership, curriculum design, organizational reforms) and functional dimension (e.g., the competencies to be gained, the definition and determination of the educational outcomes) of public affairs education is indeed possible, and has been realized to some extent in many public affairs programs in Türkiye through the faculty fellows who got their Ph.D. degrees abroad. This is pretty compatible with the findings presented in the extant literature. For example, Crossly and Watson (2009) argue that the internationalization of higher education affects all educational programs, paying particular attention to the valuable role of comparative perspectives and international content. On the other hand, the results also suggest that such an impact usually takes place in a narrow scope, in the form of personalized initiatives regarding teaching and research, rather than having a broader impact. In a similar venue but on a different path, Colombo & Garcia (2022) assert the personal ties and proximity of graduate students to transform the interaction between university and industry, a fashionable term to refer to one of the drivers in Turkish academy these days. Similarly, Boh et al. (2016) also draw attention to the transformative capacity of graduate and post-graduate students in university-industry collaboration.

The findings also revealed that these faculty members experience essential barriers in their attempts to influence public affairs education, including centralization of the national education system, institutionalization, resistance to change, political pressures, legal restrictions, lack of autonomy, lack of interest in academia and students, cultural differences, lack of financial resources, and prejudice against the faculty members, etc. According to the findings, these barriers are felt more often by faculty members who have a lower tenure level and are employed in a public university than a foundation university.

Based on the study findings, we can argue that many universities in Türkiye need to provide more opportunities for their faculty members to transfer the knowledge and experiences they gained abroad. Creating more formal and institutionalized knowledge/experience transfer mechanisms may enhance this process, especially right after returning to their home institutions. Besides, direct support from the upper-level university administration can also encourage participative decision-making and appreciation of innovative ideas. Further studies, including more faculty members and top-level administrators of the universities, may reveal what kinds of actions can be taken to promote such positive impacts regarding public affairs education through the faculty members with a Ph.D. degree abroad.

References

- Aykaç, B., Yayman, H., & Özer, M. A. (2003). "Türkiye’de İdari Reform Hareketlerinin Eleştirel Bir Tahlili" [The Critical Analyze of Administrative Reform Movements in Turkey]. *Gazi University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 5(2), 153-179.
- Baskan, G. A. (2001). "Türkiye’de Yükseköğretimin Gelişimi" [Development of The Higher Education in Turkey]. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 21-32.
- Boh, W.F., De-Haan, U., & Strom, R. (2016). "University Technology Transfer Through Entrepreneurship: Faculty and Students in Spinoffs". *The Journal of Technology Transfer*, 41, 661–669. <https://doi.org/10.1007/s10961-015-9399-6>
- Bugday Ince, S., & Gounko, T. (2014). "Quality Assurance in Turkish Higher Education". *European Journal of Higher Education*, 4(2), 184-196. <https://doi.org/10.1080/21568235.2014.890523>.
- Çağatay, N. (1990). "Türk Yüksek Öğretim Tarihine Genel Bakış" [An Overview of Turkish Higher Education History]. *Belleten*, 54, 1209-1220. <https://doi.org/10.37879/belleten.1990.1209>
- Calarusse, C., & Raffel, J. A. (2007). Transforming Public Affairs Education through Accreditation Standards. In *Leading the Future of the Public Sector: The Third Transatlantic Dialogue (Workshop 3: Training and Developing Leaders)*. Newark: University of Delaware.
- Colombo, D.G.e., & Garcia, R.C. (2022). "The Role of the Academic Relations of Former Graduate Students in University-Firm Collaboration". *The Journal of Technology Transfer*, 47, 1524-1548. <https://doi.org/10.1007/s10961-021-09881-2>
- Crossley, M., & Watson, K. (2009). "Comparative and International Education: Policy Transfer, Context Sensitivity and Professional Development". *Oxford Review of Education*, 35(5), 633–649. <https://doi.org/10.1080/03054980903216341>.
- Ergen, H., & Çakıoğlu, V. (2018). "Türkiye’de Yükseköğretimin Genişlemesinin Ekonomik Yönleri (1980-2016)" [The Economic Aspects of the Expansion of Higher Education in Turkey (1980-2016)]. *Yükseköğretim Dergisi*, 8(2), 207-233. <https://doi.org/10.2399/yod.18.002>
- Eryılmaz, B. (2013). *Kamu Yönetimi [Public Administration]*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Eşme, İ. (2014). "Türkiye’de Yükseköğretime Geçiş Sistemi" [Transition to higher education in Turkey]. *Yükseköğretim Dergisi*, 4(3), 148-157. <https://doi.org/10.2399/yod.14.015>
- Ganapati, S., & Reddick, C. G. (2016). "An Ostrich Burying Its Head in the Sand? The 2009 NASPAA Standards and Scope of Information Technology and E-

- Government Curricula”. *Journal of Public Affairs Education*, 22(2), 267–286.
<https://doi.org/10.1080/15236803.2016.12002245>
- Gribble, C. (2008). “Policy Options for Managing International Student Migration: The Sending Country’s Perspective”. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 30(1), 25–39. <https://doi.org/10.1080/13600800701457830>
- Göçöğlu, V., & Demirkol, A. (2023). “What Competencies Public Policy Education Promises: A Qualitative Comparative Analysis of University Types, Education Levels, and Courses in Turkey”. *Journal of Public Affairs Education*, 1–23.
<https://doi.org/10.1080/15236803.2023.2230105>
- Göçöğlu, V., & Göksu, S. (2024). “How do Industrialization and Agricultural Land Use Affect Urban Population in Turkey? Policy Implications in the Context of SDGs”. *Journal of Policy Modeling*, 46(1), 198–211.
<https://doi.org/10.33630/ausbf.551330>
- Göçöğlu, V., Göçöğlu, İ. D., & Demirkol, A. (2024). “Unveiling the Duality: Visiting the Big Questions of Public Administration Education Through Qualitative Insights from Türkiye”. *Teaching Public Administration*, 0(0).
<https://doi.org/10.1177/01447394241239495>
- Göçöğlu, V., Kurt, İ. D., & Öktem, M. K. (2019). “İdari Reformun Yüz Yılı: Türk Kamu Yönetimi Reformlarının Karar Verme Yaklaşımları Çerçevesinde Değerlendirilmesi [Hundred Years of Administrative Reforms: The Assessment of Turkish Administrative Reforms in The Scope of Decision Making Approaches]”. *Ombudsman Akademik*, 5(10), 39–79.
<https://doi.org/10.32002/ombudsmanakademik.539816>
- Guy, M. E., & Stillman, R. (2016). “On NASPAA Accreditation: Fred Was Right...But for the Wrong Reason”. *Journal of Public Affairs Education*, 22(2), 303–312.
<https://doi.org/10.1080/15236803.2016.12002247>
- Hergüner, B. (2021a). “Rethinking Public Administration Education in the Period of Pandemic: Reflections of Public Administration Students on Online Education through a SWOT Analysis”. *Thinking Skills and Creativity*, 41, 100863.
<https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100863>
- Hergüner, B. (2021b). “An Evaluation of Undergraduate Public Administration Programs at Turkish Universities: Reviewing the Literature and Proposing a Model of Cultural Competence Development”. *Evaluation and Program Planning*, 86, 101914. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2021.101914>
- Karakaş, A. (2020). “Disciplining Transnationality? The impact of Study Abroad Educational Experiences on Turkish Returnee Scholars’ Lives, Careers and Identity”. *Research in Comparative and International Education*, 15(3), 252–272.
- Karkin, N., & Gurses, F. (2022). “An Analysis of the Public Administration Curricula in Turkey: Realities, Expectations, and Attitudes Toward Novel Courses”. *Teaching Public Administration*, 40(3), 366–387.
<https://doi.org/10.1177/0144739421997514>

- Kılıç, R. (1999). "Türkiye’de Yükseköğretimin Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi" [Scope and Historical Development of Higher Education in Turkey]. *Dumlupınar University, Journal of Social Sciences*, 3, 289–310.
- Kim, M., & Toepler, S. (2024). "Nonprofits into the Core? An Early Assessment of Potential Curricular Changes After the 2019 NASPAA Standards Amendments". *Journal of Public Affairs Education*.
<https://doi.org/10.1080/15236803.2024.2320581>
- Knight J., & de Wit, H. (1995). Strategies for Internationalization of Higher Education: historical and conceptual perspectives. In H. de Wit (ed.), *Strategies for Internationalization of Higher Education: a comparative study of Australia, Canada, Europe and the United States of America* (pp.5–33). European Association for International Education (EAIE).
- Krupa, C. (2021). *Gender equality in higher education: Faculty perspectives* (Order No. 28651790). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2556241918). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/gender-equality-higher-education-faculty/docview/2556241918/se-2?accountid=16733>
- Kuzhabekova, A., Sparks, J., & Temerbayeva, A. (2019). "Returning from Study Abroad and Transitioning as a Scholar: Stories of Foreign PhD Holders from Kazakhstan". *Research in Comparative and International Education*, 14(3), 412-430. <https://doi.org/10.1177/1745499919868644>
- Loots, S., & Walker, M. (2015). "Shaping a Gender Equality Policy in Higher Education: Which Human Capabilities Matter?". *Gender and Education*, 27(4), 361-375. <https://doi.org/10.1080/09540253.2015.1045458>.
- Mıhçıoğlu, C. (1988). *Türkiye’de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları* [The Beginning Years of Contemporary Public Administration Teaching in Turkey]. Ankara University Faculty of Political Sciences Publications.
- Ömürgönülşen, U. (2010). "Türkiye’de Lisans Düzeyi Kamu Yönetimi Öğretiminde Yakın Dönemde Yaşanan Gelişmeler: Mevcut Durum, Sorun Alanları ve Gelişme Eğilimleri" [Recent Developments in Public Administration Teaching at Undergraduate Level in Turkey]. *Ankara University SBF Journal*, 65(3), 123-161. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002175
- Onder, M., & Brower, R. S. (2013). "Public Administration Theory, Research, and Teaching: How Does Turkish Public Administration Differ?" *Journal of Public Affairs Education*, 19(1), 117-139.
<https://doi.org/10.1080/15236803.2013.12001723>
- Özoğlu, M., Gür, B., & Gümüş, S. (2016). "Rapid Expansion of Higher Education in Turkey: The Challenges of Recently Established Public Universities (2006–2013)". *High Education Policy*, 29, 21–39. <https://doi.org/10.1057/hep.2015.7>
- Öztop, S. (2021). Türkiye’de Kamu Yönetimi Eğitimi [Public Administration Education in Turkey]. In H. Ateş (Ed.), *Türk Kamu Yönetimi* [Turkish Public Administration]. (pp. 61–74). Savaş Yayınevi.

- Ryan, R. W. (1990). "The Internationalization of Domestic Policy Issues: Will Public Affairs/administration Education Respond?". *International Journal of Public Administration*, 13(1–2)127–153. <https://doi.org/10.1080/01900699008524668>
- Schultz, D. (2016). "The Role of Values in Public Affairs Education". *Journal of Public Affairs Education*, 22(2), 151–154. <https://doi.org/10.1080/15236803.2016.12002236>
- Woodring, R. J., & Feeney, M. K. (2023). "Public Service Values Education: A Call to Service for Public Affairs Programs". *Journal of Public Affairs Education*, 29(1), 39–51. <https://doi.org/10.1080/15236803.2022.2101082>
- Yalçıntaş, A., & Akkaya, B. (2019). "Türkiye’de Akademik Enflasyon: “Her İle Bir Üniversite Politikası” Sonrasında Türk Yükseköğrenim Sistemi” [Academic Inflation in Turkey: The Turkish Higher Learning System After the Policy of “A University in Every City”]. *Ankara University SBF Journal*, 74(3), 789-810. <https://doi.org/10.33630/ausbf.551330>
- Yıldız, M., Babaoğlu, C., & Demircioğlu, M. A. (2016). "E-Government Education in Turkish Public Administration Graduate Programs: Past, Present, and Future". *Journal of Public Affairs Education*, 22(2), 287-302. <https://doi.org/10.1080/15236803.2016.12002246>
- Yıldız, M., Demircioğlu, M. A., & Babaoglu, C. (2011). "Teaching Public Policy to Undergraduate Students: Issues, Experiences, and Lessons in Turkey". *Journal of Public Affairs Education*, 17(3), 343-365. <https://doi.org/10.1080/15236803.2011.12001649>
- YLSY (2018). *2018 Unit Activity Report*. General Directorate of Higher Education and Overseas Education, Ankara: Ministry of National Education.
- YLSY. (2019). *2019 Unit Activity Report*. General Directorate of Higher Education and Overseas Education, Ankara: Ministry of National Education.
- YLSY. (2020). *2020 Unit Activity Report*. General Directorate of Higher Education and Overseas Education, Ankara: Ministry of National Education.
- YLSY. (2021). *2021 Unit Activity Report*. General Directorate of Higher Education and Overseas Education, Ankara: Ministry of National Education.
- YLSY. (2022). *2022 Unit Activity Report*. General Directorate of Higher Education and Overseas Education, Ankara: Ministry of National Education.
- Yücebaş, E., & Kavili Arap, S. (2017). *An Analysis on Local Administrations Programs in Turkey*. Paper presented at the 23rd International Scientific Conference on Economic and Social Development, Madrid.

Participatory Democracy in the Digital Age: Thematic Content Analysis of CIMER Applications as a Public Opinion Communication Platform

Oğuz GÖKSU*
Özkan AVCI**

Abstract: Governmental public relations are a fundamental requirement for institutions to communicate transparently and openly with the public. As a public communication platform, CIMER enhances transparency and accountability in public administration by providing citizens with direct access to authorities regarding public services. In a digital age where the importance of communication becomes more prominent, CIMER acts as a bridge between the state and citizens and strengthens participatory democracy. In this study, the statistics of applications made to CIMER between 2018 and 2023 were analysed. Afterwards, intensive applications made to CIMER on prominent issues in Türkiye's 2023 agenda were subjected to content analysis. The study aims to reveal citizens' "acknowledgement, access to information, opinion/suggestion, request and complaints" regarding public services, enabling public institutions to better understand citizens' needs and provide improved services. Thematic content analysis revealed that CIMER applications are primarily demand-oriented, with most complaints also incorporating requests. The lower frequency of other application types (opinions/suggestions, access to information, and acknowledgement) suggests that CIMER's full potential remains untapped by citizens. In this context, awareness-raising activities to reach wider segments of society about the versatile usage possibilities of CIMER and the different services it offers will further increase the functionality of the platform.

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, oguzgoxsu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7923-8761

** Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Bartın MYO, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, drozkanavci@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1524-1379

Makale Geliş Tarihi:05.07.2024

Makale Kabul Tarihi:03.01.2025

Keywords: Participatory Democracy, Public Relations, Governmental Public Relations, CİMER

Dijital Çağda Katılımcı Demokrasi: Kamuoyu İletişim Platformu Olarak CİMER Başvurularının Tematik İçerik Analizi

Öz: Kamusal halkla ilişkiler, kurumların kamuya karşı şeffaf ve açık iletişim kurması için temel bir gerekliliktir. Bir kamuoyu iletişim platformu olan CİMER, vatandaşların kamu hizmetleriyle ilgili doğrudan yetkililere ulaşmasını sağlayarak, kamu yönetiminde şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmaktadır. Dijital çağda önemi daha da artan iletişimle birlikte CİMER, devlet ile vatandaş arasında köprü vazifesi görmekte ve katılımcı demokrasiyi güçlendirmektedir. Yapılan araştırmada, öncelikle 2018-2023 yılları arasında CİMER'e yapılan başvuruların istatistikleri incelenmiştir. Sonrasında 2023 yılında Türkiye gündeminde öne çıkan konulara ilişkin CİMER'e yoğun olarak yapılan başvurular içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan çalışma ile vatandaşların kamu hizmetleriyle ilgili "teşekkür, bilgi edinme, görüş/öneri, talep ve şikayetlerini" ortaya koyarak, kamu kurumlarının vatandaşların ihtiyaçlarını daha iyi anlaması ve onlara daha iyi hizmet sunmaları hedeflenmektedir. Bu doğrultuda tematik içerik analizi sonuçlarında, CİMER'e yapılan başvuruların aslında daha çok talep amaçlı olduğu, çoğu şikâyet başvurusunun içeriğinin de aslında bir talep veya her ikisini de barındırdığı görülmüştür. Ayrıca diğer başvuru türlerinin (görüş/öneri, bilgi edinme ve teşekkür) daha az olması CİMER'in potansiyelinin, vatandaşlar tarafından henüz tam olarak keşfedilmediğini göstermektedir. Bu bağlamda, CİMER'in çok yönlü kullanım imkanları ve sunduğu farklı hizmetler konusunda toplumun daha geniş kesimlerine ulaşacak farkındalık çalışmaları yapılması, platformun işlevselliğini daha da artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Katılımcı Demokrasi, Halkla İlişkiler, Kamusal Halkla İlişkiler, CİMER

Introduction

Today, communication and interaction between states and citizens are very significant in terms of the effective provision of public services and the operation of the democratic process. This communication and interaction form the basis of the field of governmental public relations. Public institutions have an obligation to build trust and promote participatory democracy by communicating with the public in accordance with the principles of transparency, accountability and public interest. Participatory democracy involves the active involvement of citizens in decision-making processes. Technological innovations in the digital age offer new opportunities to strengthen this understanding and improve communication between citizens and the state. Internet-based platforms facilitate citizens' participation in public processes and help to create a more transparent and accountable structure in public administration. In Türkiye, the public opinion communication platform that serves this purpose is The Presidency's Communication Centre (Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi, CİMER). CİMER, which facilitates citizens' participation in management, has a crucial role in relations between the

state and the citizens and functions as a democratic control mechanism. CİMER encourages a better understanding of public requests and involvement in the decision-making process by reinforcing institutions' practice of open and transparent communication towards the public. Thanks to this, it contributes to the more effective provision of public services.

This study focuses on understanding how CİMER is used as an important platform for citizens to directly communicate their satisfaction, complaints and demands regarding public services to the authorities. The scope of the study includes a statistical analysis of the applications made to CİMER between 2018 and 2023 and a thematic content analysis of the applications made to CİMER regarding the issues that stand out on the agenda of Türkiye in 2023. The limitations of the study are that the thematic content analysis covers only the applications in 2023 and access to some data is restricted due to the Personal Data Protection Law (PDPL).

The importance of this study stems from the fact that it reveals the potential of CİMER in terms of improving public services and increasing citizen satisfaction. This study will contribute to the field by providing empirical data on the functioning of CİMER and how citizens use the platform. In addition, the findings of the study will fill an important gap in the field by contributing to a more effective use of CİMER, as one of the most important examples of governmental public relations in Türkiye, and raising awareness on the functioning, processes, categories and contributions of the platform to participatory democracy.

When the studies conducted for CİMER are reviewed; Selvi et al. (2019), public relations and the functioning and transformation of CİMER as a practice of e-government; Eski et al. (2019), opinions of administrators in the field of national education about complaints received by CİMER; Güler (2020), the role of the mechanisms for seeking justice in inspection of bureaucratic structure; Kayıkçı and Tatar (2021), opinions of administrators in the field of national education about the operation of the communication centre; Doğan Güllüpınar (2022), citizens' use of online dialog tools in health facilities in terms of dialogical relationship; Belli et al. (2022), the comparison of CİMER and The Ombudsman Institution in terms of public relations; Durmuşoğlu and Genel (2022), transformation of citizens into active partners with the practice of CİMER; Güleç Solak (2023), activity of CİMER as a tool of public relations; Gündüz and Artar (2023), CİMER's social meaning as a tool of participation in management; and Dede (2024), CİMER in the context of digital communication, digital citizenship, and digital governance are examined.

From now on, it is an obligation for public institutions to apply public relations strategies in order to successfully fulfil the missions that aim to contribute to the common good with its public service presentation (Boztepe

Taşkıran, 2022: 46). CİMER was established as a platform of governmental public relations that aims to build a communication bridge between different institutions and units of the state and the citizens. Accordingly, after the explanation of governmental public relations as a theoretical background, the data of CİMER will be presented in terms of participatory democracy.

In the study, answers to the following questions are sought:

- How are the applications made to CİMER in terms of demographic data?
- What are the subjects that affect the agenda of Türkiye based on the CİMER applications?
- What are the titles that stand out in the applications made to CİMER?
- For which purposes do citizens use CİMER?

Governmental Public Relations

Public institutions are established to work for the benefit of the public and to serve the public (Tortop and Özer, 2013: 1). Public institutions remark as locations that operate services where administration and the public meet and the philosophy of state establishment becomes concrete, and they represent the state. Governmental public relations include many aspects, from proclaims to complaints or requests made by the public to institutions (Balta Peltekoğlu, 2022: 24). Public relations are a management philosophy with a view and attitude that prioritises the benefit of the public in every field of work (Asna, 2012: 11). At this point, public relations define the administration process which is responsible for managing relations that institutions established with target groups (Polo, 2012: 153). Through public relations, institutions can make more democratic and inclusive decisions by paying attention to the opinions that derive from various segments of society. This enhances the trust between society and institutions and ensures that public policies are more convenient for the needs of society.

Today, advocates of public relations claim more frequently that public relations should occur between equal partners as a symmetrical or dialogical discourse. Even though asymmetric models (press agency model, public information model, two-way asymmetric model) are dominant in practice (almost 85%), public relations focus predominantly on the “two-way symmetric model” (Nessmann, 1995: 157-158). Studies conducted indicate that symmetric communication is ethical by nature. Also, symmetric communication contributes to various public performance measures such as positive performance, general corporate ethics, conflict resolution, positive corporate reputation, and positive media exposure (Huang, 2004: 333).

Studies conducted for governmental public relations were understood as an administration practice that intended to diverge from the press agency model from the 1900s onwards, and since the 1970s, symmetrical public relations practices have started to stand out in public. Empirical studies (Rhee, 2008), supported the validity and reliability of symmetric communication strategies in public relations and highlighted the importance of shaping organisational communication practices. Therefore, prominent opinion in the literature (Cameron et al., 2001: 242), is that the ideal public relations model is two-way symmetric. While communication in this model flows between an institution and the public in both directions, both of them are ready to change their behaviour. Institutions that can practice symmetric communication establish the most professional, ethical, and effective practice examples.

It is seen that organisations make use of digital communication applications in many processes from the way they do business to their relations with their target audiences in order to achieve their governmental public relations objectives (Kanar Taslak and Boztepe Taşkıran, 2021: 3). It became crucial for public institutions to adopt digitalisation in internal communication that intends to be successful in this digital era where it is critical to stay in contact with the public (Verčič et al., 2024). With the popularisation of digital technologies, an important change occurred between public institutions and citizens, and this helped the augmentation of participation. Interaction that occurs, especially through platforms that are internet-based and feedback mechanisms, facilitates the public's participation in public processes and establishes a more transparent structure in public administration. In this context, the role of public relations in public administration becomes more important with the strengthening of digitalisation and participatory democracy.

Participatory Democracy and CIMER

By functioning as a mediator of various partners and community representatives, public relations clarifies subjects that are potentially difficult and complicated. When the concepts of democracy and public relations are considered together, the prominent idea is that the foundation of positive relations was made through the access and participation between an institution and target groups and the dialogue between interested parties. While this approach underlines the importance of democratic processes and public participation, it also emphasises that public relations need to play an active role in these processes as well (Waymer, 2013: 323). In terms of public relations, in the communication and interaction between the state and citizen, participatory democracy concepts such as accountability, transparency, political participation, and the right to information stand out (Asrak Hasdemir and Keskin, 2023: 12).

Participatory democracy aims to make existing structures more participatory. Therefore, it refers to an understanding of democracy that aims for

citizens to actively participate in democratic processes not only in elections but also in different issues that concern them (Yaman, 2017: 154). The theory of participatory democracy draws on the ideas of Jean-Jacques Rousseau and John Stuart Mill, which prioritise the equal will of the people, and is built around the basic claim that individuals and institutions cannot be separated from each other (Pateman, 1970: 42). The theory is also expressed in terms such as Barber's (1984) "strong democracy" and Lummis' (1996) "radical democracy", where the word democracy literally means a political state in which the people (demos) have power (kratia). In addition, names such as Hannah Arendt, Jürgen Habermas and Noam Chomsky have also fed the theory with their critical perspectives. Participatory democracy (Özden, 2023: 214) has emerged as a way out and a counterbalance to the negative experiences of democratic practice with the representative model, and with the rapid spread of the Internet in recent times, it has to some extent shaped the modern appearance of direct democracy.

One of the most common practices of participatory democracy is in the use of new communication technologies nowadays. In light of the medium-message relationship notion suggested by McLuhan, new communication technologies stand out among mass media by playing a significant role in democratic processes (Hiebert, 2005: 1). Especially in reconstruction efforts made after World War II, governments and social institutions sought ways to enlighten the public in order to propagate good democratic ideas. Accordingly, states laid the foundation of participatory democracy by encouraging citizens' participation and reinforcement in terms of problems and subjects especially related to national interests (Chon et al., 2020: 1110). Today, one of the most valuable digital reflections of participatory democracy is seen as the practices of e-government. According to the United Nations (2022) e-Government Development Index report, Türkiye ranked 48th with 0,7983¹ points out of 193 member states. In 2024, Türkiye ranked 27th among 193 member countries with a score of 0.8913, climbing 21 places (United Nations, 2024). According to the European Commission (2023) e-Government Benchmark report, Türkiye ranked 10th out of 35 countries on the general average. In 2024, it maintained its 10th place among 37 countries (European Commission, 2024).

¹ E-Government Development Index (EGDI) values between 0 and 1 are a measure used to determine the level of development of countries. These values are usually grouped into four levels: "very high, high, medium and low". Very high EGDI values reflect a high level of human development, ranging from 0.75 to 1.00. High EGDI levels are between 0.50 and 0.7499 and indicate that countries have a medium level of human development. Medium EGDI values range from 0.25 to 0.4999 and generally cover countries in the middle stages of development. Low EGDI levels range from 0.0 to 0.2499 and generally indicate a low level of human development. These groupings are used as an important tool to understand the level of human development of countries and shape development policies (United Nations, 2022).

When developments and practices in terms of participatory democracy are analysed in Türkiye; the practice of Law No. 3071 on the Exercise of the Right to Petition (1984), Alo 153 White Desk (1994), Law No. 5018 on Public Financial Management and Control (2003), Law No. 4982 on the Right to Information (2003), Law No. 5216 on Metropolitan Municipalities (2004), Law No. 5393 on Municipalities (2005), Ombudsman system introduced by the Law No. 6328 on the Ombudsman Institution (2012), e-Government Platform established by the Council of Ministers Decree No. 10316 (2006), Prime Ministry Communication Centre (BİMER) established in 2006, Ministry of Interior Affairs Open Door Application (2017) and ultimately with the implementation of the Presidential Government System, CİMER which was established as a continuation of BİMER stand out.

In applications made through CİMER that functions within the scope of Law No. 3071 on the Exercise of the Right to Petition and Law No. 4982 on the Right to Information, in 2022 Regulation No. 5690 on the Presidency's Communication Centre was put into practice about how works and operations will be. The regulation of CİMER indicates that every individual has a right to apply through CİMER in accordance with participation in management approach principles (Directorate of Communications, 2023c). CİMER emphasises the fact that the senior administrators of public institutions and organisations should evaluate the effects of public policies in the public eye and take measures when necessary by keeping track of the applications made. In this context, CİMER, which aims to increase transparency in administration by encouraging public participation, is considered as an important step in terms of participatory democracy in order to ensure the efficiency of public services and compliance with public expectations (CİMER, 2024).

Applications can be made to CİMER by internet², 'ALO 150' telephone line, and letters-fax or in person (CİMER, 2023c: 12). Applications made to CİMER by citizens are subjected to pre-assessment via application text, type, and credentials, and after the applications which are considered compliant with legislation are transferred to relevant public institutions. All of the applications made to CİMER are registered by benefiting the opportunities of information and communication technologies, and the application processes can be easily followed by institutions and applicants. Applications within the right to petition, depending on certain legal assessment processes, are answered on average in 30 days, or those who fall under the right to information are answered on average in 15 business days (Directorate of Communications, 2023a: 94-96). As an important communication tool that takes the pulse of the society by directly receiving the demands, suggestions and complaints of the public, CİMER not only provides feedback to the public administration, but also offers the

² <https://www.cimer.gov.tr/>

opportunity to analyse social trends, needs and expectations as a sociological data source. For example, as a result of the analyses conducted by CİMER, applications received from citizens are reported under the name of ‘Agenda of the People’ and presented to decision-makers. In addition, the Accessible CİMER application, which was launched in 2022, enables visually, hearing and speech impaired citizens to make applications easily (Aydın Tarihi, 2024b: 13). The easy access and rapid feedback possibility that CİMER provides help citizens to participate in democratic processes more by encouraging their participation. Besides reinforcing the communication between the state and citizens, CİMER also contributes to the enhancement of public service quality. It helps citizens to reach authorities directly, improving the services faster and enhancing citizen satisfaction.

The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), Government at a Glance report (based on eGovernment Benchmark 2022³ data) notes that Finland, Italy and Türkiye emphasise two-way communication in handling citizens' complaints and run a responsible public service instead of a “one size fits all” approach, taking into account their different needs. Accordingly, in 2021, Finland, Italy and Türkiye outperformed other OECD-EU member states with a full score in user support for online services (OECD, 2023a: 74). The OECD, Türkiye report on the Digital Government Review, indicated that CİMER is valuable for the public to reveal their concerns and to seek solutions for their complaints about the government as it provides a crucial way in terms of facilitating the interaction with the government. However, it was also indicated that it would be better to authorise not just one-to-one dialogue but the mass participation of those who have common concerns. It was also expressed that CİMER established a new and important benchmark to reinforce the relationship between the government and citizens in Turkish administration in terms of developing a more participative and transparent mindset expectation (OECD, 2023b: 127). In this respect, CİMER, as a governmental public relations practice that includes many public institutions of the state and intensively carries out inter-institutional coordination activities, acts not only as an application system but also as a mechanism to understand the demands of society and to produce solutions. Therefore, this practice in Türkiye contributes to participatory democracy by feeding on the culture of listen-coordinate-solve. The issues resolved through CİMER are important in terms of showing how the nation-state relationship has developed and is regularly shared with the public (Directorate of Communications, 2023d, 2024a, 2024b).

When examples of other countries are analysed, it is seen that certain countries pay attention to participatory democracy, whereas some countries are weak in this respect. For example, in Estonia, in order to encourage the

³ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/egovernment-benchmark-2022>

participation of citizens and influence the decision-making processes of the government, the platform of “Rahvaalgatus⁴” is used. Citizens can make suggestions through this platform, and suggestions that reach a certain amount of support are reviewed by the government. The application in Estonia contributes to the culture of discuss-debate-decide instead of decide-announce-defend (OECD OPSI, 2016). It is observed that the e-participation platform of Estonia is mostly used as a debate based on an argument and a technology for anti-corruption (Huss, 2024: 135). A similar system is used in Italy, where a platform called “Partecipa⁵” is used to contribute to the improvement of social life and to ensure public participation in policies. As an example of a different system, since Nigeria has a state system, practices may vary by region. For example, in Lagos State, a citizen engagement platform called “Citizens Gate 2.0⁶” is used for citizens to send feedback to the government. However, in Nigeria (Nwosu et al., 2019), it has been observed that the level of awareness about public relations activities of institutions and government is low, and it is necessary for the government to implement certain practices rather than just making promises. Slovenia became an exemplary country in terms of participatory democracy in the report of OECD (2021) with a platform called “I Propose (predlagam)⁷” that was established as a single place to transmit and send opinions, descriptions, or complaints about state services. However, despite the potential benefits of the Slovenian government's approach to enhance public engagement and improve e-tools (Oblak-Crnic et al., 2011: 107-108), concerns have been raised about its effectiveness in fostering the collaborative decision-making process envisioned by deliberative democracy models due to the challenges of reaching consensus through technology-mediated channels.

It is seen that governments in different countries enable public to transmit directly their requests or complaints to authorities with various platforms that help governments communicate with the public directly. For example, with “The White House Contact Us⁸” platform, the USA ensures citizens can transmit their questions, suggestions, or concerns to the White House through public communication with the federal government. This system also offers the possibility to give feedback directly to the President of the USA and the administration. In the USA, the applications for access to information

⁴ <https://rahvaalgatus.ee/>

⁵ <https://partecipa.gov.it/>

⁶ <https://citizensgate.lagosstate.gov.ng/>

⁷ <https://predlagam.vladi.si/>

⁸ <https://www.whitehouse.gov/contact/>

are made through the “Freedom of Information Act (FOIA)⁹”, and the applications made to federal institutions are usually answered in 20 business days. Through FOIA, citizens can request access to records from any federal agency. In this direction, it was observed that citizens applied for 1.199.699 ‘request’ and 14.443 ‘appeal’ data in 2023¹⁰. The core function of The Right of Access to Information Law in the USA is to make citizens informed, which is crucial for the operation of a democratic society. In England, “Contact Number 10¹¹” under the Prime Minister’s office helps the public to communicate with the government. Citizens can transmit their questions and feedback or be informed about various subjects through the office. Also, citizens of the United Kingdom can request information through “The Information Commissioner’s Office (ICO)¹²” or by directly applying to the relevant public institution. In terms of the right to information of citizens and the protection of personal data, it contributes to the foundation of a more transparent and fair society by increasing the accountability of the institutions. Within the United Kingdom, citizens can lodge complaints through the Cabinet Office¹³, which usually responds to complaints within 20 working days.

Citizens in Germany can contact the Federal Government¹⁴ or the Federal Chancellor¹⁵ for information or to express an opinion. The German government also offers a public enquiry service and a single public service number 115¹⁶, through which citizens can obtain information about federal, state and local government services. Complaints against public institutions and officials can be lodged with the Federal Anti-Discrimination Agency¹⁷. Approximately 16% of the complaints made to this office are made by people who believe that they have been discriminated against in institutions such as employment agencies, civil registry offices or judicial bodies (Federal Anti-Discrimination Agency, 2024). In Finland, the Chancellor of Justice¹⁸ plays an

⁹ <https://www.foia.gov/>

¹⁰ <https://www.foia.gov/data.html>

¹¹ <https://contact.no10.gov.uk/>

¹² <https://ico.org.uk/>

¹³ <https://www.gov.uk/government/organisations/cabinet-office/about/complaints-procedure>

¹⁴ <https://www.bundesregierung.de/breg-en/service/contact>

¹⁵ <https://www.bundestkanzler.de/bk-en/service/contact/contact>

¹⁶ <https://www.115.de/>

¹⁷ <https://www.antidiskriminierungsstelle.de/EN/about-us/contact/contact-node.html>

¹⁸ <https://oikeuskansleri.fi/en/how-to-file-a-complaint>

active role in dealing with citizens' complaints. The National Audit Office¹⁹ also monitors complaints about irregularities in public institutions. In Finland, citizens are primarily encouraged to contact the relevant institution directly before filing a formal complaint²⁰. The websites of the relevant Ministries and the digital platform “Suomi.fi²¹” are also used for requests for information, requests or other public services. In Canada, through “Contact the Prime Minister²²”, reaching government authorities directly, answering citizens’ questions, and informing the public about various subjects are offered. In Canada, petitions directed at the federal government are submitted through the House of Commons of Canada²³. Petitions that collect enough signatures can be opened for discussion in the House of Commons, and they are answered in 45 days on average. However, it was assessed that related systems are not as inclusive as CIMER, which is the subject of the research. Therefore, there are some differences between Türkiye and other countries in terms of how citizens communicate with public institutions and the effectiveness of this communication. While CIMER uses a centralised platform for various types of applications such as complaints, requests and access to information, other countries adopt a more decentralised approach through different institutions and platforms.

The platform of CIMER was ranked among the best projects in the “Access to information and knowledge²⁴” category at The World Summit on the Information Society (WSIS) Forum is a global United Nations (UN) multistakeholder platform in 2019 with its participatory public policies that put people at the centre by increasing the interaction between the state and citizens. It was also awarded in the “Community engagement – Inhouse” and “Public affairs - Agency” categories at the Golden World Awards 2019²⁵ organised by the International Public Relations Association (IPRA). In 2021, CIMER received the Golden Compass Award, Türkiye's most prestigious award in the field of public relations²⁶.

Within the scope of this study, the analysis of CIMER’s data is vital in order to increase the transparency and accountability of the public

¹⁹ <https://www.vtv.fi/en/naof/complaints-and-irregularities/>

²⁰ <https://dvv.fi/en/complaint>

²¹ <https://www.suomi.fi/frontpage>

²² <https://www.pm.gc.ca/en/connect/contact>

²³ <https://www.ourcommons.ca/petitions/en/Home/Index>

²⁴ <https://www.itu.int/net4/wsis/stocktaking/Prizes/2019/Champions>

²⁵ <https://www.ipra.org/golden-world-awards/winners/>

²⁶ <https://www.altinpusula.org/arsiv/kazanan-projeler-121.html>

administration. Thanks to analyses provided, public institutions are intended to better understand the needs of citizens and to provide better services to them.

Methodology

The study is designed to address two main research objectives: (1) to examine the development of CİMER until the end of 2023 since its founding and (2) to analyse weekly trending topic headlines among applications received in 2023. Some documents related to CİMER are not available in public archives. Therefore, relevant data was requested from the Public Relations Department of the Directorate of Communications, and with the institution's permission, information regarding CİMER's operations, structure, and key initiatives, along with statistics from 2018-2023, is presented. Additionally, a 51-week document encompassing the prominent topic headlines from intensive CİMER applications regarding Türkiye's 2023 agenda was analysed using MAXQDA, a qualitative data analysis program.

MAXQDA is a software package for the analysis of qualitative and mixed data that focuses on the support of mixed methods research since the late 1980s (Kuckartz and Rädiker, 2021). Qualitative studies focus on the opinions of participants, not the researcher's. They provide detailed points of view of other individuals and focus on their opinions. They help participants' experiences to be understood in the context (Creswell, 2022: 6).

Qualitative data types usually fall into four categories: observations, discussions, analysis of documents, and audiovisual material (Creswell, 2016: 239). When the stages of the document analysis process are analysed (Kıral, 2020: 183), along with complying with scientific ethical rules, the process is composed of the selection of the method primarily and technique of the research topic (selection of document, accessing documents and document restriction), checking the originality of document (trying to understand document, detailed and in-depth reading), content analysis (composing the categories/themes and deployment of analysis units), quantification (using and interpreting data in research) and converting the study into publishing. The study was conducted in accordance with these stages.

Even though there are advantages such as the low cost of document analysis, affordability, usability, large sample size, the possibility of long-term analysis over time, individuality and originality, quality and certainty, data triangulation, sources that cannot be easily accessed, lack of participant reactivity, there are also disadvantages such as insufficient details, the possibility of biased selectivity or possible bias, Access difficulty to some sources, lack of a standard format, struggling of coding and interpreting (Sak et al., 2021: 237-240). In the study conducted, the statistics of the applications made to CİMER between 2018 and 2023 were revealed by benefiting from document analysis.

Table 1. 2018-2023 CIMER Applications According to Gender

Age*	G*	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Total
18-	M	24.186	24.591	31.758	31.939	35.820	42.437	190.731
18-	F	17.820	16.522	20.201	23.586	27.371	33.226	138.726
18-	-	1	-	-	-	-	1	2
18-26	M	492.666	537.685	803.578	749.540	770.799	858.551	4.212.819
18-26	F	298.689	340.829	605.494	719.606	693.542	784.018	3.442.178
18-26	-	27	22	64	55	82	85	335
27-35	M	551.765	634.567	1.145.843	1.074.117	1.018.565	1.156.699	5.581.556
27-35	F	224.002	281.770	651.129	762.742	789.064	888.239	3.596.946
27-35	-	54	19	33	49	147	162	464
36-45	M	442.830	526.065	1.065.552	1.042.505	1.030.310	1.300.018	5.407.280
36-45	F	153.218	196.097	495.135	567.358	576.340	725.430	2.713.578
36-45	-	51	18	30	48	211	196	554
46-64	M	299.976	354.530	685.771	698.158	733.212	1.117.515	3.889.162
46-64	F	83.215	106.749	259.688	303.573	331.419	494.060	1.578.704
46-64	-	94	66	90	90	246	352	938
65+	M	29.241	35.549	70.695	80.474	91.400	146.708	454.067
65+	F	9.921	13.365	31.859	40.443	47.884	83.915	227.387
65+	-	1	-	-	8	93	129	231
-	-	243.122	69.789	23.503	5.709	33.495	18.259	393.877
Total		2.870.879	3.138.233	5.890.423	6.100.000	6.180.000	7.650.000	31.829.535

* Unclassified numbers in the gender and age field are applications where gender (M: Male; F: Female) and age are not specified.

When CIMER applications are analysed, as shown in Table 1, it is seen that applications have increased over the years. This can be attributed to the fact that CIMER has become more recognised by citizens and the accessibility of application methods has increased. The fact that 98% of the applications made in 2023 were made via the internet is an important trend indicating that citizens increasingly prefer digital platforms in accessing public services and communicating with government institutions. While 85% of the applications made over the internet were made via mobile phones and tablets, it is

noteworthy that for the first time in 2023, applications to CİMER can also be made via smart TVs (Directorate of Communications, 2024c).

Table 1 shows that male applicants are more likely to apply. The group with most applicants is between 27 and 35 years old. It is seen that the group of males between 27-35 and 36-45 years old uses CİMER more, whereas the group of females between 27-35 and 18-26 years old uses more. This proves that the young population is more likely to use technology and the internet more intensively in order to reach various platforms, raise problems, and seek solutions. According to the We Are Social report (2024), the median age of the population is 32 in Türkiye and is 36th globally in terms of internet adoption of the total population, with a rate of 86,5%. When Turkish Statistical Institute (2023) data is reviewed, according to the gender and age group, it was observed that the highest rate of internet use by individuals was among men (98.7%) and women (96.7%) in the 25-34 age group, followed by men (97.7%) and women (95.5%) in the 16-24 age group in Türkiye.

It is also observed that children under 18 years old had 329.459 applicants between related years. It is notable for children to apply to CİMER and participate in decision-making processes in terms of the necessity of participatory democracy and the sustainability of administrations. The applications made to CİMER by children and adolescents are answered by using comprehensible language to appeal to them, and a more delicate process is followed. Also, reports that will provide resources to relevant decision-makers are prepared with the applications received by CİMER. For example, with the reports prepared for “Agenda of the Young Population” and “CİMER Child”, applications made by children and adolescents are collected periodically according to the topic headlines and by including the subjects requested or complained about by adolescents in the policy-making process, their voices can be heard (Ayın Tarihi, 2024a: 123).

Table 2. 2018-2023 Percentage of Level of Education of CİMER Applicants

Level of Education	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Average
Bachelor’s Degree	32,6	31,4	26,6	25,7	25,4	25,4	28
High School	25,1	25,7	24,9	25,5	24	24,7	25
Primary School	14,1	15,5	23,5	21,5	20,4	19,1	19,02
Associate degree	13,7	13,2	10,7	10	11	11,8	11,73
Master’s Degree	5,8	5,6	5,7	8,5	10,7	10,6	7,83
Not specified	5,7	5,4	4	3,5	3,9	3,9	4,4
Doctorate	1,4	1,4	2,5	2,9	2,5	2,4	2,02

Literate	1,2	1,3	1,2	1,6	1,3	1,3	1,32
Not Literate	0,4	0,5	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7

When Table 2 is analysed, the education level of most of the CİMER applicants is a bachelor's degree and then high school. It is seen that the percentage of literate and not literate is low. It is also observed that 4,4% of CİMER's applicants did not indicate their level of education. When the table is analysed by years, it is seen that the percentage of applicants with bachelor's degrees is low, whereas the percentage of applicants who study master's and doctorate relatively increases.

Table 3. 2018-2023 The Percentage of Categories of CİMER Applications

Category*	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Complaint	49,7	50,3	41,3	40,7	51,7	48,9
Request	31,2	31,8	45	43,2	34,6	25,2
Access to Information	10,3	8,3	6	7,8	7,4	5,8
Opinion and Suggestion	4,4	4,8	3,8	2,7	2,3	1,7
Denouncement	4,4	4,8	3,4	4,1	1,8	-
Acknowledgement	-	-	0,2	1,0	1,2	1,0
Century of Türkiye	-	-	-	-	0,5	0,5
Participation in Management	-	-	-	-	0,2	0,2
Earthquake Emergency	-	-	-	-	-	16,4
Other	-	-	0,3	0,5	0,3	0,3

* With the regulation numbered 5690 published in the Official Gazette dated 4.6.2022, "denouncement" was removed as a type as of the relevant date. "Acknowledgement" on 22.09.2020, "Participation in Management" on 08.11.2021, "Century of Türkiye" on 01.11.2022 were put into use, and "Earthquake Emergency" applications were received from 06.02.2023 until June 2023.

When Table 3 is analysed, it is seen that the type of CİMER applicants diversify according to the agenda. When it is analysed by year, CİMER is

primarily used by citizens for complaint purposes and then for transmission of requests. Applications in access to information and opinion/suggestion decreased over time and the use for denouncement was concluded. The Head of Communications, Fahrettin ALTUN (Directorate of Communications, 2023a: 13), stated that *“by feeling the pulse of the public, CİMER contributes to participatory democracy with its innovative methods; also CİMER is not a just a complaint or request platform and new practices such as participation in management and acknowledgement are added in order to make CİMER more effective”*. For example, with the “Acknowledgement” section in CİMER, citizens are able to thank to public institutions or public sector staff after the service they received.

According to State Organization Central Registration Unit institution tree structures in the CİMER system, as of the date 27 March 2024, in line with the data received from the institution, it is seen that there are 86.490 active users in 43.324 administrative units in 81 provinces. In CİMER applications, headlines oriented at the agenda of Türkiye, such as “Century of Türkiye, Participation in Management and Earthquake Emergency”, demonstrate that the transformation in public administration is actively followed. In the applications made by selecting the “Century of Türkiye” button, the opinions, projects, suggestions and ideas of citizens on issues that will mark the new century were evaluated with the motto ‘Share Your Dreams’ for the corporate identity prepared within the scope of the Centenary of the Republic of Türkiye.

The practice of “Participation in Management” emerged as an idea where citizens can transmit their opinions in order to partner with CİMER in governance. With the practice of Participation in Management in activities conducted about public; opinions, suggestions, and contributions of citizens from all kinds of professions and all strata can be received at the local and national levels (Directorate of Communications, 2023a: 88). Receiving feedback about “Green Development Revolution” and “Use of Social Media” that were founded first in 2021 under the organisation of Directorate of Communications started (Anadolu Agency, 2021). In order to leave a clean and livable world for the next generations; “zero waste awareness”, “street animals”, and “for young people to participate to public life”, opinions and suggestions continued to be received with the practice of Participation in Management. In this direction (Aydın Tarihi, 2024b: 12-15), with the Participate in Management button, which stands out as a reflection of participatory democracy, citizens' new policy proposals regarding the issues on the agenda or their contributions to the policies being implemented are received, and then the opinions of the citizens are directly conveyed to the decision-makers, thus contributing to the new regulations. While the number of applications made through Participation in Management was 13650 with a rate of 0.2 in 2023, it increased five times to 67590 in 2024. This situation shows that CİMER has started to go beyond being perceived as a place for complaints or requests, and with its role as an ‘active

citizen’, people can now use CİMER not only during election periods but also in other periods to contribute to the national will and open communication with the state and contribute to the healthy functioning of democracy.

In line with the data shared by the unit of CİMER within the scope of the research, when studies are analysed which are conducted about the “Earthquake Emergency” button, created exclusively and received applications approximately five months, it is seen that the work towards the requests of citizens in the earthquake was began because of The Disaster of the Century, centred in Kahramanmaraş on February 6, 2023, and the use of “Earthquake Emergency” button was put into use in CİMER on February 6 at 08:30. Applications received about this were transmitted to competent authorities in 11 provinces that were affected by the earthquake by categorising under important headlines (including subjects “debris”, “food”, “medicine” etc.) and helped citizens to solve problems in a solution-oriented manner during the earthquake. By the coordination of AFAD (Disaster and Emergency Management Presidency) and related institutions with occupational groups who aspired to support the work on the ground and the citizens that aspired to open up their houses and also by the coordination in the process of finding citizens whose families were not reachable after they were extracted from the rubble were conducted through the call centre which was created within CİMER and functioned according to 24/7 operation principle. The call centre received 221.746 calls as of the date of 24 April 2023, 422.547 minutes of calls were made, and about 7981 return calls were made to citizens for CİMER applications on earthquake subject. Accordingly, CİMER made it possible to provide support and help in so many areas, such as providing milk and baby food, helping families that did not settle in tents or containers, providing forages to citizens whose stocks were exhausted, and supporting and helping citizens that needed medicine and food urgently.

Table 4. 2018-2023 Top 10 Subjects of Most Applications to CİMER

Subject of the Application	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Total*
Public Sector Recruitment	295.633 (1)	253.513 (3)	211.343 (10)	170.912 (10)	226.278 (10)		1.157.679
Job request	218.464 (2)	342.196 (2)	413.603 (4)	285.040 (3)	238.603 (6)		1.497.906
Social Aids	153.816 (3)	380.284 (1)	4.297.631 (1)	3.929.791 (1)	3.245.117 (1)	1.716.448 (1)	13.723.087
Staff Complaint	151.138 (4)						151.138

Road and Road Maintenance	151.089 (5)						151.089
Other aids (transportation, meals, shelter aid, etc.)	143.686 (6)	141.819 (10)	414.555 (3)	356.025 (2)	238.591 (7)		1.294.676
Personal rights	139.750 (7)	142.712 (9)					282.462
Problems Encountered in Dormitories (internet quota, dormitory cleaning and lack of hygiene, etc.)	121.304 (8)	150.334 (8)					271.638
Problems Encountered at Public Hospitals	120.021 (9)	159.845 (5)		252.025 (5)	361.919 (2)	298.621 (8)	1.192.431
Consumer Protection (Warrant, Defective Goods, After Sales etc.)	116.530 (10)		270.598 (6)	206.166 (7)	304.630 (4)	279.119 (9)	1.177.043
Public Universities Complaints		176.318 (4)	261.544 (7)	191.026 (9)	237.894 (8)	261.429 (10)	1.128.211
Legal Counseling/Aid Requests		156.397 (6)	272.175 (5)	253.104 (4)	308.551 (3)	312.925 (7)	1.303.152
Application Update Request/ Additional Request		153.054 (7)					153.074
Virus Outbreak			648.734 (2)	224.534 (6)			873.268
Loan Request/Loan Problems			247.738 (8)				247.738
Private Sector Employees			236.913 (9)				236.913
Tax Applications (VAT, SCT, Special Communication Tax etc.)				194.945 (8)	248.819 (5)	332.882 (5)	776.646
Domestic Trade					236.423 (9)		236.423

Pension Transactions						834.772 (2)	834.772
Earthquake						588.935 (3)	588.935
Increase and Cut in Pension Salaries						373.031 (4)	373.031
Safety of Life and Property						313.805 (6)	313.805

* Only the topics with the highest number of applications on the basis of the relevant year are taken as basis, and the ranking of the subject within the year is indicated in parentheses.

When Table 4 is analysed, it is seen that 13.723.087 applications made to CIMER between 2018 and 2023 are for social aids. For aids other than social ones (transportation, meals, shelter aid, etc.), there were 1.294.676 applications between 2018 and 2022. Also, it is seen that the prominent subjects can be variable in each period in applications made in other subjects. For example, between 2018 and 2022, public personnel recruitments and other aids; between 2018 and 2022, job requests; between 2019 and 2023, complaints of public universities and requests for legal advice/assistance were among prominent subjects. Some subjects stand out only in certain years. For example, in 2018, staff complaints, road, and road maintenance; in 2019, application update/additional application requests; in 2020, loan requests and its problems and applications of private sector employees; in 2020 and 2021, virus outbreak; in 2022 applications about domestic trade; in 2023 applications about the safety of life and property were among prominent subjects.

Table 4 shows that especially social assistance applications were at a very high level in 2020. In addition, applications for job requests, other aids, virus outbreak, loan requests/loan problems, and private sector employees were also the highest in 2020. This situation can be associated with the negative effects of the COVID-19 pandemic on economic and social life. The increase in unemployment rates, closure of businesses and slowdown in economic activity during the pandemic caused many citizens to suffer from financial difficulties and need social assistance. In addition (Ministry of Family and Social Services, 2021), the social assistance programmes and economic support packages implemented by the government during the pandemic may have increased the rate of citizens applying for these aids through CIMER.

The reason why issues such as public sector recruitment, staff complaints and personal rights came to the forefront in 2018 is associated with the change in public employment forms and personnel management after the transition to the Presidential Government system, which started to be implemented as of 2018, with the closure of some institutions and the structural

transformation of others (Albayrak, 2020: 1517). In 2023, applications for pension transactions, increase and cut in pension salaries are thought to be due to the legislative amendments²⁷ regarding pensioners and changes in the update coefficient used in the calculation of pensions. Earthquake and security of life and property applications were due to the earthquake that took place on 6 February 2023 and affected 11 provinces.

In 2023, weekly agenda topic headlines of the applications made to CİMER were coded by a qualitative data analysis program called MAXQDA. MAXQDA is software used for qualitative data analysis. It allows researchers to analyse different types of data, such as text, images, sound, and video. MAXQDA facilitates processes such as coding data, categorisation, visualisation, and interpretation of it (Oswald, 2019: 438). Thanks to the program, researchers are able to understand the relationship between the data and draw meaningful conclusions. Accordingly, weekly agenda topic headlines of CİMER applications were collected under certain themes, and these themes were sub-categorized. For every kind of sub-category, codes were generated, and applications were classified according to these codes. This process is significant in order to understand on which subjects the applications are concentrated, which problems are mentioned more and which subjects are usually the citizens are interested in.

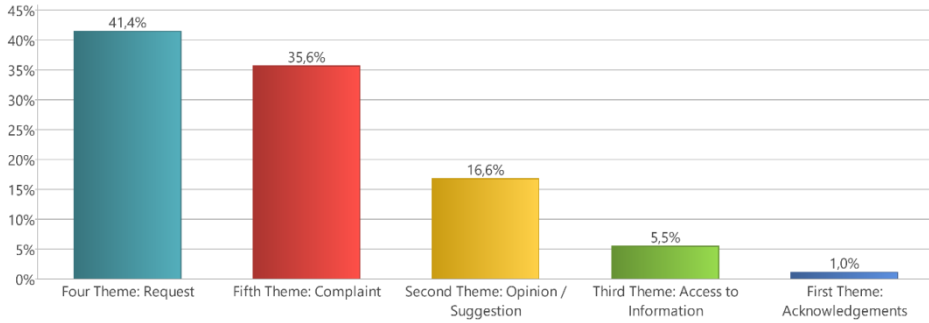
Composing themes is a preferred method in the analysis of data obtained from direct sources, especially for qualitative studies (Thomas and Harden, 2008: 1). Thematic analysis process is explained with transparent disclosure of the steps followed in textual data analysis, interpretation and representation of it and thanks to this the reliability of this process is ensured (Nowell et al., 2017: 1). In the context of a study; code is frequently defined as a word that has remarkable, concise and, connotative features for summary which is used symbolically in order to concrete a language or a visual data or a short expression (Saldaña, 2019: 4).

The limitation of the study is the fact that it only includes the applications made to CİMER in 2023. In the scope of the study, only weekly agenda headlines received by CİMER were collected, and 51 weeks between 30 December 2022 and 29 December 2023 were reviewed by taking the Personal Data Protection Law (PDPL) matters into account. For example, a coding made for a subject that appears between this date proves that the specific subject is a headline that stands out at least a week in 2023. Codings are composed of five main themes: Acknowledgements, Opinion / Suggestion, Access to Information, Request, and Complaint. Five main themes in the dataset reveal the diversity of applications made to CİMER and the requests of citizens in different subjects.

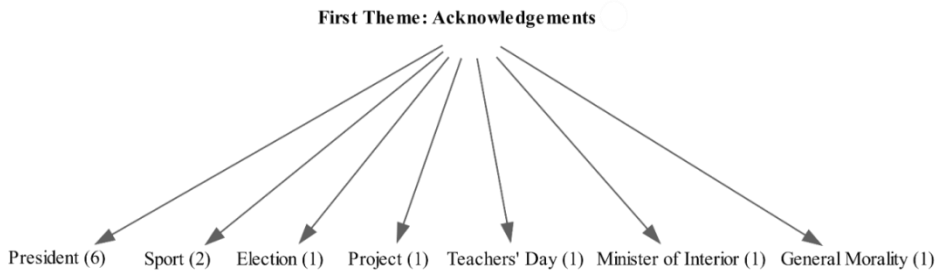
²⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/03/20230303-8.htm>

- *First Theme: Acknowledgements:* This theme includes the satisfaction of citizens about the public services and where they express their acknowledgements. These kinds of applications increase the motivation of public officials and contribute to the improvement of the quality of service by ensuring positive feedback.
- *Second Theme: Opinion / Suggestion:* Under this theme, citizens can share their opinions and suggestions. These applications can contribute to the decision-making processes as important feedback for policymakers.
- *Third Theme: Access to Information:* This theme includes the requests for access to information on subjects of public services, state policies, and others. Access to information rights contributes to the participation in public governance of the citizens one of the fundamental elements of a democratic society.
- *Fourth Theme: Request:* This theme includes the requests of citizens about different subjects. The analysis of these kinds of applications can help policymakers to detect the priority areas and distribute the sources more effectively.
- *Fifth Theme: Complaint:* This theme includes the complaints of citizens about public services, practices of private sectors and other subjects. Complaints are important in terms of detecting problematic areas and seeking solutions.

When the content and frequency of these themes are studied, important information can be obtained about which subjects the public focuses the most, from which areas they expect more support or regulation, or which problems need to be prioritised. These analyses can help policymakers and decision-makers to make more conscious decisions and to increase the effectiveness of public services. Accordingly, five main themes, 34 categories under these themes, and 1318 codes and sub-codes under these categories are analysed.

Figure 1. 2023 CİMER Data

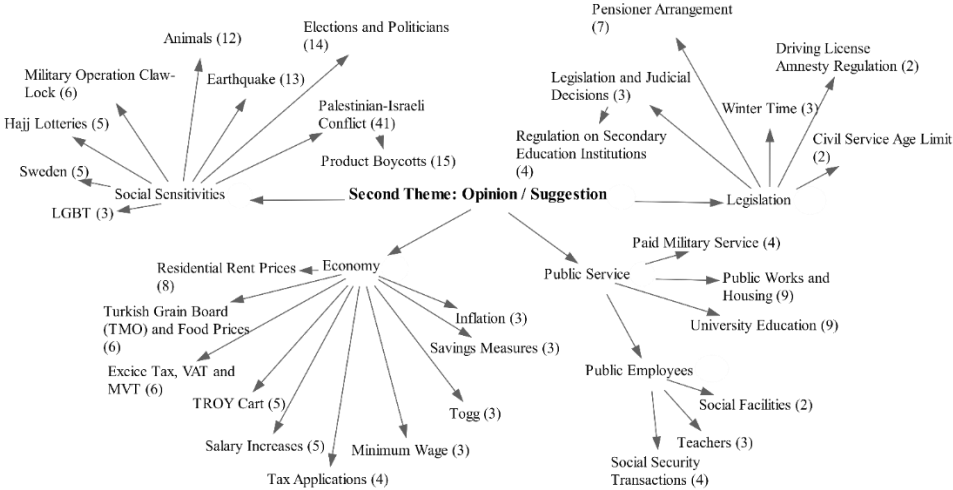
When CİMER data analysis that is shown in Figure 1, it is seen that 41,4% of the applications are requests, 35,6% are complaints, 16,6% are opinions/suggestions, 5,5% are access to information, and 1% are acknowledgements. Concept networks are obtained with relative data and hierarchical code-subcodes model.

Figure 2. Acknowledgements (Hierarchical code-subcodes model)

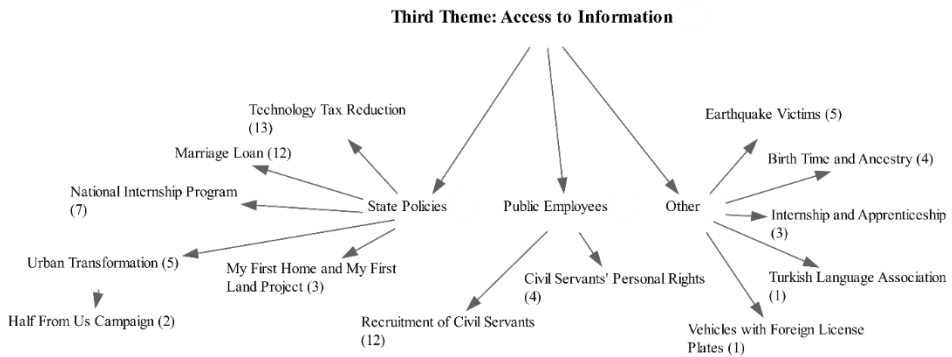
Within the scope of codes provided, the findings obtained about the Acknowledgment team are shown in Figure 2 and are indicated in seven main themes. These categories prove that President Recep Tayyip Erdoğan receives the most acknowledgement (46,20%); other acknowledgements are received in areas such as special day greetings, actions, and successful sports. This demonstrates that CİMER has limited use for acknowledgement purposes. Also, when applications made to CİMER are analysed (Güleç Solak, 2023: 344), it is seen that usually the applications are addressed to the President and friendly language is used. As the unit is called the Presidency's Communication Centre, it shows that there is a perception that the contact person is directly the President. Therefore, the acknowledgement part in CİMER's applications is used as an area where the love and respect for the President are expressed. In particular, it is observed that the number of thank you applications increases especially after the President announces national and domestic actions such as

important inaugurations, discoveries and productions (Directorate of Communications, 2023b: 9).

Figure 3. Second Theme: Opinion/Suggestion (Hierarchical code-subcodes model)

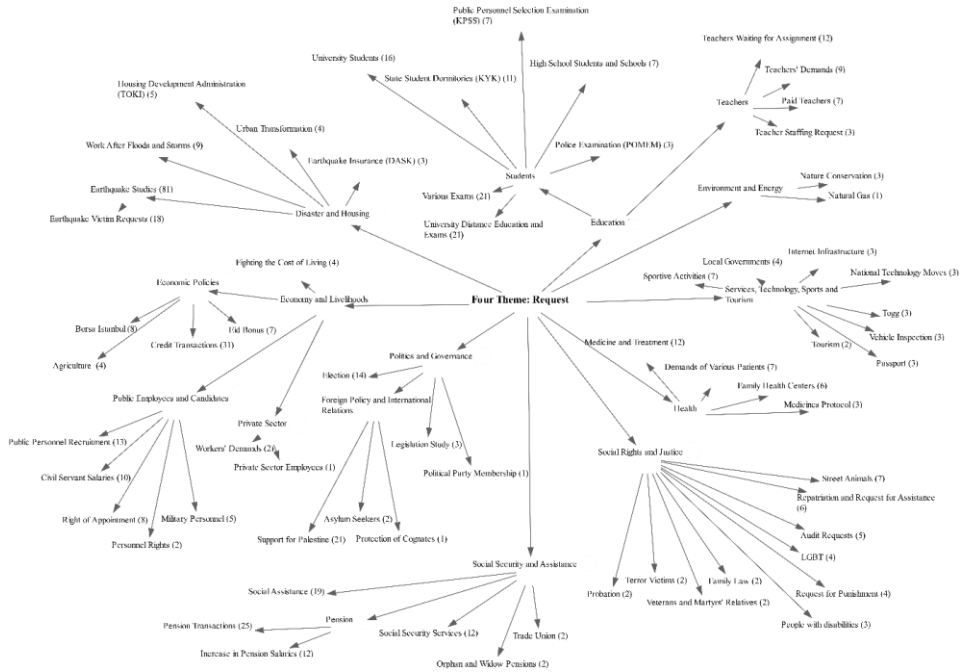

In Figure 3, under the Opinion/Suggestion theme, four main themes (Social Sensitivities 52,1%, Economy 24,2%, Public Service 14,2%, and Legislation 9,6%) and 31 different codes under these categories are indicated. Under the category of Social Sensitivities, it is seen that the most common application is the Palestinian-Israeli Conflict (49,1%). It is seen that the most common application is Residential Rent Prices (15,1%) in the category of Economy. In the category of Public Services, it is seen that more applications are received from Public Employees (29%), University Education (29%) and Public Works and Housing (29%). In the category of Legislation, more opinions/suggestions are received about Pensioner Arrangement (33,3%) and Legislation and Judicial Decisions (33,3%).

Figure 4. Third Theme: Access to Information (Hierarchical code-subcodes model)

In Figure 4, under the theme of Access to Information, three main categories (State Policies 58,3%, Public Employees 22,2%, and Other 19,4%) and 13 different codes under these categories are indicated. Under the category of State Policies, it is seen that the most common application is Technology Tax Reduction (31%). Under the category of Public Employees, it is seen that the most common application is Recruitment of Civil Servants (75%). In the category of Other, it is seen that Earthquake Victims (35,7%) and access to information on Birth Time and Ancestry (28,6%) are high.

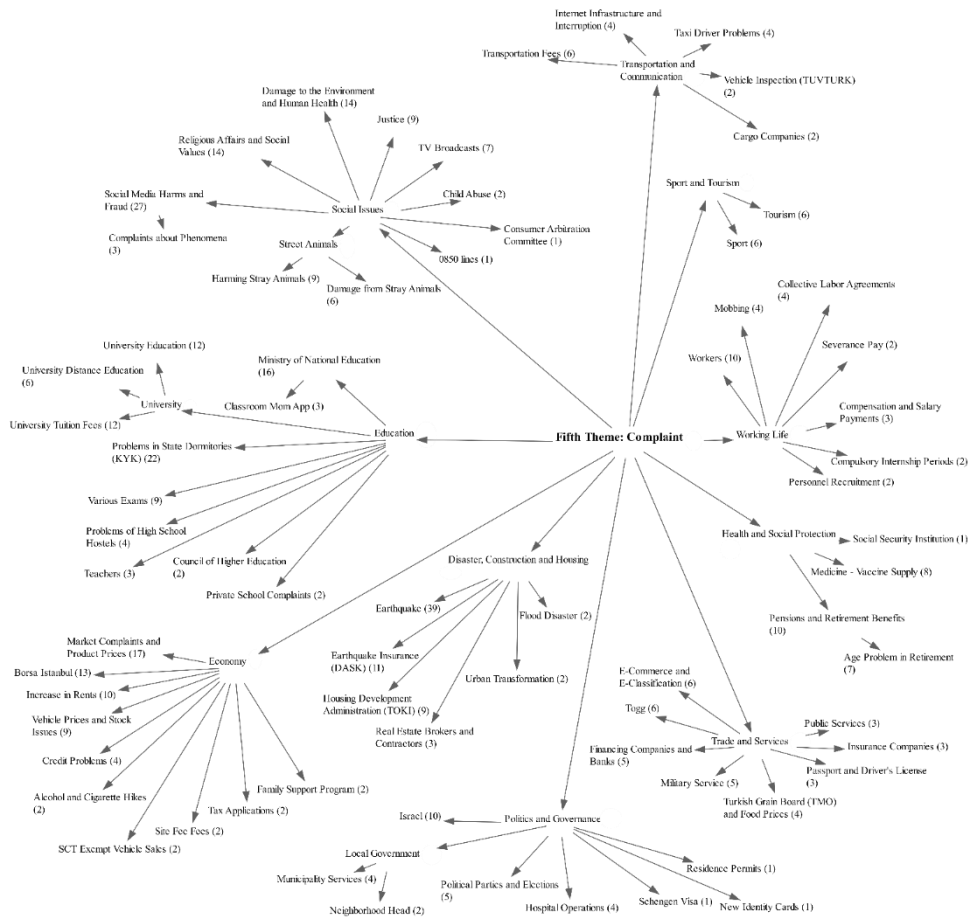
Figure 5. Four Theme: Request (Hierarchical code-subcodes model)

In Figure 5, under the theme of Request, nine main categories (Disaster and Housing 22%, Education 21,5%, Economy and Livelihoods 17,5%, Social Security and Assistance 13,2%, Politics and Governance 7,7%, Social Rights and Justice 7,2%, Services, Technology, Sports and Tourism 5,1%, Health 5,1% and Environment and Energy 0,7%) and under these categories 65 different codings are indicated. Under the category of Disaster and Housing, it is seen that the most common application is Earthquake Studies (%82,5). Under the category of Education, it is seen that the most common application is University Distance Education and Exams (24,4%) and Various Exams (24,4%) under the Students code whereas under the code of Teachers, there is Teachers Waiting for Assignment (38,7%). Under the category of Economy and Livelihoods, it is seen that the most common application is Credit Transactions (62%) under the Economic Policies code, whereas under the code of Public Employees and Candidates, there is Public Personnel Recruitment (34,2%). Under the category of Social Security and Assistance, it is seen that the most common application is under the Pension code (51,4%). Under the code of Politics and Governance, it is seen that the most common application is under the Foreign Policy and International Relations code (57,1%). Under the category of Social Rights and Justice, it is seen that the most common application is Street Animals (17,9%). Under the category of Services, Technology, Sports, and Tourism, it is seen that

the most common application is Sportive Activities (25%). Under the category of Health, it is seen that the most common application is Medicine and Treatment (42,9%). Ultimately, under the category of Environment and Energy, which has a relatively small percentage, it is seen that there is an intensification under the Nature Conservation code (75%).

Figure 6. Fifth Theme: Complaint (Hierarchical code-subcodes model)

In Figure 6, under the theme of complaints, 10 main categories (Social Issues 20,2%, Education 19,8%, Disaster, Construction and Housing 14,3%, Economy 13,9%, Trade and Services 7,6%, Politics and Governance 6,1%, Working Life 5,9%, Health and Social Protection 5,7%, Transportation and Communication 3,9%, Sport and Tourism 2,6%) and under categories 72 different coding are indicated. Under the category of Social Issues, it is seen that the most common application is Social Media Harms and Fraud (32,3%). Under the category of Education, it is seen that the most of the application is

University (33%). Under the category of Disaster, Construction, and Housing, it is seen that the most common application is Earthquake (59,1%). Under the category of Economy, it is seen that the most common application is Market Complaints and Product Prices (26,6%). Under the category of Trade and Services, it is seen that the most common applications are the E-Commerce and E-Classification (%17,1) and the Togg Smart Mobility Device (17,1%). Under the category of Politics and Governance, it is seen that the most common application is about Israel (%35,7). Under the category of Working Life, it is seen that the most common application is about Workers (37%). Under the category of Health and Social Protection, it is seen that the most common application is Pensions and Retirement Benefits (65,4%). Under the category of Transportation and Communication, it is seen that the most common application is Transportation Fees (33,3%). Ultimately, under the category of Sport and Tourism, there is Sport (50%) and Tourism (50%).

Conclusion

In this study, the content analysis of applications made to CİMER, which is an important platform where citizens can directly transmit their satisfaction, complaints, and requests in terms of public services to the authorities, is conducted. The expectations of citizens from public services, problems encountered, and solution suggestions are presented by using qualitative and quantitative analysis methods. A study conducted demonstrates how important CİMER applications are in terms of the improvement of public services and the enhancement of citizen satisfaction. Analysing the applications regularly and sharing the findings obtained with policymakers and public officials is an important step in order to increase the efficiency and quality of public services.

As a result of the study, it is seen that CİMER aims to construct a system that is more accountable and more sensitive in public administration by reinforcing democratic participation. These results provide important information about which subjects the citizens focus on the most, in which areas they expect support or regulation, and which problems' solutions need to be prioritised on the agenda of Türkiye. For example, intensive applications of earthquake aids demonstrate that citizens see CİMER as a door to directly connect with the state during disaster management and aid procedures. Complaints about the negative effects of social media and fraud show that more measures should be taken regarding internet security and the fight against cybercrime. Complaints about universities point out that student's needs and problems should be addressed more. Complaints about e-commerce and e-classification prove that the inspection of online trading platforms should be increased. Requests, opinions/suggestions, and complaints about the Togg Smart Mobility Device indicate that domestic automobile production should be supported and some aspects of its infrastructure (such as more charging stations

and updating the mobile application) should be improved. Complaints and requests about street animals indicate that this has become a sensitive topic among groups with different points of view, and there should be a regulation about it.

As a result of thematic content analysis of CİMER applications, it is noticed that it is an important platform where citizens can directly transmit their satisfaction, complaints, or requests in terms of public services. According to CİMER's data of 2023, Request forms the major part of the applications. This proves that citizens have high expectations and request support or solutions in different areas. Fulfilling the requests about these topics is important for increasing citizens' quality of life and reinforcing trust in public service. The category of Complaint forms an important part of CİMER applications. This indicates that citizens are active in terms of expressing the problems encountered in public services and demanding a solution. Examination of the complaints about these subjects and providing a solution are necessary in order to increase the public services' quality and ensure citizen satisfaction.

In the quantitative statistics of 2023, complaint accounts for 48,9%, and requests account for 25,2% (Table 3). However, once the qualitative content of applications' titles is analysed one by one, it is confirmed that request accounts for 41,4% and complaint accounts for 35,6% (Figure 1). The difference between quantitative and qualitative analysis of CİMER applications is related to how citizens categorise their applications at the beginning. In quantitative analysis, the applications are classified according to categories pre-determined, and the categories' frequency is calculated. In this analysis, the categories chosen by citizens during applications are taken into account. For example, even though a citizen categorises his/her application as a "complaint", the content of the application can be qualified as a request or suggestion. In qualitative analysis, the content of the applications is examined in detail, and the themes are identified. In this analysis, the real purpose and quality can be more accurately established. According to the study result in this context, it is seen that CİMER applications are actually made for more request purposes; the content of most complaint applications includes requests (or both). Also, it indicates that CİMER is perceived as a platform where usually complaints and requests are received as other types of applications are fewer. It is especially believed that not having the routine of using CİMER to express their satisfaction can be due to the fact that they do not know whether CİMER can be used for such purposes or they prefer to express their acknowledgements on other platforms.

In order to increase the effectiveness of CİMER and answer faster and more accurately to the requests of the citizens, profiting more effectively from artificial intelligence and digital age technologies is suggested. Accordingly, applications made to CİMER by citizens can be automatically categorised and directed to the relevant units by analysing them with artificial intelligence-

supported natural language processing methods. Also, with artificial intelligence algorithms, by analysing the CIMER data, it can be detected for which purposes the citizens use CIMER and in which subjects they have more requests, and in view of this information, data-driven decisions oriented to improve these services can be made. Thanks to this, by facilitating CIMER's workfore, a more effective work environment can be created, and citizens' satisfaction can be increased.

References

- Albayrak, S. O. (2020). "The New Institutional Structure of the Civil Service System and a New Appearance of Public Employment in Turkey", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(4), 1517-1549. <https://doi.org/10.33630/ausbf.814996>
- Anadolu Agency (2021). "CIMER'den ülke yönetimine katılımı artıracak yeni uygulama". <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cimerden-ulke-yonetimine-katilimi-artiracak-yeni-uygulama/2418798>, Date of access 04/05/2024.
- Asna, A. (2012). *Kuramda ve Uygulamada Halkla İlişkiler*. İstanbul: Pozitif Publications.
- Asrak Hasdemir, T., & Keskin, M. (2023). "Transparency, Right to Information and Communication: An Analysis on the Institutional Practices in the Conditions of Covid-19 Pandemic", *Etkileşim (Interaction)*, 11, 12-42. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2023.6.11.188>
- Aydın Tarihi (2024a). The Turkish Presidency's Directorate of Communications "Aydın Tarihi" (History of the Month) Magazine. Issue 6, April 2024.
- Aydın Tarihi (2024b). The Turkish Presidency's Directorate of Communications "Aydın Tarihi" (History of the Month) Magazine. Issue 14, December 2024.
- Balta Peltekoğlu, F. (2022). "Kamu Kurumlarında Halkla İlişkiler: Kamu Kesimi-Kamu Hizmeti ve İletişim". (Ed. D. Esenel Eyüboğlu). *Kamusal Halkla İlişkiler ve Uygulamaları* (pp.15-34). Konya: Eğitim Publishing House.
- Barber, B. R. (1984). *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.
- Belli, T. K., Gökkız, M., Belli, Ş., Hakan, A., & Akıncı, I. (2022). "Comparison of CIMER and Ombudsman Institution in the Context of Public Relations in Public Administration", *Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergisi*, 2(2), 64-80.
- Boztepe Taşkıran, H. (2022). "Municipalities and Sustainability Practices in the Context of Governmental Public Relations: A Study on Metropolitan Municipalities in Turkey", *Turkish Review of Communication Studies*, (39), 31-53. <https://doi.org/10.17829/turcom.1017789>

- Cameron, G. T., Cropp, F., & Reber, B. H. (2001). "Getting Past Platitudes: Factors Limiting Accommodation in Public Relations", *Journal of Communication Management*, 5(3), 242-261. <https://doi.org/10.1108/13632540110806802>
- Chon, M. G., Lee, H., & Kim, J. N. (2020). "Values of Government Public Relations for a Rocky Road to Participatory Democracy: Testing Public Engagement, Empowerment, and Serenity Hypotheses in Public Sector Communication", *Partecipazione e conflitto*, 13(2), 1110-1131. <https://doi.org/10.1285/i20356609v13i2p1110>
- CİMER (2024). *50 Soruda CİMER*. <https://www.cimer.gov.tr/50sorudacimer.pdf>, Date of access 28/06/2024.
- Creswell, J. W. (2016). *30 Essential Skills for the Qualitative Researcher*. USA, California: SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2022). *A Concise Introduction to Mixed Methods Research*, (Second Edition). UK, London: SAGE Publications.
- Dede, A. (2024). "Digital Communication, Digital Citizenship, Digital Governance and CİMER", *Journal of Abant Social Sciences*, 24(1), 355-365. <https://doi.org/10.11616/asbi.1396928>
- Directorate of Communications (2023a). *Kamu Yönetiminde Bir Dönüşümün Hikayesi: CİMER*. Ankara: Presidency's Directorate of Communications Publications.
- Directorate of Communications (2023b). *Gönül Köprüsü CİMER*. Ankara: Presidency's Directorate of Communications Publications.
- Directorate of Communications (2023c). *Açıklamalı CİMER Yönetmeliği*. Ankara: Presidency's Directorate of Communications Publications.
- Directorate of Communications (2023d). *CİMER ile Çözüm Kavuşımları*. Ankara: Presidency's Directorate of Communications Publications. https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/C%C4%B0MER_ile_%C3%87%C3%B6z%C3%BCme_Kavu%C5%9Fanlar_spread.pdf
- Directorate of Communications (2024a). *CİMER ile Çözüm Kavuşımları 2*. Ankara: Presidency's Directorate of Communications Publications. <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/CİMERileCozumeKavusmlar2.pdf>
- Directorate of Communications (2024b). *CİMER ile Çözüm Kavuşımları 3*. Ankara: Presidency's Directorate of Communications Publications. <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/CİMERileCozumeKavusmlar3.pdf>
- Directorate of Communications (2024c). "CİMER'e geçen yıl 7 milyon 650 bin başvuru yapıldı". https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/cimere-gecen-yil-7-milyon-650-bin-basvuru-yapildi, Date of access 30/12/2024.

- Doğan Güllüpunar, M. (2022). "A Study on Citizens' Use of Online Dialogue Tools across Health Institutions", *Sosyal Mucit Academic Review*, 3(2), 310-332. <https://doi.org/10.54733/smar.1202016>
- Durmuşoğlu, T., & Genel, Z. (2022). "Transformation of Citizen from Passive to Active Public By E-Communication: CİMER Example", *Denetişim*, (24), 70-90.
- Eski, N., Özben, D. I., & Günbayı, İ. (2019). "Ministry of Education Inspectors, District National Education Directors and Branch Managers' Opinions on BİMER and CİMER Complaints: A Case Study", *Journal of Contemporary Administrative Science*, 6(2), 163-182.
- European Commission (2023). "eGovernment Benchmark 2023". Luxembourg: Publications Office of the European Union <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/egovernment-benchmark-2023>
- European Commission (2024). "eGovernment Benchmark 2024". Luxembourg: Publications Office of the European Union <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-decade-2024-egovernment-benchmark>
- Federal Anti-Discrimination Agency (2024). "Further offers of help". https://www.antidiskriminierungsstelle.de/EN/we-offer-advice-to-you/information_material_for_people_seeking_advice/assistance_outside_of_the_agg/assistance_outside_of_the_agg_node.html, Date of access 30/12/2024.
- Güleç Solak, S. (2023). "Halkla İlişkiler Aracı Olarak Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezinin (CİMER'in) Etkinliği". (Eds. M. Kuyucu ve H. Çiftçi). *İletişimde Güncel Çalışmalar-1* (pp. 321-351). Ankara: Iksad Publications. <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10442861>
- Güler, T. (2020). "The Role of Right-claiming Mechanisms in the Supervision of Bureaucracy in Turkey", *Bilecik Şeyh Edebali University Journal of Social Science*, 5 (2), 273-287. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.803562>
- Gündüz, M., & Artar, F. (2023). "Social Meaning of Cimer as A Tool of Participation in Management: Purpose, Effectiveness, Trust", *Adiyaman University Journal of Social Sciences*, (43), 660-700. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1252229>
- Hiebert, R. E. (2005). "Commentary: New Technologies, Public Relations, and Democracy", *Public Relations Review*, 31(1), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2004.11.001>
- Huang, Y. H. (2004). "Is Symmetrical Communication Ethical and Effective?.", *Journal of Business Ethics*, 53, 333-352.
- Huss, O. (2024). The social construction of anti-corruption technologies: Analysing the e-participation platform rahvaalgatus. ee in Estonia. *Digital Media and Grassroots Anti-Corruption* (pp. 118-139). Edward Elgar Publishing.
- Kanar Taslak, E., & Boztepe Taşkıran, H. (2021). "Governmental Public Relations and Digital Communication Practices: A Research on Istanbul District Municipalities", *Communication and Diplomacy*, (5), 3-24.

- Kayıkçı, K., & Tatar, D. (2021). "The Opinions of The School Directors and District National Education Branch Directors About Process of Communication Centers", *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 873-898. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.932195>
- Kıral, B. (2020). "Document Analysis as a Qualitative Data Analysis Method", *Siirt University Journal of Social Sciences Institute*, 8(15), 170-189.
- Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2021). "Using MAXQDA for Mixed Methods Research". *The Routledge reviewer's guide to mixed methods analysis* (pp. 305-318). Routledge.
- Lummis, C. D. (1996). *Radical Democracy*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Ministry of Family and Social Services (2021). "Kovid-19'la mücadele sürecinde yaklaşık 7 milyon aileye 10,6 milyar lira destek sağlandı". <https://www.aile.gov.tr/haberler/kovid-19la-mucadele-surecinde-yaklasik-7-milyon-aileye-10-6-milyar-lira-destek-saglandi/>, Date of access 30/12/2024.
- Nessmann, K. (1995). "Public Relations in Europe: A Comparison with the United States", *Public Relations Review*, 21(2), 151-160. [https://doi.org/10.1016/0363-8111\(95\)90005-5](https://doi.org/10.1016/0363-8111(95)90005-5)
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). "Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria", *International Journal of Qualitative Methods*, 16, 1-13. <https://doi.org/10.1177/1609406917733847>
- Nwosu, E., Odiboh, O., Ndubueze, N., & Olabanjo, J. (2019). "Public Awareness and Perception of Public Relations Activities in Government Agencies in Nigeria", *Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association (IBIMA)*, Granada, Spain, 9223-9236.
- Oblak-Crnici, T., Prodnik, J., & Trbizan, N. (2011). "Deliberation and Online Participation: The Case of The Slovenian Portal "I Propose to The Government"", *Journal of Comparative Politics*, 4(2), 90.
- OECD (2021). *Digital Government Review of Slovenia: Leading the Digital Transformation of the Public Sector*. OECD Digital Government Studies, Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/954b0e74-en>
- OECD (2023a). *Government at a Glance 2023*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/3d5c5d31-en>
- OECD (2023b). *Digital Government Review of Türkiye: Towards a Digitally-Enabled Government*. OECD Digital Government Studies, Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/3958d102-en>
- OECD OPSI (2016). *Citizen initiatives towards more Parliament openness and accountability*. <https://oecd-opsi.org/innovations/collective-addresses-and-rahvaalgatus-ee-nudging-the-parliament-of-estonia-to-more-openness-and-accountability/>, Date of access 24/06/2024.

- Oswald, A. G. (2019). "Improving Outcomes with Qualitative Data Analysis Software: A Reflective Journey", *Qualitative Social Work*, 18(3), 436-442.
<https://doi.org/10.1177/1473325017744860>
- Özden, M. (2023). "Participatory Democracy as a Practice of Citizenship and a Balancing Element: An Assessment on Advantages and Challenges", *Papers on Social Science*, (2), 209-222. <https://doi.org/10.56337/sbm.1350610>
- Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444>
- Polo, M. P. (2012). "Técnicas de relaciones públicas en la comunicación organizacional", *Revista internacional de relaciones públicas*, 2(3), 153-174.
<https://doi.org/10.5783/RIRP-3-2012-08-153-174>
- Rhee, Y. (2008). "Risk Communication Management: A Case Study on Brookhaven National Laboratory", *Journal of Communication Management*, 12(3), 224-242. <https://doi.org/10.1108/13632540810899416>
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). "Document Analysis as a Research Method", *Kocaeli University Journal of Education*, 4(1), 227-250.
<http://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Saldaña, J. (2019). *Nitel Araştırmacılar için Kodlama El Kitabı (The Coding Manual for Qualitative Researchers)*, (Translation Ed. A. Tüfekci Akcan & S. N. Şad.), 3. Edition. Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786052416051>
- Selvi, Ö., Ulucan, M., & Coşgun, A. E. (2019). "Public Relations and CİMER as an E-Government Application", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (75), 13-37.
- Thomas, J., & Harden, A. (2008). "Methods for the Thematic Synthesis of Qualitative Research in Systematic Reviews", *BMC Medical Research Methodology*, 8, 1-10. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-8-45>
- Tortop, N., & Özer, M. A. (2013). *Halkla İlişkiler*. Ankara: Nobel Publications.
- Turkish Statistical Institute (2023). Household Information Technologies (IT) Usage Survey 2023, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanım-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanım-Arastirmasi-2023-49407)
- United Nations (2022). E-Government Survey 2022: The Future of Digital Government. UN Department of Economic and Social Affairs, New York, ABD.
<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/176-Trkiye/dataYear/2022>
- United Nations (2024). E-Government Survey 2024: Accelerating Digital Transformation for Sustainable Development. UN Department of Economic and Social Affairs, New York, ABD.
<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/176-Trkiye>

- Verčič, A. T., Verčič, D., Čož, S., & Špoljarić, A. (2024). "A Systematic Review of Digital Internal Communication", *Public Relations Review*, 50(1), 102400. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2023.102400>
- Waymer, D. (2013). "Democracy and Government Public Relations: Expanding the Scope of "Relationship" in Public Relations Research", *Public Relations Review*, 39(4), 320-331. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pubrev.2013.07.015>
- We Are Social (2024). "Digital 2024: Global Overview Report", <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>
- Yaman, F. T. (2017). "Participatory Democracy: Extent and Elements", *Trakya University E-Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 6(2), 136-160.

Gendered Distribution of Parliamentary Commission Positions in Türkiye, 2002-2024

İsmail ÇAĞLAR*

Abstract: Türkiye is among the first countries where women gained the right to vote and stand for election earlier than many Western countries. Furthermore, the number of female parliamentarians has been increasing since the 2000s. This article examines whether this increase in female parliamentarians truly represents an empowerment of women in politics. In addition to a qualitative analysis from a power, perspective of parliamentary commissions in which women hold administrative positions, the article primarily relies on statistical analysis of parliamentary roles held by women.

Keywords: Women Parliamentarians, Empowerment of Women in Decision Making Process, Parliamentary Commissions, Women in Turkish Parliament.

Türkiye’de Meclis Komisyonu Görevlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı, 2002-2024

Öz: Türkiye, birçok Batı ülkesine kıyasla kadınların oy kullanma ve seçilme hakkını erken bir tarihte kazandığı ilk ülkelerden biridir. Ayrıca 2000’li yıllardan itibaren kadın milletvekillerinin sayısı artmaktadır. Bu makale, kadın milletvekili sayısındaki artışın kadınların siyasette güçlenmesi anlamına gelip gelmediğini araştırmaktadır. Makale, kadınların idari pozisyonunda bulunduğu parlamento komisyonlarının güç perspektifinden nitel analizine ek olarak kadınlar tarafından üstlenilen parlamento pozisyonlarının istatistiksel analizine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Milletvekilleri, Karar Alma Sürecinde Kadınların Güçlendirilmesi, Parlamento Komisyonları, Türk Parlamentosunda Kadınlar.

* Assoc. Prof. Dr., Istanbul University, Faculty of Communication, Department of Radio Television,

ORCID: 0000-0003-0214-4166

Makale Geliş Tarihi: 27.08.2024

Makale Kabul Tarihi: 11.03.2025

Amme İdaresi Dergisi, Cilt 58, Sayı 1, Mart 2025, 197-213

Introduction

Türkiye's long history of Westernization dates to the Ottoman Empire. In the 19th century, pro-Western Ottoman state elites viewed Westernization to restore the Empire's former glory, which was then facing significant defeats against its Western rivals. The strategy envisioned by Ottoman state elites was straightforward and appeared promising at first glance: to replicate the successes of the West by emulating Western methods. The initial focus was on the Westernization of the Ottoman army. This process included the establishment of military schools to train officers in the Western style, the creation of military engineering schools to meet the army's technical needs, and the reorganization of the army according to the models of victorious Western states (Zürcher, 2004: 21-23; Lewis, 1961: 74-89). However, it did not take long for Ottoman state elites to realize that military success alone was insufficient to achieve the intended goals. Based on that reality, with each step of military reform, they realized the need for broader administrative reforms across various areas, starting with the economy (Zürcher, 2010: 61). Consequently, efforts to achieve a more comprehensive Westernization, encompassing the economy, administration, laws, and education, were initiated. Despite these efforts, the outcome remained unchanged. Although a detailed discussion of Ottoman modernization and its failure to save the state is beyond the scope of this text, the conclusion is evident: the Empire could not survive after the World War I.

The founder elites of the Turkish Republic in the leadership of Mustafa Kemal, were members of a generation that had attempted to modernize the Ottoman Empire and prevent its collapse (Zürcher, 2010: 117). Not surprisingly, they placed Westernization at the forefront of their agenda. Initially, their motivation was to match the power of their enemies against whom the War of Independence was fought. However, their understanding of Westernization differed significantly from that of their Ottoman predecessors. Mustafa Kemal argued that achieving the goal of "reaching the level of contemporary civilizations" (TBMM, 1933) for the young republic could not be accomplished solely through the Westernization of the state. Instead, a more comprehensive agenda of Westernization, including social and cultural dimensions, was required (Ortaylı, 2005: 171-201; Berkes, 1998: 461-478).

A broader agenda of Westernization that included social and cultural spheres aimed at transforming a multiethnic and multireligious Ottoman society into a secular nation. To achieve this goal -like many other instances of nation-state formation (Vickers, 2008: 21-45)- the young republican elite also focused on women (Kandiyoti, 1991: 22-23). Turkish women, envisioned as the "mother of the nation" (McClintock, 1993: 61-80), were seen as pivotal in shaping a modern and secular Turkish identity. In addition to this significant role, the young republic also ascribed a representative function to women. They were expected

to embody and characterize the new regime through their presence in both the social and political spheres (Elaman-Garner, 2017: 3-5).

Thanks to the representative role assigned by the young republic, Turkish women achieved political rights earlier than many Western countries. In 1930, Turkish women gained the right to vote and run for office in local elections. Subsequently, in 1934, the scope of women's political rights was extended to include voting and candidacy in general elections. Since then, the number of Turkish women elected to local and national political institutions has been increasing. However, this increase in the number of women in politics does not necessarily equate to the empowerment of women in political decision-making processes. Firstly, despite the increase, the proportion remains relatively low. According to data from the Turkish Grand National Assembly (TBMM), the proportion of women in the Assembly reached a peak of 20.1% in 2023. Furthermore, between 1935, the year when the first women entered the Assembly, and 2007, the proportion was below 5% (TBMM, 2024). Secondly, the issue of representation extends beyond mere numbers. The power of women parliamentarians in political decision-making processes warrants further scrutiny. It remains to be seen whether these women acted as independent political actors or remained 'tokens' who could not surpass mere 'descriptive representation' and were excluded from administrative positions and critical subjects—an issue this paper aims to address.

To achieve this aim, the article first provides a theoretical background on women's representation in politics. This section will specifically address theoretical perspectives that question whether increasing numbers of women in politics guarantee actual empowerment for women. The next step involves presenting the situation in Türkiye. The general trends in women's representation in Turkish politics will be quantitatively analyzed, including the numbers and proportions of women parliamentarians in the TBMM and parliamentary commissions. The significance of these numbers will be further examined by exploring the roles of women within these commissions—whether they serve as members, secretaries, spokespersons, presidents, or vice-presidents. Finally, the paper will conclude with summarizing remarks and suggest potential research questions for further study on women's political participation.

Women in Politics Beyond Numbers

The proportion of women in political institutions and their role in decision-making are major concerns in women's political activity. Scholars worldwide have explored this issue, providing both theoretical and empirical insights. Notable works include Kanter's "Some Effects of Proportions on Group Life" (Kanter, 1977: 965) and Dahlerup's "From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics" (Dahlerup, 1988: 275). These studies suggest that when women are underrepresented in political institutions, their influence is limited

until a “critical level” is reached. Kanter identifies four categories of majority and minority groups, arguing that in groups dominated by one social type -men, in this case- the dominant group controls the culture and dynamics. Conversely, “tokens,” or those who are significantly outnumbered, have limited impact and mainly serve as symbols of their category. Dahlerup emphasizes that merely reaching a certain number of women is not enough for true equality. She argues that achieving an egalitarian representation requires proactive measures, which she terms “critical acts.” These might include women recruiting other women into politics, implementing quotas, and enacting new legislation and institutions.

While the number or proportion of women in political institutions is acknowledged as important, recent research shows that numbers alone do not fully measure women’s political power. In many countries with relatively high female representation in politics, women still struggle to influence decision-making effectively. Krook, in her evaluation of quota laws for women, notes that different types of quota regulations create varying relationships between women and the public sphere, and none is sufficient to fully represent women’s interests (Krook, 2005: 19). She also highlights the issue of which women benefit from these quotas. While quotas may improve representation for “marginalized groups,” they often result in a higher number of elite women in political positions and do not address the concerns of all groups of women (Krook, 2005: 20).

Joni Lovenduski and Pippa Norris also explored this issue in their research. In their article on the politics of presence in England, they examined whether increasing the number of women in politics leads to significant changes in gender-related issues (Lovenduski and Norris, 2003: 84-102). They found that the primary expectation for women politicians -to support “the goals of increased women’s autonomy by addressing gender inequality” (Lovenduski and Norris, 2003: 97)- may not be fully realized. They observed that in countries like England, where the political system relies heavily on strong political parties, and women’s views on autonomy and gender inequality often align with those of their male counterparts in the same party (Lovenduski and Norris, 2003: 98). A similar pattern is seen in Spain, where, there has been no direct impact on increasing women in leadership roles or promoting more women-friendly policies despite the implementation of women’s quotas (Bagues and Campa, 2017).

While there is less research on non-Western countries compared to Western ones, some studies do examine the impact of women’s representation in parliaments and other political institutions in these regions. Lesli Schwindt-Bayer’s study on Latin America analyzes the effects of increasing women’s presence in parliaments. Schwindt-Bayer is critical of gender quotas, noting that “statistical analyses on the role that gender quotas play in closing the gender gap across countries reveal that quotas play a very limited role, if any” (Schwindt-Bayer, 2011: 11). Additionally, Rwanda, which has the highest level of women’s representation in parliament globally at 61.3%, is quite noteworthy

(archive.ipu.org, 2019). Despite this high representation, the policy outcomes for women and gender issues are not particularly positive. This is partly because “policy output is the area most resistant to gender effects” (Devlin and Elgie, 2008: 251).

In summary, analyses from different parts of the world agree that while increasing the number of women in parliaments is a significant step, it is not sufficient for truly empowering women in political decision-making or enhancing their leadership roles. Despite more women entering politics, challenges remain in several areas: adequately representing women’s interests (Krook, 2005: 19), ensuring representation of both elite and ordinary women (Krook, 2005: 20), increasing women’s autonomy by addressing gender inequality (Lovenduski and Norris, 2003: 97), closing the gender gap (Schwindt-Bayer, 2011: 11), and achieving substantial policy outcomes (Devlin and Elgie, 2008: 251).

The issues discussed so far are not about the quantity of women -such as numbers or proportions- but about the quality of their participation in decision-making processes. This includes whether women are merely symbolic representatives, excluded from key administrative or executive roles, or marginalized from significant political issues. In the context of Türkiye, similar questions should be addressed: does the increasing number of women in parliament also translate into more women in leadership positions and greater empowerment in political decision-making?

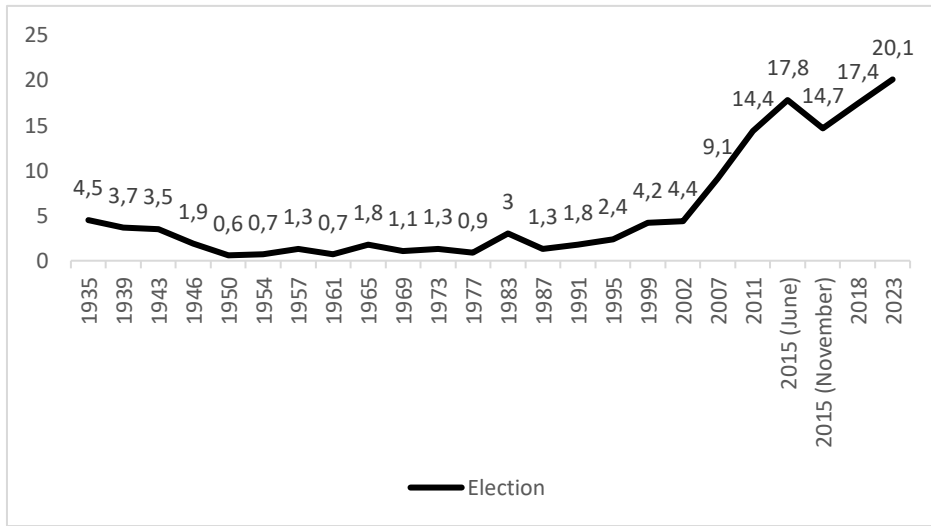
The Case in Türkiye

Figure 1 shows that the proportion of women in the Turkish parliament has been increasing since 2002. It tracks the percentage of female parliamentarians in Türkiye from 1935 to 2023, revealing a long history of low female representation. From the 1930s to the 1990s, the percentage of women in parliament was generally below 5%, with a low of just 0.6% in 1950. Starting in the late 1990s, there was a noticeable rise in female representation, which became more pronounced after 2002. By 2007, the proportion of women in parliament increased to 9.1%, and this upward trend continued, reaching 20.1% by the general elections in 2023. Despite some fluctuations, such as the drop between the June and November 2015 elections, the overall trend shows steady progress in female representation. This data illustrates Türkiye’s gradual advancement toward gender equality in parliament. While there have been significant improvements in recent years, challenges remain, as female representation has only recently exceeded the 20% mark.

In the 1935 general elections, women participated as candidates for the first time after gaining the right to be elected in 1934. The proportion of women in parliament was 4.5% following these elections. However, this initial figure declined over time. By the 1939 and 1943 elections, the proportion decreased to

3.7% and 3.5%, respectively. A more significant drop occurred after the 1946 elections, with the proportion falling to just 1.9%. The decline continued with even lower figures: 0.6% after the 1956 elections and 0.7% after the 1954 elections. It was not until the 1999 and 2002 elections that the proportion of women in parliament approached the levels seen in 1935, with figures of 4.2% and 4.4%, respectively. Since then, there has been a noticeable upward trend, with the proportion rising to 17.5% in 2018 and reaching 20.1% in 2023. The only exception to the upward trend in the proportion of women in parliament took place in the December 2015 snap elections, where the ratio of women dropped to 14.73%. This was the second general election held in that year.

Figure 1. Proportion of Women Parliamentarians in TBMM (%)

Source: (TÜİK, 2012: 5; *ysk.gov.tr*, 2015a: 1; *ysk.gov.tr*, 2015b; *aa.com.tr*, 2023).

To fully understand the significance of the recent increase in the proportion of women parliamentarians, it is essential to investigate whether this rise truly empowers women within the parliament. One way to assess the impact of female parliamentarians on political decision-making is by examining their representation in parliamentary commissions. Parliamentary commissions play a crucial role in the legislative process, as they are where the initial discussions and shaping of legislative proposals occur. Bills are first reviewed and refined in these commissions before being presented for approval and voting in the parliament's general assembly. The focus here is not on the distribution of women parliamentarians or commission members across different political parties, as there is no significant variation between parties. Additionally, this article does not address the reasons behind the low or high proportions of women parliamentarians, as this is outside the scope of the current discussion.

Before examining the figures on women's participation in parliamentary commissions, it's important to provide some background on how these commissions are formed and function. The data used for analysis come from parliamentary yearbooks published between 2002 and 2023 (TBMM, 2024). The numbers of commissions were 17, 17, 18, 18, 18 and 19, respectively for 22nd (2002-2007), 23rd (2007-2011), 24th (2011-2015), 26th (2015-2018), 27th (2018-2022) and 28th (2023-ongoing) parliamentary terms. Elections for the commission memberships are held twice in a legislative term. Once elected by the general assembly, each commission selects its president, deputy president, secretary, and spokesperson through a confidential vote among its members.

The year 2002 marked a significant shift in Turkish political life, as it was the first time since the 1980s that a single political party gained a majority in parliament and established a majority government. This period of single-party governance, which began in 2002, continues to the present day. Given this context and the concurrent increase in the number of women parliamentarians, 2002 serves as a useful starting point for analyzing women's influence in political decision-making. It is important to examine whether this upward trend in female representation is also reflected in parliamentary commissions.

Table 1. Number and Proportion of Women Parliamentarians in Parliamentary Commissions in TBMM (2002-2024)

	22. Term (2002- 2007)			23. Term (2007- 2011)			24. Term (2011- 2015)			26. Term (2015- 2018)			27. Term (2018- 2023)			28. Term (2023- ongoing)		
Commissions	Number of Woman MP's	Proportion of Woman MP's %	Total Member of Commission	Number of Woman MP's	Proportion of Woman MP's %	Total Member of Commission	Number of Woman MP's	Proportion of Woman MP's %	Total Member of Commission	Number of Woman MP's	Proportion of Woman MP's %	Total Member of Commission	Number of Woman MP's	Proportion of Woman MP's %	Total Member of Commission	Number of Woman MP's	Proportion of Woman MP's %	Total Member of Commission
Justice	253	66	3	383	65	5	514	34	8	243	33	4	452	46	4	448	27	
Constitution	517	43	1	673	16	10	286	35	5	556	32	4	454	26	5	85	27	
EU Harmonization	673	34	1	858	23	16	444	36	15	405	37	5	922	26	6	40	25	
Public Works, Reconstruction, Transportation and Tourism	127	37	2	267	30	10	330	30	4	138	29	3	155	26	5	85	27	
Environment	243	46	7	712	13	9	243	37	-	-	31	3	115	26	8	308	26	
Foreign Affairs	-	-	38	130	33	6	162	37	8	116	37	6	31	26	8	96	27	
Digital Channels	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	353	17	
Petition	128	36	5	179	28	7	350	20	5	113	16	3	250	12	5	357	14	
Security and Intelligence	N A	N A	N A	N A	N A	N A	218	17	1	424	24	1	597	17	2	118	17	

Internal Affairs	5	1 4 , 3	3 5	2	5 7	3 5	7	1 7, 9	3 9	3	9 7	3 1	3	1 1, 5	2 6	1	3 7	2 7
Human Rights Watch	4	1 0 , 8	3 7	4	1 4, 8	2 7	7	1 7, 1	4 1	1	5 1, 4	3 5	6	2 3, 1	2 6	5	1 9, 2	2 6
Equality of Opportunity for Women and Men	N A	N A	N A	1 5	6 2, 5	2 4	3 9	1 1, 4	3 5	4	0 7, 9	3 8	2 2	8 4, 6	2 6	2 3	8 8, 5	2 6
National Education, Culture, Youth and Sports	1	2 , 8	3 6	4	1 4, 3	2 8	1 1	2 9, 7	3 7	7	2 1, 9	3 2	3	1 1, 5	2 6	9	3 3, 3	2 7
National Defense	2	5 , 0	4 0	-	-	3 4	5	1 3, 5	3 7	-	-	3 2	-	-	2 6	2	7 4	2 7
Public Enterprises	3	5 , 3	5 7	6	1 2, 8	4 7	6	1 2, 0	5 0	1	2 0	5 1	4	1 1, 4	3 5	2	5 7	3 5
Planning and Budget	2	3 , 2	6 2	1	1 9	5 2	4	7 5	5 3	1 2	2 1, 4	5 6	3	1 0, 0	3 0	2	6 5	3 1
Health, Family, Labor and Social Affairs	4	1 2 , 9	3 1	6	2 1, 4	2 8	1 2	3 1, 6	3 8	1 1	3 5, 1	3 1	6	2 3, 1	2 6	9	3 3, 3	2 7
Industry, Trade, Energy, Natural Resources, Information and Technology	2	5 , 9	3 4	3	9 4	3 2	2	6 3	3 2	2	6 5	3 1	3	1 1, 5	2 6	2	7 4	2 7
Reviewing TBMM Accounts	-	-	2 2	N A	N A	N A	N A	N A	N A	N A	N A	N A	N A	N A	N A	N A	N A	N A
Agriculture, Forestry and Rural Affairs	-	-	3 7	2	7 1	2 8	3	1 0, 0	3 0	8	2 5, 8	3 1	2	7 7	2 6	2	7 4	2 7
Total Number of Women MP's – Proportion of woman MP's – Total Member of Commission	4 0	6 , 1	6 5 2	8 4	1 5, 1	5 5 7	1 6 1	2 5, 2	6 3 8	1 4 9	2 4, 5 7	6 0 7	8 1 1	1 7, 7 8	4 5 8	1 0 6	2 1, 7 7	4 8 7

Source: Compiled by the author from data provided by the Grand National Assembly Yearbooks (TBMM, 2024).

Table 1 provides data on the number and proportion of women parliamentarians in various parliamentary commissions in Türkiye from 2002 to 2024, covering the 22nd to the 28th legislative terms. It shows both the absolute number of female members and their percentage relative to the total membership

of each commission. The data reveals a gradual increase in both the number and proportion of women in most commissions over time. For instance, in the 22nd term (2002-2007), there were only 40 women across all commissions, making up about 6,1% of the total members. By the 24th term, this number rose to 161 women, representing 25,2% of commission members. However, there is considerable variability in female representation across different commissions. For example, the “Equality of Opportunity for Women and Men” Commission consistently has a higher proportion of female members, reaching up to 88,5% in the 28th term. Conversely, commissions in traditionally male-dominated areas such as “National Defense” and “Security and Intelligence” often have lower female participation, sometimes below 10% in some terms.

During the 22nd parliament term, there were only 40 women serving on commissions. This number increased to 106 by the 28th term, indicating a rise in women’s influence in legislation. However, there was some fluctuation during this period: the number of women on commissions first rose to 161 in the 24th term, then dropped to 81 in the 27th term. This fluctuation highlights the instability of the trend. The significance of these numbers becomes clearer when examining the ratios of women in each commission. In the 28th term, the Equality of Opportunity for Women and Men Commission had the highest proportion of women at 88.5%. This high ratio is an example of “descriptive representation” where representatives reflect the characteristics of the group they represent (Sarah and Mona, 2008: 725-736; Mansbridge, 1999: 629). However, descriptive representation is criticized for assuming that only women can address women’s issues and that women’s experiences are uniquely relevant to addressing these problems.

Based on the data from the 28th term, after the Equality of Opportunity for Women and Men Commission, the commissions with the highest proportions of women are Petition (35.7%), Digital Channels (35.3%), National Education Culture Youth and Sports (33.3%), and Health Family Labor and Social Affairs (33.3%). Conversely, the commissions with the lowest proportions of women are Internal Affairs (3.7%), Public Enterprises (5.7%), Planning and Budget (6.5%), National Defense (7.4%), Industry Trade Energy Natural Resources Information and Technology (7.4%), and Agriculture Forestry and Rural Affairs (7.4%). The varying ratios of women across different commissions highlight their exclusion from issues considered “high politics” (Celis et al., 2013: 7), such as security, industry, intelligence, foreign policy, economics, and energy. Research from various fields shows that occupations associated with power are often viewed as masculine, while those focused on social and people-oriented tasks are considered feminine (Johnson et al., 2017: 544; Dubbelt et al., 2016: 232; Couch & Sigler, 2001: 693). The distribution of roles within parliamentary commissions reflects this gendered division, as men predominantly hold leadership positions such as president, deputy president, spokesperson, and secretary, which are crucial for the administration of the commissions.

Table 2. Number of Women in Parliamentary Commission Duties in TBMM (2002-2024)

Commissions	22. Term					23. Term					24. Term					26. Term					27. Term					28. Term				
	Member	President	D. President	Secretary	Spokesperson	Member	President	D. President	Secretary	Spokesperson	Member	President	D. President	Secretary	Spokesperson	Member	President	D. President	Secretary	Spokesperson	Member	President	D. President	Secretary	Spokesperson	Member	President	D. President	Secretary	Spokesperson
Justice	2	0	0	0	0	1	0	0	2	0	5	0	0	0	0	6	0	0	1	1	2	0	0	1	1	2	0	0	1	1
Constitution	4	0	1	0	0	3	0	1	2	0	8	0	0	2	0	5	0	0	0	0	2	0	0	1	1	4	0	0	1	0
EU Harmonization	4	0	1	1	0	6	0	0	0	2	15	0	0	1	0	11	0	1	1	2	4	0	0	0	1	3	0	1	1	1
Public Works, Reconstruction, Transportation and Tourism Environment	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	7	1	1	0	1	4	0	0	0	0	2	0	0	0	1	5	0	0	0	0
	2	0	0	0	0	5	0	0	1	1	9	0	0	0	0	-	-	-	-	-	3	0	0	0	0	7	0	0	1	0
Foreign Affairs	-	0	0	0	0	10	0	0	0	0	4	0	0	2	0	7	0	0	0	1	4	0	0	1	1	6	0	0	1	1
Digital Channels	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	0	0	0	1
Petition	1	0	0	0	0	4	1	0	0	0	5	1	0	1	0	1	2	0	0	2	1	1	1	0	0	3	1	0	1	0
Security and Intelligence	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Internal Affairs	5	0	0	0	0	1	0	0	1	0	5	0	0	2	0	3	0	0	0	0	2	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Human Rights Watch	2	0	0	2	0	1	0	1	2	0	7	0	0	0	0	10	0	4	2	2	4	0	0	1	1	3	1	0	1	0
Equality of Opportunity for Women and Men	NA	NA	NA	NA	NA	12	1	1	0	1	30	2	5	0	2	33	2	4	2	0	18	1	2	0	1	18	1	2	1	1
National Education, Culture, Youth and Sports	1	0	0	0	0	3	0	0	1	0	9	0	0	0	2	7	0	0	0	0	3	0	0	0	0	8	0	1	0	0
National Defense	2	0	0	0	0	-	-	-	-	-	4	0	0	0	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	0	0	1
Public Enterprises	3	0	0	0	0	5	0	0	1	0	6	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Planning and Budget	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	2	0	10	0	0	2	0	3	0	0	0	0	1	0	0	1	0
Health, Family, Labor and Social Affairs	3	0	0	0	1	4	0	0	0	2	9	0	2	1	0	11	0	0	0	0	4	0	1	0	1	7	0	0	1	1
Industry, Trade, Energy, Natural Resources, Information and	0	0	0	2	0	3	0	0	0	0	1	0	0	1	0	2	0	0	0	0	2	0	0	1	0	2	0	0	0	0
Reviewing TBMM Accounts	-	0	0	0	0	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA
Agriculture, Forestry and Rural	-	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	2	0	8	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0
Total	32	0	2	5	1	59	2	3	12	8	128	4	8	15	6	120	4	9	8	8	60	2	4	5	10	81	3	4	11	7

Source: Compiled by the author from data provided by the Grand National Assembly (TBMM, no date).

Table 2 and Figure 2 provide a detailed analysis of the gendered distribution of duties in parliamentary positions. They display the number of women holding positions as president, deputy president, secretary, and spokesperson within parliamentary commissions. A closer examination reveals the specific commissions where women hold presidential positions. Women have served as presidents a total of fifteen times across six parliamentary terms. Notably, they have held presidential positions seven times in the Equality of

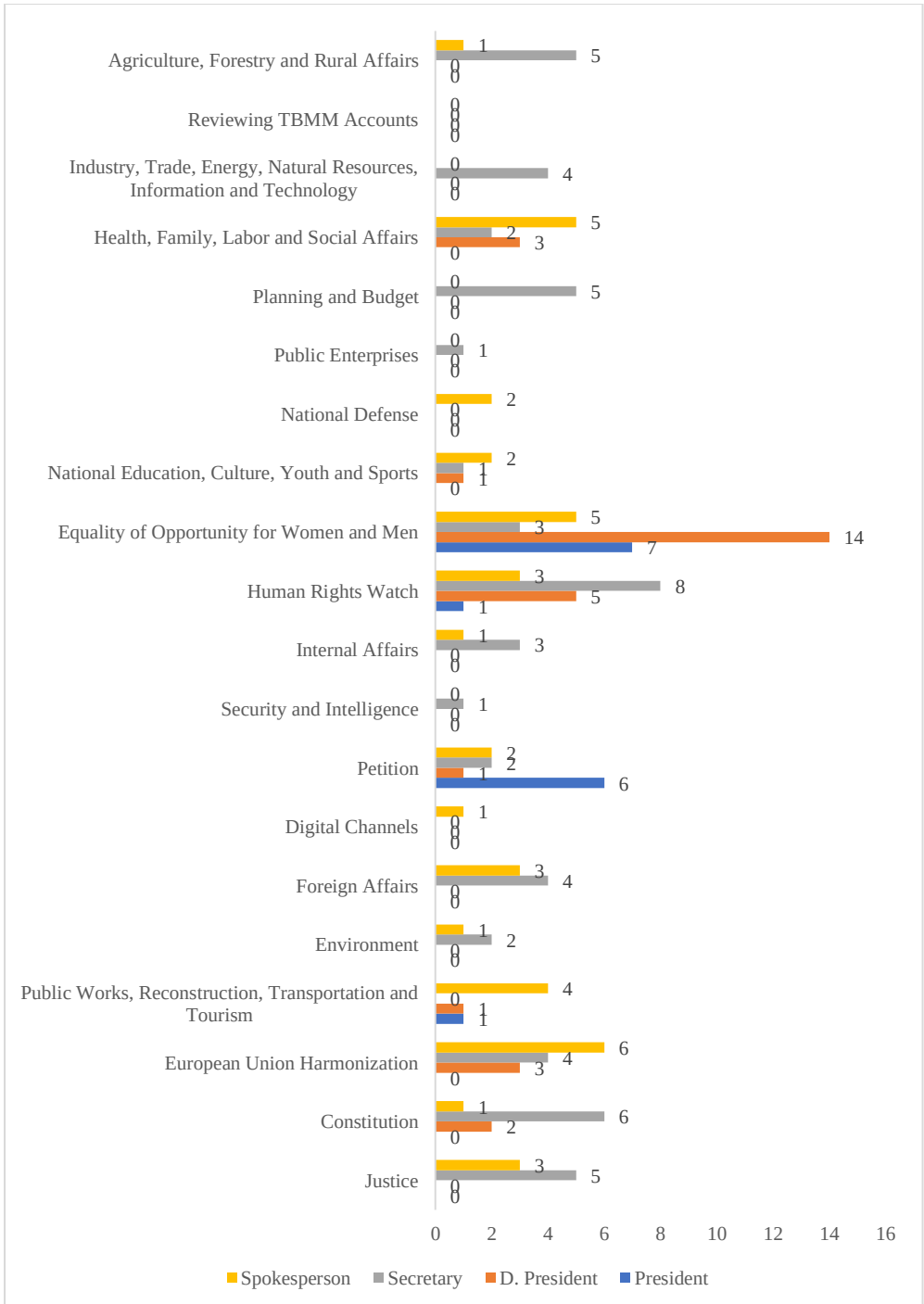
Opportunity for Women and Men Commission and six times in the Petition Commission. Conversely, the Human Rights Commission and the Public Works Reconstruction Transportation and Tourism Commission each have only one female president. A consistent trend is the increasing exclusion of women from high-level political roles, as evidenced by the absence of women in presidential positions within the following commissions: Justice, Constitution, EU Harmonization, Foreign Affairs, Security and Intelligence, Internal Affairs, National Defense, Planning and Budget.

The same trend is evident for deputy president positions, where women hold only 30 of these roles. The highest number of women serving as deputy presidents is 14 in the Equality of Opportunity for Women and Men Commission. Women have also held deputy president positions five times in the Human Rights Watch Commission, and three times each in the Health Family Labor and Social Affairs Commission and the European Union (EU) Harmonization Commission. The Constitution Commission had women as deputy presidents twice, while the National Education Culture Youth and Sports Commission, the Petition Commission, and the Public Works Reconstruction Transportation and Tourism Commission each had women in deputy president roles only once. Not surprisingly, women are again excluded from deputy president positions in the Justice, Foreign Affairs, Internal Affairs, Security and Intelligence, National Defense, Public Enterprises Planning and Budget commissions.

A relatively better distribution is observed for secretary positions. Except for the Public Works Reconstruction Transportation and Tourism Commission, the National Defense Commission, the Digital Channels Commission, and the Reviewing TBMM Accounts Commission, women hold at least one secretary position in all other commissions. In total, women occupy 51 spokesperson positions. In the Foreign Affairs, Internal Affairs, Security and Intelligence, National Education Culture Youth and Sports, Industry Trade Energy Natural Resources Information and Technology, Justice, and Planning and Budget commissions, women hold administrative positions exclusively as secretaries (Figure 2).

Finally, the gendered distribution of spokesperson positions further reflects women's influence in political decision-making processes. Women hold only 39 spokesperson positions. The commissions in which women did not serve as spokespeople include Security and Intelligence, Public Enterprises, Planning and Budget, Reviewing TBMM Accounts, and Industry Trade Energy Natural Resources Information and Technology (Figure 2). This absence can be interpreted as an indication that women are either completely excluded from areas considered "high politics" or are limited to very few leadership roles.

Figure 2. Number of Women Occupying Administrative Duties in Six Terms in TBMM (2002-2024) Distributed According to Commissions

Source: (Data from the Table 2).

Conclusion

Data indicates that the number of women parliamentarians and their representation in parliamentary commissions has been increasing in Türkiye over the past five parliamentary terms. Despite this upward trend, the numbers remain far from achieving an egalitarian gender distribution in the parliament. On a more optimistic note, it can be anticipated that this trend will continue, potentially leading to greater female representation in both the parliament and parliamentary commissions. Nonetheless, as current research on women's political participation suggests, a high number of female politicians, parliamentarians, or commission members does not necessarily ensure empowerment in women's political participation. Women may still be considered "tokens" limited to "descriptive representation," and excluded from administrative positions and critical subjects.

When comparing Turkey's situation with global trends, it is possible to see both the positive and negative aspects. According to the Global Gender Gap 2024 Report (2024: 349) published by the World Economic Forum, Turkey is quite close to achieving global gender parity in education and healthcare, with scores of 0.987 and 0.966 out of 1, respectively. However, the same progress is not observed in the economic and political spheres, where the scores are significantly lower, at 0.507 and 0.118. The strong performance in education suggests potential long-term benefits. However, the low score in the political domain highlights the urgent need for comprehensive and immediate improvements in this area. The United Nations' Women Political Leaders 2024 Map study also reveals that women in Turkey are particularly excluded from leadership positions in politics. According to the report, which ranks countries based on the number of female ministers in their cabinets, Turkey ranks 174th out of 190 countries in terms of female political leadership.

This study also examined whether women's political participation increased in parallel with the rising number of women parliamentarians in TBMM between 2002 and 2024. Unsurprisingly, the findings align with those observed in other cases. Although the number of women parliamentarians and, in some instances, women members of parliamentary commissions increased, this did not necessarily translate into empowerment in political decision-making processes. This conclusion arises from the operation of two mechanisms. Firstly, women were often excluded from influential positions within parliamentary commissions. Despite an increase in women's presence in these commissions, their representation in executive roles, such as president, vice president, secretary, and spokesperson, did not rise proportionately. The second mechanism is the evident barrier to women's participation in commissions dealing with high-politics areas such as foreign affairs, security, intelligence, industry, economics, and energy. These trends -women's exclusion from administrative positions within parliamentary commissions and from high-politics topics- are consistent with current research findings.

Bibliography

- Anadolu Ajansı (2023), *Kadınların siyasetteki temsil oranı Cumhuriyet tarihinin en üst seviyesinde*, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/kadinlarin-siyasetteki-temsil-orani-cumhuriyet-tarihinin-en-ust-seviyesinde/2898389#> (15.08.2024).
- Archive IPU (2019), *Women in national parliaments*, <https://archive.ipu.org/wmn-e/ClaSSif.htm> (15.08.2024).
- Bagues, M. and Campa, P. (2017), *Electoral gender quotas fail to empower women*, <https://voxeu.org/article/electoral-gender-quotas-fail-empower-women> (15.08.2024).
- Berkes, N. (1998). *The Development of Secularism in Turkey*. London: Hurst & Company.
- Celis, K., Kantola, J., Waylen, G. and Weldon, S. L. (2013). Introduction: Gender and Politics: A Gendered World, a Gendered Discipline. *The Oxford Handbook of Gender and Politics*. (Ed. G. Waylen, K. Celis, J. Kantola and S. L. Weldon). Oxford: Oxford Handbooks.
- Couch, J. V. and Sigler, J. N. (2001). "Gender Perception of Professional Occupations". *Psychological Reports*, 88 (3), 693-698.
- Dahlerup, D. (1988). "From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics". *Scandinavian Political Studies*, 11 (4), 275-297.
- Devlin, C. and Elgie, R. (2008). "The Effect of Increased Women's Representation in Parliament: The Case of Rwanda". *Parliamentary Affairs*, 61 (2), 237-254.
- Dubbelt, L., Rispens, S., and Demerouti, E. (2016). "Gender Discrimination and Job Characteristics". *Career Development International*, 21 (3), 230-245.
- Elaman-Garner, S. (2017). "The image of 'ideal' Turkish womanhood? a Bakhtinian approach to Halide Edib Adıvar's Raik'in Annesi (Raik's Mother) (1909)". *Journal of Gender Studies*, 26 (4), 432-445.
- Johnson, J. F., Trent, J. D., and Barron, L. G. (2017). "Gender, Racial, and Ethnic Difference in Job Context and Work-Activity Preferences". *Military Psychology*, 29 (6), 542-559.
- Kandiyoti, D. (1991). *End of Empire: Islam, Nationalism and Women in Turkey. Women, Islam and the state*. (Ed. D. Kandiyoti). London: Palgrave Macmillan.

- Kanter, R. (1977). "Some Effects of Proportions on Group Life". *American Journal of Sociology*, 82 (5), 965-990.
- Krook, M. (2005). *Quota Laws for Women in Politics: A New Type of State Feminism?* Granada: European Consortium for Political Research.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Lewis, B. (1961). *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford: Oxford University Press.
- Lovenduski, J. and Norris, P. (2003). "Westminster women: the politics of presence". *Political studies*, 51 (1), 84-102.
- Mansbridge, J. (1999). "Should blacks represent blacks and women represent women? A contingent "yes". *The Journal of Politics*, 61 (3), 628-657.
- McClintock, A. (1993). "Family feuds: Gender, nationalism and the family". *Feminist Review*, 44 (1), 61-80.
- Ortaylı, İ. (2005). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Pennock, J. R. (1979). *Democratic Political Theory*. Princeton: Princeton University Press.
- Sarah, C. and Mona, L. (2008). "Critical mass theory and women's political representation". *Political Studies*, 56 (3), 725-736.
- Schwindt-Bayer, L. (2011). *Gender Quotas and Women's Political Participation in Latin America*. Nashville: University of Missouri.
- TBMM (1933), *Onuncu Yıl Nutku*,
https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/mka_onuncuyil_nutuk.htm
(15.08.2024).
- TBMM (1973), *Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü*,
<https://www.tbmm.gov.tr/docs/ictuzuk.pdf> (15.08.2024).
- TBMM (2018), 26. Dönem TBMM Albümü,
https://www5.tbmm.gov.tr/docs/26_donem_mv_album.pdf (15.08.2024).
- TBMM (2024), *TBMM Albümleri*,
https://www5.tbmm.gov.tr/TBMM_Album.htm (15.08.2024).
- TBMM (no date), *TBMM İhtisas Komisyonları*,
<https://www.tbmm.gov.tr/ihtisas-komisyonlari/liste> (15.08.2024).
- TÜİK (2012). *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara: TÜİK Matbaası.

- United Nations (2024), *Women Political Leaders 2024 Map*,
<https://www.unwomen.org/sites/default/files/2024-06/Poster-Women-political-leaders-2024-en.pdf> (11.03.2025)
- Vickers, J. (2008). "Gendering the hyphen: Gender dimensions of modern nation-state formation in Euro-American and anti-and post-colonial contexts" *Gendering the Nation-State: Canadian and Comparative Perspectives*. (Ed. Y. Abu-Laban). Vancouver: UBC Press.
- World Economic Forum (2024), *Global Gender Gap 2024*,
https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2024.pdf (11.03.2025)
- YSK (2015a), *Milletvekillerinin Yaş Gruplarına Göre Cinsiyet Dağılımı*,
http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/7Haziran2015/2015-MV_yas_cinsiyet_egitim_dagilimi.pdf (23.04.2019).
- YSK (2015b), *26. Dönem Milletvekili Genel Seçimi*, <http://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413> (15.08.2024).
- Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A modern history*. London and New York: I.B. Tauris.
- Zürcher, E. J. (2010). *The young Turk legacy and nation building: from the Ottoman Empire to Ataturk's Turkey*. London and New York: I. B. Tauris.